

kandidaty

AHMET MYRADOW,
uly mugallym

PERHAT BEGENJOW,
uly mugallym

ÄTIÝAÇLANDYRYŞ IŞI

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlendi*

Aşgabat – 2010

A.Muhanow, A.Myradow, P.Begenjow.

“Ätiýaçlandyryş işi” okuw kitaby döwletimiziň ätiýaçlandyryş ulgamynda hereket edýän kanunçylyk namalaryna esaslanyp ýazylandyr. Okuw kitabyň maksady- geljekki hünärmenlerde ätiýaçlandyryş işiniň nazaryýet esaslaryny, tejribe ýörelgelerini hem-de kanunçylyk binýadyny öwretmeklikden ybaratdyr.

Okuw kitaby maliýe, ätiýaçlandyryş ulgamlarynda işleýän hünärmenlere we ýokary okuw mekdeplerinde ykdysadyýetçi hünäri boýunça okaýan talyplar üçin niýetlenendir.

Ätiýaçlandyryş işi. – Aşgabat, 2010.

Türkmenistanyň Prezidenti
Gurbanguly Berdimuhamedow

“Maliýe syýasatynyň aýrylmaz bölegi bolan ýokary hilli
salgyt-býujet ulgamyny döretmek ykdysadyýeti döwlet tarapyndan
işjeň dolandyrmagyň möhüm şertleriniň biri bolup çykyş edýär”

GIRIŞ

Ykdysadyýetiň maliýe pudagyny hem-de şonuň bilen aýrylmaz baglanyşykly ätiýaçlandyryş hyzmatlaryny dünýä bazarlarynda işjeňleşdirmek döwlet baştutanymyzyň aýratyn üns berýän meselesine öwrüldi. Ykdysady ýagdaýlar hemişe üýtgäp durýar. Ýurduň maliýe syýasatyndaky täze ülnüler bazar ykdysadyýetine gatnaşykda bolup, ätiýaçlandyryş hyzmatlary bazarynyň ähmiýetine täzeçe düşünilme-gine güýçli itergi berdi.

Ýetirilen zyýanyň öwezini dolmagyň, girdejileriň durnuklylygyny üpjün etmegiň netijeli guraly höküminde ätiýaçlandyryşa bolan isleg gün günden artýar. Bazar gatnaşyklarynyň töwekgelçilikli häsiýeti ätiýaçlandyryjyny şol sanda döwleti hem gyzyklandyrýar, ätiýaçlandyryş işiniň özleşdirilmeginiň we ösdürilmeginiň tarapdary bolup öňe çykarýar, täze ätiýaçlandyryş şertleriniň we önümleriniň emele getirilmegine höwes döredýär.

Ykdysady ýagdaýyň häli-şindi üýtgeýänligini nazara alnyp, şeýle hem ätiýaçlandyryş işine täzeçe çemeleşmek maksady bilen, Türkmenistanyň Prezidenti 1995-nji ýylyň noýabr aýynda Mejlise tassykladmak üçin Türkmenistanyň «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Kanunynyň täze redaksiýasyny girizdi. Bu Kanun häzirki wagtda ýurtda ätiýaçlandyryş işini düzgünleşdirýär.

«Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Kanunyň täze redaksiýasynda Türkmenistanda ätiýaçlandyryş işinde toplanan tejribeler, ätiýaçlandyryş işini kanunçylyk esasynda düzgünleşdirmek boýunça daşary ýurtlaryň iş tejribeleri göz önünde tutuldy.

Türkmenistanyň «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Kanuny ätiýaçlandyryş guramalarynyň işi üçin hukuk esaslaryny berkitmek bilen çäklenmän, umuman, ätiýaçlandyryş babatda dünýä iş tejribesine laýyk gelýän hukuk häsiýetli ygtyýarlyklara-da ýol açdy. Şeýle hem Türkmenistanyň raýat bitewi kanuny 1998-nji ýylyň Iýul aýynyň 17-sinde kabul edilip, 1999-njy ýylyň mart aýynyň 1-inde herekete girizildi we bitewi kanunyň 22-nji baby ätiýaçlandyryş işiniň hukuk esaslaryny has hem berkitmek bilen taraplaryň gatnaşyklaryny düzgünleşdirdi.

Bazar ykdysadyýeti ykdysady gatnaşyklaryň erkinligini aňladýar. Bu gatnaşyklarda belli bir derejede töwekgelçilik ýüze çykýar. Bazar şertlerinde şol töwekgelçilikleriň näderejede goraglylygyna her kimiň özi jogap berýär. Şunda kuwwatly ätiýaçlandyryş çygary esasy hyzmatdaş bolup çykyş edýär.

“Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasy ätiýaçlandyryş baza-rynda emläk, şahsy, jogapkärçilik ýaly töwekgelçilik işlerini amala aşyrýar we şu gün öz müşderilerine ätiýaçlandyryş hyzmatlarynyň 40-dan gowrak görnüşini, şol sanda hökmany ätiýaçlandyryşyň 4 görnüşini hödürleýär.

“Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasy Türkmenistanda ätiýaçlandyryşyň kämilleşdirilmegine, özüniň töleýiş ukybynyň artdyrylmagyna we maliýe taýdan durnuklylygynyň ösdürilmegine gönükdirilen syýasaty ýöredýär. Gazanylýan ätiýaçlandyryş baýraklarynyň 60 göteriminden gowragyny ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemegi amala aşyrmaga we ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmaga nietlenen gorlaryna geçirilýär.

Ätiýaçlandyryş işi okuw kitabynda ätiýaçlandyryş ulgamynda hereket edýän ätiýaçlandyryşyň görnüleriniň ykdysady mazmuny we guramaçylyk hukuk esaslary dograsynda düşünje berilýär.

Bap 1. Ätiyaçlandyryşyň goraglylygynyň meseleleri boýunça toparlara bölünişi

Ätiyaçlandyryşyň ähli meseleleriniň maddy we maddy däl gymmatlyklara (eşretlere) bölünmegi ätiyaçlandyryşy iki pudaga - **emläk** we **şahsy** ätiyaçlandyryşa bölmäge esas bolup durýar.

Emläk ätiyaçlandyryşyna şahsy we edara görnüşli taraplaryň, maddy gymmatlyklar (eşretler) bilen bagly emläk bähbitleriniň ätiyaçlandyrylmagy degişlidir.

Şahsy ätiyaçlandyryşyna şahsy taraplaryň, maddy däl gymmatlyklar we olaryň adam ömri, saglygy, zähmete ukyplylygy ýaly durmuş derejeleri bilen bagly bolan emläk bähbitleriniň ätiyaçlandyrylmagy göz önünde tutulýar:

-adamlaryň saglygy, durmuşy we işe ukyplylygy.

Şeýlelikde, şol zatlar üçin ätiyaçlandyryşyň goraglylygyny üpjün etmekde, ätiyaçlandyryş goruny döretmekde we ulanmakda (ýerleşdirmekde) aýratyn ýörelgeleri we usullary bar bolan ätiyaçlandyryş pudagy ätiyaçlandyryş halatyň netijelerinden edara görnüşli we şahsy taraplaryň bir meňzeş ýa-da meňzeş zatlaryň, emläk bähbitleriniň ätiyaçlandyryşy çäklerine degişlilikde ätiyaçlandyryşyň özbaşdak ugruny ýüze çykarýar.

Ätiyaçlandyrylýanlary (ätiyaçlandyrylan şahslar, peýda görüjiler) we ätiyaçlandyryjylary ätiyaçlandyryş gatnaşyklaryna çekmegiň usuly hökmünde ätiyaçlandyryş özüniň **hökmany** we **meýletin** görnüşleri bilen tapawutlanyar.

§ 1.1. Ätiyaçlandyryşyň hökmany görnüşleri

Hökmany ätiyaçlandyryş - Türkmenistanda ätiyaçlandyryşyň bu görnüşini kanun esasynda amala aşyrylýar. Şol sebäpli ätiyaçlandyrylýanyň we ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak ýa-da baglaşmazlyk meselesini çözmäge erki ýokdur. Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmaga borçly bolýar, ätiyaçlandyryjy bolsa degişli möçberde ätiyaçlandyryş jogapkärçiligini öz üstüne alýar.

Ätiyaçlandyryşyň hökmany görnüşini boýunça ätiyaçlandyryş tölegleri işiň, hyzmatyň özüne düşýän gymmatyna ätiyaçlandyrylýan tarapyndan goşulýar. Ätiyaçlandyryşyň hökmany görnüşini boýunça ätiyaçlandyryş tölegleri tölenmedik ýagdaýynda, olary töletdirmek işi býujete salgytlary we salgyt däl tölegleri töletmek üçin bellenen tertipde amala aşyrylýar.

Ätiyaçlandyryşyň hökmany görnüşlerine şu aşakdakylar degişlidir:

- Türkmenistanyň harby gullukçylarynyň we harby borçlularyň, içeri işler edaralarynyň ýolbaşçy we esgerler düzümindäki adamlaryň we gümrük gulluklarynyň işgärleriniň hökmany döwlet şahsy ätiyaçlandyryşy;
- ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulagynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet ätiyaçlandyryşy;
- awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiyaçlandyryşy;
- ýokary töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän işgärleriň betbagtçylykly hadysalardan we hünär kesellerinden hökmany şahsy ätiyaçlandyryşy.

§1.2. Meýletin ätiyaçlandyryşyň görnüşleri

Meýletin ätiyaçlandyryş şertnamasy ätiyaçlandyrylýanyň we ätiyaçlandyryjynyň azat-erkin isleginiň esasynda, töwekgelçiligi we öz mümkinçiliklerini kesgitlemegi esasynda baglaşylýar. Ätiyaçlandyryjynyň mümkinçilikleri, ýagny ätiyaçlandyryşyň görnüşleriniň düzümine görä rugsat alnan ygtyýarnama görä, öz maliýe ýagdaýlaryny we geljekde ätiyaçlandyryş jogapkärçiliginiň bölegini beýleki ätiyaçlandyryja gaýtadan ätiyaçlandyryş we bilelikde ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ýokary derejedäki zyýan çekilmegi bilen bagly ähtimal bolýjak ätiyaçlandyryş halatlary ýüze çykanda, ätiyaçlandyrylýanyň önündäki jogapkärçiliklere görä bolup biler.

Meýletin ätiyaçlandyryşyň esasy görnüşlerine şu aşakdakylar degişlidir:

- awtoulag serişdeleriniň meýletin ätiyaçlandyryşy;

- raýatlaryň eýeçilik hukugyna degişli bolan öýleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- kärhanalaryň emläginiň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- öý emläginiň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- oba hojalyk kärhanalarynyň emläkleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- oba hojalyk ekinleriň we köpýyllyk agaçlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- gurluşyk-gurnaýyş işleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- işe girişileninden soňky kepillik borçnamalarynyň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- gurluşyk-gurnaýyş işlerinde üçünji taraplaryň önündäki jogapkärçilikleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ýükleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- burawlaýyş işleriň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- hereket edýän enjamlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- howa gämileriniň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- deňiz we derýa (suw) gämileriniň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- raýatlara degişli jaýlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- maşynlaryň döwürmeginden meýletin ätiýaçlandyryşy;
- raýatlara degişli mallaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ekologiýanyň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- halkara ýükleri daşýan ýük daşýjylaryň raýat jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- hasaplaýyş, durmuş we orgtehnikaýyň ulgamyny, aragatnaşyk serişdelerini we işlenen maglumatlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- hasaplaýyş tehnikaýyň we elektron orgtehnikaýyň hatardan çykmak halatynyň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- raýat jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- hünär jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ýolagçylaryň betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- guramanyň serişdesiniň hasabyna guramanyň işgärleriň toparlaýyn betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ömrüň toparlaýyn betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- bank goýumçylarynyň goýum boýunça betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ömrüň garyşyk meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ömrüň sebitleýin meýletin ätiýaçlandyryşy;
- çagalaryň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- nikalaşygy meýletin ätiýaçlandyryşy;
- ömrüň hemişelik ätiýaçlandyryşy;
- gezelençileriň - syýahatçylaryň we olaryň goşlarynyň betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- syýahat döwründe saglygyň meýletin ätiýaçlandyryşy;
- okuwçylaryň betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryşy;
- bilelikdäki ätiýaçlandyryş we gaýtadan ätiýaçlandyryş.

Bap 2. Harby gullukçylaryň we harby borçlularyň, içeri işler edaralarynyň hatarçylar hem-de ýolbaşçylar düzüminden bolan adamlaryň hökmany döwlet şahsy ätiýaçlandyrylyşy

§2.1. Ätiýaçlandyrmagyň tertibi

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2010-njy ýylyň 31-nji martynda çykaran «Harby gullukçylaryň we harby borçlularyň, içeri işler edaralarynyň hatarçylar hem-de ýolbaşçylar düzüminden bolan adamlaryň hökmany döwlet şahsy ätiýaçlandyrmasy hakyndaky» 11018-nji Karary ätiýaçlandyrmagy amala aşyrmagyň hukuk binýadydyr.

Bu görnüşleriň girizilmeginiň esasy maksady harby gullukçy-laryň we harby borçlularyň, içeri işler edaralarynyň hataçylarynyň hem-de ýolbaşçylar düzüminden bolan adamlaryň gulluk

borçlaryny ýerine ýetirýän wagtynda wepat bolanda, ýaralananda we kesellän ýagdaýlarynda maddy kömek bilen üpjün etmekdir.

Ätiýaçlandyryşyň bu görnüşi Türkmenistanyň Goranmak ministrliginiň, Türkmenistanyň İçeri işler ministrliginiň, Türkmenistanyň Milli howpsuzlyk ministrliginiň, Türkmenistanyň Döwlet serhet gullugynyň, Türkmenistanyň Döwlet gümrük gullugynyň, Türkmenistanyň Döwlet migrasiýa gullugynyň we Türkmenistanyň Neşelere garşy göreşmek baradaky döwlet gullugynyň garamagynda harby birikmeler bar bolan ministrlikleriň we guramalaryň merkezleşdirilen býujet serişdeleriniň hasabyna amala aşyrylýar.

Türkmenistanyň Goranmak ministrligi, Türkmenistanyň İçeri işler ministrligi, Türkmenistanyň Milli howpsuzlyk ministrligi, Türkmenistanyň Döwlet serhet gullugy, Türkmenistanyň Döwlet gümrük gullugy, Türkmenistanyň Döwlet migrasiýa gullugy we Türkmenistanyň Neşelere garşy göreşmek baradaky döwlet gullugy her çäryeginiň jemleri boýunça hakyky tölenen ätiýaçlandyryş pul möçberini hem-de onuň üstüne ätiýaçlandyryş işini alyp barmak boýunça ätiýaçlandyryş guramasynyň çykdajylaryny maliýeleşdirmek üçin, hakyky tölenen ätiýaçlandyryş pul möçberiniň 5 göterimine deň pul serişdelerini goşmak bilen ätiýaçlandyryş guramasynyň hasabyna geçirýärler.

Ätiýaçlandyryş guramasy her çäryekde hasabat çäryeginden soň gelýän aýyň 10-yna çenli hakyky tölenen ätiýaçlandyryş pul möçberleriniň jemi hakyndaky maglumaty degişli ministrliklere gulluklara iberýär.

Eger ätiýaçlandyrylan adamyň wepat bolmagy (aradan çykmagy), maýyp bolmagy (ýaralanmagy, synasyňa şikes ýetmegi, seňselemegi) ýa-da kesele ýolukmagy, onuň öz eden şu aşakdaky hereketleri bilen bagly bolsa, onda gerekli resminamalar resmileşdirilmeyär we ätiýaçlandyryş pul möçberi tölenmeyär.

- derňew we anyklaýyş edaralary ýa-da kazyýet tarapyndan hereketlerinde jenaýatyň alamatlary ýüze çykarylan bolsa;
- derňew we anyklaýyş edaralary ýa-da kazyýetiň gelen netijilerine görä, hereketleri alkohol, neşe ýa-da toksiki serhoşlyk bilen gös-göni bagly bolsa;
- öz janyna kast etmegi (ätiýaçlandyrylan adam üçünji taraplaryň bikanun hereketleriniň netijesinde wepat bolmagy aradan çykmagy) halatlary muňa girmeyär;
- ätiýaçlandyrylan adam ätiýaçlandyryş pul möçberini almak ýa-da gullukdan (ýygnanyşykdan) boşamak üçin bilkastlaýyn özüne şikes ýetiren bolsa.

§2.2. Ätiýaçlandyryş tölegleri üçin resminamalary resmileşdirmeginiň tertibi

Belli bir möhletli gullugyň harby gullukçysy ýa-da harby borçly adam ýygnanyşyk döwri saglyk yagdaýy sebäpli mundan beýläk gulluk (ýygnanyşyk) etmäge ýaramsyz diýlip bilirse, öýüne ugradylsa, onda oňa harby bölüm ýa-da harby-sagaldyş edarasy tarapyndan talap edilen ýerine berer yaly saglyk yagdaýy hakyndaky şahadatnamanyň göçürmesi gowşurylýar.

Ätiýaçlandyryş ediji (ýygnanyşyk) gulluk edýän döwri agyr ýa ýeňil ýaralansa, şonuň netijesinde ol kesilliligi üçin gullukdan (ýygnanyşykdan) boşadylmaga degişli däl bolsa, onda onuň gulluga ýaramlydygyny kesgitleýän degişli harby-wraçlyk komissiýasy tarapyndan ýaralanandygy hakynda kesgitlenen görnüşde güwänama berýär. Ol güwänama bellenen tertipde hasaba alynýar, güwänama-nyň göçürmesi bolsa harby-wraçlyk komissiýalary tarapyndan 3 ýyl saklanylýar. Alnan yaranyň agyrlygynyň derejesi harby-wraçlyk komissiýalary tarapyndan yaranyň agyrlygyna ýa ýeňilligine degişli ýaralanmak, seňselemek, döwür-ýenjikleriň sanawy esasynda kesgitlenýär. Olaryň agyrlaryna görünip duran anatomik üýtgeşmeleriň we funksional näsaglyklaryň döremegine sebäp bolan harby gulluga ýaramlylygy ýa-da ýaramly däldigini şertlendirýän ýaralar, zeperler, şikesler we maýyplyklar degişlidir. Olara aşakdakylar girýärler:

- kelle süňküniň deşilip ýaralanmagy, şol sanda beýnä zeperli ýaralanmak;
- depe süňküniň we çanagyň esasynyň açyk we ýapyk döwülmesi;
- kelle beýnisiniň gysylýp ýa-da gysylmagyň orta we agyr dere-jede şikeslenmegi, çanagyň içine epidural, subdural we sbarahnoudal gan inmeleri;

- oňurga we oňurga ýiligine açyk we ýapyk zeperleriň ýetmegi;
- bokurdagyň, damagyň, kekirdewügiň, gyzyldödegiň açyk ýaralary, kekirdewukleriň, gemirçeğiň ýapyk döwürleri;
- döş kapasasynyň ýaralanmagy, onuň plewral boşluga, ýürek perdesine ýa-da döş boşlugyna ornaşmagy, şol sanda içgi organlaryň zaýаланman galmagy;
- aşgazanyň ýaralanmagy, onuň garyn boşlugyna ýetmegi, şol sanda içki organlaryň zaýаланman galmagy, garynyň daşyndaky organlaryň (böwregiň, böwregiň üstündäki, garnasty mäsleri we ş.m.) ýaralanmagy;
- döş, garyn we çanaklyk boşlugyna, şeýle hem garyn boşlugyndaky organlara yapyk şikes yetmegi;
- eginleriň, bykynlaryň, uly injikleriň uzyn, turba görnüşli süňkleriň, goşarlaryň iki süňkünün hem döwürmegi;
- çanaklyk süňkleriniň köp sanly döwürleri;
- jyns we siýdik organlaryna zeper yetmek bilen ýaralanmalar we şikes yetmeler;
- endamyň 40 göteriminden geçýän meýdanyna zyýan ýetiren I derejeli termiki ýanyk;
- endamyň 10 göteriminden geçýän ýeriniň II we III derejeli ýanygy; IV derejeli ýanyk; şeýle hem endamyn az ýeriniň ýanygy;
- dem alyş ýollarynyň ýanygy, olarda çişmek we ses yslyarynyň daralmak alamatlary;
- himiki birleşmelerden zäherlenmek we ýanyklar (konsentirlenen kislotalar, ýiti aşgarlar, raketa ýangyjynyň goşundylary we beýlekiler bilen), olaryň ýerli täsirlerden başga edýän umumy zäherleýji täsirleri;
- III we IV derejeli sowuk almalar;
- stasionarda bejerilmegini talap edýän gün we ýylylyk urmalary;
- gözüň ýorkasynyň ýarylmagy, görşüň ýitirilmegi bilen açyk ýaralanmagy we şikes ýetmegi;
- gözüň II-IV derejeli ýanyklary; bir ýa-da iki gözüň hem doly, durnukly kör bolmagy ýa-da iki metr we ondan hem ýakyn aralykda barmaklary sanap görmäge çenli görşüň peselmegi; (görejiň ýitiliği 0,04 we ondan hem az);
- eşiğiş organynyň ýaralanmagy we oňa şikes ýetmegi, iki gulagyň hem durnukly ker bolmagy, görnüp duran westibulýar näsazlyklar;
- ýüzüň ýumşak dokumalarynyň ýaralanmagy we zaýаланmagy, ýüz skletiniň süňkleriniň durnukly zaýаланmagy;
- elleriň we aýaklaryň ýumşak dokumalarynyň we myşsala-rynyň olaryň fuksiýalarynyň durnukly bozulmagyna getiren derejede ýaralanmagy we olara şikes ýetmegi;
- näsazlyklaryň ösmegine ýa-da köp gan ýitirilmegine, ýag we gaz dykynlarynyň (etboliýanyň) mese-mälim kliniki alamatlarynyň ýüze çykmagyna böwregiň ýiti ýetmezciligi sebäpli ýara zäherlenmesine getiren ýaralar we şikesler;
- iri bogunlaryň, iri nerw nilleriniň, uly gan damarlarynyň ýaralary we ýapyk sikesleri;
- haýsydyr bir organyň ýa-da haýsydyr bir organyň ýerine ýetirýän wezipeleriniň ýitirilmegi (diliň ýitirilmegi ýa-da geplemekden galmak, eliň, aýagyň ýa-da olaryň funksiýala-rynyň ýitirilmegi, öndürijilik ukybynyň ýitirilmegi);
- professional ýagdaýlaryň we gulluk işleriniň täsiri bilen baglanyşykly ýaralar.
Olaryň ýeňillerine görnüp duran uly we durnukly anatomik üýtgeş-meleri bolmadyk, funksiýalaryň az-owlak bozulmagy bilen bagla-nyşykly näsazlyklar we ýaralar girýär. Olara aşakdakylar degişlidir:
- boşluklara ornaşmaýan ýaralar we içerki organlara, bogunlara, damarlara, uly nerw nillerine we uly gan damarlaryna zyýan ýetirmedik ýaralar;
- bogunlaryň baglanyşyklarynyň bölekleyin bozulmagy;
- bogunlaryň agyr çykmalary;
- ýara sebäpli barmaklaryň biriniň kesilip aýrylmagy III, IV ýa-da V, penjäniň IV ýa-da V barmaklarynyň kontrakturasy;
- bir aýagyn hemme ýa-da aýry-aýry barmaklarynyň kesilip aýrylmagy;
- çanaklygyn käbir süňklerine zeper ýetmegi (daraklygyň döwürügi, dabanyň aşagyndaky süňkün,

gasyk we guýruk süňküniň döwürmegi), şunda çanaklyk halkasyna, içki organlara, iri bogunlara we nerwlere zeper ýetmän galmagy;

- dabanyň, penjäniň süňkleriniň, bir ýa-da iki gapyrganyn, ýaýjyk süňküniň, goşaryň süňkleriniň biriniň, injik süňküniň ýapyk döwürmegi;
- I-II derejeli sowuk almak;
- endamyň 40 göterimden geçmeýän I derejeli ýanyk, endamyn 10 göterimden geçmeýän II-III derejeli ýanyk;
- göz perdesine del zat düşmegi, gözün görejinini wagtlaýyn zaýalaýan zeper ýetmegi;
- gözün I derejeli ýanygy;
- beýniniň çäýkanmagy bilen kelle çanaga ýapyk şikes ýetmegi; biliň ýiligine ýapyk zeper ýetmegi;
- ýüzün ýumşak damarlarynyn, dişleriň döwürmegi, burun süňkleriniň ýapyk döwürleri, burnuň bir böleginiň aýrylmagy, gulaklaryn bir böleginiň aýrylmagy, äňleriň ýapyk döwügi bilen utgaşýan şikesleri we ýaralary.

Ätiýaçlandyryş etdiriji ýaralanma hakyndaky güwänamany ýitiren halatynda harby-wraçlyk komissiýasyna ýüz tutan halatynda ol güwänamanyň asyl nusgasy bilen deň düýji bolan nusgalygy berilýär we onuň sag tarapynyň ýokarysyna "Ýitirileniň ýerine ikinji nusgasy" diýlen ýazgy ýazylýar.

Ätiýaçlandyryş etdiriji wepat bolan (aradan çykan) ýag-daýynda onuň mirasdüşerleriniň mirasa hukuk baradaky şahadatnamany notarial kontoradan alar ýaly ätiýaçlandyryş etdirijiniň ýerindäki harby komissariatlar ýa-da howpsuzlyk, içeri işler edaralaryna mirasdüşerler ýüz tutan halatynda notarial kontora görkezzer ýaly bellenen görnüşde güwänama berýärler.

Ätiýaçlandyryş pul tölegine hukugyň kesgitlenilmegi üçin ätiýaçlandyryş etdiriji ýa-da mirasa hukuk alan adam şu aşakdaky resminamalary resmileşdirýär we ýaşaýan ýerindäki ätiýaçlandyryş guramasyna görkezýär:

a) ätiýaçlandyryş etdiriji gulluk (ýygmanyşyk) döwründe wepat bolan (aradan çykan) halatynda bellenen görnüşdäki arzalaryň biri, raýat ýagdaýy delilnamalarynyň ýazgysy, edarasynyň ätiýaçlandyryş etdirijiniň aradan çykanlygy hakyndaky şahadat-namanyň notarial tertipde tassyklanan göçürmesi, miras hukugy hakyndaky şahadatnama we şahsyýet şahadatnamasy, gullugy (ýygmanyşygy) gutaranson bir yylyň dowamynda ýaralanmagyň, seňselemegiň, döwür-ýenjigiň netijesinde aradan çykan adam barada aýdylanda bolsa, mundan başga-da, harby-wraçlyk komissiýanyň (medisina-durmuş ekspert komissiýasynyň) bu ýagdaýy tassyklaýan netijesi;

b) ätiýaçlandyryş etdirijiniň maýyplygy belli edilen ýagdaýynda arza, medisina-durmuş ekspert komissiýasynyň maýyplygy, onuň haýsy topara degişlidigini, sebäpli hem-de wagtyňy kesgitleýän notarial tertipde tassyklanan güwänamasynyň göçürmesi, şahsyýeti tassyklaýan resminama (harby bilek, şahsyýet şahadatnamasy, pasport);

w) ätiýaçlandyryş etdirijiniň gulluk döwründe agyr ýa yeňil ýaralanan ýagdaýynda arza, harby-wraçlyk komissiýasynyndan ýarasynyň näderejededigi hakyndaky bellenen görnüşdäki berlen güwänama;

g) belli bir möhletli gulluk döwründe harby gullukçynyň, ýygmanyşyk döwründe harby borçlunyň saglyk ýagdaýynyň mundan beýläk gulluga (ýygmanyşyga) ýaramsyzdygy ykrar edilen ýagdaýynda arza, keseli hakyndaky şahadatnama, şahsyýetini tassyklaýan resminama (harby bilek, şahsyýet şahadatnamasy).

Ätiýaçlandyryş etdiriji ýa-da onuň mirasdüşerleri ätiýaçlandyryş pulunyň tölenmegini sorap ýüz tutan halatynda onuň ýaşaýan ýerindäki ätiýaçlandyryş guramasy onuň arzasyny we içeri işler edaralarynyň ýolbaşçy we esger düzümindäki adamlaryň, harby gullukçylaryň, harby borçlularyň ätiýaçlandyryş tölegini bermek boýunça hasaba alnyş guramasynda hasaba almaga borçludur we ýokardaky görkezilen resminamalaryň resmileşdirilişiniň doly we dogrulygyny barlamalydyr.

§2.3. Ätiýaçlandyryş pullarynyň tölenilişi

Türkmenistanyň Prezidentiniň 1993-nji yylyň 12-nji martyndaky N 1236 "Içeri işler

edalarynyň ýolbaşçy we esger düzümindäki adamlaryň, harby gullukçylaryň hem-de borçlularyň döwlet hökmany şahsy ätiýaçlandyrylyşy hakyndaky" Kararynyň 3-nji punktunda görkezilen şu aşakdaky ätiýaçlandyryş hadysalarynyň ýüze çykan halatynda:

- ätiýaçlandyrylan adam gulluk (ýygmanyşyk) döwründe we gümrük gullugy işinde wepat bolan (aradan çykan) halatynda, ýa bolmasa gullugy (ýygmanyşygy) gutaransoň bir ýylyň içinde ýaralanmagyň, seňselemegiň, döwür-ýenjigiň netijesinde aradan çykan ýagdaýynda;
- ätiýaçlandyrylan adamynyň gulluk edýän döwründe ýa-da gümrük gullugynda işleýän döwründe maýyplygy ýüze çykarylan ýagdaýynda;
- ätiýaçlandyrylan adamynyň gulluk edýän döwründe (işde) agyr ýa ýeňil ýaralanan ýagdaýynda;
- belli bir möhletli gulluk döwründe harby gullukçynyň, ýygmanyşyk döwründe harby borçlynyň saglyk ýagdaýynyň mundan beýläk gulluga (ýygmanyşyga) ýarawsyzdygy ykrar edilen ýagdaýynda.

Ätiýaçlandyryş pulunyň tölegi ätiýaçlandyryş etdirijiniň ýaşaýan (resmileşdirilen) ýerindäki ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan tölegi almaly adamyň adyna Türkmenistanyň döwlet täjirçilik "Halkbankynyň" degişli edarasyna pul geçirmek ýoly bilen ýa-da ätiýaçlandyryş etdirijiniň hasabyna poçta arkaly pul ibermek ýoly bilen hasaplaşyk geçirilýär.

Kämilik ýaşyna ýetmedik tölegi alýan adama ätiýaçlandyryş pul tölegi diňe Türkmenistanyň döwlet täjirçilik "Halkbankynyň" onuň ýaşaýan ýerindäki edarasyna pul geçirip, onuň adyna goýum açmak, şol bir wagtyň özünde hossarlyk we howandarlyk edýän guramalary habardar etmek arkaly amala aşyrylýar.

Ätiýaçlandyryş töleg pullary ätiýaçlandyryş edarasy tarapyndan zerur resminamalary alnan gününden 7 günün dowamynda tölenmelidir.

Ätiýaçlandyryş edarasy ätiýaçlandyryş töleg pullaryny töle-mekden ýüz öwren ýagdaýynda sebäplerini görkezip ätiýaçlandyryş etdirijä ýa-da onuň mirasdüşerlerine hat üsti bilen habar bermelidir.

Ätiýaçlandyryş etdiriji ýa-da onuň mirasdüşerleri ätiýaçlandyryş töleg pullarynyň berilmezligi üçin suda şikaýat edip bilerler.

Ätiýaçlandyryş pulunyň tölegi hakyndaky arzany ätiýaçlandyryş edarasyna ätiýaçlandyryş ýagdaýynyň bolan gününden üç ylyň dowamynda berip bilerler.

Belli bir möhletli gullugyň harby gullukçysy gulluk döwründe seňselemek, ýaralanmak, maýyplyk ýa-da döwür-ýenjilik alan ýagdaýynda ätiýaçlandyryş puly onuň islegine görä, gullukdan boşandan soň tölenip bilner.

Ätiýaçlandyryş puly tölenende şol ýagdaý üçin oň tölenen puluň möçberi tutulyp galýar.

Ätiýaçlandyryş pulunyň möçberi ätiýaçlandyryş töleginiň berilýän wagtynda Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen in pes aýlyk hakynyň derejesi bilen kesgitlenilýär. Eger bar bolan resminamalaryň esasynda ätiýaçlandyryş puluny tölemegiň hasaby ätiýaçlandyryş edarasy tarapyndan çykarylan bolsa, ýöne puly alýan tarapyndan idelmedik bolsa, puluň tölenmegi soralyň arza ýazylan gündäki möçbere laýyk ätiýaçlandyryş puly tölenýär.

Ätiýaçlandyryş pul möçberi beýleki ätiýaçlandyryş görnüşleri boýunça tölenýän töleglere we zyýanyň öweziniň tölenmegine garamazdan tölenýär.

Harby komissariatlarda MHK-nyň, IIM-niň edalarynyň harby bölümleriniň kadrlar apparatlarynda ätiýaçlandyryş pullarynyň tölen-megi üçin materiallary hasaba almagyň ýörite žurnaly ýöredilýär.

Ätiýaçlandyryş edijileriň harby-wraçlyk komissiýalary alnan ýaralanma we onuň agyrlygynyň derejesini dogry kesgitlenilişi hakyndaky alan güwänamasynyň kanuny bolmagy üçin gözegçiligi amala aşyýarlar.

Harby komissariatlar, harby bölümler, MHK-nyň we IIM-niň edalary ätiýaçlandyryş edalarynyň talabyna görä ätiýaçlandyryş ýagdaýlarynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly resminamalary görkezmäge borçludylar.

Bap 3. Ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulagynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň

işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyryşy

§3.1. Ätiýaçlandyrmagyň tertibi

Hökmany ätiýaçlandyrmagyň bu görnüşini amala aşyrmagyň hukuk binýady bolup, Türkmenistanyň Prezidentiniň «Ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulagynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň, işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy hakyndaky» 1995-nji ýylyň sentýabr aýynyň 27-sinde çykaran PP 1646 belgili Karary hem-de Türkmenistanyň Prezidentiniň 2001-nji ýylyň ýanwar aýynyň 2-sinde çykaran PP 3290 belgili Permany düzgünleşdirýär. Şol resminamalar ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulaglarynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärlerine hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy geçirmegiň tertibini kesgitleýär.

Ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylary, howa ulaglarynyň ekipažlarynyň agzalary hem-de demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleri, ýolagçy gatnatmalaryny amala aşyran guramalar hem-de telekeçiler uçuş sapar mahaly betbagtçylykly hadysalardan hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasyna degişlidirler.

Hökmany döwlet ätiýaçlandyryşy şäherýaka gatnawlarynda, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň, gezelenç we ekskursion ugurlarda hem-de geçelgelerde deňiz we içerki suw ulaglarynyň, şäher marşrutlarynda awtomobil ulaglarynyň, şäher elektrik ulaglarynyň ýolagçylaryna we işgärlerine degişli däl.

Ulanýlan kanunlara laýyklykda mugt gatnamak hukugyndan peýdalanýan ýolagçylar ätiýaçlandyryş töleglerini tölemezen hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasyna degişlidirler.

Ýolagçylar we ulag işgärleri, ekipažlaryň agzalary howa, deňiz, derýa gämisine, ota, awtobusa ýa-da beýleki ulag serişdelerine münmek yglan edilen pursadyndan başlap olar durýança ätiýaçlandyrylan hasaplanylýar.

Üstaşyr geçýän ýolagçylar menziliň, deňiz menziliň, gämi duralgasynyň çäklerinde garaşýan ýa-da howa, deňiz ýa derýa gämilerine, otlulara, awtobuslara mündürilýän wagtyň bütin dowamynda ätiýaçlandyrylan hökmünde galýarlar. Üstaşyr geçýän ýolagçylaryň görkezilen çäklerinden giden mahaly olaryň ätiýaçlandyrmasy öz-özüden ýatyrylýar we dolanyp gellenlerinde ýene-de dikeldilýär.

Howa we demir ýol ulaglarynyň ýolagçylarynyň we ekipažlaryň agzalarynyň, awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy „Türkmen döwlet- ätiýaçlandyryş“ guramasynyň edarasy tarapyndan, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň ýolagçylarynyň hem-de ekipažlaryň işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy bolsa ýerlerdäki ätiýaçlandyryş guramalary tarapyndan amala aşyrylýar.

§3.2. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberleri, tölegleri we gorlary, ätiýaçlandyryşyň ýagdaýlary

Ýolagçylaryň, ekipažlaryň agzalarynyň we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryş pul möçberleri gatnaw resmi- namasy, el peteginiň satyn alnan senesinde Türkmenistanyň kanunlary arkaly bellenen durmuş töleglerini hasaplamak üçin binýatlyk möçberiniň 100 essesi möçberinde bellenenidir.

Ätiýaçlandyryş ýagdaýy ýüze çykan halatynda ýolagçylaryň, ekipažlaryň agzalarynyň we işgärleriň hökmany döwlet ätiýaçlandyryş boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, ätiýaçlandyrylan adamlara ýa-da olaryň mirasdarlaryna Türkmenistanyň kanunlary arkaly göz önünde tutulan beýleki esaslar boýunça, şol bir hadysalar bilen baglansykly puluň tölenendigine garamazdan tölenýär.

Ätiýaçlandyryşyň tölegleri biletleriň bahasyna goşulýar we ýolagçylardan ulag guramalary, şeýle hem ýolagçy gatnatmalaryny amala aşyran guramalar we telekeçiler tarapyndan şu möçberde alynýar:

- howa we deňiz ulaglarynyň ugurlarynda gatnaw resminamalarynyň satyn alnan senesinden Türkmenistanyň kanunlary arkaly bellenen durmuş töleglerini hasaplamak üçin binýatlyk möçberiniň 1 göterimi möçberinde.

- demir ýol, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň ugurlarynda gatnaw resmi namalarynyň satyn alnan senesinde Türkmenistanyň kanunlary arkaly bellenen durmuş töleglerini hasaplamak üçin binýatlyk möçberiniň 0.5 göterimi möçberinde.

Daşary ýurtlaryň ýolagçylaryndan ätiýaçlandyryş tölegleri Türkmenistanyň ulag guramalary tarapyndan milli puluň gatnaw resminamalarynyň satyn alnan günündäki hereket edýän hümmeti boýunça daşary ýurt pulunda ýokardaky bellenen möçberlerde alynýar.

Ekipažlaryň agzalary we ulag işgärleri üçin ätiýaçlandyryş tölegleri ulag guramalary, şeýle hem ýolagçy gatnamalaryny amala aşyrýan guramalar we telekeçiler tarapyndan howa, demir ýol, içerki suw we awtomobil ulaglary üçin bellenen möçberde tölenýär.

Ýolagçylardan alynan ätiýaçlandyryş tölegleri we ulag guramalarynyň, ýolagçy gatnamalaryny amala aşyrýan guramalaryň we telekeçileriň ätiýaçlandyryş tölegleri olar tarapyndan aýratyn kömekçi hasapda hasaba alynýar we döwlet ätiýaçlandyryş guramalaryna geçirilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe geçirilen ätiýaçlandyryş tölegleri býujetiň girdejisine alnyp bilinmez, kazyýetiň kanuny güýje giren hökümi boýunça pul serişdeleriniň elden alnan halatlary muňa girmeyär.

Ulag guramalaryndan buýrulyp alnan (kärendä alnan) ulag serişdelerinde biletleri satyn almazdan gatnadylyan buýrujynyň (kärendeçiniň) ýolagçylary we işgärleri buýrujynyň (kärendeçiniň) serişdeleriniň hasabyna döwlet tarapyndan hökmany ätiýaçlandyrylmaga degişlidir. Şolar boýunça ätiýaçlandyryş tölegleri ýokardaky bellenen möçberlerde hasaplanylýar.

Döwlet ätiýaçlandyryş guramalary ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulaglarynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryş töleglerini şu maksatlara gönükdirýärler:

- ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemek üçin ätiýaçlandyryş goruny döretmäge –75 göterim;
- ulaglarda betbagtçylykly hadysalaryň önüni almak çärelerini maliýeleşdirmek üçin ätiýaçlandyryş goruny döretmäge –15 göterim;
- işleri ýöretmek üçin, işleriň çykdaýylarynyň üstüni dolmaga –10 göterim.

Ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine betbagtçylykly hadysalaryň netijesinde şikes ýetmegi ýa-da olaryň heläk bolmagy ätiýaçlandyryş ýagdaýlary bolup durýar. Eger ätiýaçlandyrylan ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine şikes ýetmegi ýa-da olaryň heläk bolmagy aşakdaky ýagdaýlar bilen bagly bolsa, ätiýaçlandyryş ýagdaýyna degişli däl:

- derňew edaralary, aňtaw edaralary ýa-da kazyýet tarapyndan bilkastlaýyn jenaýat alamatlary anyklyan hereketler;
- derňew edaralarynyň, aňtaw edaralary ýa-da kazyýetiň gelen netijeleri boýunça ýa-da edara ediş derňewleriniň maglumatlary boýunça netijeleri alkohol, neşe ýa-da toksiki serhoşlygy bilen gös-göni baglanyşykly hereketler;
- ätiýaçlandyrylan adamyň üçünji adamlaryň bikanun hereketleri tarapyndan şeýle derejä ýetirilen ýagdaýlaryndan başga, öz-özüne kast etmek (öz-özüne kast etjek bolmak) ýagdaýlary.

§3.3. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek üçin resminamalaryň resmileşdirilişi

Ätiýaçlandyrylan ýolagçylar, ekipažlaryň agzalary we ulag işgärleri ýa-da mirasdarlyk hukugy barada şahadatnama alan adamlar ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek baradaky meselä garalmagy üçin aşakdaky resminamalary resmileşdirilýärler we döwlet ätiýaçlandyryş guramalaryna berýärler.

Ýolagçylar, ekipažlaryň agzalary we ulag işgärleri, heläk bolan ýagdaýynda:

- bellenen görnüş boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek barada arza

Ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine şikes ýeten ýagdaýynda:

- ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek barada arza;

- ýeten şikes boýunça bejeriş barada saglygy goraýyş edaralary tarapyndan №195 görnüş boýunça doldurlan delilnama;
  - betbagtçylykly hadysa barada ulag guramasy tarapyndan ýazylan güwänamanyň asyl nusgasy.
- Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy ýolagçylaryň, ekipažlaryň agzalary, ulag işgärleri ýa-da onuň mirasdarlary ätiýaçlandyryş pul möçberiniň tölenmegi baradaky haýyş bilen ýüz tutan mahalynda arzany, ýolagçylaryň, ekipažlaryň agzalarynyň we ulag işgärleriniň ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň tölegle-riniň hasaba alynýan žurnalynda (**№1 goşundy**), hasaba almaga borçludyr.

№1 goşundy

Ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulaglarynyň ekipažlarynyň agzalarynyň,
demir-ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet
ätiýaçlandyrmasyň amallary boýunça görkezijileriň

ŽURNALY

Ulaglaryň görnüşleri	Şertnama baglaşyldy*	Ätiýaçlandyry- lanlaryň sany(adam)**	Ätiýaçlandyryş tölegleri (manat)	Ätiýaçlandyryşyň tölegleri					
				HEMMESI		ŞOLARDAN			
						Şikesler		Ölüm	
				Sany (birl.)	Puluň jemi (man)	Sany (birl.)	Puluň jemi (man)	Sany (birl.)	Puluň jemi (man)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
HOWA									
DEMIR ÝOL									
DEŇIZ									
İÇERKI SUW									
Ulag									
JEMI									

*Ätiýaçlandyryş guramasynyň gatnadyjylar bilen ulaglaryň görnüşleri boýunça (howa, demir ýol, deňiz,içerki suw, awtomobil) baglaşan şertnamalarynyň sanawy.

**Gatnadylan ýolagçylaryň (satylan biletleriň) we ekipažlaryň işgärleriniň sany barada gatnadyjylardan alnan maglumatlaryň esasynda ätiýaçlandyrylanlaryň umumy sany.

§3.4. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek

Ätiýaçlandyrylan ýolagçylar, ekipažlaryň agzalary we ulag işgärleri heläk bolan ýagdaýynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberi olaryň mirasdarlaryna doly möçberde tölenilýär.

Ätiýaçlandyrylan ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine betbagtçylykly ýagdaýlaryň netijesinde şikes ýetende ýeten şikesiň agyrlyk derejesine laýyklykda ätiýaçlandyryş pul möçberi tölenilýär.Onuň möçberi ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemek üçin ýeten şikesiň agyrlyk derejesini kesgitlemegiň Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabry aýynyň 24-ine çykaran №1070 Karary bilen tassyklan Kadalaryna laýyklykda amala aşyrylýar.

Eger ýeten şikes boýunça bejeriş hakyndaky №195 görnüş boýunça ýeten şikesiň agyrlyk derejesiniň gutarnykly görterimini kesgitlemek mümkin bolmasa, ätiýaçlandyryşyň pul möçberi deslapky kesgitlenen görterimden ugur alnyp tölenýär. Şeýle ýagdaýlarda gutarnykly görterim betbagtçylykly hadysa bolan gününden üç aý geçeninden soň kesgitlenýär we №195 delilnama boýunça gaýtadan doldurulýar.

Eger zyýan çeken ýolagçy, ekipažyň agzasy we ulag işgäri ulagda bolan betbagtçylykly hadysa sebäpli oňa ýeten şikesiň agyrlyk derejesinden ugur alnyp, onuň üçin bellenen ätiýaçlandyryşyň pul möçberini diri wagtynda almadyk bolsa, ätiýaçlandyryşyň pul möçberi mirasdarlara tölenilýär.

Şol bir betbagtçylykly hadysanyň netijeleri üçin tölegleriň umumy möçberi doly ätiýaçlandyryş pul möçberinden geçmeli däldir.

Daşary ýurtlaryň ýolagçylaryna ätiýaçlandyryşyň pul möçberi milli puluň gatnaw resminamalarynyň satyn alan günündäki hereket edýän hümmeti boýunça daşary ýurt pulunda tölenilýär.

Ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine betbagtçylykly hadysalaryň netijesinde şikes ýetmegi ýa-da olaryň heläk bolmagy ätiýaçlandyryş ýagdaýlary bolup durýar we bu ätiýaçlandyryş ýagdaýlary ýüze çykan mahalynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyrylan ýolagçynyň, ekipažyň agzasynyň we ulag işgäriniň

ýaşaýan ýerindäki bank edarasyna alyjynyň adyna goýum üçin pul geçirmek, bank üçin çek bermek, poçta boýunça alyjynyň adyna pul ibermek ýa-da döwlet ätiýaçlandyryş guramasynyň pulhanasynda nagt pul bermek ýoly bilen tölenýär.

Kämillik ýaşyna ýetmedik alyja ätiýaçlandyryş pul möçberi diňe onuň ýaşaýan ýerindäki bank edarasyna onuň adyna goýum geçirilýär, şunda şol bir wagtyň özünde ol barada hossarlyk we howandarlyk edaralaryna ýa-da hossarlyk we howandarlyk edaralarynyň razylygy bilen mirasdaryň ene-atasynyň birine habar berilmelidir. Başga etraplarda we şäherlerde ýaşaýan mirasdarlara ätiýaçlandyryş pul möçberi alyjynyň ýaşaýan ýerindäki bank edarasyna onuň hasabyna geçirilýär ýa-da olaryň hasabyna poçta arkaly geçirilýär.

Eger ýolagçy, ekipažyň agzasy we ulag işgäri ýa-da mirasdar ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemek barada arza bereninden soň, ony öz wagtynda talap etmedik bolsa, onda ol soňky gezek ýüz tutanynda ätiýaçlandyryş pul möçberi gaýtadan hasaplanylmaýar we töleg barada ilkinji gezek arza beren günündäki laýyk gelýän möçberde tölenýär.

Ätiýaçlandyryş pul möçberi ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan ätiýaçlandyryş ýagdaýynyň dogrulygyny tassyklaýan hemme zerur resmi namalar alnandan soň ýedi gün möhletde tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş guramasy ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemekden boýun gaçyran ýagdayda ol barada arza berijä boýun gaçyrmanyň sebäbini görkezmek bilen ýedi günün içinde habar bermelidir.

Ätiýaçlandyrylan ýolagçynyň, ekipažyň agzasynyň we ulag işgäriniň ýa-da onuň mirasdarlarynyň ulaglaryň ýolagçylarynyň, ekipažlaryň agzalarynyň we ulag işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy şertlerinden gelip çykýan, ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemek baradaky talaplaryna ätiýaçlandyryş guramalary tarapyndan ätiýaçlandyryş ýagdaýy ýüze çykan günden başlap üç ýylyň dowamynda garalýar. Jedeller kazyýet tertibinde çözülýär.

§3.5. Ulaglarda betbagtçylykly hadysalaryň önüni almak baradaky çäreleri maliýeleşdirmek üçin ätiýaçdaky gory döretmegiň we ony harçlamagyň tertibi

Ulaglarda betbagtçylykly hadysalaryň önüni almak boýunça çäreleri maliýeleşdirmek üçin ätiýaçdaky gory (mundan beýläk «ätiýaçdaky gory» diýlip atlandyrylýar) döredilmegi ýolagçy gatnawlarynyň howpsuzlygyny üpjün etmek boýunça çäreleri, şeýle hem Türkmenistanda döwlet ätiýaçlandyryş maksatlaryna hem-de wezipelerine laýyk gelýän çäreleri gaýtaryp berilmesiz maliýeleşdirmegiň çeşmesi bolup durýar.

Ätiýaçdaky gor Türkmenistanyň Prezidentiniň 1995-nji ýylyň sentýabr aýynyň 27-sinde çykaran PP 1646 belgili hem-de 2001-nji ýylyň ýanwar aýynyň 2-sinde çykaran PP 3290 belgili Permanlaryna laýyklykda ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň, howa ulaglarynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany ätiýaçlandyryş boýunça ýygnaýan ätiýaçlandyryş tölegleriniň 15 göterimi möçberinde döredilýär.

“Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” guramalary ätiýaçdaky gor üçin gönükdirilýän serişdeleriň umumy möçberiniň 20 göterimini merkezleşdirilen gorag (prewentiw) gaznasyna geçirýärler. Serişdeleri geçirmek çäryek, ýarym ýyl, dokuz aý we bir ýyl üçin işleriň netijeleri boýunça ýokarda durýan ätiýaçlandyryş guramasyna balans tabşyrylandan soň 15 günün dowamynda amala aşyrylýar.

Ätiýaçdaky goruň serişdelerini gorag (prewentiw) çärelerini amala aşyryýan ulag guramalarynyň arasynda paýlamak olaryň haýyşnamasy göz önünde tutulyp we ätiýaçlandyrmanyň şu görnüşi boýunça tölegleriň derejesini, şeýle hem şu görkezijä täsir edýän sebäpleri öwrenip, şeýle hem şu maksatlar üçin serişdeleriň möçberinden ugur alnyp Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary tarapyndan amala aşyrylýar.

Gorag (prewentiw) çärelerini amala aşyryýan ulag guramalary tarapyndan goruň serişdelerini ulanmak ulagda ýolagçy gatnawlarynyň howpsuzlygyny üpjün etmek üçin howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň ýolagçylarynyň, ekipažlaryň agzalarynyň we ulag

işgärleriniň hökmany ätiýaçlan-dyryş boýunça ätiýaçlandyryş töleglerinden geçirilýän serişdeleriň hasabyna maliýeleşdirýän çäreleriniň “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” guramalary tarapyndan, Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaýy adyndaky «Türkmen howa ýollary» döwlet milli gullugy, Türkmenistanyň demir ýol ulaglary ministrligi, Türkmenistanyň awtomobil ulaglary ministrligi, Türkmen deňiz derýa ýollary müdirligi, Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi, Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan Türkmenistanyň Adalat ministrligi bilen ylalaşyp bilelikde tassyk edilen şu asakdaky sanawlara laýyklykda amala aşyrylýar:

- ulagyň hereketiniň howpsuzlygyny üpjün edýän serişdeleri we enjamlary satyn almak;
- ulagyň hereketiniň howpsuzlygynyň meselleri boýunça ylmy-derňew işlerini geçirmek, hereket howpsuzlygyny üpjün edýän täze enjamlary we serişdeleri işläp taýýarlamak we ornaşdyrmak;
- heläkçilik ýagadýalarynda ulagdaky ýolagçylaryň, ekipajyň agzalarynyň we işgärleriniň abat galmagyny, gözleg-halas ediş hem-de ewakuasiýa işleriniň netijeliligini ýokarlandyrmak boýunça çäreleri maliýeleşdirmek;
- häzirki zaman signal- gorag enjamlaryny satyn almak hem-de gurnamak, howply çatryklary we ýollary enjamlaşdyrmak, awtobus duralgalaryny, menzilleri, gorag ganatlaryny, ýerasty geçelgeleri we hereket howpsuzlygyny üpjün edýän beýleki serişdeleri gurnamak;
- ýol hereketiniň düzgünlerini we ýol-ulag şikes ýetmeleriniň önüni almagy wagyz etmek boýunça çäreleri geçirmek;
- ilkinji saglyk goraýyş kömegini bermek üçin derman serişdelerini satyn almak;
- suwda halas ediş işleri üçin niýetlenen enjamlary satyn almak;
- heläkçilik we beýleki adatdan daşary hadysalaryň bolan ýerlerinde işleýän adamlar üçin ýörite egin-eşikleri we ýörite aýakgaplary satyn almak;
- kommunikasiýa ýollaryndan uzakda ýerleşýän ilatly otyrymly ýerlerde, şeýle hem hereket aşaa köp bolan ýollarda halas ediş maksatlary üçin ulanmak mümkin bolan telefon aragatnaşygyny üpjün etmek;
- betbagtçylykly hadysalaryň netijesinde maýyp bolan adamlara we heläk bolan raýatlaryň maşgalalaryna bir gezek pul kömegini bermek;
- adamlaryň janyny we saglygyny goramak boýunça köpçülikleýin düşündiriş işlerini geçirmek.

Betbagtçylykly hadysalaryň önüni almak boýunça çäreleri maliýeleşdirmek üçin goruň wagtlaýyn boş duran serişdelerini “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” guramalary tarapyndan hereket edýän kanunlara laýyklykda girdejiler almak üçin peýdalanylýar. Ätiýaçdaky goruň wagtlaýyn boş duran serişdelerini ulanmakdan alnan girdeji ätiýaçlandyryş guramasynyň ygtyýarynda galýar. Her bir ulag guramasy boýunça gorag (prewentiw) çärelerini maliýeleşdirmek üçin niýetlenen gor serişdeleriniň möçberi ätiýaçlandyrmanyň anyk ulag guramasy boýunça geljek ýyl üçin çärýeklere bölünip maksatnamalaşdyrılan şu görnüşü boýunça gelip gowuşýan ätiýaçlandyryş töleglerinden hasaplanyp çykarylýar. Maksatnama ulag guramasynyň ýolbaşçysy tarapyndan gol çekilip hödürlenýär we döwlet ätiýaçlandyрма guramasynyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanýar. Zerur bolan halatynda taraplaryň razylygy boýunça oňa ýylyň dowamynda üýtgetmeler girizilip bilner. Ýylyň ahyryna çenli harçlanylmadyk serişdeler geljek ýyl üçin gowşan arzalara seredilende göz önünde tutulýar.

Gorag (prewentiw) çäreleri üçin serişdeleri goýbermek gös-göni maliýeleşdirmek arkaly ýa-da gyzyklanýan edaralaryň üsti bilen amala aşyrylýar hem-de gaýdyp bermesiz maliýeleşdirmek tertibinde peýdalanylýar.

Ulag guramalary olary maliýeleşdirýän ätiýaçlandyryş guramalarynyň önünde gorag çärelerini maliýeleşdirmek üçin özlerine bölüp berilen serişdeleriň peýdalanylyşy barada her ýylda hasabat berýärler.

Gorag (prewentiw) çärelerini maliýeleşdirmek üçin ätiýaçlandyryş töleglerinden goýberilen serişdeleriň gelip gowuşuşyna hem-de olaryň dogry harç edilişine döwlet ätiýaçlandyryş guramalary gözegçilik edýärler.

§3.6. Ulaglaryň ähli görnüşleriniň ýolagçylarynyň howa ulagynyň ekipažlarynyň agzalarynyň, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň işgärleriniň hökmany döwlet ätiýaçlandyрма boýunça özara hasaplaşyklarynyň tertibi

Geçen aý üçin ätiýaçlandyryşyň tölegleriniň pul möçberi ulag guramalary tarapyndan soňky aýyň 5-inden gijä galman geçirilýär:

- howa we demir ýol ulaglary „Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň“ merkezi edarasynyň hasaplaşyk hasabyna;
- deňizderýa, içerki suw we awtomobil ulaglary – portuň, menziliň, stansiýanyň ýerleşýän ýerleri boýunça “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” guramalarynyň hasaplaşyk hasabyna.

Ätiýaçlandyryş tölegleriniň daşary ýurt walýutasyndaky pul möçberini ulag guramalary tarapyndan “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” merkezi edarasynyň walýuta hasabyna geçirilýär.

Ätiýaçlandyryş tölegleri doly möçberde öz wagtynda geçirilmedik ýagdaýynda puşmana pullary hem goşup, bergileriň pul möçberi salgytlary we býujete hökmany tölenmeli salgyt däl tölegleri almak üçin kesgitlenen tertipde ulag guramasynyň hasaplaşyk hasabyndan alynmaga degişlidir.

Taraplaryň borçlary

Ätiýaçlandyryjynyň borçlary:

- eýeçilik görnüşine garamazdan ýerlerde howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglary bilen ýolagçylary gatnadýan ulag guramalaryny ýüze çykarmak;
- her ýylda azyndan iki gezek barlag geçirmek arkaly ulag guramalarynyň ätiýaçlandyryş töleglerini alşynyň dogrulygyna, olary “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň” guramalarynyň hasabyna öz wagtynda we doly geçirişlerine gözegçilik etmek;
- ätiýaçlandyryş pul möçberini öz wagtynda tölemek.

Ulag guramalarynyň borçlary:

- ätiýaçlandyryşyň töleglerini öz wagtynda geçirmek;
- ulagda bolup geçen betbagtçylykly hadysa barada Güwänama ýazmak we onuň asyl nusgasyny ýolagça, ekipažyň agzasyna we ulag işgärine ýa-da onuň mirasdaryna gowşurmak hem-de zerur bolan ýagdaýynda onuň nusgasyny döwlet ätiýaçlandyryş guramasynyň talap etmegi boýunça ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemek baradaky meseläni çözmek üçin oňa ibermek.

Saglygy goraýyş guramalarynyň borçlary:

- ätiýaçlandyrylan ýolagçylara, ekipažlaryň agzalaryna we ulag işgärlerine, zerur bolan ýagdaýynda bolsa Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalaryna ulagda bolan betbagtçylykly hadysanyň netijesinde alnan şikesiň bejerilendigi barada N 195 görnüş boýunça delilhatlaryny berýär.

Taraplaryň arasynda ýüze çykýan jedellere Türkmenista-nyň kanunlaryna laýyklykda seredilýär.

Bap 4. Awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyryşy

§4.1. Ätiýaçlandyrmagyň tertibi we maksady

Awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy mahaly döreýän hukuk gatnaşyklaryny düzgünleşdirýär.

Ýol-ulag hadysalary netijesinde ejir çeken, hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça tarap bolup durmaýan, şeýle hem zyýanyň ýetirilmegi netijesinde döreýän borçnamalar hakynda Türkmenistanyň kanunlaryna laýyklykda kaziýet tarapyndan üçünji taraplar diýlip ykrar edilen ähli edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar, olaryň mirasdarlary (hukuk oruntutarlary) üçünji taraplar diýlip ykrar edilýär.

Hökmany ätiýaçlandyryşyň maksady ýol-ulag hadysalary wagtynda ýetirilen zyýanyň öweziniň dolunmagyny üpjün etmekden ybaratdyr.

Awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) Türkmenistanyň çäklerinde ulanylýan ähli awtoulag

serişdeleri boýunça öz raýat jogapkärçiligini ätiýaçlandyrmaga borçludyr.

Awtoulag serişdeleriniň eýeleri (gatnadyjylar) diýlende awtoulag serişdeleriniň özlere degişli bolan eýeçilik hukugy, hojalygy ýöretmek hukugy, dessin dolandyryş hukugy boýunça ýa-da bolmasa beýleki esaslar boýunça (kärende şertnamasy, awtoulag serişdesini dolandyrmak üçin ynanç hatynyň bolmagy, ygtyýarly edaranyň buýrugy esasynda awtoulag serişdesiniň gurama wagtlaýyn peýdalanmaga berilmegi we başgalar) ulanyan edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar göz önünde tutulýar.

Awtoulag serişdeleri diýlip Türkmenistanyň İçeri işler ministrliginiň Döwlet ýol gullugy edaralary we awtoulag serişdelerini bellige almak işini amala aşyran beýleki edaralar tarapyndan döwlet tarapyndan bellige we hasaba alynmaga degişli bolan awtomobillere (relssiz, ýerüsti, maşyn kysymly dwigatelli awtoulag serişdeleri), tirkeglere we motosikellere düşünilýär.

Eýesi (gatnadyjy) özüniň üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiligini ätiýaçlandyrmasa, awtoulag serişdesiniň ulanylmagyna ýol berilmeýär.

Mundan beýläk ätiýaçlandyrylýan diýlip atlandyrylýan awtoulag serişdeleriniň şu aşakdaky eýeleriniň (gatnadyjylaryň) raýat jogapkärçiligi hökmany ätiýaçlandyrylmaga degişlidir:

- Türkmenistanyň edara görnüşindäki taraplarynyň (Türkmenistanyň Döwlet býujetiniň serişdeleriniň hasabyna maliýeleşdirilýän edaralar we umumylykda peýdalanylýan ulaglaryň hyzmatlary üçin nyrhlar döwlet tarapyndan düzgünleşdirilen kärhanalary muňa girmeyär):
- daşary ýurtlaryň edara görnüşindäki taraplarynyň we olaryň Türkmenistanyň çäginde ýerleşen wekilçilikleriniň;
- Türkmenistanyň, beýleki döwletleriniň raýatlarynyň we raýatlygy ýok adamlaryň.

Könelme möhleti geçen awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň raýat jogapkärçiligi hökmany ätiýaçlandyrylmaga degişli däldir.

Türkmenistanyň çäklerinden daşarda bellige alnan awtoulag serişdelerinde Türkmenistana gelen adamlar, eger:

- Türkmenistan tarapyndan ykrar edilen halkara ätiýaçlandyryş resmi namalary bolanda;
- “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasy (mundan beýläk ätiýaçlandyryjy diýlip atlandyrylýar) bilen awtoulag serişdeleri bellige alnan ýurtlaryň ätiýaçlandyryş guramalarynyň arasyndaky ikitaraplaýyn ylalaşyklara laýyklykda olar hökmany ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşanda ýurtda bolýan möhleti üçin ätiýaçlandyrylan diýlip hasap edilýär.

Üçünji tarap aradan çykan halatynda aňryçäk jogapkärçilik durmuş töleglerini hasaplamak üçin binaýatlyk möçberiniň 100 essesine barabardyr. Emläk zyýanyň öwezini dolmak boýunça aňryçäk jogapkärçilik durmuş töleglerini hasaplamak üçin binaýatlyk möçberiniň 100 essesinden köp däldir, Türkmenistanyň çäklerinde 15-güne çenli möhlet bilen gelýän daşary ýurt raýatlaryna we raýatlygy ýok adamlara degişli awtoulag serişdeleri barada bolsa durmuş töleglerini hasaplamak üçin binaýatlyk möçberiniň 62,5 essesinden 250 essesine çenlidir.

Hökmany ätiýaçlandyryş ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlandyrylýanyň arasynda «Ätiýaçlandyryş hakynda» Türkmenistanyň Kanuny esasynda baglaşylýan hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy esasynda amala aşyrylýar. Hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy bir kalendar ýyly (ýanwar aýynyň 1-iden dekabryň 31-i aralygy) möhlete, ýanwar aýynyň 1-inden soň, täze edinilen awtoulag serişdeleri barada bolsa olar satyn alnan pursadyndan başlap dekabryň 31-i aralygyndaky möhlete baglaşylýar.

Döwlet ýol gullugy edaralary we awtoulag serişdelerini bellige almagy amala aşyran beýleki edaralar awtoulag serişdelerini bellige almagyň gaýtadan bellige almagyň tehniki taýdan gözden geçirmeginiň we ulanmagyň barşynda hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasynyň barlagyna gözegçiligi hem üpjün edýärler.

Daşary ýurt awtoulag serişdeleriniň eýeleri (gatnadyjylar) wagtlaýyn gelen mahaly hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy olaryň Türkmenistanda bolmagynyň bütin möhletine baglaşylýar.

Hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) ätiýaçlandyrmagyň şu görnüşiniň şertleriniň we hereket etmegiň tertibiniň düşündirilmegini ätiýaçlandyryjydan talap etmäge haklydyr.

Awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak

hakynda arza bilen ýüz tutan mahaly ätiýaçlandyryjy hökmany ätiýaçlandyryş hakynda ozal baglaşylan şertnamalar hakynda doly maglumat berilmegini ondan soramga haklydyr.

§4.2. Resminamalaryň görnüşleri

Hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýan tarapynda doldurylýan bellenen nusgadaky ýazmaça arza esasynda baglaşylýp, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyryş şahdatnamasyny – polisini berýär.

Geljek ýyl üçin hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak we ätiýaçlandyryşyň töleglerini geçirmek her ýylyň oktýabr aýynyň 1-inden dekabryň 31-i aralygynda amala aşyrylýar.

Hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly jogapkärçilik möçberiniň 10 göterimi franşıza bellenilýär. Şunda ätiýaçlandyryjy franşizanyň möçberinde geçýän zyýan üçin jogapkärçilik çekýär.

Beýleki döwletleriň Türkmenistanyň çäklerine gelýän awtoulag serişdeleriniň eýelerine (gatnadyjylara) awtoulag serişdesiniň her bir kysymy üçin 300 amerikan dollary möçberinde franşıza bellenilýär.

Ätiýaçlandyryş tölegleri awtoulag serişdesiniň kysymy, jogapkärçilige, bellige alnan ýerine (ýurtda ýa-da onuň çäklerinden daşary) we Türkmenistanyň çäklerinde bolýan döwrüne baglylykda tapawutlandyrylyp nagt däl hasaplaşyk ýa-da bolmasa bir gezekde nagt tölemek arkaly, ýa-da bolmasa bölekleyin alynýar.

Bir ýyldan az baglaşylýan hökmany ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş tölegi bir gezekde tölenilýär.

Awtoulag serişdelerini durmuş üpjünçilik edaralaryndan mugt alanlara hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy esasynda ätiýaçlandyryş töleglerini tölemekden boşadylyp ätiýaçlandyryjy olara ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny – polisini gowşurýar.

Awtoulag serişdeleri sosial üpjünçiligi edaralaryndan doly bahasyna ýa-da ýeňillikli alan maýyplar hökmany ätiýaçlandyryş boýunça ätiýaçlandyryş tölegleriniň 50-göterimini töleýärler.

Zerur bolan mahaly ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmalaryň möçberleri nazara alnyp ätiýaçlandyryş tölegleriniň möçberi her ýyl ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyryş işine döwlet tarapyndan gözegçilik ediji edara bilen ylalaşylýp takyklandyrylýar.

Türkmenistanyň çäklerinden daşarda bellige alnan awtoulag serişdeleriniň eýeleri (gatnadyjylar) ätiýaçlandyryş töleglerini ýurda giren mahaly tölemäge borçludylar. Eger Türkmenistanda bolunýan möhlet 15-günden köp bolsa, awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasyny uzaltmalydyr we ätiýaçlandyryş tölegini tassyklanylýan nyrha görä hasaplamak bilen, özüniň bolýan möhletine baglylykda goşmaça tölemelidir.

Eger Türkmenistan gatnaşyjysy bolan halkara şertnamasynda ätiýaçlandyrmagyň döwletimizde kesgitlenilen talaplardan başga şertleri göz önünde tutulan bolsa, onda halkara şertnamasynyň talaplary ulanylýar.

Awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) çalşylan halatda hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça onuň hukuklary we borçlary öz razylagy bilen degişli hukuk oruntarlaryna “Türkmenistanyň Raýat kodeksi” arkaly kesgitlenilen tertipde geçýär.

Awtoulag serişdesi ýol-ulag hadysasyz ulanylýan mahaly ätiýaçlandyryş töleginden şu möçberlerde ýeňillik berilýär:

Ýol-ulag hadysasyz ulanylýan möhlet (ýyl)	Ätiýaçlandyryş töleglerinden ýeňillikli göterimlerde
2	5
3	10
4	15
5 we ondan köp	20

Ätiýaçlandyryja ýokarda görkezilen döwürlerde hökmany ätiýaçlandyryş barada baglaşylan şertnamalar boýunça ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmalaryny tölemek hakynda arzalaryň

bildirilmezligi awtoulag serişdesiniň awariýasyz ulanylmagy diýlip hasap edilýär.

Ýol-ulag hadysasy üçünji adamlaryň heläk ýa-da maýyp bolmagyna ýa-da olaryň saglygyna başga bir görnüşde şikes ýetmegine, şeýle hem olaryň emläginiň zaýalanmagyna ýa-da bolmasa ýok edilmegine elten halatynda ätiýaçlandyryjyň ätiýaçlandyryş öwezini töleýär.

Ýol-ulag hadysasy netijesinde ýetirilen zyýan bedene şikesiň ýetmegi bilen baglanyşykly bolsa, ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasy ýetirilen şikesiň agyrlyk derejesine baglylykda Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabryň 24-inde çykaran N1070 Karary bilen tassyklanylýan, howa, demir ýol, deňiz, içerki derýa we awtomobil ulaglarynyň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryş puluny tölemek üçin şikesleriň agyrlyk derejesini kesgitlemegiň kadalaryna laýyklykda tölenilýär. Ejir çekenleriň birnäçesi dünýäden öten halatynda ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasy her bir adam üçin durmuş töleglerini hasaplamagyň binaýatlyk möçberiniň 100 essesi möçberinde tölenilýär.

Maddy zyýan üçin ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasy ýetirilen zyýanyň möçberinde, ýöne durmuş töleglerini hasaplamak üçin binaýatlyk möçberiniň 100 essesinden köp bolmadyk möçberde tölenilýär.

Iki ýa-da has köp adam ýetirilen maddy zyýan üçin ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasynyň mukdary durmuş töleglerini hasaplamak üçin binaýatlyk möçberiniň 100 essesiniň çäklerinde barabar paýlanylýar.

Hut şol bir awtoulag serişdesi tarapyndan ýetirilen maddy zyýan üçin ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasynyň möçberi ätiýaçlandyryş döwründe durmuş töleglerini hasaplamagyň binaýatlyk möçberiniň 100 essesinden köp bolmaly däldir.

Ýol-ulag hadysasyna gatnaşyjylaryň öz ýetiren zyýany üçin günäkärligi günäniň günäkär tarapyndan ýa-da ýol polis derňew we anyklaýjy edaralary tarapyndann ykrar edilmegi arkaly anyklanylýar, çaprazlyklar bar mahaly bolsa sud tertibinde kesgitlenilýär. Eger zyýan ýetirme:

- awtoulag serişdesiniň çakyşmagy, basmagy, urulmagy, ýykylmagy, agdarylmagy;
- öz-özünden ýanmagy (ýangyn), partlama netijesinde ýüze çykyp üçünji adamlaryň saglygyna we emlägine zyýan ýetirilmegi ätiýaçlandyryş halaty diýlip hasap edilýär we onuň ätiýaçlandyryjy tarapyndan öwezi dolunýar.
- Eger üçünji adamlaryň saglygyna we emlägine şu aşakdaky görkezilen hatlarda zyýan ýetirilen bolsa, ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyryş öwezini dolmalary tölenmeýär:
- awtoulag serişdesi ýüklenilende ýa-da düşürilende;
- ýangyna garşy howpsuzlygyň, zäherli, ýagny howply we partlaýjy maddalary daşamagyň we saklamagyň kadalary bozulanda;
- awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) ony jenaýatyň guraly hökmünde ulananda;
- daş-töwerekdäki tebigat hapalananda ýa-da ol zaýalanda;
- ýol-ulag hadysalary bilen baglanyşykly bolmadyk jemgyýetçilik tertipsizliklerinde, harby dawa-jenjellerde, tebigy heläkçiliklerde, ok-därileriň partlamagynda;
- antikwar we örän seýrek duş gelýän zatlar, gymmatly metallardan, gymmatly, ýarym gymmatly we timarlanylýan daşlardan ýasalan zatlar, din ybadatlaryna degişli zatlar, kolleksiyalar, kartinalar, golýazmalar, pullar, gymmatly kagyzlar kem-käs ýa-da doly zaýalananda;
- ýol-ulag hadysasyna üçünji adamyň gatnaşmagy degişli resminama bilen tassyklanylmadyk ýagdaýynda şeýle hadysa bolanda;
- ýokary derejedäki howpuň çeşmesine barabarlykda awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) hökümünde ätiýaçlandyrylýanyň jogapkärçiligini Türkmenistanyň kanunlaryna laýyklykda aradan aýyryan ýagdaýlarda.

Ruhy zyýanyň we üçünji adamyň elden giderilen peýdasynyň, şeýle hem ejir çekeniniň harytlary eltmegiň ýa bolmasa işleri ýerine ýetirmegiň (hyzmatlary etmegiň) möhletlerini, şertnamalar boýunça beýleki borçnamalary bozmagy sebäpli ýüze çykan ýitgileriň (jerimeleriň jerime tölegleriniň we şuna meňzeşleriň) hem öwezi dolunmaýar.

Eger ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykandygy hakynda ätiýaçlandyryja şu aşakdaky bellenen möhletde ýerlikli sebäpler bolmazdan habar bermedik ýa-da zyýan ýetirilen emlägi ätiýaçlandyryjynyň wekiliniň gözden geçirmegine päsgel beren bolsa ätiýaçlandyryjy

ätiyaçlandyryş öwezini dolmany tölemekden boýun gaçyrmaga haklydyr.

Üçünji adamyň saglygyna we emlägine zyýan ýetirilen mahaly ýetirilen zyýanlaryň möçberini suduň çözgüdi bilen ätiyaçlandyrylýanyň üstüne ýüklenilen ýa-da ätiyaçlandyryjy we zyýan çeken bilen ylalaşyp ätiyaçlandyrylýan tarapyndan ykrar edilen möçberlerden ugur alnyp kesgitlenilýär.

Hökmany ätiyaçlandyryş boýunça ätiyaçlandyryş öwezini dolmany tölemek ätiyaçlandyrylýanyň jogapkärçiligini anyklan suduň çözgüdi güýje giren ýa bolmasa ätiyaçlandyrylýanyň üçünji adamlaryň önündäki jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryjy bilen deslapdan ylalaşyp ykrar edilen we töleg hakyndaky meseläni çözmek üçin zerur ähli resminamalar alnan günden başlap 7 bank gününüň dowamynda amala aşyrylýar.

Emläge zyýan ýetirilen mahaly ýitgileriň möçberi zyýan ýetirilen emlägi (zatlary) dikeltmegiň bahasyndan ýa-da aýry-aýry uzelleri, detallary, zatlary abatlamak boýunça zerur çykdajylaryň möçberinden ugur alnyp kesgitlenilýär.

Dikeltmegiň bahasy we çykdajylaryň möçberi ätiyaçlyk halaty ýüze çykan pursadynda ulanylýan nyrlardan, bahalardan we nyrlardan ugur almak bilen, ätiyaçlandyryjy tarapyndan düzülýän hasaplamalar (kalkulyasiýa) esasynda ýa-da gurluşyk, abatlaýyş we beýleki ygtyýarly guramalar tarapyndan düzülen hasaplamalar (kalkulyasiýa) esasynda kesgitlenilýär.

Zerur bolan mahaly ätiyaçlandyryjy dikeltmegiň bahasyny kesgitlemek ýa-da zyýan ýetirilen emlägi dikeltmek üçin smetalaryň barlagy üçin garaşsyz ýokary tejribeli işgärleriň hyzmatlaryndan peýdalanýar. Emläk doly ýok edilen mahaly ýitgileriň möçberi:

- edara görnüşindäki tarap üçin – könelmek möçberini kemmek bilen, zyýan ýetirilen emlägiň balans bahasyndan ugur alnyp;
- şahsy adam üçin – könelmek möçberini kemmek bilen, ätiyaçlandyryş bahasy bolan gündäki bazar nyrlaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Ejir çekeniň emlägine ýetirilen zyýan üçin hökmany ätiyaçlandyryş boýunça öwezini dolma meýletin ätiyaçlandyryş şertnamalary boýunça degişli töleglere garamazdan tölenilýär, ýöne ejir çekeniň ähli ätiyaçlandyryş guramalardan alan ätiyaçlandyryş öwezini dolmalarynyň umumy möçberi hakyky zyýanyň bahasyndan köp bolmaly däldir. Zyýanyň öwezini dolmagyň möçberi bellenilen çäklerden geçýän halatlarda gönüden-göni zyýan ýetiren awtoulag serişdesiniň eýesiniň (gatnadyjynyň) zyýanyň goşmaça öwezini dolmak hakynda hak islegi bilen kazyýete ýüz tutmaga zyýan çeken haklydyr.

Zyýan çekene hökmany ätiyaçlandyryş boýunça öwezini dolmany töläň ätiyaçlandyryjy aşakda görkezilen halatlarda regres talabyny etmek hukugyna (ätiyaçlandyryjynyň tölenilen puluň öwezini dolmagyň zyýan ýetiren adamdan talap etmek hukugyna) eýedir:

- eger sud seljerişiniň barşynda ätiyaçlandyryş halatynyň awtoulag serişdesinde zyýan ýetirene mälüm bolan ýa-da oňa mälüm bolmaly bolan tehnikä näsazlyklar sebäpli ýüze çykandygy anyklanylýan bolsa;
- eger zyýan ýetiren hadysanyň bolan ýerinden gaçyp giden bolsa;
- awtoulag serişdesiniň ony sürmäge hukugy bolmadyk ýa-da alkohol, neşe serhoşlygy ýa-da başga bir serhoşlyk ýagdaýynda bolan süriji tarapyndan dolandyrylan bolsa;
- awtoulag serişdesi onuň tehnikä häsýetlerine mahsus däl maksatlar üçin ulanylan bolsa;
- awtoulag serişdesini hukuknamalara ters hereketler bilen ele salan adamlaryň hereketleri bilen zyýan ýetirilen bolsa. Şulara regres talaby bildirilmeyär:
- awtoulag serişdeleriniň eýesiniň onuň bilen bilelikde hojalygy ýöredýän maşgala agzalaryna;
- awtoulag serişdesiniň eýesi bar mahaly dolandyran adama.

Döwlet durmuş ätiyaçlandyryş we durmuş üpçünçilik edaralarynyň özleri tarapyndan tölenilýän kömek pullary we pensiýalary boýunça regres talaplary ätiyaçlandyryja geçmeýär.

Ätiyaçlandyryş pulunyň (ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmanyň) wagtynda tölenilmändigi üçin ejir çeken ätiyaçlandyryjy tarapyndan möhleti geçirilen her bir gün üçin “Türkmenistanyň Raýat kodeksinde” göz önünde tutulan möçberde puşmana puly tölenilýär.

Şahsyýete ýetirilen zyýan üçin ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmasy ejir çeken (ejir çekeniň mirasdarlaryna) döwlet sosial ätiyaçlandyryşy, sosial üpçünçilik, saglygy goraýyşy

ätiyaçlandyryşy ýa-da beýleki ätiyaçlandyryş şertnamalary boýunça ejir çeken ýa-da onuň mirasdarlaryna tölenilmeli pullara garamazdan tölenilýär.

Ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmazdan ejir çekeniniň islegine baglylykda bir wagtda ýa-da tapgyrma-tapgyr hem tölenilip bilner.

Içeri işler, prokuratura edaralary, sudlar, saglygy goraýyş edaralary we beýleki ygtyýarly edaralar hökmany ätiyaçlandyryş boýunça öwezini dolmany tölemek bilen baglanyşykly meseleleri çözmek üçin zerur maglumatlary ätiyaçlandyryja mugt bermäge borçludylar.

Ätiyaçlandyrylýan:

- ätiyaçlandyryş töleglerini wagtynda tölemäge;
- awtoulag serişdelerini howpsuz saklamagyň we ulanmagyň belenilen, umumylykda kabul edilen kadalaryny berjaý etmäge;
- eger öň ätiyaçlandyrylan bolsa, ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly bu baradaky maglumatlary ätiyaçlandyryja habar bermäge;
- ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly dynç we baýramçylyk günlerini hasaba almazdan 3 gije-gündizden gijä galman bu barada ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryş halatynyň bolan ýerini, wagtyny we ähli ýagdaýlaryny görkezip habar bermäge (ätiyaçlandyrylýana ejir çekenlere ýa-da olaryň mirasdarlaryna ätiyaçlandyryş halatynyň döränligi hakyndaky maglumaty habar bermegi mümkin däl mahaly ýol polis edaralary ýa bolmasa beýleki ygtyýarly edaralar ony ätiyaçlandyryja ýetirýärler);
- ejir çekenlere kömek bermek, zyýanyň önüni almak ýa-da ony azaltmak, emlägi halas etmek üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmäge;
- ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykandygy hakynda ygtyýarlyklaryndan ugur almak bilen, degişli edaralara (polisiýa, döwlet ýangyn gözegçiligi edaralaryna, awariýa gulluklaryna we şuna meňzeşlere) habar bermäge;
- eger howpsuzlygyň bähbitlerine ýa-da zyýanyň azaldylmagyna ters gelmeýän bolsa, zeper ýeten emlägi ätiyaçlandyryjynyň wekili gözden geçirýänçä ätiyaçlandyryş halatyndan soňraky görnüşde saklamagy üpjün etmek üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmäge;
- ätiyaçlandyryjynyň wekiline zeper ýeten emlägi bökdençsiz gözden geçirmegi we barlamagy, ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň sebäplerini, ýitginiň möçberini we beýleki ýagdaýlary anyklamagy üçin mümkinçiligi üpjün etmäge;
- ätiyaçlandyryja ähli zerur maglumatlary, gerek bolsa ýazmaça görnüşde bermäge, şeýle hem ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň ýagdaýlaryny we zyýanyň möçberini anyklamak üçin zerur bolan resminamalary oňa bermäge;
- ejir çekeniniň resmi dalaşlary (raýat jogapkärçiligi), şeýle hem zyýanyň ýetirilmeginiň halaty boýunça ygtyýarly edaralaryň hereketleriniň başynda (derňew, kazyýete çagyrmak we şuna meňzeşler) onuň beren ähli ýazmaça dalaşlary hakynda ätiyaçlandyryja mümkingadar gysga möhletde habar bermäge;
- zyýanyň möçberini kesgitlmeginiň meselelerini düzgünleşdirmek boýunça ätiyaçlandyryjy bilen geňeşmäge borçludur.

Hökmany ätiyaçlandyryş şertnamasynda ätiyaçlandyryjynyň beýleki borçlary hem göz önünde tutulyp bilner. Ätiyaçlandyrylýanyň:

- ätiyaçlandyryş şertnamasy awtoulag serişdesine eýelik etmek (ondan peýdalanmak) hukugy bes edilen ýa-da ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmalar tölenilmedik halatynda onuň ýitirilmegi sebäpli möhletinden öň bes edilen mahaly ätiyaçlandyryş töleginiň bir böleginiň ätiyaçlandyryş möhletiniň ahyryna çenli galan wagta barabarlykda işi alyp barmak üçin ätiyaçlandyryş töleginiň möçberiniň 20 göterimini çykdajylary nazara alyp gaýtarylmagyna;
- ätiyaçlandyrylýan awtoulag serişdesini çalşyran mahaly ätiyaçlandyryş baýragynyň şu Düzgünnama-nyň 10 bölümünde göz önünde tutulan ýeňillikleri ulanyp täzeden hasaplatmagyna hukugy bardyr. **Ätiyaçlandyryjy:**
- ❖ ätiyaçlandyrylýandan hökmany ätiyaçlandyryş hakynda arzany we ätiyaçlandyryma töleginiň tölenilendigi hakyndaky tassyknamany alan mahaly ätiyaçlandyrylýandan, ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini talap etmäge;

- ❖ ätiýaçlandyryş halaty hakynda habar alanyndan soň 3-gün möhletde ykrarnama düzmäge;
- ❖ zerur bolan halatlarda ykrarnamany düzmäge gatnaşmak üçin emläge zyýan ýetirilmeginiň sebäplerini we derejesini, şeýle hem onuň bahasyny kesgitlemek maksady bilen, degişli ygtyýarly guramalaryň hünärlü işgärlerini (ýokary tejribeli işgärlerini) çagyrmaga;
- ❖ hökmany ätiýaçlandyryş şertleri bilen göz önünde tutulan ähli resminamalar bar mahaly soňky resminama alnandan soň 7 bank gününden gijä galman ätiýaçlandyryş töleglerini töläp başlamaga borçludyr, ätiýaçlandyryş tölegleri bilen baglanyşykly jedellere sud tertibinde garalýan halatlar muňa girmeyär.
- ❖ Hökmany ätiýaçlandyryş şertnamasynda ätiýaçlandyryjynyň başga borçlary hem göz önünde tutulyp bilner. **Ätiýaçlandyryjynyň :**
  - gaýtadan ätiýaçlandyryş arkaly hökmany ätiýaçlandyryş boýunça töwekgelçilikleri we ätiýaçlandyryş töleglerini paýlamaga;
  - zaýаланan emlägi gözden geçirmäge gatnaşmaga we gözden geçiriş ykrarnamalaryna gol çekmäge;
  - ätiýaçlandyrylýanyň günäkärliги we günäsiniň derejesi bilen baglanyşykly maglumatlaryň berilmegini ygtyýarly guramalardan soramaga;
  - sudda ätiýaçlandyrylýanyň adyndan we onuň tabşyrmagy boýunça çykyş etmäge.

Hökmany ätiýaçlandyryş boýunça gatnaşyklardan gelip çykýan jedeller kazyýet tertibinde çözülýär.

Awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryjylaryň arzalarynyň we ätiýaçlandyryş tölegleri hem-de ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölenen wagtynda berilýän şahadatnamalaryň –polisleriň bellige alynýan zurnaly ýöredilýär.

§4.3. Awtomobil ulaglarynyň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyryş boýunça özara hasaplaşyklarynyň tertibi

Ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagyň tertibi

Awtomobil ulaglarynyň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplarynyň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasyň şertnamasy (mundan beýläk – ätiýaçlandyryş şertnamasy) ätiýaçlandyryjy tarapyndan şahsy taraplar üçin awtoulag serişdeleri olaryň ýaşaýan ýerleri boýunça bellige alnanda tehniki taýdan gözden geçirilişi wagtynda baglaşylýar ýa-da ýuridiki tarap üçin kärhananyň Türkmenistanyň territoriýasynda bolan wagtynda, şeýle hem awtoulag serişdeleriniň Türkmenistanyň çäğine giren wagtynda baglaşylýar. Şertnama baglaşmak üçin esas bolup bellenen tertipde berlen ýazmaça arza hyzmat edýär, onda döwlet ätiýaçlandyryş guramalary (mundan beýläk ätiýaçlandyryjy) ýa-da olaryň wekilleri tarapyndan žurnalda (N6 goşunda) bellige alynýan her bir awtoulag serişdesi boýunça ýa-da olaryň topary boýunça ätiýaçlandyryş töleginiň möçberi görkezilmelidir. Türkmenistanyň territoriýasyna gelýän awtoulag serişdesiniň eýesi (gatnadyjy) bilen ätiýaçlandyрма şertnamasyny baglaşmak üçin onuň ätiýaçlandyрма şertnamasyny baglaşmak hakynda dilden aýdan arzasy ýeterlikdir.

Ätiýaçlandyryjylary žurnallarda bellige almak şahsy we ýuridiki taraplar üçin aýry- aýrylykda geçirilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy aşakdaky ýagdaýlarda güýje girýär:

- a) ätiýaçlandyрма tölegi geljek ýyl üçin tölenen ýagdaýynda ýanwar aýynyň 1-inden dekabry aýynyň 31-i aralygynyň öz içine alýar.
Geljek ýyl üçin ätiýaçlandyрма şertnamasy dikeldilen ýagdaýynda ätiýaçlandyрма tölegini tölemek oktyabr aýynyň 1-inden dekabry aýynyň 31-i aralygy;
- b) ätiýaçlandyрма tölegi bir ýyldan az möhlete tölenen ýagdaýynda onuň tölenen gününden başlap güýje girýär.

Geljek ýyl üçin ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyрма tölegini iki möhletde tölemäge hukuk berilýär: 50 göterimi şertnama baglaşylanda we 50 göterimi hem dekabır aýynyň 31-ne çenli tölemeli.

Türkmenistanyň çägene gelýän awtoulag serişdeleriniň eýeleri (gatnadyjylar) Türkmenistanda bolan her 15 gün üçin ätiýaçlandyрма töleglerini töleýärler we olara her 15 gün üçin ätiýaçlandyрма şahadatnamasy berilýär.

Ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyрма şahadatnamasy –polis ätiýaçlandyрма töleginiň tutuş möçberi tölenenden soň gowşurylýar.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyрма töleglerini ýygnamak bilen meşgullanýan işgärleri ýa-da wekilleri ätiýaçlandyрма tölegleri boýunça kabul eden pul serişdelerini gös-göni bank edaralaryna tabşyrmaga borçludylar:

- a) Türkmenistanyň Içeri İşler ministrliginiň Döwlet ýol gözegçilik gullugy (mundan beýläk DÝGG –na) bellige alynan awtoulag serişdeleri boýunça azyndan üç günden bir gezek;
- b) Türkmenistanyň çäklerinden daşarda bellige alnan we onuň territoriýasyna gelýän awtoulag serişdeleri boýunça her gün „Türkmen döwlet ätiýaçlandyryşyň“ walýuta hasabatyna.

Ätiýaçlandyрма tölegleriniň tölenendigi barada olar tarapyndan ýazylan ätiýaçlandyрма şahadatnamalarynyň – polisleriň nusgalary baş gün möhletiniň içinde ätiýaçlandyryja tabşyrylýar.

Ätiýaçlandyрма şahadatnamasynyň-polisiň ýa-da ätiýaçlandyрма talonynyň ýitirilen ýagdaýynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýana onuň ýazmaça arzasynyň esasynda olaryň nusgasyny berýär we ondan şahadatnamanyň-polisiň ýa-da ätiýaçlandyрма talonynyň blankanyň bahasyny alýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň fiziki tarap üçin hemişelik ýaşayan ýeri, ýuridiki tarap üçin ýerleşýän ýeri üýtgän ýagdaýynda graždan jogapkärçilik ätiýaçlandyрма şertnamasynda göz önünde tutulan möhlet tamamlanýança täze ýaşayan ýa-da ýerleşýän ýeri boýunça ätiýaçlandyrylan hasaplanýar (ätiýaçlandyрма şahadatnamasyny we ätiýaçlandyрма talonyny täzedan resmileşdirmezden) DÝGG-da ätiýaçlandyрма şahadatnamasynda-polisde we talonda berilen nomer belgisi barada bellik edýärler.

Awtoulag serişdeleriniň ulanylýan möhletinde DÝGG-nyň ätiýaçlandyрма talonynyň bardygyny ýa-da ýokdugyny gözegçilik edýärler onuň bolmadyk ýagdaýynda awtoulag serişdeleriniň eýeleri, gatnadyjylar ätiýaçlandyрма talonyny getirýänçäler awtoulag serişdesiniň nomer belgisini aýyrýarlar.

Raýat jogapkärçiligi hökmany ätiýaçlandyрма degişli bolmadyk awtoulag serişdesiniň eýesinde (gatnadyjyda) ätiýaçlandyryjy tarapyndan berilýän bellenen formadaky delil haty bolmalydyr.

§4.4. Ätiýaçlandyрма hadysasy ýüze çykan ýagdaýynda taraplaryň özara gatnaşyklary

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýanlary ätiýaçlandyрма hadysasy barada arzany alan ýagdaýynda ony žurnalda bellige alýar we ätiýaçlandyрма hadysasy barada bellenen görnüş boýunça ykrarnama ýazýar.

Ykrarhaty ýazylanda ätiýaçlandyrylýanyň (onuň kämillik ýaşyna ýeten maşgala agzasynyň ýa-da ynanylan adamyň) hem-de şaýatlyk etmäge çagyrylyp getirilen azyndan iki raýatyň gatnaşmaklary hökmandyr.

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýandan arza alyndan soň üç günün dowamynda içeri işler organlaryna (polisiýa DÝGG-na derňew organlaryna) ätiýaçlandyрма hadysasynyň subutnamasyny tassyklaýan resminamalary iberilmegi barada talap haty iberýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrylýanlara talap hatyny bermäge we olardan ätiýaçlandyрма hadysanyň subutnamasyny tassyk edýän haýsydyr bir resminamalary kabul etmäge hukugy ýokdur.

Eger ätiýaçlandyрма hadysasy şäheriň,etrabyň çäklerinden daşarda bolup geçen bolsa, onda ätiýaçlandyrylýanyň şu ätiýaçlandyрма hadysasy boýunça ýüz tutan döwlet ätiýaçlandyрма guramasy ätiýaçlandyryjynyň wezipelerini ýerine ýetirýär we ätiýaçlandyрма hadysasy baradaky arzany kabul edýär, gözden geçiriji amala aşyrýar we delilnama ýazýar, degişli organlardan

ätiýaçlandyрма hadysasynyň subutnamasyny we ýagdaýlaryny tassyklaýan resminamalary alýar, zyýan ýeten emlägi abatlamagyň bahasynyň smetasyny (hasaplamasyny) düzýär we ätiýaçlandyрма möçberiniň we ätiýaçlandyрма öwezini doluşyň töleglerini amala aşyrýar we resminamalary ätiýaçlandyryja iberýär (ätiýaçlandyрма şertnamasynyň baglaşylan ýeri boýunça).

Ätiýaçlandyryjy resminamalary alnandan soň olaryň ýazylyşynyň we düzülişiniň, ýitginiň möçberiniň hasaplamasynyň we tölegleriň möçberleriniň dogurlylygyny barlamaga, ondan soň ýedi gününň dowamynda tölegi amala aşyran döwlet ätiýaçlandyрма guramasy bilen hasaplaşyk geçirmäge borçludur. Şeýle hem ätiýaçlandyryjy oňa «Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş» tarapyndan bellenen möçberde edilen hyzmatlar üçin tölegi geçirýär.

Eger gelip gowşan resminamalar gowy hilli doly maglumatly ýazylan bolsa we şonuň netijesinde hem şu ätiýaçlandyрма hadysasy boýunça karar kabul etmek mümkin bolmasa, onda ätiýaçlandyryjy resminamalary ýygnan guramadan olary täzeden doldurmagy talap etmäge borçludur. Hatda onuň sebäbi-de görkezilmelidir.

§4.5. Ätiýaçlandyрма möçberini we ätiýaçlandyрма öwezini doluş töleglerini tölemek

Saglyga ýetirilen zyýan üçin ätiýaçlandyрма öwezini doluşy ejir çeken adama (ejir çekenin mirasdarlaryna) aşakdaky resminamalaryň esasynda tölenýär:

- ätiýaçlandyryş hadysasy barada arzany;
- şikesin bejerilenligi barada saglygy goraýyş edarasy tarapyndan 195-nji görnüş boýunça berlen delil haty şikes ýeten ýagdaýynda;
- ejir çekenin (üçünji tarapyň) aradan çykanlygy barada ZAGS-yn notarial tertipde tassyklanan şahadatnamasynyň nusgasy;
- mirasdarlyk hukugy barada notarial kantora tarapyndan berlen şahadatnamanyň eýesi aradan çykan ýagdaýynda. Mirasdarlyk huku-gy barada şahadatnamanyň bolmadyk ýagdaý-ynda ätiýaçlandyryş möçberiniň we ätiýaçlan-dyryş öwezini doluşyň tölegleri Türkmenista-nyň mirasdüşerlik barada hereket edýän kanunlaryna laýyklykda amala aşyrylýar.

Ätiýaçlandyryjynyň ejir çekenin (üçünji tarapyň) ýanyna – ekspert lukmany ibermäge hukugy bardyr. Ätiýaçlandyryjynyň ekspert - lukmanyna ejir çekenin ýanyna erkin barmak we ony hemmeta-raplaýyn barlamak üçin hemme mümkinçilikler döredilmelidir.

Ätiýaçlandyryjynyň ekspert-lukmany Türkmenistanyň hereket edýän kanunlaryna laýyklykda ýeten şikesin agyrylyk derejesini kesgitleýär.

Eger şikesin agyrylygynyň gutarnykly derejesini kesgitlemek üçin häzirki pursatda mümkinçilik bolmasa, ol öňünden kesgitlenip biler we ejir çekenin islegi boýunça oňa hakuja (awans) tölenip biler. Şol awans gutarnykly kesgitlemäniň netijeleri boýunça ätiýaçlandyрма möçberi tölenende tutulyp alynýar.

Üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýanyň möçberi ätiýaçlandyryjy tarapyndan ygtyýarly guramalardan alnan resminamalary göz önünde tutup ol tarapyndan ýazylan ykrarnamanyň esasynda kesgitlenýär.

Ätiýaçlandyрма öwezini doluşy tölemek zerur bolan hemme resminamalaryň alnan gününden soň 7 bank gününüň dowamynda amala aşyrylýar.

Eger ejir çeken (onuň mirasdary) ätiýaçlandyрма möçberiniň we ätiýaçlandyрма öwezini doluşyň tölenmegi barada arza berenlerinden soň ony öz wagtynda talap etmedik bolsa, onda ol soňra ýüz tutanda ätiýaçlandyрма möçberi laýyk möçberde tölenýär.

Ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyрма nyrlaryny we ätiýaçlandyрма öwezini doluşyny tölemek hasaplaşyk hasaplaryna pul geçirmek, bank edarasyndaky alyjynyň adyna goýumlary goömak, bank üçin çek bermek, alyjynyň hasabyna poçta bilen pul ibermek ýa-da ätiýaçlandyryjynyň kassasyndan nagt pul tölemek ýoly bilen amala aşyrylýar.

Ätiýaçlandyryş möçberi kämillik ýaşyna ýetmedik alyja ýaşayan ýeri boýunça onuň adyna goýum geçirmek ýoly bilen amala aşyrylýar, şol bir wagtyň özünde hem şol barada kämillik

ýaşyna ýetmedik alyjynyň kanuny wekiline ýa-da hossarlyk we howandarlyk organlaryň wekillerine habar berilýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň (ýuridiki tarapyň) awtoulag serişdeleriniň eýeleriniň (gatnadyjylaryň) üçünji taraplaryň önündäki raýat jogapkärçiliginiň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça tabşyryklarynyň ýerine ýetirilenligi üçin: ätiýaçlandyрма boýunça arzalaryň resmileşdirmesi we ätiýaçlandyрма tölegleriniň öz wagtynda tölenmegi üçin ätiýaçlandyrylýanyň işgärlerine komission hak tölenýär. Ol hak tabşyryklary ýerine ýetirmek bilen gös-göni meşgullanýan işgärlere tölenýär.

Görkezilen iş haky ätiýaçlandyrylýandan gelip gowşan ätiýaçlandyрма möçberinden ätiýaçlandyryjynyň serişdeleriniň hasabyna tölenýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň buhgalteriýasy ätiýaçlandyryjynyň hasa-byna ätiýaçlandyрма töleglerini onuň tabşyryklaryny ýerine ýetirilenligi üçin alynyp iş hakyny aýyrylyp geçirilýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň şu punktda görkezilen tabşyryklar ýerine ýetirmek bilen gös-göni meşgullanýan işgärleriniň sanawy onuň edarasynyň ýolbaşçysynyň buýrugy bilen kesgitlenýär.

Ejir çekenlere (üçünji taraplara) ätiýaçlandyрма möçberlerini we ätiýaçlandyрма öwezini doluşyny tölemek boýunça edilen hyzmatlar üçin bank edaralaryna komission iş haky tölenýär. Bank edaralaryna tölenýän kamission iş hakynyň möçberi tölegleriň görnüşine baglylykda belenilýär: hasaplaşyk hasabyna serişde geçirmek (ýuridiki taraplar üçin) ýa-da goýumlara pul geçirmek, bank üçin çek bermek, pçta üsti bilen ibermek ýa-da nagt pul bilen tölemek (fiziki taraplar üçin).

Hasaplaşyklar bank edaralary bilen ätiýaçlandyrylýanyň arasynda olaryň ýerleşýän ýerleri boýunça çärekleýin geçirilýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ekspert-lukmanlaryna iş hakyny tölemek ýetirilen şikesiň derejesiniň kesgitlemek üçin we ýetirilen şikesi anyklamak boýunça geçirilen iş üçin amala aşyrylýar. İş hakynyň möçberi anyklamanyň geçirilen ýerine baglydyr.

Komissiýon iş haky şeýle hem ejir çekenleriň her biriniň ýagdaýyny anyklamak boýunça geçirilen iş we ýazmaça netije berenligi üçin konsultant - hünärmenlere tölenýär.

Ejir çekenlere N195 görnüş boýunça delil hatlarynyň berlenligi üçin saglygy goraýyş edaralaryna pul tölenýär, tölegiň möçberi berilen delil hatlarynyň sanyna baglydyr.

Ulag serişdeleriniň we beýleki emlägiň gözden geçirilenligi üçin, olary dikeltmegiň bahasynyň we ejir çekeniniň (üçünji tarapyň) emlägini abatlandyrmak boýunça harajatlaryň hasaplamasynyň (kalkulýasiýasynyň) düzülenligi üçin ygtyýarly kärhanalaryň (ulag, gurluşyk, abatlandyryş kärhanalarynyň we ş.m.) hünärmenleriň iş haky tölenýär.

İş hakyny tölemek ätiýaçlandyryjy tarapyndan çagyrylan hünärmenleriň zyýan ýeten ulag serişdeleriniň we beýleki emläk boýunça amala aşyrylan gözden geçirişleriň sanyna görä amala aşyrylýar.

Komission iş hakynyň anyk möçberleri işleri alyp barmagyň çykdaýjylaryndan ugur alyp ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlandyrylan adamlaryň arasyndaky şertnamalarda, zähmet ylalaşyklaryndan kesgitlenýär.

Bap 5. Ýokary töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän işgärleriň betbagtçylykly hadysalardan we hünär kesellerinden hökmany şahsy ätiýaçlandyryşy

§5.1. Ätiýaçlandyrmagyň tertibi

Türkmenistanyň Prezidentiniň 2000-nji ýylyň ýanwar aýynyň 31-indäki 4550-nji Karary bilen «Ýokary töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän işgärleriň betbagtçylykly hadysalardan we hünär kesellerinden hökmany şahsy ätiýaçlandyryşy» girizildi.

Hökmany ätiýaçlandyryş işgäri ätiýaçlandyрма babatda goramagy üpjün etmegi we onuň zähmet borçlaryny ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly betbagtçylykly hadysa we hünär keseli ýa-da saglygyna başga hili zeper ýetmegi netijesinde ýetirilen zähmet şikesi üçin ätiýaçlandyрма pul möçberlerini tölemegi maksat edinýär.

Betbagtçylykly hadysa işgäriň zähmet borçlaryny ýerine ýetirmegi bilen baglanyşykly bolup, şonuň netijesinde şikes alnan, hünär keseli ýüze çykan ýa-da ol hakykatdan hem tötänleýin heläk bolan ýagdaýynda, öňünden görülmedik wakalar hasaplanylýar.

Hünär keselleri diýlip zyýanly önümçilik şertleriniň täsirinden soň ýüze çykan kesellere düşünilýar.

Eýeçiligiň görnüşlerine garamazdan, Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşen (şol sanda daşary ýurtly) kärhanalary, birleşikler we guramalar öz serişdeleriniň hasabyna ýokardaky görkezilen, ýokary derejedäki töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän öz işgärlerini hökmany ätiyaçlandyryş bilen üpjün etmäge borçludur.

«Türkmenstandartlary» Baş döwlet gullugy, Türkmenistanyň Maliýe ministrligi, degişli ministrlkler we pudaklaýyn dolandyryş edaralary bilen ylalaşyp ýokary töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän işgärleriň hökmany şahsy ätiyaçlandyryşyna degişli bolan ýokary töwekgelçilikli önümçilik işleriň sanawy tassyklanylady.

Kärhanalar, birleşikler we guramalar öz serişdeleriniň hasabyna ýokary derejedäki töwekgelçilikli önümçilik şertlerinde işleýän öz işgärlerini hökmany ätiyaçlandyryşyny üpjün etmäge borçludurlar.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi her bir ätiyaçlandyrylan işgär üçin Türkmenistanyň Kanunlary arkaly bellenen durmuş töleglerini hasaplamak üçin binýatlyk möçberiniň 100 essesinden geçmeli däldir.

Ätiyaçlandyrylan işgär aradan çykan halatynda ýa-da şikes alanda, şonuň ýaly-da hünär keselleri bilen kesellände durmuş üpjünçili tarapyndan oňa ýa-da mirasdaryna berilmeli puluň möçberine (maýyplyk üçin ýa-da eklenjini ýitirenligi üçin berilýän pul) garamazdan ätiyaçlandyryş puly tölenýär.

Kazyýetde seredilýän ätiyaçlandyryş haky bilen bagly jedelli ýagdaýlardan beýleki halatlarda, ätiyaçlandyryşyň pul möçberi soňky resminama alnandan soň 7 bank gününden gijä galman tölenýär.

Bap 6. Awtoulag serişdeleriniň meýletin ätiyaçlandyrylyşy

§6.1. Awtoulag serişdeleriniň meýletin ätiyaçlandyrylyşynyň hukuk binýady

Ätiyaçlandyryşyň bu görnüşiniň hukuk binýady bolup “Türkmenistanyň Raýat jemkanuny”, «Ätiyaçlandyryş hakyndaky» Türkmenistanyň Kanuny, Türkmenistanyň Prezidentiniň 1997-nji ýylyň ýanwar aýynyň 29-ynda çykaran №3001 Karary bilen tassyklanylýan, Türkmenistanyň Döwlet ätiyaçlandyryş guramasy hakyndaky Düzgünnamasy we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary çykyş edýär.

Ýokardaky kanunçylyk namalaryna laýyklykda, Türkmenistanyň Döwlet ätiyaçlandyryş guramalary edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar bilen awtoulag serişdeleriniň ätiyaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar. Eger ätiyaçlandyryş şertnamasynda başgaça göz öňünde tutulmadyk bolsa, awtoulag serişdeleriniň ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiyaçlandyryş goragy Türkmenistanyň çäGINE degişli edilýär.

Awtoulag serişdeleri (ýeňil, ýük we ýöriteleşdirilen awtoulaglar, awtobuslar, mikroawtobuslar, tirkegler, ýarym tirkegler, motoulaglar, motowelosipedler, mopedler, motorollerler) **awtokasko*** ätiyaçlandyryşynyň obýektleri bolup durýar.

Taraplaryň ylalaşygy boýunça awtokasko ätiyaçlandyryş şertnamasyna aşakdakylaryň ätiyaçlandyryşy girizilip bilner:

- goşmaça enjamlaryň (awtoulag serişdesinde gurnalan we onuň kärhana ýygnaýşyna girmeyän awtomobil teleradioenjamlary, gurallar, duýduryş –yşykly we beýleki enjamlar);
- ätiyaçlandyrylan awtoulag serişdesindäki goşlar.

* **Awtokasko ätiyaçlandyryşyna** - diňe awtoulag serişdeleriniň ätiyaçlandyryşyna düşünilýär we daşalýan serişdeler bilen bagly bolan emläk bähbitleri (çaknyşyk sebäpli üçünji taraplaryň öňündäki jogapkärçilik) öz içine almaýar. Şular ätiyaçlandyryş bilen üpjün edilmeýär:

- awtoulag serişdesinde goş hökmünde bolan seýrek duş gelýän we gymmat bahaly gadymy zatlar;
- gymmat bahaly metallardan ýasalan önümler;

- gymmat bahaly we ýarym gymmat bahaly daşlardan ýasalan önümler;
- kinowideoenjamlar;
- EHM;
- din kultunyň närseleri;
- toplamalar, golýazmalar, pul belgileri, gymmat bahaly kagyzlar, resminamalar we fotosuratlar.

Betbagtçylykly hadysalaryndan ätiýaçlandyryşyň obýektlerine awtoulag serişdesiniň sürüjisiniň, ýolagçysynyň ömri we saglygy girýär. Betbagtçylykly hadysalardan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça betbagtçylykly hadysanyň netijesinde, ýagny ýaralanma, maýyplyga ýa-da saglyga beýleki zeper ýetirme getiren garaşylmadyk hadysa netijesinde uzak wagtlaýyn (4 aýdan köp) ýa-da hemişelik žahmete ukyplylyk ýitirilse ýa-da ätiýaçlandyrylan aradan çykan bolsa, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş pul möçberini töleýär.

Ätiýaçlandyryş pul töleglerini, **orunlaryň sany** hem-de **tutuslygyna** amala aşyryp bolar.

Ätiýaçlandyrylanlaryň orunlaryň sany awtoulag serişdesiniň tehniki pasportynda görkezilen aňryçäk sandan köp bolup bilmez.

Taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasyna betbagtçylykly hadysanyň netijesinde çekilen lukmançylyk çykdajylarynyň ätiýaçlandyryşy, şeýle hem wagtlaýynça ýa-da hemişelik žahmete ukyplygynyň ýitirilen halatyndan goşmaça ätiýaçlandyryş girizilip bilner.

Raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşyna awtoulag serişdesi ulanylanda üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zeled üçin awtoulag serişdesiniň eýesiniň (daşajysynyň) jogapkärçiligi girýär.

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasyna laýyklykda ätiýaçlandyrylýanyň heläkçilik netijesinde (çakyşma, baryp urma, agdarylma, ýykylma) üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetiren zelediniň öwezini dolýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy, ätiýaçlandyryş şahadatnamasynda-polisinde ätiýaçlandyryş möhletini görkezmek bilen, 1 ýyla çenli we 1 ýyldan köp möhlete baglaşylýar. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti tamamlanandan soň ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa, ätiýaçlandyryjy jogapkärçilik çekmeýär.

§6.2. Ätiýaçlandyryş töwekgelçilikleriniň görnüşleri

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş pul möçberiniň çäklerinde aşakdaky töwekgelçilikler boýunça ýüze çykan ätiýaçlandyryş halatynyň ýitgileriniň öwezini dolýar:

- **heläkçilik** (awariýa) –ýagdaýlarda bolan ýol-ulag hadysasynyň netijesinde awtoulag serişdesiniň weýran edilmegi ýa-da zaýalanmagy: beýleki awtoulag serişdesi bilen çakyşanda hereket edýän ýa-da duran zatlary (desgalary, böwetleri, guşlary, haýwanlary we ş.m.) kakmagy (urmagy), agdarylmagy, şonuň ýaly-da awtoulagyň gaçmagy;
- **tebigy betbagtçylyklar** – ýyldyrym urmagynyň, tupanyň, harasadyň, tüweleýiň, agyr düşen garyň, ýeriň yranmagynyň, suw joşgunynyň, suw almagyň, opurylmanyň we üstün çykyp bolmajak güýjüň täsiriniň netijesinde awtoulag serişdesiniň weýran edilmegi ýa-da zaýalanmagy;
- **awtoulagyň ogurlanyp alnyp gidilmegi** – awtoulag serişdesine başga biriniň bikanun eýelik etmeginiň netijesinde awtoulag serişdesiniň weýran edilmegi ýa-da zaýalanmagy, awtoulag serişdesiniň bikanun alnyp gidilmegi bilen bagly bolan üçünji taraplaryň bikanun hereketleriniň netijesinde awtoulag serişdesiniň weýran edilmegi ýa-da başga hili zaýalanmagy, awtoulag serişdesiniň ogurlanmagy ýa-da onuň bikanun alnyp gidilmegi bilen bagly onuň käbir şaýlarynyň ogurlanmagy;
- **ýangyn**, öz-özünden ot alma;
- **betbagtçylykly hadysalar** – partlama, buzuň aşagyna gaçylmagy, beýleki ulag serişdeleriniň tekerleriniň aşagyndan daşlaryň ýa-da başga zatlaryň awtoulaga degmegi, onuň üstüne zatlaryň gaçmagy netijesinde awtoulag serişdesiniň weýran edilmegi ýa-da zaýalanmagy.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça aşakdakylaryň hem öwezi dolunýar:

- ✓ ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesini halas etmek, zyýanyň önüni almak ýa-da peseltmek, onuň möçberini anyklamak boýunça ätiýaçlandyryjynyň zerur we maksada laýyk eden çykdajylary;

- ✓ eger zaýаланан awtoulag serişdesi ýöremeýän bolsa, ony iň ýakyndaky abatlaýyş ýerine çenli alyp gitmegiň çykdaýylary;
- ✓ ulanylýan tehnologiýany, ätiýaçlyk şaýlarynyň bahasyny, materiallary we işleri hasaba almak bilen ätiýaçlandyryş hadysasynyň netijesinde dikeldiş işleriniň çykdaýylary;
- ✓ abatlaýyş işleriniň dowamynda ýüze çykarylan ýetmezçilikleri we kemçilikleri bejermek bilen baglanyşykly, şu ätiýaçlandyryş halaty sebäpli ýüze çykan hem-de resminamalaýyn tassyklanylýan çykdaýylar.

Şular babatda awtokasko ätiýaçlandyryşy boýunça öwez dolunmaýar:

- ✓ awtoulag serişdesiniň tutuşlygyna, şeýle hem onuň bölekleriniň we şaýlarynyň adaty könelmegi, haryt görnüşiniň ýitmegi, kärhana kemçiligi;
- ✓ goşsuz awtokasko ätiýaçlandyryşynda, ätiýaçlandyr-jynyň, sürüjiniň ýa-da ýolagçylaryň awtoulag seriş-desiniň içinde bolan emlägine ätiýaçlandyryş halatyn-da ýetirilen zyýan;
- ✓ ätiýaçlandyryş halaty sebäpli ýüze çykyp biljek goşmaça we beýleki çykdaýylar (jerime, kärendä alnan awtoulagy ulanmak, abatlaýyş işleriniň geçirilýän döwründe myhmanhanada ýaşamagyň, iş sapary bilen bagly çykdaýylar, elden giderilen peýda, girdejini ýitirmek, işsiz durmagyň çykdaýylary, kepil möhletiniň tamamlanmagy bilen bagly bolan çykdaýylar, ahlak zyýany);
- ✓ ýoluň gatnalýan böleginiň бүдүр-сүдүрлиги ýa-da pes hilliligi ýa-da kesgir zatlary kakmagy sebäpli tekeriň daşlygynyň zaýаланmagy, eger bu zeper ýetme ýitginiň möçberiniň köpelmegine getirmedik bolsa;
- ✓ eger awtoulag serişdesiniň özi ogurlanman, onuň şaýlarynyň ýa-da bölekleriniň, degişli bolan zatlarynyň ogurlanmagy;
- ✓ awtoulagy önderen kärhananyň gollanmasyna laýyk-lykda awtoulag serişdesiniň toplum ýygýndysyna degişli bolmadyk haýsydyr bir şaýlarynyň ýa-da bölekleriniň we esbaplarynyň ýok edilmegi (zaýалан-magy, ogurlanmagy), eger olar taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasyna girizilmedik bolsa.

Şular raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça öwez dolunmaga degişli däldir:

- ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan pursadynda ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesiniň içinde bolan sürüjiniň we ýolagçylaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zeled;
- ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan pursadynda ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesiniň içinde bolan sürüjiniň we ýolagçylaryň emlägine ýetirilen zeled;
- ýeňip geçip bolmajak güýjüň täsiri netijesinde ýüze çykan zyýan;
- ätiýaçlandyryjynyň awtoulag serişdesine ýetirilen zeled.

§6.3.Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi we ätiýaçlandyryş baýraklary

Ätiýaçlandyryş desgalarynyň her biri boýunça ätiýaçlandyryş pul möçberleri taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Awtoulag serişdesi we goşmaça enjam boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylýan zadýň şertnama baglaşylýan pursadyndaky hakyky bahasyndan ýokary bolmaly däldir.

Awtoulag serişdesiniň hakyky bahasy diýlip, ätiýaçlandyrylýan awtoulagyň tehniki ýagdaýyna we bazarda emele gelen bahasyny, ygtyýarly edaralaryň maglumatlaryny hasaba almak bilen, hyzmat ediş esasynda kesgitlenen bazar bahasyna aýdylýar.

Awtoulag serişdesiniň hakyky bahasynyň näçe göterimini ätiýaçlandyryş pul möçberi düzýän bolsa, ýetirilen zelediň möçberinden şol göterimde ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini göz önünde tutýan deň ölçeglikde jogapkärçiligi bellemek bilen, awtoulag serişdesi islendik pul möçberine (hakyky bahasyndan ýokary bolmadyk) ätiýaçlandyrylyp bilner.

Goşlaryň ätiýaçlandyryşy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen iň pes iş hakynyň 100-essesinden ýokary bolmaly däldir.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhletinde ätiýaçlandyryş obýektiniň hakyky bahasy galsa, ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş pul möçberini galdyrmaga hukugy bardyr.

Ýolagçynyň, sürüjiniň ömrüniň we saglygynyň betbagtçylykly hadysalarda orunlaryň sany boýunça ätiýaçlandyryşynda her bir orun üçin ätiýaçlandyryşyň pul möçberi kesgitlenýär.

Tutuşlygyna ätiýaçlandyryş ulgamy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tutuş awtoulag serişdesi üçin kesgitlenilýär. Ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan pursadynda awtoulag serişdesiniň içinde bolan her bir ýolagçy (şol sanda sürüji) umumy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň paýynda ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Eger ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan pursadynda ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesinde 3 adam bar bolsa, olaryň her biri ätiýaçlandyryşyň umumy pul möçberiniň 30 göteriminde ätiýaçlandyrylan hasap edilýär, eger 2 adam bolsa-35göterim, eger 1 adam bolsa, umumy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň 40göterim möçberinde ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça her bir ätiýaçlandyryş halatynyň pul möçberi aşakdakylardan ýokary bolmaly däldir:

- **şahsy zyýan boýunça** – Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen in pes iş hakynyň 100-essesinden;
- **emläk zyýany boýunça** - Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen in pes iş hakynyň 500-essesinden.

Ätiýaçlandyryş baýraklary töwekgelçiligiň görnüşine we derejesine baglylykda kesgitlenilýär. Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiýaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri ätiýaçlandyryşyň käbir aýratyn şertlerine baglylykda peseldilip we ýokarlandyrylyp bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşylanda ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş halaty sebäpli ätiýaçlandyryş obýektine ýetirilen zyýany üçin jogapkärçiliginiň möçberi bellenen bilner, şeýle hem franşiza (ýüze çykan zeletiň öwezini dolmakda ätiýaçlandyryjynyň öz paýy), ýagny ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň 10göterim möçberinde bellenen bilner. Bu halatda ätiýaçlandyryjy **franşizanyň*** möçberinden ýokary bolmadyk zelet üçin jogapkärçilik çekmeýär.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa berlen halatynda ätiýaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenenilýär.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy 1 ýyl möhlete baglaşylýan bolsa, ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş baýragyny iki möhletde: ýarysyny şertnama baglaşylan mahaly, ýarysyny bolsa şertnama güýje gireninden 3 aýdan soň girizmäge hukugy bardyr. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy birnäçe ýyla baglaşylan bolsa, onda ätiýaçlandyryş baýragy her ýylda tölenilip bilner.

Franşiza* - ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan, ätiýaçlandyryjyny belli bir möçberden ýokary bolmadyk zeletiň öwezini dolmakdan boşatmak. Franşizanyň şertli(aýrylýan)we hökmany(aýrylýan)görnüşleri bolup, ätiýaçlandyryşyň pul möçberine doly ululykda ýa-da göterimlerde hasaplanylýar.

Ätiýaçlandyryş baýragynyň galan bölegi bellenen möhletde tölenmese, ätiýaçlandyryş şertnamasy ýatyrylan hasap edilip, ätiýaçlandyryjy edilen hyzmata laýyk hak-heşdegiň möçberini we öz üstüne alan töwekgelçiliginiň dowamlylygyna baglylykda, ätiýaçlandyryş baýragynyň belli bir möçberini özüne alyp galmaga hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň ätiýaçlandyryş pul möçberi tölenen öwezini doluş töleginiň möçberine azalýar. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş halaty bolan günü azaldylýar. Eger ätiýaçlandyryjy zelet çeken obýekti düzeden ýa-da çalşan bolsa, onuň goşmaça ätiýaçlandyryşyň üsti bilen ilkibaşky ätiýaçlandyryş pul möçberlerini dikeltmäge haky bardyr.

Bir ýyldan az bolmadyk möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe, tarapalaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryşa kabul edilen töwekgelçilikleriň görnüşine we ätiýaçlandyryşyň pul möçberi boýunça üýtgetmeler girizilip bilner.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda başga ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş baýragy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň kesgitlenilen pulunda tölenilýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň köpelen ýagdaýynda şertnamanyň tamamlanmagyna çenli galan doly aýlar boýunça hasaplanylýan ätiýaçlandyryş baýragyny tölemek bilen, goşmaça ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylýar. Bu halatda doly däl aý, doly aý diýlip hasaplanylýar.

Goşmaça ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş baýragynyň hasaplamasy (D)

aşakdaky formula boýunça amala aşyrylýar:

$$D = (P1 - P2) \times K, \text{ bu ýerde}$$

P1, P2, - ilki başky we soňky ätiýaçlandyryş pul möçberlerine degişlilikde ýyla hasaplanylýan baýrak,

K- ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ahyrky möhletine çenli galan aýlaryň sanyna bagly koeffisiýenti. 1 aý üçin $K = 0,20$; 2 aý üçin $= 0,40$; 3 aý üçin $= 0,50$; 4 aý üçin $= 0,60$; 5 aý üçin $= 0,65$; 6 aý üçin $= 0,70$; 7 aý üçin $= 0,75$; 8 aý üçin $= 0,80$; 9 aý üçin $= 0,85$; 10 aý üçin $= 0,90$; 11 aý üçin $= 0,95$.

§6.4. Ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak

Awtoulag serişdesiniň ätiýaçlandyryş şertnamasyny ätiýaçlandyryjynyň ýazmaça arzasynyň esasynda 1 ýyldan az we 1 ýyldan köp möhlete baglaşylýar

Şertnama, edara görnüşindäki tarap bolan Ätiýaçlandyryjanyň ýerleşýän ýeri boýunça, şahsy adam bolan ätiýaçlandyryjanyň ýaşayan ýa-da işleýän ýeri boýunça, hasaba alnan, tehniki barlagdan geçen ýeri ýa-da awtoulagyň duralgasy boýunça ýa-da satyn alynýan möhletine baglaşylýp bilner.

Ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesini ätiýaçlandyryja gözden geçirmek üçin bermelidir. Ätiýaçlandyryş guramasynyň işgäriniň gözden geçirendigi baradaky belliginiň bir gije-gündiziň dowamynda güýji bardyr.

Awtoulag serişdeleriniň ätiýaçlandyryş şertnamasyny tassyklanylýan görnüşdäki ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň – polisiniň görnüşinde resmileşdirilýär, ol bolsa ätiýaçlandyrylýana gowşurylýar.

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş baýragyny tölemäge borçludur. Ilkinji ýa-da bir wagtlaýyn baýrak wagtynda tölenýänçä, ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Eger-de ätiýaçlandyryş baýragy wagtynda tölenmese, ätiýaçlandyryjy baýrak tölemek üçin iki hepde möhlet belläp biler. Munda, şu möhletde baýragyň tölenmezliginiň getirýän netijeleri görkezilmelidir.

Eger möhletniň tamamlanmagynda ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa we şol wagta çenli ätiýaçlandyryş baýragy ýa-da onuň göterimleri tölenmedik bolsa, ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan boşdur.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň bir ýyldan az möhlete baglaşylan ýagdaýynda ätiýaçlandyryş baýraklary, baýragyň hasaplanylýan ýyllyk möçberinden aşakdaky möçberde tölenilýär:

1 aýa ätiýaçlandyrylanda - 20%, 2 aýa - 30%, 3 aýa - 40%, 4 aýa - 50%, 5 aýa - 60%, 6 aýa - 70%, 7 aýa - 75%, 8 aýa - 80%, 9 aýa - 85%, 10 aýa - 90%, 11 aýa - 95%.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertnamanyň baglaşylan güni sagat 24.-de güýje girýär we şertnamada göz önünde tutulan ahyrky güni sagat 24.-de tamamlanýar. Öňki şertnamanyň möhleti geçmänkä täze möhlete şertnama baglaşylsa, bu şertnama öňki şertnamanyň möhleti tamamlanandan soň güýje girýär.

Ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe töwekgelçiligiň derejesinde bolýan ähli üýtgemeler hakynda ätiýaçlandyryja ýazmaça görnüşde habar bermäge borçludur (awtoulagynyň satylmagy ýa-da başga awtoulaga çalşylmagy, nowasynyň, hereketlendirijisiniň çalşylmagy, goşmaça enjamlaryň gurnalmagy, başga bir adama awtoulagy dolandyrmak üçin ynanç hatynyň berilmegi, ätiýaçlandyryşyň görnüşleri boýunça üýtgemeler hakynda, goşa ätiýaçlandyryşyň bolmagy, ätiýaçlandyrylan awtoulagyň açarlarynyň ýa-da hasaba alnys resminamalarynyň ýitirilmegi hakynda we ş.m.).

Ätiýaçlandyryş guramasy islendik wagtda ätiýaçlandyrylan awtoulagyň tehniki ýagdaýyny barlamaga hukugy bardyr. Awoulag serişdesiniň könelmegi onuň çykarylýan ýyllyna we geçen ýoluna baglylykda, bu maglumatlaryň bolmadyk halatynda bolsa - birinji ýyl üçin - ýylda ätiýaçlandyryş pul möçberiniň 30göterimine, ikinji ýyl üçin - 15göterimine we her soňky ýyl üçin 10göterimine laýyklykda kesgitlenilýär. Goşmaça enjamlar boýunça her ýylky könelme 15göterime barabardyr.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy baglaşylandan soň şertnama girizil-jek üýtgemeler we goşmaçalar diňe ätiyaçlandyrys guramasynyň ýazmaça tassyklanmasynyň alynmagyndan soň hakyky diýlip hasaplanylýar.

Ätiyaçlandyrylýan tarapyndan ätiyaçlandyryjy bilen ylalaşylyp awtoulag serişdesiniň ätiyaçlandyryjyň pul möçberi kesgitlenilýär we ätiyaçlandyrys resminamasynnda belleniýär. Ätiyaçlandyrysýň pul möçberi hümmetsizlenmä ýa-da erkin ýörgünli puluň hümmetiniň üýtgemegi sebäpli täzeden hasaplanylmaýar.

10 ýyl we 10 ýyldan köp ulanylan awtoulag serişdeleri ätiyaçlandyryşa kabul edilmeýär (olaryň düýpli täzelenmegi – düýpli abatlanmagy, nowasynyň täzelenmegi ýaly ýagdaýlardan başga halatlarda), şeýle hem düýpli kemçilikleri bolan we köp ýeri poslan awtoulag serişdeleri ätiyaçlandyryşa kabul edilmeýär.

Awtoulag serişdeleriniň ätiyaçlandyryşy boýunça 3 kalendar ýylyň dowamynda şertnamalary yzygider baglaşan ätiyaçlandyrylýanlara täze şertnama baglaşmak üçin bir aý ýeňillikli möhlet berilýär. Bu ýeňillikli möhletde baglaşylan ätiyaçlandyrys şertnamasy öňki baglaşylan şertnamanyň möhleti tamamlanandan soň güýje girýär.

Eger ýeňillikli möhletde ätiyaçlandyrys halaty ýüze çyksa, täze şertnamada baglaşylmadyk bolsa, ätiyaçlandyrysýň öwezini doluş tölegi öňki şertnama boýunça kesgitlenen pul möçberinden ätiyaçlandyrys baýragyny alyp galmak bilen tölenýär.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy ony baglaşan taraplaryň biriniň islegi boýunça, onuň ýazmaça arzasy esasynda, bir aý möhleti berjaý etmek bilen möhletinden öň bozulyp bilner.

Şertnama bozulanda ätiyaçlandyrylýan özüne berlen ätiyaçlan-dyrys şahadatnamasyny-polisini yzyna gaýtaryp berýär, ätiyaçlandyryjy bolsa şertnamanyň hereket eden möhletini hasaba almak bilen, hereket edýän ätiyaçlandyrys nyrlaryna laýyklykda ulanylma-dyk döwri üçin ätiyaçlandyrys baýragynyň galan bölegini gaýdyp berýär.

Eger ätiyaçlandyrys şertnamasy 10 aýdan köp hereket eden bolsa, ätiyaçlandyrys baýragy gaýtarylyp berilmeýär.

Awtoulag serişdesine bolan hukugyň (ony ulanmaklygyň) ýatyrylmagy sebäpli şertnama wagtyndan öň ýatyrylanda, ätiyaçlandyrys baýragy işi alyp barmagyň çykdajylaryny üstünden aýyrmak bilen, şertnamanyň galan möhletine deňeçerlikde gaýtarylyp berilýär.

§6.5. Ätiyaçlandyrys halaty ýüze çykan ýagdaýynda taraplaryň özara gatnaşyklary

Ätiyaçlandyrys halaty ýüze çykanda ätiyaçlandyrylýan ýa-da onuň wekili şulara borçludyr:

- bu hakda Türkmenistanyň İçeri İşler Ministriliginiň Döwlet ýol-gözegçiligi gullugyna we beýleki ygtyýarly edaralara haýal etmän habar bermäge, başga ýurtlaryň çäklerinde bolsa - şol ýurtda hereket edýän talaplara laýyklykda;
- awtoulag serişdesiniň reňk örtügi, nowasynyň aýnalary, daşky ýşyklandyrys enjamlary, aýnalary, antennalary, nowaň bezeg elementleri (moldingler, emblemalar) zaýаланan halatlarynda, eger bu zeletiň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen iň pes iş hakynyň 4-esse möçberinden ýokary bolmasa, bu şert hasaba alynmaýar;
- ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyrys halaty barada haýal etmän ýazmaça habar bermeli,zelel daşary ýurtda ýüze çykan ýagdaýynda bolsa geleninden soň degişli resminamalary görkezmeli;
- zaýаланan awtoulagy, ätiyaçlandyryjynyň wekiline gözden geçirmek we talaby çözmek, ediljek işleri ylalaşmak üçin bermelidir, bu barada üç gün möhletde gözden geçirmeginiň namasy düzülýär şol ýerde zaýаланan bölekler anyk görkezilýär we şol bir wagtda ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyrys halatynyň bolandygyny subut edýän resminamalary almak üçin ygtyýarly edaralara ýüz tutma iberilýär.

Raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryşy boýunça zeletiň öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyryjanyň arzasy esasynda zelel çekene, onuň aradan çykan ýagdaýynda bolsa, hereket edýän kanunçylyga laýyklykda onuň mirasdüşerlerine tölenýär.

Betbagtçylykly hadysalaryň ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyrys öwezini doluş tölegi gönüden-göni ätiyaçlandyrylýanyň özüne, aradan çykan ýagdaýynda bolsa, hereket edýän kanunçylyga laýyklykda onuň mirasdüşerlerine tölenilýär.

Ätiyaçlandyrylýan tarapyndan çekilen zelesiň öwezini üçünji taraplar dolsa, Ätiyaçlandyryjy diňe ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça tölemeli pul möçberi bilen Ätiyaçlandyrylýanyň üçünji taraplardan alan pul möçberiniň aratapawudyny töleýär.

Ogurlanan awtoulag serişdesi boýunça ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi awtoulagyň ygtyýarly edaralaryň deslapky derňew işlerini tamamlanlaryndan soň, onuň ogurlanan senesinde köneligini hasaba almak bilen, ogurlanmagyndan iki aýdan soň tölenilýär.

Eger-de awtoulag serişdesi alnyp gaçylmagyndan goraýan habar beriş ulgamy bilen gurnalmadyk bolsa, ätiyaçlandyryjynyň ulag serişdesi ogurlanan senesinde köneligini hasaba almak bilen, ogurlanmagyndan iki aýdan soň, ätiyaçlandyryş pul möçberiniň 80göterim tölemäge hukugy bardyr.

Eger ätiyaçlandyryş halaty şertnama baglaşylan etrabyň (şäheriň) çäkleriniň daşynda bolan bolsa, zelesiň möçberiniň doly hasaplamasy bilen ätiyaçlandyryş halaty bolan etrap (şäher) döwlet ätiyaçlandyryş guramasy tarapyndan düzülen ykrarnama, şeýle hem ygtyýarly edaralardan alnan maglumatlar şertnama baglaşan ätiyaçlandyryş guramasyna ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek meselesini çözmek üçin iberilýär.

Ätiyaçlandyryjy bilen deslapky ylalaşygyndan soň, ätiyaçlandyrylýanyň abatlaýyş işlerini we abatlaýyş işleri üçin şaýlary almaga hukugy bardyr.

Ätiyaçlandyryşyň öwezini doluş tölegini töläň ätiyaçlandyryja tölenen tölegiň möçberinde ätiyaçlandyryş tölegini alan ätiyaçlandyrylýanyň ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini alan başga bir adamyň zelee ýetireni üçin jogapkär bolan tarapa talap hukugy geçýär.

Eger ätiyaçlandyrylýan zelee ýetiren tarapa bolan talap hukugyndan ýüz öwürse ýa-da onuň günäsi sebäpli bu hukugy amala aşyrmak mümkin bolmasa, ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini doly ýa-da onuň degişli bölegini tölemekden boşadylýar.

Eger ätiyaçlandyrylýan ýa-da onuň wekili:

- „Awtoulag serişdelerini meýletin ätiyaçlandyryşyň kadalarynda” göz önünde tutulan borçlaryny ýerine ýetirmese;
- ätiyaçlandyrylan awtoulag serişdesini halas etmek we saklap galmak üçin çäreleri görmedik bolsa;
- ätiyaçlandyryş töwekgelçiligini bahalandyrmak üçin düýpli ähmiýeti bolan ýagdaýlar barasynda nädogry maglumatlary beren bolsa ýa-da ätiyaçlandyryjyny töwekgelçiligiň derejesinde bolan düýpli üýtgemeler hakynda habardar etmedik bolsa;
- ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek meselesini çözmek üçin zerur bolan resminamalary bermese ýa-da ulanylýan kadalary bozmak bilen doldurylan resmi namalary berse (belgisi, möhri, senesi bolmadyk düzedişli resminamalar);
- abatlaýyş işleriniň deregine, tehnologik zerurlygy bolmadyk işleri amala aşyran bolsa (baglanyşykly ýerleri reňklese, şaýlary çalyssa), ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini doly ýa-da onuň belli bir bölegini tölemeziğe hukugy bardyr.

Aşakdakylaryň netijesinde emele gelen zelesiň öwezi dolunmaga degişli däl:

- ätiyaçlandyrylýanyň ýa-da onuň razyçylygy boýunça awtoulag serişdesini ulanýan maşgala agzalarynyň ýa-da başga adamlaryň betniýeti;
- ygtyýarly edaralaryň ätiyaçlandyryş halatynyň bolandygyny tassyklamaýandygy sebäpli, zelesiň möçberini we sebäbini anyklamak mümkin bolmandygy;
- awtoulag serişdesini sürmek üçin sürüjilik şahadatnamasy bolmadyk adamyň sürmegi ýa-da bu derejeli awtoulag serişdesini sürmek üçin sürüjilik şahadatnamasy bolmadyk adamyň ulanmagy; awtoulag serişdesiniň eýesiniň degişli görnüşdäki tassyklanýan ýanç haty bolmadyk adamlaryň, spirtli içgileri içen, toksiki ýa-da neşe serişdelerini çeken adamlaryň ulanmagy;
- eger şertnamada başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, awtoulag serişdesiniň eýesi ony sürmegi öwretmek üçin ýa-da ýaryşlara gatnaşmak üçin ulansa;
- ýadro partlamasynyň, radiasiýanyň we radioaktiw zäherlenmesiniň täsiri bilen zyýan ýetirilse;
- dürli hili harby we terrorçylyk hereketleri we olaryň täsiri, şeýle hem halk tolgunmalary, bahasy tölenmän elinden al-mak, rekwiziýa, tussag etmeklik, awtoulag serişdesiniň hökü-metiň talaby bilen ýok edilmegi ýa-da oňa zeper ýetirilmegi.

§6.6. Ätiýaçlandyryşň öwezini doluş tölegini tölemek

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryjy tarapyndan ähli resminamalar alnandan soň ýedi bank günün dowamynda tölenilýär.

Jenayät işi gozgalan bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemegiň meselesi ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan derňewiň netijeleri boýunça derňew edarasynyň resminamasy, şeýle hem jenaýat işiniň ýatyrylandygy ýa-da wagtlaýynça togtadylandygy, ýa-ga kazyýete geçirilendigi hakynda habar alnandan soň çözülýär.

Bir ätiýaçlandyryş halaty boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberi jogapkärçiligiň çäginde ýokary bolman, aşakdakylaryň esasynda tölenilýär:

- dikeldiş abatlaýyş işleriniň tölegi geçirilenden soň, şol resminamalarynyň asyl nusgasy ätiýaçlandyrylýan tarapyndan görkezilende;
- Ätiýaçlandyryjy ýa-da ygtyýarly edaranyň düzen dikeldiş abatlaýyş işleriniň bahasynyň hasaplamasy boýunça (geňeşdarlyk gullugy, haryt seljermeleri boýunça hyzmat ediş gullugy we başgalar);
- eger ätiýaçlandyryş şertnamasy awtoulagyň hakyky bahasyndan az pul möçberine baglaşylan bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi zyýanyň möçberinden ätiýaçlandyryş pul möçberiniň awtoulagyň hakyky bahasynda düzýän görteriminde tölenilýär.

Ätiýaçlandyryjy öwezini doluş tölegini hasaplama laýyklykda töläninden soň, abatlaýyş işleri geçirilen awtoulag ätiýaçlandyryja gözden geçirmek üçin görkezilmelidir, görkezilmedik halatynda şu zeýilli zeled boýunça arzalar soňra garalmaga kabul edilmeyär.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberi zeled öwezini dolmakda ätiýaçlandyrylýanyň öz paýyna baglylykda (franşiza) kesgitlenilýär. Franşiza hökmany bolup, onuň kesgitlenen möçberine ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi göz önünde tutulýar.

Awtoulag serişdesi doly weýran edilende (gurluş taýdan ýa-da hakyky ýagdaýda), ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi:

- eger awtoulag serişdesi ätiýaçlandyrylýanda galýan bolsa, geljekde ulanmaga ýaramly galyndylaryň bahasyny aýyrmak bilen, bu ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe könelme bahasyny hasaba alyp, onuň hakyky bahasyndan;
- eger awtoulag serişdesi ätiýaçlandyrylýan tarapyndan ätiýaçlandyryja geçirilse, bu ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe könelme bahasyny hasaba alyp, onuň hakyky bahasyndan ugur alyp tölenilýär.

Hasaplamanýň bu tertibi doly däl hakyky bahasyna ätiýaçlandyrylan awtoulag serişdesiniň doly weýran edilmegi boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenende hem ulanylýar. Emma ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi, hasaplanylýan pul möçberinden ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan wagtyna awtoulag serişdesiniň hakyky bahasynda ätiýaçlandyryş pul möçberiniň düzýän görteriminde tölenilýär.

Ähli halatlarda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryş pul möçberiniň çäklerinde tölenilýär.

Awtoulag serişdesiniň doly weýran edilmegi bilen ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi bes edilýär hem-de awtoulag serişdesi ätiýaçlandyryja geçirilse, Türkmenistanyň Prezidentiniň 1997-nji ýylyň ýanwar aýynyň 29-ynda çykaran №3001 karary bilen tassyklanan, “Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy hakyndaky” Düzgünnamanyň talaplaryna laýyklykda, ätiýaçlandyryja awtoulaga eýeçilik etmek hukugy geçýär we ol awtoulag serişdesiniň özüniň boýunça dolandyryp bilýär.

Awtoulag serişdesi ätiýaçlandyryja geçen halatynda ätiýaçlandyrylýan awtoulag serişdesini Türkmenistanyň İçeri İşler Ministrliginiň Döwlet ýol-gözegçiligi gullugynda hasapdan çykarmaga, zerur halatlarda bolsa gümrük hasabyndan hem çykarmaga borçludur.

Doly weýran bolmak diýlip, awtoulag serişdesiniň abatlaýyş-bejeriş işleriniň bahasynyň (abatlaýyş ýerine äkidilmeginiň bahasyny hasaba alyp) ätiýaçlandyryş möhletine awtoulagyň hakyky bahasynyň 75göteriminden ýokary bolmagyna aýdylýar.

Eger awtoulag serişdesiniň zaýalanmagy degişli derejede ýol gözegçiligi gullugynda resmileşdirilmedik bolsa, awtoulagyň doly ýok edilendigi baradaky mesele ätiýaçlandyryjynyň islegi boýunça çözülýär.

Awtoulag serişdesi ogurlanan halatynda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi, bu ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe könelme bahasyny hasaba almak bilen, onuň hakyky bahasyndan ugur alyp, ätiýaçlandyryş şertnamasynda (polisinde) görkezilen pul möçberinden ýokary bolmadyk möçberde tölenilýär.

Doly ýok bolmagy ýa-da ogurlanylmagy boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň, şertnamanyň güýji ýatyrylýar we kasko boýunça töleg gaýtaryp berilmeýär.

Ätiýaçlandyrylan awtoulag ogurlananda ätiýaçlandyrylýan awtoulagyň tehniki pasportyny, tehniki talonyny (awtoulagyň edara görnüşindäki tarapda hasaba alnanda) we bu awtoulagyň açarlarynyň asyl toplumyny bermelidir.

Eger ogurlanan ýa-da weýran bolan senesine awtoulag serişdesi gysga möhletli şertnama boýunça ätiýaçlandyrylan bolsa (bir ýyldan az möhlete), ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenende ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş töleginiň ýyllyk möçberiniň ýetmeýän bölegini alyp galmaga haky bar.

Goşmaça enjam boýunça (GE) ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň şertnama ýatyrylýar. Awtoulag serişdesine başga enjam gurnalan ýagdaýynda ätiýaçlandyrylýanyň ýazmaça arzasynyň esasynda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň goşmaça enjam boýunça (GE) täze şertnama baglaşylýar we esasy şertnamanyň möhletinden köp bolmadyk möhlete addendum* berilýär.

Ätiýaçlandyrylan böläkleýin, hemişelik ýa-da uzak möhlete zähmete ukyplylygyny ýitirende, ätiýaçlandyryjy kazyýet-lukmançylyk barlagynyň netijesine ýa-da HMAT-yn (Hemaýata mätäçligi anyklaýyş topary), LMBT-yn (Lukmançylyk maslahat beriş topary) netijenamasyna, zähmete ukyplylygynyň peselen görterimine laýyklykda ätiýaçlandyryş pul möçberiniň belli bir bölegini töleýär.

Zähmete ukyplylygyň doly (100%) hemişelik ýa-da uzak möhlete ýitirilmegi, şeýle hem ätiýaçlandyrylýanyň aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen ätiýaçlandyryş pul möçberini töleýär.

Zähmete ukyplylygyň ýitirilmeginiň goşmaça ätiýaçlandyryşynda ätiýaçlandyryjy betbagtçylykly hadysa sebäpli zähmete ukyplylygyň ýitirilen her bir günü üçin ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyryş hemaýat puluny töleýär.

Ätiýaçlandyryş hemaýat pulunyň möçberi şertnamada göz önünde tutulýar we ol esasy şertnamanyň ätiýaçlandyryş pul möçberiniň 0,5göteriminden ýokary bolmaly däldir.

Ätiýaçlandyryş hemaýat puly zähmete ukyplylygyň ýitirilmeginiň doly möhleti üçin tölenilýär, ýöne zähmete ukyplylygyň ýitirilmeginiň sebäbini anyklamaga berilýän möhlet betbagtçylykly hadysanyň bolan gününden 4 yzygider aýdan köp bolmaly däldir. Hemaýat puly, eger başga ylalaşyk bolmasa, iki hepdede bir gezek tölenýär.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda beýleki ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, wagtlaýynça zähmete ukyplylygyň ýitirilmeginiň ätiýaçlandyryş hemaýat puly tölenenden soň hemişelik ýa-da uzak möhlete zähmete ukyplylygy ýitirilse ýa-da ätiýaçlandyrylýan aradan çyksa, bir gezek tölenmeli ätiýaçlandyryş pul möçberinden wagtlaýynça zähmete ukyplylygyň ýitirilmegi boýunça tölenen hemaýat pulunyň möçberi alyp galynýar.

Saglygy goraýyş çykdajylarynyň goşmaça ätiýaçlandyryşy boýunça ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş hadysasy sebäpli lukman kömegi üçin, derman serişdelerini almak we protezlemek üçin zerur we maksadalaýyk edilen çykdajylaryň öwezini dolýar.

Bir ätiýaçlandyryş halaty boýunça ätiýaçlandyryjynyň öwezini dolýan saglygy goraýyş çykdajylarynyň in ýokary möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilýär we esasy şertnamanyň ätiýaçlandyryşynyň pul möçberiniň 10 göteriminden ýokary bolmaly däldir.

Addendum* - taraplaryň ylalaşygy boýunça ön baglaşylan ätiýaçlandyryş we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan şertlere bolan üýtgetmeleriň bu şertnamalara goşulýan ýazmaça goşundysy.

Saglygy goraýyş çykadjalarynyň öwezini doluş tölegleri ätiýaçlandyryş hadysasynyň bolan gününden 1 ýyldan köp wagt geçmedik möhletde tölenýär.

Saglygy goraýyş çykadjalarynyň ätiýaçlandyryşy, zerurlygy ätiýaçlandyryş hadysasy sebäpli ýüze çykan hem bolsa dynç alyş bejergisini we dynç alyş ýerlerinde bolmagyň çykadjalaryny öz içine almaýar.

Awtoulag serişdesinde ätiýaçlandyryş şertnamasynda şertle-şilen ýurduň çäkleriniň daşyna gidilen ýagdaýynda, ätiýaçlandyrylýan hereket edän nyrhlara laýyklykda goşmaça töleg töläp, boljak ýurdunuň çäginde raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşyny tassyklaýan resminama almalydyr.

Ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryş polisinde (şertnamasynda) görkezilen ýurduň çäkleriniň daşyna awtokasko ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmaga haky bardyr, bu halatda ätiýaçlandyrylýanyň (onuň wekiliniň) ýazmaça arzasy hökmandyr.

Daşary ýurtda bolan ätiýaçlandyryş halaty boýunça taraplaryň borçlary we hukuklary „AWTOULAG SERIŞDELERINI MEÝLETIN ÄTIÝAÇLANDYRYŞYŇ KADALARY” bilen kesgitlenýär.

Daşary ýurtdan gaýdyp gelnenden soň awtoulag serişdesi ätiýaçlandyryja gözden geçirmek üçin berilmelidir.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini töläň ätiýaçlandyryja tölenen tölegiň möçberinde zeled üçin jogapkär bolan ätiýaçlandyrylýanyň talap hukugy geçýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasyny boýunça ähli jedeller Türkmenistanda ulanylýan kanunçylyga laýyklykda çözülýär. Nägileliklere Türkmenistanyň kanunçylygy tarapyndan kesgitlenilen hak işleýiş möhletiniň çäklerinde seredilip we çözülip bilner.

Bap 7. Raýatlaryň eýeçilik hukugyna degişli bolan öýleriň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§7.1.Ätiýaçlandyryşyň tertibi

Ätiýaçlandyryşyň bu görnüşi “Türkmenistanyň Raýat” Bitewi Kanunyna, «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Türkmenistanyň Kanunyna, Türkmenistanyň Prezidentiniň 1997-nji ýylyň ýanwar aýynyň 29-ynda çykaran №3001 Karary bilen tassyklanylýan, “Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy hakyndaky” Düzgünnama we beýleki kadalaşdyryjy hukuknamalaryna laýyklykda amala aşyrylýar.

Jaýlar diýlip, degişli inžener enjamlary bilen bilelikde ulanmagyň uzak wagtlyk (kadalaşdyryjy) möhlete niýetlenilen, öz ýerine ýetirýän maksadyna laýyk gelýän desgalara (islendik gozgalmaýan gurluşyk işine) düşünilýär. Raýatlaryň şahsy eýeçiliginde bolan hemişelik ýaşaýan ýerinde gurlan we diwarlary hem-de üçegi bolan jaýlar (ýaşaýyş jaýlary, bag öýjagazlary, saýalyklar, hojalyk binalary) meýletin ätiýaçlandyryşa kabul edilýär. Şular meýletin ätiýaçlandyryşa kabul edilip bilinmez:

- ýaşamak gadagan edilen we ýykyp aýyrmaga degişli bolan we ýaşamak üçin howyply bolan ýagdaýynda duran jaýlar;
- döräp biljek howp barada bellenilen tertipde ygylan edilen ýa-da ygtyýarly edaralar (gidrometeorologik edaralary we başgalar) tarapyndan şeýle howpuň halatyny tassyklaýan degişli resminamalar düzülen pursadyndan başlap ýeriň opurylmagy, süýşmegi, suw joşmasy we beýleki tebigy heläkçilikler howp salýan zolakdaky jaýlar;
- eýeleri şol ilatly ýerde ýaşamaýan we olaryň jaýlary niýetlenilişi boýunça peýdalanylmaýan we göwnejaý gözegçilik bilen üpjün edilmedik jaýlar.

Uzak wagtlaýan ulanmak üçin niýetlenilmedik goşmaça jaýlar (gurluşykda ulanylýan durmuş hajatly jaýlar, wagtlaýyn jaýlar, ýerkümeler, sowda palatkalary) jaýlara degişli däl.

Jaýlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy aşakdakylar netijesinde ýok bolmagyndan ýa-da olara zeper ýetmeginden geçirilýär:

- a) ýangynyň, ýyldyrym urmagynyň, partlaýyşyň;
- b) tebigy betbagtçylyklaryň (suw joşmasy, ýerttitremesi, hasarat, tupan, çabga, doly, ýer süýşmegi, sil gelmegi), adaty bolmadyk dowamly ýagyşyň ýagmagynyň we galyň garyň düşmeginiň;

ç) suw basmagynyň, ýyladyş, suw geçiriş we lagym ulgamlarynyň hatardan çykmagynyň (şol sanda temperaturanyň pese gaçmagy netijesinde), ýerasty suwlaryň duýdansyz ýagdaýda ýokary galmagynyň, şeýle hem ýangynyň ýaýramagyny bes etmek üçin ýa-da şu bölümde görkezilen haýsydyr bir tebigy betbagtçylygyň tötänleýin howpy bilen baglanyşykly jaýy söküp aýyrmak ýa-da olary başga ýere geçirmek zerur bolsa;

d) ätiýaçlandyrylan emlägiň üstüne dolandyryşly uçýan obýektleriň ýa-da olaryň döwür-ýenjlikleriniň gaçmagynyň, olaryň üstünden awtoulag serişdeleriniň basyp geçmeginiň;

e) üçünji taraplaryň hyýanatçylykly hereketleriniň;

ä) ähli töwekgelçiliklerden.

Suw basmagyndan ätiýaçlandyryş goragy tebigy betbagtçylyklar (uzak wagtlaap ýagş ýagmagy, garyň eremegi, galyň gar ýagmagy zerarly örtügiň ýa-da üçegiň deşilmegi, olara zeper ýetmegi netijesinde üçekden suw geçmegi) sebäpli daşyndan suwuň aralaşmagyny öz içine alýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy jaýlar gözden geçirileninden soň raýatlaryň ýazmaça arzasy (***№1 goşundy***) esasynda baglaşylýar. Jaýlary ätiýaçlandyryş şertnamasy bir ýyla çenli we ondan hem köp möhlete baglaşylýar.

Şertnama ätiýaçlandyrylýana berlen ýerdäki ähli jaýlary hem, olaryň aýry-aýrylaryny hem ätiýaçlandyrmak üçin, şonuň ýaly-da şol jaýlardaky ätiýaçlandyrylýana degişli paýlary ätiýaçlandyrmak üçin baglaşylýp bilner. Ätiýaçlandyrylýan şertnama baglaşylýan mahaly howpuň ýa-da ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykyp biläýjek mümkinçiliklerini özüne mälüm bolan ähli ýagdaýlary ätiýaçlandyryja ýazmaça habar bermelidir. Ätiýaçlandyryjynyň şertnamadan ýa-da üýtgän mazmuny bilen ony baglaşmakdan boýun gaçyrmak hakyndaky çözüdüne täsir edip biljek ýagdaý düýpli ýagdaý bolup durýar.

Eger ätiýaçlandyryja düýpli ýagdaýlar barada habar berilmese, ol şertnamadan boýun gaçyryp biler. Eger ätiýaçlandyrylýan düýpli ýagdaý barada habar bermekden bilgeşleýin boýun gaçyrsa ätiýaçlandyryjy şertnama baglaşman hem biler.

Eger düýpli ýagdaýlar baradaky habarlarda nädogry maglumatlar bar bolsa, şeýle halatda hem ätiýaçlandyryjy şertnama baglaşmakdan boýun gaçyryp biler.

döwlet (welaýat, şäher, etrap) ätiýaçlandyryş guramasy

**Jaýlaryň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça
A R Z A**

Ätiýaçlandyrylýan: _____
(ady, atasynyň ady, familiýasy)

Salgysy/telefoný _____

20__ýylyň _____aýynyň «__» dan(den) jaýy meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär.

Jaýyň görnüşi	Gurla n ýyly	Düýpli abatlanan ýyly	Nyrh kesilen ýyly	Nyrh kesiş bahasy	Gatlaryny ň sany	Üçeginiň kysymy	Diwarlar (gurlan serişdesini görkezmeli)

Ätiýaçlandyryşyň goragy: ätiýaçlandyrmakçy bolýan töwekgelçilikleriňizi görkeziň:

- a) ýangyn, ýylдырым urmagy, partlaýyş;
- b) suw joşmasy, ýerttitremesi, tupan, harasat, çabga, doly, ýeriň opurylmagy, sil gelmegi, duýdansyz ýagdaýda ýerasty suwlaryň ýokary galmagy, adaty bolmadyk dowamly ýagyş ýagmagy we galyň gar düşmegi
- ç) suw basmagy, ýyladyş, suw geçirij we lagym ulgamlarynyň ýumrylmagy, şol sanda temperaturanyň pese gaçmagy netijesinde dörän ýumrylmasy, ýangyn söndürüş ulgamynyň heläkçiligi;
- d) dolandyrylyşly uçýan obýektleriň ý-da olaryň döwür-ýenjlikleriniň ätiýaçlandyrylan emlägiň üstüne gaçmagy, awtoulag serişdeleriniň olaryň üstünden geçmegi;
- e) üçünjü taraplaryň bilkastlaýyn hereketleri;

ä) ähli töwekgelçiliklerden.

Ätiýaçlandyryşyň möhleti: 200__ýylyň _____aýynyň «__» - dan

200__ýylyň _____aýynyň «__» çenli.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi: _____

Ätiýaçlandyryşyň wznosy (baýragy) : _____

Tölegiň şertleri: _____

Şolaryň deregini tutýan ýyladyş esbaplary barmy _____

Ätiýaçlandyryşyň kadalary we şertleri bilen tanyşdyryldym _____

(Ätiýaçlandyryşyň goly)

200__ýylyň _____aýynyň “__.”

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyrylýana töwekgelçilik derejesindäki haýsydyr bir düýpli üýtgetmeler barada ýa-da öz netijeleri boýunça ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň möçberini artdyryp biljek üýtgetmeler barada mälüm bolsa, ätiýaçlandyryjyny has gysga möhletlerde ähli üýtgetmeler barada ýazmaça habardar etmek ätiýaçlandyrylýanyň borjy bolup durýar.

Eger ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja bir aýyň dowamynda şertnama baglaşylanyndan soň ýüze çykan howpuň artmagy hakynda habar bermese, şeýle halatda ätiýaçlandyryjynyň bir aýlyk möhleti berjaý etmek bilen şertnamany bozmaga ýa-da degişlilikde ätiýaçlandyryş baýragyny artdyrmaga haky bardyr. Eger ätiýaçlandyrylýan bilgesleşýin howpuň artmagyny döretse, ätiýaçlandyryjy bir aýlyk möhleti berjaý etmezden şertnamany bozup biler. Bir aýlyk möhlet ätiýaçlandyryjynyň habar bermek borjunyň bozulandygy hakynda bilen pursadyndan başlanýar.

Jaýlary ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak bellenilen görnüşdäki resmileşdirilen kagyзда ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi bilen resmileşdirilýär, ol bolsa ätiýaçlandyryýana gowşurylýar.

§7.2. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberleri we baýraklary

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş şahadatnamasynda-polisinde görkezilen möçberde we möhletlerde ätiýaçlandyryş baýraklaryny tölemäge borçludur. Ätiýaçlandyrylýan diňe ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini alandan soň ätiýaçlandyryş baýragyny tölemäge borçludur. Ilkinji we bir gezeklik ätiýaçlandyryş baýraklary wagtynda tölenilýänçä Ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Ätiyaçlandyrys nyrlarynyň möçberi ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyrysşyň pul möçberlerinden göterimlerde bellenilýär we jaýyň bahasyna, töwekgelçilik derejesine baglydyr hem-de ätiyaçlandyrys şertnamalary baglaşylan mahaly şeýle ýagdaýlara baglylykda ýokarlandyrmaga tarap hem, peseltmäge tarap hem üýtgedilip bilner.

Ätiyaçlandyrys baýragy:

- nagt pul bilen ätiyaçlandyrys wekiline ýa-da gönüden-göni ätiyaçlandyryjynyň pulhanasyna;
- nagt däl hasaplaşyk arkaly ätiyaçlandyrylýanyň işleýän ýerindäki kärhananyň edaranyň ýa-da guramanyň) hasaphanasynyň üsti bilen tölenilýär.

Ätiyaçlandyrys şahadatnamasy-polisi ýitirilen halatynda ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýanyň ýazmaça arzasy esasynda onuň öwezligini berýär, şondan soň ýitirilen polis hakyky däl diýlip hasap edilýär we şol boýunça jaýa öwezini doluş puly tölenilmeýär.

Jaýlaryň ätiyaçlandyrys şertnamsy boýunça ätiyaçlandyrysşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylýanyň islegi boýunça, ýöne könelmegini nazara almak bilen, jaýyň hakyky bahasyndan köp bolmadyk möçberde bellenilýär. Şunda ätiyaçlandyrys öwezini dolmasynyň möçberi, eger ätiyaçlandyrys şertnamsynyň şertleri bilen beýleki ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiyaçlandyrys pul möçberiniň ätiyaçlandyrys bahasyna gatnaşygyna deňeçerlikde kemeldilýär.

Eger ätiyaçlandyrys şertnamsy 1 ýyl möhlete baglaşylýan bolsa, ätiyaçlandyryjana ätiyaçlandyrys baýragyny iki möhletde: 50 göterimini - şertnama baglaşylan mahaly we 50 göterimini ätiyaçlandyrys şertnamsynyň hereket edýän möhletiniň başlanmagyndan 3 aýdan gijä galman tölemek hukugy berlip bilner.

Eger ätiyaçlandyrys şertnamsy birnäçe ýyla baglaşylýan bolsa, onda ätiyaçlandyrys baýragy her ýyl tölenilip, ýagny ätiyaçlandyrys şertnamsy baglaşylýan ýyllaryň sanyna gaýra goýlup bilner.

Ätiyaçlandyrys baýragy tölenilýän mahaly ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyrys şahadatnamasynda - polisinde ony tölemegiň anyk möhleti we ätiyaçlandyrys baýragyny tölemek bilen baglanyşykly ätiyaçlandyrylýanyň jogapkärçiligi kesgitlenilýär.

Eger ätiyaçlandyrys baýragy wagtynda tölenilmedik bolsa, ätiyaçlandyryjy ony tölemek üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça berip biler. Eger şol möhletiň geçmegi bilen ätiyaçlandyrys ýagdaýy ýüze çyksa we şol wagta çenli ätiyaçlandyrylýan baýraklary girizmegiň möhletini geçirse, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

§7.3. Franşiza we ätiyaçlandyrys şertnamsynyň hereket edýän döwri

Taraplar ätiyaçlandyrys şertnamsynda ätiyaçlandyryjyny belli bir möçberden geçmeýän ýitgileriň öwezini dolmakdan boşadýan, ätiyaçlandyryjy tarapyndan öwezi dolunmaýan ýitginiň - franşizanyň möçberini ylalaşyp bilerler

Umumy ýitginiň öwezini dolmak dolulygyna ätiyaçlandyrylýanyň özbaşdak jogapkärçiliginde galýan bölegi franşiza hasaplanylýar. Ätiyaçlandyrys şertnamsynda (ätiyaçlandyrys polisinde) şertli ýa-da şertsiz franşiza göz önünde tutulyp bilner.

Ätiyaçlandyrys şertnamsynda (polisde) şertli franşiza bellenen mahaly ätiyaçlandyryjy, eger ýitginiň möçberi franşizanyň möçberinden geçmeýän bolsa, şol ýitgi üçin jogapkärçilikden boşadylýar we eger ýitginiň möçberi franşizanyň möçberinden geçýän bolsa, ol dolulygyna öwezini dolmaga degişlidir.

Ätiyaçlandyrys şertnamsynda (polisde) şertsiz franşiza bellenen mahaly ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi franşizany aýryp, ýitginiň möçberi bilen kesgitlenilýär.

Franşiza ätiyaçlandyrys şertnamsy baglaşylan mahaly ätiyaçlandyrysşyň pul möçberine ýüzlükler içinde ýa-da absolýut görümde taraplaryň ylalaşmagy boýunça kesgitlenilýär. Ätiyaçlandyrys şertnamsy baglaşylan günde sagat 24-de başlanýar we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky güne sagat 24-de tamamlanýar.

Öňki ätiyaçlandyrys şertnamsynyň hereket edýän möhleti tamamlanýança täze möhlete ätiyaçlandyrys şertnamsy baglaşylan (täzeden dikeldilen) mahaly täze şertnama öňki şertnamanyň hereketiniň tamamlanan pursadyndan başlap güýje girýär.

Ätiyaçlandyrylýan jaýa bolan eýeçilik hukugyny ýitiren mahaly ätiyaçlandyrys şertnamsynyň

hereketi ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) gaýtarylyp berilmezden bes edilýär. Eýeçilik bellenilen tertipde başga adama geçen halatynda jaý şertnama arkaly şertleşilen möhletniň ahyryna çenli ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Eger onuň üçin ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ätiýaçlandyryşyň pul möçberinde doly tölenilen bolsa ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi we ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi bes edilýär. Şol ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden az tölenilen bolsa şeýle halatda ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen möhletniň ahyryna çenli şertnamada şertleşilen ätiýaçlandyryşyň pul möçberi bilen tölenilen ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň arasyndaky tapawuda barabar möçberde saklanyp galýar.

Eger ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenileninden soň zeper ýeten jaý dikeldilen bolsa we ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryşyň pul möçberini artdyrmak isleýän bolsa, şonda oňa goşmaça ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmaga hukuk berilýär.

Bir ýyldan az möhlete baglaşylan şertnamalar boýunça ätiýaçlandyryş baýraklary şol bir wagtda ýyllyk baýragyň möçberinden şu möçberlerde tölenilýär:

- bir aý möhlete ätiýaçlandyrylan mahaly 20 göterim, iki aýa – 30 göterim, üç aýa - 40 göterim, dört aýa - 50 göterim, bäş aýa - 60 göterim, alty aýa - 70 göterim, ýedi aýa - 75 göterim, sekiz aýa - 80 göterim, dokuz aýa - 85 göterim, on aýa - 90 göterim we on bir aýa - 95 göterim tölenilýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň artmagy bilen baglanyşykly baglaşylan goşmaça şertnamalar boýunça hem ätiýaçlandyryş baýraklary ýokarda görkezilen möçberlerde tölenilýär. Şunda doly däl aý üçin ätiýaçlandyryş baýragy doly aý üçin ýaly tölenilýär.

Bassyr 3 ýylyň dowamynda we ondan hem köp wagtlap üznüksiz ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan we şol döwrüň içinde ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny almadyk ätiýaçlandyrylýanlaryň soňraky möhlet üçin täze şertnama baglaşan mahaly ätiýaçlandyryş baýragynyň hasaplanylýan möçberinden 20 göterim möçberinde indirim almaga hukuklary bardyr.

§7.4. Ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasynyň möçberini kesgitlemek we tölemek

Ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly ätiýaçlandyrylýan, ol bolmadyk mahaly bolsa maşgalanyň kämillik ýaşyna ýeten agzasy jaýlary halas etmek we olara soňra zeper ýetmeginiň önüni almak üçin mümkin bolan ähli çäreleri haýal etmän görmäge hem-de ýüze çykan ýagdaý barada ätiýaçlandyryja bada-bat habar bermäge borçludyr.

Arzalar gelip gowşan gününde ätiýaçlandyryjy tarapyndan №110 görnüşdäki güwanama žurnalda hasaba alynýar.

Ätiýaçlandyryjy jaýlaryň ýok edilmegi ýa-da olara zeper ýetmegi barada №110 görnüşdäki güwänamany düzmäge borçludyr. Güwänama ätiýaçlandyryş halaty hakyndaky arzanyň esasynda arza gelip gowşandan soň 3 gününň dowamynda ätiýaçlandyrylýanyň, eger-de ol bolmadyk mahaly bolsa, onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň we iki şaýadyň gatnaşmagynda, oba ýerlerinde bolsa Geňeşiň wekiliniň gatnaşmagy bilen düzülýär.

Güwänama jaýlaryň ýok edilen ýa-da olara zeper ýeten ýeri, wagty we onuň sebäbi hakyndaky, şeýle hem ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň halatyny bellemek üçin we ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek hakyndaky meseläni çözmek üçin ähmiýeti bolan beýleki ýagdaýlar hakynda ygtyýarly edaralaryň (gidrometeorologiýa we seýsmologiýa gulluklary, kommunal hojalygy, ýangyn gözegçiligi, polisiýa, prokuratura, kazyýet we beýleki edaralar) degişli resminamalary goşulýar.

Eger ätiýaçlandyryş halaty netijesinde jaýlaryň ýok edilmegi ýa-da olara zeper ýetmegi köpçülikleýin häsiýete eýe bolsa, şonda “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasynyň :

- güwänamany düzmegiň möhletini bir aýa çenli, aýratyn halatlarda bolsa ondan hem köp möhlete, ýöne iki aýdan köp bolmadyk möhlete uzaltmaga;
- ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemegiň möhletini degişlilikde güwänamalary düzmegiň möhletini uzaltmaga hukugy bar.

Güwānamada şu meseleleri beýan etmek zerurdyr:

- jaýlaryň ýok edilmeginiň ýa-da olara zeper ýetmeginiň halatyny we sebäbini, olara zeper ýetirilmeginiň häsiýetini hem-de derejesini we ýetirilen zeletiň hem-de ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberini kesgitlemek üçin zerur bolan beýleki maglumatlary, jaýyň zeper ýeten ýerini ýa-da onuň galyndylaryny (esasyny, gyra ernegini, gurluşyk serişdelerini we başgalary) gözden geçirmek arkaly, şeýle hem ätiýaçlandyryjynyň degişli ygtyýarly edaralardan alan resminamalary esasynda kesgitlenilýär;
- jaýa, eger ony abatlamak arkaly ilkibaşdaky hyzmaty boýunça ulanmak üçin ýaramly ýagdaýa getirmek mümkin bolanda oňa zeper ýeten hasap edilýär. Galan halatlarda jaý ýok edilen hasap edilýär;
- jaýa zeper ýetirilmeginiň möçberi (derejesi) degişli ölçeg birliklerinde (kub metrlerde, inedördül metrlerde, pogon metrlerde, kerpijiň, çerepisa plitalarynyň, şiferiň sanlarynda we başgalarda) ýa-da ätiýaçlandyrylan jaýyň zeper ýeten bölekleriniň ýa-da bolmasa tutuş jaýyň görkezilýär;
- ýok edilen jaýlaryň galyndylary we olaryň aýry-aýry bölekleri, şol sanda esasy diňe eger olar soňra gurluşykda peýdalanmak üçin ýaramly bolan ýagdaýynda nazara alynýar. Şunda jaýlaryň galyndylary hojalyk serişdeleriniň sany boýunça nazara alynýar, olar bolsa jaý ýa-da onuň aýry-aýry bölekleri sökülen mahaly alnyp bilner. Şeýle serişdeleriň sanyny hasaplap görmek arkaly ýa-da serişdeleriň çykyşynyň ulanylýan ölçeglerinden ugur alnyp kesgitlenilýär. Jaýlaryň palçykdan suwalan, pagsa, saman garylyp suwalan we gum üşürilip galdyrylan diwarlarynyň zeper ýeten bölekleriniň galyndylary nazara alynmaýar;
- jaýlary halas etmek boýunça işleriň möçberini.

Zeper ýeten jaýlary abatlamagyň bahasy şu usullaryň birini ulanmak bilen kesgitlenilýär:

- a) jaýlaryň aýry-aýry böleklerine bir bitewi nyrhalary ulanmak arkaly;
- b) zeper ýeten jaýyň aýry-aýry bölekleriniň (gurnama parçalarynyň) bahasynyň onuň umumy ätiýaçlandyryş bahasyna görkemlerdäki gatnaşygyny ulanmak arkaly;
- ç) zeper ýeten jaýy dikeltmegiň (abatlamagyň) ygtyýarly edaralardan alnan bahasyny ulanmak arkaly.

Zeper ýeten jaýy abatlamagyň bahasyny hasaplamagyň usulyny seçip almak zeper ýetmäniň häsiýeti we möçberi, şol jaýyň gurnamasynyň çylşyrymlylygy we degişli tehniki we nyrh kesiş resminamalarynyň bardygyny nazara alnyp geçirilýär.

Zeper ýeten jaýlary abatlamagyň bahasynyň hasaplamasy düzülen mahaly diňe şol ätiýaçlandyryş halaty bilen ýüze çykan işleriň, şeýle hem ätiýaçlandyryş halaty netijesinde jaýa zeper ýetmegi bilen baglanyşykly zerur diýlip ykrar edilen abatlaýyş işleri hasaplama goşulýar.

Ýangynyň ýaýramagyny bes etmek baradaky çäreler bilen baglanyşykly ýa-da haýsydyr bir tebigy betbatgçylygyň tötänleýin howpy ýüze çykan mahaly sökülen jaýlar başga ýere geçirilende jaýlary sökmek we dikeltmek üçin, şeýle hem serişdeleri we jaýlaryň böleklerini başga ýere geçirmek üçin harajatlar hasaplama goşulýar.

Jaýy meýletin ätiýaçlandyrmak boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi ätiýaçlandyryjy tarapyndan onuň düzen hasaplamasy esasynda kesgitlenilýär.

Jaýy meýletin ätiýaçlandyrmak boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy şu möçberlerde hasaplanylýar:

- ✓ jaý ýok edilen mahaly könelmegini hem-de nyrhynyň pese gaçmagyny nazara almak bilen, jaýyň gurluşyk üçin ýaramly galyndylarynyň bahasyny tutup galmak bilen, onuň şertnama boýunça bellenen ätiýaçlandyryşyň pul möçberine barabar möçberde, ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň çäklerinde jaýy halas etmek, şeýle hem onuň galyndylaryny tertibe salmak boýunça çykdaýlaryň möçberine artýar;
- ✓ jaýa zeper ýeten mahaly jaýy abatlamagyň (dikeltmegiň) bahasyna barabar möçberde, jaýy halas etmek, ony we gurluşyk üçin ýaramly galyndylaryny tertibe salmak boýunça harajatlaryň möçberi goşulýar.

Tölenilýän ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberinden eger ätiýaçlandyryş şertnamasy möhleti gaýra goýlup (her aý, her çärýek we başgalar) baýraklary tölemek bilen baglaşylan

bolsa, jaý üçin baýrak tutulyp alynýar.

Eger şolar boýunça jenaýat işleri gozgalýan halatlardan başga, ätiýaçlandyryş wakasynyň ýüze çykmagynyň halaty güwänama düzülen mahaly bellenilip bilenjek we ýetirilen zeletiň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenilen iş hakynyň in az möçberiniň 4-sinden geçmeýän bolsa, şonda ygtyýarly edaralardan hiç bir resminamalar soralyp alynmaýar.

Jaýyň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy eger onuň möçberi ätiýaçlandyryş guramasy üçin bellenilen möçberden geçmeýän bolsa ätiýaçlandyryjy tarapyndan tölenilýär, galan halatlarda bolsa töleg ýokarda durýan döwlet ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan hasaplamalar tassyklanandan soň amala aşyrylýar. Garamagyndaky ätiýaçlandyryş guramalar üçin bellenilen möçberleri “Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasy tarapyndan kesgitlenilýär.

Eger ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi ätiýaçlandyryş guramasy üçin bellenilen möçberden geçýän bolsa, şonda şu halat boýunça ähli resminamalar netijename bilen bilelikde ýokarda durýan gurama iberilýär, ol bolsa tölemek hakynda ýa-da tölemekden boýun gaçyrmak barada degişli çözgüdi kabul edýär hem-de bu barada ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň tölenilmäge degişli möçberini ýa-da boýun gaçyrmagyň sebäplerini görkezmek bilen ätiýaçlandyrylýana habar berýär.

Eger şu iş boýunça derňew geçirilýändigini bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemäge mümkinçilik bolmasa, şonda ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek ýa-da tölemekden boýun gaçyrmak hakyndaky mesele ätiýaçlandyryjy derňew edaralaryndan iş boýunça önümçiligiň bes edilendigi ýa-da durzulandygy hakyndaky karary alanyndan soň, iş kazyýete berlen halatynda bolsa, kazyýetiň degişli çözgüdi alnandan soň üç gün möhletde çözülýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boýun gaçyrylan halatynda ätiýaçlandyryjy bu barada ätiýaçlandyrylýana şu bölümde göz önünde tutulan möhletlerde ýazmaça habar bermäge borçludur.

Eger ätiýaçlandyrylan jaýlar ätiýaçlandyryş halatlaryna degişli bolmadyk wakalar netijesinde ýok edilen ýa-da olara zeper ýeten bolsa, şonda ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyrylýana ýeten zeletiň öwezi dolunmaýar. Jaýyň ýok edilmegi ýa-da oňa zeper ýetirilmegi ätiýaçlandyrylýanyň ýa-da onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň bilkastlaýyn hereketleriniň netijesi bolsa ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenilmeýär.

Bilkastlaýyn hereketleriň bardygy ätiýaçlandyryjynyň degişli ygtyýarly edaralardan (ýangyn gözegçiligi, polisiýa, prokuratura, kazyýet we başgalar) alan resminamalarynyň esasynda bellenilýär.

Ätiýaçlandyrylýan, ol bolmadyk mahaly bolsa onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasy muňa mümkinçilik bolsa-da, jaýy halas etmek hem-de oňa mundan beýläk-de zeper ýetmeginiň önüni almak üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmedik bolsa jaýyň ýok edilmegi ýa-da oňa zeper ýetmegi barada yglan etmedik bolsa, ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberini azaltmaga ýa-da ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boýun gaçyrmaga hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyrylýanyň arza bermeginiň tertibini bozmagy bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boýun gaçyrmak baradaky çözgüt diňe, haçan-da şeýle bozulma netijesinde jaýyň ýok edilmeginiň ýa-da oňa zeper ýetmeginiň halatyny hem-de sebäbini anyklamak, şeýle hem ätiýaçlandyryş halaty netijesinde ýetirilen zeletiň möçberini kesgitlemek mümkin bolmadyk mahaly kabul edilip bilner.

Şu aşakdaky ýagdaýlar çekilen zeleleriň öwezi dolunmaga degişli däldir:

- ✓ ýadro partlamasynyň, radiasiýanyň we radioaktiw zäherlenmäniň täsirinde;
- ✓ her hili harby we terrorçylykly hereketler we olaryň getiren zyýanly netijelerinde, şeýle hem köpçülikleýin bidüzgünçilikler, döwlet häkimiýet we dolandyryş edaralarynyň görkez-mesi boýunça jaýlaryň bahasy tölenilmän elinden alynma-gynda, rekwizisiýa edilmeginde, tussag edilende, ýykylyp aýrylanda.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy çäklerinde jaý ýerleşýän etrabyň ýa-da şäheriň

ätiyaçlandyryjysy tarapyndan tölenilýär. Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrys öwezini dolmasy tölenilýänçä tölenilmäge degişli ähli resminamalaryň dogry resmileşdirilendigini, degişli halatlarda bolsa (bellenilen çäklerden artyk öwezini dolmalar boýunça) - ýokarda durýan ätiyaçlandyrys guramalarynyň görkezme-siniň bardygyny barlamaga borçludyr. Olary beren guramalaryň möhri ýa-da göwnejaý gollar bolmadyk güwänamalary, hasaplama-lary, delil hatlaryny we beýleki resminamalary tölege kabul etmek gadagan edilýär. Ätiyaçlandyrys öwezini dolmasy ätiyaçlandyryjy ähli zerur güwänamalary alandan soň 7 bank gün möhletde tölenilýär.

Ätiyaçlandyrylýana ätiyaçlandyrys öwezini dolmasy bankdaky çek boýunça tölenilýär ýa-da onuň bank edarasyndaky hasabyna geçirilýär. Taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiyaçlandyrys öwezini doluş möçberiniň çäklerinde, ýetirilen zyýanyň öwezini natural görnüşde dolmak bilen hem çalşyrmak göz önünde tutulyp bilner.

Ätiyaçlandyrys öwezini dolmasyny töläň ätiyaçlandyryja tölenilen puluň möçberiniň çäklerinde ätiyaçlandyrylýana ýetirilen zeled üçin jogapkär adama bolan talap etmek hukugy geçýär. Şunuň bilen baglanyşykly ätiyaçlandyryjy degişli halatlarda bellenen tertipde we möhletde ýetirilen zeled üçin jogapkär adama regres hak islegini bildirmäge borçludyr. Görkezilen talap (regres hak islegi) ätiyaçlandyrylýanyň maşgala agzalaryna bildirilmeýär.

Ätiyaçlandyrylýan, eger ýetirilen zeled dolulygyna öwezi dolunan bolsa ýa-da onuň öwezini dolmak kazyýetiň çözgüdi boýunça ýetirilen zeled üçin jogapkär adam tarapyndan geçirilýän bolsa, ätiyaçlandyrys öwezini dolmasyny almak hukugyny ýitirýär. Eger ýetirilen zeled kem-käsleýin öwezi dolunan bolsa, şonda ätiyaçlandyrys öwezini dolmasy ätiyaçlandyrylýanyň ýetirilen zeled üçin jogapkär adamdan alan pulunyň möçberini nazara almak bilen tölenilýär.

Nägilelikler Türkmenistanyň kanunçylygy tarapyndan kesgitlenilen hak isleýiş möhletiniň çäklerinde berlip bilner. Ätiyaçlandyrys şertnamasy boýunça ähli jedeller Türkmenistanda ulanylýan kanunçylyga laýyklykda çözülýär.

Bap 8. Kärhanalaryň emläginiň meýletin ätiyaçlandyrylyşy

§8.1. Ätiyaçlandyryşyň tertibi

Döwletimizde hereket edýän kanunçylyga laýyklykda, ätiyaçlandyrylýanlar hökmünde aşakdaky edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar bolup bilerler:

- emläkleriň eýeleri,
- doly hojalyk eýeçiligindäki ýa-da dolandyryşdaky hukukda emläge eýelik edýän adamlar;
- kärendeçiler, şeýle hem kanuny esasyda emläge eýelik edýän beýleki adamlar,
- edara görnüşindäki taraplary döretmezden telekeçilik işi bilen meşgullanýan şahsy adamlar.

Emläk ätiyaçlandyryşy ätiyaçlandyrylýanlaryň ýa-da olaryň görkezmeleri boýunça, beýleki taraplaryň (peýda alyjynyň) peýdasyna amala aşyrylýar.

Raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryşy önüm öndürmekde (işleri, hyzmatlary etmekde) emläk ulanylýan mahaly ulanylýan kanunçylykda görkezilen borçlarynyň ätiyaçlandyrylýan tarapyndan biinmän bozulandygy netijesinde bähbitlerine zyýan ýetirilen üçünji tarapyň peýdasyna geçirilýär.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýanyň raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyrys şertnamasyna laýyklykda, ýetirilen zyýan üçin, eger ol hakykatdan hem ätiyaçlandyrylan emläk ýagdaýynda üçünji tarapa şol zyýanyň öwezini tölemäge, ätiyaçlandyrylýan bolsa ätiyaçlandyrys şertnamasynda bellenen tertipde ätiyaçlandyrys baýraklaryny tölemäge borçludyr.

Ätiyaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ätiyaçlandyrylan şu emläklere eýeçilik etmek, ony ulanmak we dolandyrmak bilen bagly bolan emläk bähbitleri ätiyaçlandyrys obýektleri bolup durýar:

- a) binalar (önümçilik, edara ediş durmuş-medeni maksatly we jemgyýetçilikde peýdalanylýan jaýlar we beýlekiler);
- b) desgalar (diňler, bogaldaklar, agregatlar we beýleki önümçilik – tehnologi enjamlar);
- ç) inženerçilik we önümçilik – tehnologi enjamlary (birleşmeler, ulgamlar, elektron hasaplaýyş tehnikasy, abzallar, geçiriji we güýç beriji enjamlar, beýleki mehanizmler we esbaplar);

- d) hojalyk jaýlary (garažlar, zat saklanýan jaýlar, ammarlar, bassyrmalar, ýapyk meýdançalar, germewler we başgalar);
- e) aýry jaýlar (laboratoriýalar, otaglar, sehler we ş.m.zatlar);
  - ä) gurluşygy tamamlanmadyk desgalar;
  - f) enjamlar we tehnologi enjamlaşdyrmalar;
  - g) interýere degişli bolan zatlar, mebelleri, goşlar;
  - h) haryt-maddy gymmatlyklar (harytlar, çig mal, serişdeler).

Eger ätiýaçlandyryş şertnasynda başgaça şertleşilmedik bolsa, onda şular ätiýaçlandyryşa degişli däl:dir:

- a) milli we daşary ýurt pulundaky nagt pullar;
- b) paýnamalar, obligasiýalar we beýleki gymmat bahaly kagyzlar;
- ç) golýazmalar, meýilnamalar, çyzgylar we beýleki resminamalar, buhgalteriýa we iş kitaplary;
- d) görmüşler, nusgalar, şekiller we ş.m.;
- e) gymmat bahaly guýma metallar we gymmat bahaly gapsyz daşlar;
- ä) kompýuterler we ulgamlardaky tehniki maglumat saklaýjylar, ýagny magnit plýonkalary we kassetalar, magnit diskleri, maglumat toplaýan bloklar we ş.m.;
- f) markalar, teňneler, pul kagyzlary we bonlar, suratlar, heýkeller ýa-da beýleki kolleksiyalar, sungat eserleri;
- g) partlaýan we partlaýşa howply zatlar (benzin, dizel ýangyjy, ýag, gaz we ş.m.);
- h) saklaýyşda ýa-da komissiyada duran harytlar;
- i) ulag serişdeleri, hereket ediji, gurluşyk, oba hojalyk ýa-da beýleki ulaglar;
- j) ätiýaçlandyrylan ýerdäki, emma ätiýaçlandyrylýana degişli bolmadyk emläkler;
- ž) mallar, oba hojalyk, köp ýyllyk ekinler we oba hojalyk ekinleriniň hasyly;
- k) heläkçilik ýagdaýyndaky desgalar we binalar, gurluş parçalary we bilge ulgamlary, şeýle hem olaryň içinde ýerleşýän emläkler;
- l) ýer opurlyma, suw alma, süýşgün we beýleki tebigy betbagtçylyk howpy abanýan ýerlerdäki, şeýle hem kesgitlenen teripde harby hereketleri ygylan edilse, ygylan edilen wagtyndan bu ýerde ýerleşýän emläk, eger bu howp hakynda şertnama baglaşylmanka ygylan edilen bolsa;
- m) dolanyşykdan aýrylan ýa-da dolanyşygy çäklendirilen gaýry emläkler.

§8.2.Ätiýaçlandyryş töwekgelçilikleri

Ätiýaçlandyryş şertnasy boýunça ätiýaçlandyryjy emlägi ýangyndan, ýylдыrym urgusyndan, gaz partlamasy netijesinde ýok bolmagyndan ýa-da zyýan çekmeginden ätiýaçlandyryş goragy bilen üpjün edýär (töwekgelçilik belgisi 01).

Ýangyn diýlip, oduň ýakylmagy we saklanmagy üçin ýörite niýetlenen ýerlerden başga ýerde ýanyp, özbaşdak ýaýramak ukyby bolan ýangynyň döremegine düşünilýär. Ýangyna dahylly bolmadyk ot degme zyýanlary, şeýle hem ätiýaçlandyrylan emlägi ot, ýylylyk we beýleki termiki täsir etme bilen olary täzeden işlemek we beýleki maksatlar (mysal üçin, guratmak, bişirmek, ütüklemek, kakatmak, gowurmak, metallary gyzdyryp işlemek ýa-da eretmek we ş.m.) bilen baglylykda ýetirilen zyýan, ätiýaçlandyryşa degişli däl we onuň öwezini dolunmaýar.

Emlägi halas etmek üçin ýangynyň söndürilmegi ýa-da onuň ýaýramagynyň önüniň alynmagy bilen bagly ýetirilen zyýanlar tölenmäge degişlidir.

Taraplaryň aýratyn ylalaşygy bilen ätiýaçlandyryş şertnasy boýunça emläge şular sebäpli zyýan ýetirilmegi ýa-da ýok bolmagyna bagly bolan zyýanlar ätiýaçlandyrylyp bilner:

- a) ätiýaçlandyrylan emlägiň üstüne dolandyrylýan uçarlaryň we olaryň bölekleriniň gaçmagy;
- b) döwölüp ogurlyk edilmegi we talanmagy (töwekgelçilik belgisi 02);
- ç) ätiýaçlandyrylan emlägiň suw geçirijilerinden, lagymlardan, ýyladyş we ýangyn söndüriş ulgamlaryndan gelýän suwdan zaýa bolmagy (töwekgelçilik belgisi 03);
- d) tebigy betbagtçylyklar, ýagny, ýerttitreme, wulkanlaryň atylmagy ýa-da ýerasty oduň hereketi, süýşme, dag opurulmasy, sil, tupan, gara ýel, tüweleý, suw joşmagy, ýerasty suwlaryň ýokary galmagy sebäpli suw basmagy we ş.m. (töwekgelçilik belgisi 04);
- e) bug gazanlarynyň, gaz saklanýlan ýerleriň, gaz geçirijileriniň, maşynlaryň, gurallaryň we

beýleki şunuň ýaly gurluşlaryň atylmagy (töwekgelçilik belgisi 05);

ä) penjire, witrina, ýüz görülýän aýnalaryň döwürmegi (töwekgelçilik belgisi 06);

f) üçünji tarapyň bilkastlaýyn hereketi;

g) beýleki sebäplerden.

Ätiyaçlandyryjy ýokarda sanalan wakalaryň haýsydyr biriniň netijesinde, şeýle hem eger ätiyaçlandyryş şertnamasynda bu wakalar ýörite göz önünde tutulan bolsa ätiyaçlandyrylan emläge zyýan ýetirilse ýa-da ýok edilse ätiyaçlandyrylýana (peýda alyja) ätiyaçlandyrylan emlägiň bahasy tölenýär.

Ätiyaçlandyryjy şeýle hem zyýanyň bolan halatynda onuň önüni almak ýa-da peseltmek maksady bilen ätiyaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) maksadalaýyk we ýerlikli eden çykdajylaryny töleýär. Bu çykdajylar üçin öwezini doluş töleginiň möçberi zaýa bolan ýa-da ýok bolan emlägiň öwezini dolma bilen birlikde, ätiyaçlandyryş şertnamasynda bellenen ätiyaçlandyryş pul möçberinden ýokary geçmeli däldir.

Ähli ýagdaýlarda şu aşakdakylar sebäpli ýetirilene zyýanyň öwezi dolunmaga degişli däldir:

a) islendik görnüşdäki harby hereketler, halk tolgunyşyklary, iş taslaýyslar, konfiskasiýa etmek, rekwizisiýalar, gozgamasyz etmek, ätiyaçlandyrylan emlägiň ýa-da zatlaryň döwlet edaralarynyň görkezmeleri boýunça zaýalanmagy ýa-da ýok bolmagy;

b) ýadro energiýasynyň islendik görnüşdäki täsiri;

ç) ätiyaçlandyrylýanyň, peýda alyjynyň işgärleriniň ýa-da olaryň wekilleriniň bilkastlaýyn hereketleri ýa-da gödek görnüşdäki aýawсыzlygy;

d) öz-özünden ýanmagy, ajamagy, çüýremegi ýa-da ätiyaçlandyrylan zatlaryň beýleki adaty häsiýetleri;

e) ätiyaçlandyryş halaty sebäpli bolan bolmasa, desgalaryň ýa-da olaryň böleginiň çökmegi;

ä) ätiyaçlandyryş halaty mahalynda ýa-da ondan soň emlägiň ogurlanmagy ýa-da dargadylmagy.

Eger-de ätiyaçlandyryş şertnamasynda aýratyn gepleşilmedik bolsa, ätiyaçlandyryjy aşakdaky ýagdaýlaryň netijesindeki zyýanyň öwezini dolmaýar:

a) önümçilikde we söwdada bökdençlik bolanda;

b) gelip gowuşýan kärende ýa-da jaý tölegleri ýitirilende;

ç) peýda ýitirilende;

d) meýdan arassalananda we binalar ýykylanda;

e) ätiyaçlandyryş halaty sebäpli bolan hem bolsa, beýleki ikinji derejeli (mysal üçin elden giden peýda) zyýan çekilende.

§8.3. Ätiyaçlandyryşyň pul möçberleri

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylýanyň jogapkärçiliginiň çäginde kesgitleýän pul möçberidir. Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylýan bilen ätiyaçlandyryjynyň ylalaşygy boýunça her ätiyaçlandyrylýan zat babatda kesgitlenilip, ätiyaçlandyrylýan zadyň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan wagtyndaky hakyky bahasyndan ýokary geçmeli däldir. Ätiyaçlandyryşyň esasy we goşmaça görnüşleri boýunça ätiyaçlandyryşyň pul möçberleri aýratynlykda bellenilýär.

Raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylýan bilen ätiyaçlandyryjynyň arasyndaky ylalaşyk boýunça aýratynlykda bellenilip, ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçilik çäginde ýokary geçmeli däldir. Ätiyaçlandyryjynyň raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryşy boýunça jogapkärçiliginiň çägi ätiyaçlandyryşyň pul möçberi (ätiyaçlandyrylan zadyň hakyky bahasyndan) 10 göterimden ýokary bolmaly däldir.

Hakyky baha şu aşakdaky tertipde kesgitlenilýär:

a) enjamlar, maşynlar, öwseleler, gündelik we hususy ulanylýan zatlar üçin könelişmegini göz önünde tutmak bilen, ýok bolan enjama meňzeş enjamy almaga gerekli puly nazara alyp,

b) binalar we desgalar üçin ýok bolan (zaýa bolan) binanyň ýa-da desganyň könelmegini we ulanyş-tehniki ýagdaýyny hasaba almak bilen, şol ýerde oňa doly meňzeş binalary gurmagyň bahasyndan ugur alyp;

ç) ätiyaçlandyrylýanyň öndürýän (gutarylmadyk, şeýle hem taýýar) harytlary üçin ýok bolan, emma olaryň satylyş bahasyndan ýokary bolmadyk zatlary gaýtadan taýýarlamakda zerur bolan önümçilik harajatlaryndan ugur alyp;

d) ätiyaçlandyrylýanyň satýan harytlary, şeýle hem satyn alan çig maly üçin, olary täzeden satyn almakda zerur bolan emma ätiyaçlandyryş senesinde olaryň satylmak mümkinçiligindäki bahasyndan ýokary geçmeýän bahadan ugur alyp; Hakyky baha ätiyaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan senesinde hereket edýän baha görä hasaplanýar.

Eger ätiyaçlandyryş şertnamasynda bellenen ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylan zadyň ätiyaçlandyryş halatyndaky hakyky bahasyndan pes bolsa, zyýanyň öweziniň möçberi we harajatlar ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň we ätiyaçlandyrylan zadyň bahasynyň deňeçer gatnaşygy boýunça tölenýär.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň hakyky bahasyna gabat gelmegi her bir ätiyaçlandyrylan zat boýunça ýa-da zatlaryň jemi boýunça ätiyaçlandyryş polisinde kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryş şertnasy ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň onda görkezilen möhlete çenli şertnamada şertleşilen ätiyaçlandyryşyň pul möçberi bilen ätiyaçlandyryş öwezini dolmasy boýunça tölenen puluň möçberiniň arasyndaky tapawudyň möçberinde güýjüni saklaýar. Eger ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi doly ätiyaçlandyryş puluň möçberinde tölenen bolsa, onda ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereketi bes edilýär. Emläk täzeden dikeldilende ýa-da zyýan çeken emlägiň ornuna başgasy alnanda ätiyaçlandyrylýan goşmaça baýrak tölemek bilen, ätiyaçlandyryjynyň ilkibaşky jogapkärçiliginiň möçberini dikeltmäge hukugy bardyr.

Gozganylýan emläk diňe ätiyaçlandyryş şertnamasynda görkezilen jaýlarda (ätiyaçlandyryş ýerinde) ätiyaçlandyrylan hasap edilýär. Ätiyaçlandyrylan emlägi başga jaýa geçirmek ätiyaçlandyryjynyň ylalaşygy boýunça amala aşyrylmalydyr. Bu hili ýagdaý üçin ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryjynyň ýazmaça tassyklamasyny almaga borçludyr, eger ýazmaça görnüşdäki ylalaşyk bolmasa, şol emläk ätiyaçlandyryş goragyndan mahrum edilýär. Ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyrylan emlägiň ýeriniň üýtgedilmeginiň netijesinde töwegelçiligiň derejesiniň üýtgemegi sebäpli ätiyaçlandyryş baýragynyň möçberine täzeden garamaga we goşmaça pul möçberiniň tölenmegini talap etmäge hukugy bardyr.

Emlägiň sergide görkezilen wagtyndaky ätiyaçlandyryşy şol emlägiň hemişelik durýan ýerinden alnan wagtyndan ýa-da ätiyaçlandyryş şertnamasyna laýyklykda serginiň başlanan halatyndan başlaýar.

Kärhanalaryň emläginiň ätiyaçlandyryş şertnasy 1 aýdan 1 ýyla çenli, şeýle hem kesgitlenilmedik möhletlere baglaşylyp bilner.

Kesgitlenilmedik möhlete baglaşylan şertnama diýilip, ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyrylýandan şertnamany ýatyrnak meýli hakyndaky habary alýança güýji bolan şertnama düşünilýär. Ätiyaçlandyrylýanyň şertnamany ýatyrnak meýli hakyndaky habary degişli derejede resmileşdirilip Ätiyaçlandyryja bir aý öňünden iberilýär.

Kesgitlenilmedik möhlete baglaşylan şertnama ätiyaçlandyrylýan bilen ätiyaçlandyryjynyň arasyndaky ylalaşyk boýunça hem ýatyrylyp bilner. Ätiyaçlandyryş şertnasy taraplaryň gollary goýlan we möhür basylan degişli teswirnamany resmileşdirmek bilen ýatyrylýar. Şu ýagdaýda şertnama teswirnamada görkezilen senede ýatyrylýar.

Ätiyaçlandyrylýanyň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyryş şertnamasyny wagtyndan öň bozmaga hukugy bardyr, bu halatda ol bu barada öz göz önünde tutýan senesinden bir aý öň ätiyaçlandyryja ýazmaça habar bermelidir.

Ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe 1 aýyň içinde şu ýagdaýda eger, ätiyaçlandyrylýanyň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan wagtyndan ätiyaçlandyrylan emläk hakynda görnetin nädogry maglumatlary habar berendigi we şonuň netijesinde howply ýagdaýlar hakynda habar bermändigini ýüze çykarylsa, ätiyaçlandyryş şertnamasyny bozmaga hukugy bardyr. Bu ýagdaýda ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýana ätiyaçlandyryş şertnamasyny bozýandygy hakyndaky habarnama iberýär.

§8.4.Ätiyaçlandyrys baýragy we şertnamasy

Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyrys üçin tölegi ätiyaçlandyrys baýragyny tölemäge borçludur. Ätiyaçlandyrys baýragy ätiyaçlandyrysýň pul, nyrh möçberlerinden we ätiyaçlandyrys möhletinden ugur alnyp hasaplanylýar. Nyrah möçberleri ätiyaçlandyrys halatyny ýüze çykaryp biljek töwekgelçiligiň derejesine baglylykda özgerdirilip bilner (**№1-nji goşundy**).

Her bir anyk halatda töwekgelçiligiň derejesinden we ätiyaçlandyrysýň pul möçberinden ugur alnyp, ätiyaçlandyrys baýraklarynyň nyrlary bellenilende peseldiji (0,6-dan 1-e çenli) we ýokarlandyryjy (1-den 5-e çenli) koeffisiýentleriň ulanylmagy mümkindir.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiyaçlandyryşa berlen halatynda ätiyaçlandyrys nyrlarynyň möçberleri halkara ätiyaçlandyrys bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Eger ätiyaçlandyrys şertnamasy 1 ýyldan az möhlete baglaşylýan bolsa, onda ätiyaçlandyrys baýragy ätiyaçlandyrysýň ähli möhleti üçin bir gezekde tölenmelidir. Ätiyaçlandyrys şertnamasy 1 ýyllyk baglaşylan bolsa, ätiyaçlandyrys baýragy her çärýegiň başynda tölenýär.

Ätiyaçlandyrylýan tarapyndan ätiyaçlandyrys baýragy (bir gezek tölegde) ýa-da onuň birinji bölegi (möhletleýin tölegde) tölenmese, şertnama baglaşylmadyk hasaplanýar we ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

№1 goşundy

NYRH MÖÇBERLERI **(ätiyaçlandyrysýň pul möçberi görerimlerde)**

T/№	Töwekgelçilikleriň ady	Nyrah möçberi
1.	Ýangyn, ýyldyrym urmagy, gazyň partlamagy (töwekgelçilik belgisi 01)	0,5
2.	Döwüp açylan ogurlyk we talaňçylyk (töwekgelçilik belgisi 02)	0,3
3.	Suw geçirijileriň, lagym, ýyladyş ulgamlarynyň we ýangyn söndüriji ulgamlarynyň suwundan ätiyaçlandyrylan emläge zeper ýetmegi (töwekgelçilik belgisi 03)	0,2
4	Tebigy betbagtçylyklar (töwekgelçilik belgisi 04)	0,35
5	Bug gazanlarynyň, gaz geçirijileriň, maşynlaryň we beýleki şu zeyilli gurluşlaryň ýarylmagy (töwekgelçilik belgisi 05)	0,25
6	Penjire aýnalarynyň, ýüz görülýän aýnalaryň we witrinalaryň döwürmegi (töwekgelçilik belgisi 06)	0,1
7	Dolandyrylýan uçarlaryň ýa-da olaryň döwürlen bölekleriniň ätiyaçlandyrylan emlägiň üstüne gaçmagy	0,1
8.	Üçünji taraplaryň bilkastlaýyn hereketleri	0,1
9.	Önümçiligiň we söwdanyň näsazlygy sebäpli çekilen zyýan	0,3
10.	Beýleki sebäplerden	0,15
	Hemme töwekgelçiliklerden	2,3

Eger şertnamanyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyrylýan nobatdaky ätiyaçlandyrys möhleti üçin şertnamada görkezilen ätiyaçlandyrys baýragyny tölemese, ätiyaçlandyryjynyň bir aý önünden ätiyaçlandyrys şertnamasyny bozmak barada duýduryş bermäge we berlen möhlet netijesiz geçse şertnamany bozmaga hukugy bardyr.

Ätiyaçlandyrys halaty ýüze çykan pursadynda ätiyaçlandyrys baýragy ýa-da onuň degişli döwür üçin birinji bölegi tölenmedik bolsa, Ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Ätiyaçlandyrysýň nobatdaky ýyly gutarmanka (şertnama kesgitsiz möhlete baglaşylan bolsa) ätiyaçlandyrys bes edilse, şertnama wagtyndan oň güýjüni ýitiren ýa-da möhletiniň başyndan hakyky däl diýlip hasaplanylsa, ätiyaçlandyryja jogapkär bolan töwekgelçilik döwri üçin ätiyaçlandyrys baýragy tölenýär. Ätiyaçlandyryjy hyzmat edilen döwür üçin baýrak tölegini talap edip biler.

Ätiyaçlandyrys baýragy nagt pul bilen pulhana tölenip bilner ýa-da ätiyaçlandyryjynyň hasaplaşyk hasabyna geçirilip bilner.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy ätiyaçlandyrylýanyň ýazmaça görnüşdäki arzasy esasynda baglaşylýar. Arzada ätiyaçlandyryşa hödürileniýan gozgalýan we gozgalmaýan emläkler barada ähli zerur maglumatlar bolmalydyr. Arza ätiyaçlandyryja gowşurylandan soň ol ätiyaçlandyrys şertnamasynyň bir bölegi bolup durýar.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy baglaşylanda ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryşa kabul edilýän emlägiň töwekgelçiligine degişli ähmiýeti bolan, özüne belli bolan ýagdaýlar barada habar bermäge borçludyr. Şeýle-de, ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyrylan emlägi gözden geçirmäge mümkinçilik bermäge we töwekgelçilik derejesini kesgitlemek maksady bilen, ätiyaçlandyrylýan emläk babatda ätiyaçlandyryjynyň onuň önünde goýan ähli meselelerine jogap bermäge borçludyr.

Ätiyaçlandyrylýan (peýda alyjy) tarapyndan bu borçlaryň ýerine ýetirilmezligi ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyrys şertnamasyny baglaşmazlyga hukuk berýär.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýana ätiyaçlandyrys barada resminama bolup durýan gol çekilen ätiyaçlandyrys şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga borçludyr.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy baglaşylanda ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýanyň emlägini gözden geçirmegi talap etmäge hukugy bardyr. Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyrylýan emlägi gözden geçirmäge rugsat etmese, ätiyaçlandyryjy şertnama baglaşmakdan boýun gaçyryp bilýär.

Polis ýitirilen halatynda ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýanyň arzasy boýunça polisiň öwezligini berýär, şondan soň ýitirilen polis hakyky däl diýlip hasap edilýär we şol polis boýunça tölegler tölenilmeýär. Öwezligiň berilmegi boýunça çykdajylary ätiyaçlandyrylýan çekýär.

Ätiyaçlandyrys şertnamasyna üýtgetmeler ätiyaçlandyrylýanyň we ätiyaçlandyryjynyň özara ylalaşygy bilen, taraplaryň haýsysynyň hem bolsa biriniň arzasy esasynda, arzany beýleki tarapyň alan pursadyndan başlap, 30 günün dowamynda girizilýär we taraplaryň goşmaça ylalaşygy bilen resmileşdirilýär.

Eger haýsyda bolsa bir tarap şertnama üýtgetmeler girizmäge razy bolmasa, onda 30 günün dowamynda ätiyaçlandyrys şertnamasynyň güýjüniň öňki şertlerde galýandygy ýa-da onuň hereketiniň durzulýandygy baradaky mesele çözülýär.

Ätiyaçlandyrys, şertnama baglaşylan günü sagat 24-de başlanýar.

Ätiyaçlandyrys baýragy möhletlere bölünip tölenilýän bolsa ýa-da şertnama kesgitsiz möhlete baglaşylan bolsa, ätiyaçlandyryjy tölegi tölenmedik ätiyaçlandyrys döwrüni önünden ätiyaçlandyrys bilen üpjün edip biler.

Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyrys baýragyny ätiyaçlandyrysýň öňki döwürleri üçin we şu ätiyaçlandyrys ýyly üçin ätiyaçlandyryjy tarapyndan görkezilen möhletlerde doly töläň bolsa, ol ätiyaçlandyrys bilen önünden üpjün edilip bilner.

Eger ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrys bilen önünden üpjün etmäge razy bolsa, onda ätiyaçlandyrys ätiyaçlandyryjynyň ýazmaça görnüşdäki tassyklamasynda görkezilen möhletde sagat 24-de güýje girýär.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy aşakdaky şertlerde öz hereketini bes edýär:

➤ ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrys öwezini doluş tölegini tölemeli ýa-da tölemeli däl diýip karar kabul edendigine garamazdan, ätiyaçlandyrys polisinde görkezilen ahyrky günü sagat 24-de;

➤ ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) önündäki öz borçlaryny doly möçberde ýerine ýetirende. Eger kärhanalaryň emläginiň ätiyaçlandyrys şertnamasy boýunça borçlar bölekleyin ýerine ýetirilen bolsa, onda ätiyaçlandyrylan emläk barasynda ätiyaçlandyrys şertnamasy ätiyaçlandyry-jynyň borçlarynyň galan möçberiniň çäklerinde hereketini dowam edýär;

➤ ätiyaçlandyrylýanyň islegi boýunça ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýana geçmedik möhlete degişli ätiyaçlandyrys baýragyny, edilen çykdajylary aýyrmak bilen gaýtaryp berýär. Degişli puluň möçberi ätiyaçlandyrylýana şertnama bozulandan soň üç bank gününüň dowamynda tölenilýär;

- ätiyaçlandyryjynyň göreldesi boýunça ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýana geçmedik möhlete degişli ätiyaçlandyryş baýragynyň bölegini, edilen çykdaýlary üstünden aýryp, gaýtaryp berýär;
- ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyryş kadalary bozulan halatda ätiyaçlandyrylýanyň göreldesi boýunça ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýana ätiyaçlandyrylyş baýragyny doly gaýtaryp bermelidir;
- Türkmenistanyň kanunçylygy tarapyndan bellenen tertipde ätiyaçlandyryjynyň işi ýapylan halatynda.

§8.5. Töwekgelçiligiň derejesiniň üýtgemegi. Ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykanda ätiyaçlandyrylanyň borçlary

Ätiyaçlandyrylýan özüne belli bolan badyna kabul edilen ätiyaçlandyryş töwekgelçiliginde bolan ähli düýpli üýtgetmeler barada, meselem: emläk kärendä ýa-da girewe goýlanda, başga tarapa geçende, onuň önümçiligi bes edilende ýa-da önümçiligiň häsiýeti düýpli özgerende, ýykylyp ýök edilende, üýtgedilip gurlanda ýa-da emläk ýök edilende, ýitgileriň öwezi dolunmaga degişlidigine garamazdan, ätiyaçlandyrylan emläk satylanda we başgalarda bular barada haýal etmän ätiyaçlandyryja habar bermäge borçludyr.

Emläk (dolanyşykdaýy harytlardan başgalar) başga birine eýeçilige ýa-da kärendä geçende we bu barada habar berilmedik halatynda, ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş şertnamasyny ýatarmaga ýa-da ätiyaçlandyryşyň pul möçberini degişlilikde üýtgetmek bilen, muňa laýyklykda ätiyaçlandyryş baýragynyň möçberini üýtgetmegi talap etmäge hukugy bardyr.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň ätiyaçlandyrylanyň (peýda alyjynyň) töwekgelçiligiň derejesini ýokarlandyran hereketleri etmäge ýa-da oňa ýol bermäge hukugy ýokdur. Eger oňa töwekgelçiligiň derejesini ýokarlandyryp biljek ýagdaýlar aýan bolsa, ol haýal etmän bu barada ätiyaçlandyryja habar bermelidir.

Töwekgelçiligiň derejesi ýokarlanan halatynda ätiyaçlandyryjy-nyň şertnamany bes etmäge we töwekgelçiligiň degişli derejesine görä täze şertnama baglaşmaga hukugy bardyr. Eger töwekgelçiligiň derejesi ätiyaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) erkine ýa-da hereketlerine bagly bolman ýokarlansa, şeýle hem ätiyaçlandyrylýan goşmaça baýrak tölemekden boýun gaçyrsa, ätiyaçlandyryjy bu hakda habardar bolan gününden başlap bir aýyň dowamynda ätiyaçlandyryş şertnamasyny bozup biler.

Ätiyaçlandyryş töwekgelçiliginiň ýokarlanandygyna ýa-da ýokarlanmandygyna garamazdan, ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyrylan emlägiň ýagdaýyny we gymmatyny barlamaga, şeýle hem özüne ätiyaçlandyrylýan (peýda alyjy) tarapyndan habar berlen maglumatlaryň dogrudygyny barlamaga hukugy bardyr.

Eger ätiyaçlandyrylýan (peýda alyjy) ýa-da olaryň wekilleri ätiyaçlandyrylan emläge degişli kanun tarapyndan ýa-da beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary tarapyndan bellenen ýangyn howpsuzlygynyň, tiz ot alýan we partlaýjy maddalaryň we zatlaryň, jaýlaryň we gymmatlyklaryň gorag kadalarynyň, arassaçylyk-tehniki howpsuzlygynyň, işleri geçirmegiň howpsuzlygynyň kadalaryny we ölçeglerini ýa-da şulara kybapdaş ölçegleri bozsa ýa-da bozulmalar ätiyaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ygtyýar bermeginde amala aşyrylsa, ätiyaçlandyryjynyň bozulmalar barada özüne belli bolan pursatdan soň bir aýyň dowamynda anyklanan bozulmalar düzedilýänçä şertnamany duruzmaga hukugy bardyr.

Ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagyna gönüden-göni ätiyaçlandyrylan emläk üçin howpsuzlygyň ölçegleriniň bozulmagy sebäp bolan bolsa, ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemekden boýun gaçyrmaga hukugy bardyr. Eger bu ölçegleriň bozulmagy ýitginiň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly bolmasa we ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykanda onuň önüni almaga ýa-da ony ýök etmäge päsgel bermedik bolsa, ätiyaçlandyryş öwezini dolmasy tölenmelidir.

Zyýan ýüze çykanda, onuň bilen baglanyşykly ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini talap edip ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryja ýüz tutmagy bilen baglanyşykly ätiyaçlandyrylýan şulara borçludyr:

- a) bu barada haýal etmän ätiyaçlandyryja ýa-da onuň wekiline habar bermäge;

- b) ýitginiň önüni almak, ony azaltmak üçin, ätiýaçlandyrylan emlägi halas etmek üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmäge we eger mümkin bolsa, ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) ätiýaçlandyryjydan ýerine ýetirmäge degişli gozükdirmeleri soramaga;
- ç) ätiýaçlandyryja ýa-da onuň wekillerine zyýan çeken emlä-ge seretmäge ýa-da ony öwrenmäge, ýitginiň sebäbine we möçberine degişli derňew geçirmäge, ätiýaçlandyrylan emlägi halas etmek ýa-da ýitgileri azaltmak üçin geçirilýän çärelere gatnaşmaga mümkinçilik döretmäge;
- d) ätiýaçlandyryjynyň talaby boýunça oňa ýazmaça görnüşde ätiýaçlandyrylan emlägiň zaýa bolmagynyň ýa-da ýok bolmagynyň sebäplerini we möçberini öwrenmek üçin gerekli ähli maglumatlary habar bermäge;
- e) ätiýaçlandyryja günäkär taraplara regress talabyny bildirmek üçin gerekli resmi namalary we ähli maglumatlary habar bermäge;
- ä) gozgalýan emläk, enjamlar we amnardaky harytlar ýok bolanda ýa-da zaýalananda, ätiýaçlandyryja ýok bolan, zaýаланan ýa-da ýitirilen emlägiň ýazgylaryny bermäge; ýazgylar ätiýaçlandyryjy bilen ylalaşylan we ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen möhletde, ýöne islendik halatda ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan günden başlap bir aýdan gijä galynman berilmelidir. Ýazgylar zaýa bolan enjamlaryň ýitgi bolan günündäki gymmaty görkezilip düzülýär. Ýazgylary düzmek üçin çykdajylary ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) çekýär;
- f) zaýa bolan emlägi ätiýaçlandyryjynyň wekilleri gözden geçirýänçä, ätiýaçlandyryş halatyndan soňky ýagdaýynda saklamaga.

Howpsuzlyk bilen, ýitginiň möçberini azaltmak bilen baglanyşykly ýagdaýda diňe ätiýaçlandyryjy bilen ylalaşyp ýa-da ätiýaçlandyryja ýitgi barada habar berlenden iki hepdeden soň ätiýaçlandyrylýanyň ýitgi bolan ýeriň ýagdaýyny üýtgetmäge hukugy bardyr.

Eger ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykanda ätiýaçlandyrylýan öz borçnamalaryny ýerine ýetirmese, ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemezlige hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryjynyň we onuň wekilleriniň gerekli çäreler we görkezmeler kabul edip, ätiýaçlandyrylan emlägi halas etmäge we gorap saklamaga gatnaşmaga hukugy bardyr, ýöne ätiýaçlandyryjynyň we onuň wekilleriniň by hereketi özünň öwezini doluş tölegini tölemek borjuna boýnuna alandygyny aňlatmaýar. Eger ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) bu işleri etmäge päsgel berse, päsgel bermeginiň netijesinde ýitginiň köpelen ölçegine baglylykda ätiýaçlandyryş öwezi doluş tölegi azaldylýar.

Ätiýaçlandyryjynyň wekiliniň ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ýitgi barada habaryna garaşmazdan zaýаланan emlägi gözden geçirmäge hukugy bardyr. ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) bu gözden geçirişe päsgel bermäge haky ýokdur.

Eger ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) haýsyda bolsa bir işgäri bilkastdan ýa-da gödekligi, perwaýsyzlygy bilen ýitginiň ýüze çykmagyna getirse ýa-da ýitgini ýüze çykarýjak hereketlere ýol berse, ýa-da ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ýolbaşçy işgärleriniň biri tarapyndan ätiýaçlandyryjyny ýa-da onuň wekillerini ýitginiň sebäbini ýa-da möçberini kesgitlände ýalňyşmagyna sebäp bolsa, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýana (peýda alyja) ýitgi boýunça öwezini doluş tölegini tölemek borjundan doly boşadylýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ýolbaşçy işgärleriniň haýsyda bolsa birine ätiýaçlandyrylan emläge bilkastdan zeper ýetirendigi üçin ýa-da ýitginiň sebäbi we möçberi kesgitlenende galplyk, aldawçylyk ýa-da kezzaplyk edendigi üçin jenaýat kanunçylykda göz önünde tutulan tertipde iş kesilen bolsa, bu baradaky höküm güýje girenden soň ätiýaçlandyryjynyň öwezini dolmany tölemekden boşadylmagy gutarnykly hasaplanýar.

§8.6. Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş töleginiň tölenilişi

Ýitginiň sebäbi we möçberi doly kesgitlenenden soň öwezini doluş tölegi tölenmäge degişlidir. Ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) ätiýaçlandyryja ýitginiň sebäbini we möçberini kesgitleýän zerur resminamalary, degişli guramalaryň ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy baradaky netijenamasyny gowşurmaga borçludur. Agzalan resminamalaryň gowşurylmazlygy ätiýaçlandyryja ýitginiň şeýle resminamalar bilen tassyklanylmadyk bölegi üçin öwezini doluş

tölegini tölemekden boýun gaçyrmaga hukugy berýär.

Eger ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň häsiýetlerinden ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryşyň pul möçberini we ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemegi gümansyz bolsa, ýöne zerur guramaçylyk-tehniki işleri üç aýyň dowamynda gutaryladyk bolsa, onda agzalan pul möçberini almaly tarap işiň ýagdaýyndan gelip çykyan möçberde tölegi hakuýy görnüşinde talap edip biler.

Ýitginiň möçberi ätiýaçlandyryjy tarapyndan gözden geçiriş güwänamanyň maglumatlarynyň, zaýаланан emlägiň hakyky gymmatynyň, ätiýaçlandyryşyň pul möçberleriniň we ýitginiň möçberini tassyklaýan beýleki resmi namalaryň esasynda kesgitlenýär.

Ýitginiň sebäbi we möçberi barada taraplaryň arasynda jedel ýüze çykanda, her bir tarapyň seljerme geçirmegi talap etmäge hukugy bardyr. Seljerme, onuň geçirilmegini talap eden tarapyň hasabyna geçirilýär. Eger seljermäniň netijesinde ätiýaçlandyryjynyň öwezini doluş tölegini tölemekden boýun gaçyrmagy esassyz bolup çyksa, onda ätiýaçlandyryjy agzalan öwezini doluş tölegini tölemeli we bu öwezini doluş töleginiň seljermeden öňki boýun gaçyrylan öwezini doluş tölegine bolan gatnaşygyna görä seljermäniň tölegini tölemelidir.

Seljerme geçirilmegi netijesinde öwrenilen halatlar ätiýaçlandyryşa degişli däl hasaplananda seljerme üçin töleg ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) tarapyndan tölenýär.

Aşakdaky halatlarda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemegi gaýra goýmaga hukugy bardyr:

a) ätiýaçlandyrylýanyň almaly öwezini doluş tölegini almalydygyna hukuk ygtyýaryna şübhe dörese - zerur subutnamalar alynýança;

b) eger ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ýa-da onuň ygtyýarly eden adamlarynyň garşysyna degişli edaralar tarapyndan jenaýat işi gozgalan bolsa we ýitginiň emele gelmegine getiren halatlaryň derňewi geçirilýän bolsa, derňew gutarýança.

Ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ätiýaçlandyryş halatyndan soň galan emläginden (zaýa bolan hem bolsa) boýun gaçyrmaga hukugy ýokdur. Galan emlägiň gymmaty ätiýaçlandyryş öwezini dolmanyň pul möçberinden aýrylmaga degişlidir.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi aşakdaky şertlerde tölenýär:

- emläk doly ýok bolanda - onuň hakyky gymmatyndan galyndylaryň bahasynyň aýrylan mukdarynda, ýöne ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden köp bolmaly däl;
- emläk bölekleyin zaýa bolanda - dikeldiş çykdajylarynyň möçberinde, ýagny ätiýaçlandyrylan zatlaryň ätiýaçlandyryş halatynyň öň ýanyndaky ýagdaýyny dikeltmek üçin çykdajylaryň möçberinde, dikeldiş harajatlaryna ätiýaçlandyrylan desgany özgertmek ýa-da oňatlaşdyrmak üçin goşmaça harajatlar girmeýär;
- ätiýaçlandyrylan emläk ulanylanda hereket edýän kanunçylygyň bilmän bozulmagy netijesinde ätiýaçlandyrylýanyň üçünji tarapyň emläk bähbitlerine ýetiren ýitgisi üçin onuň raýat jogapkärçiligi ätiýaçlandyrylan bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ýüze çykan ýitginiň möçberinde, ýöne ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden (ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçilik çäginden) köp bolmadyk mukdarda.

Eger ätiýaçlandyrylan emlägi dikeltmek üçin harajatlar onuň galan bahasyny hasaba almak bilen emlägiň ätiýaçlandyryş halatynyň öň ýanyndaky hakyky bahasyndan geçýän bolsa, emlägiň doly ýok bolmagy ýüze çykýar. Eger dikeldiş çykdajylary galyndy bahasy bilen bilelikde gönüden-göni ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagundan öňürti şol zadyň hakyky bahasyndan geçmeýän bolsa, emläk bölekleyin zaýаланан ýa-da bölekleyin weýran bolan hasaplanylýar.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenenden soň ätiýaçlandyryja tölenen pul möçberiniň çäklerinde, ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ýitginiň emele gelmeginde jogapkär taraplara bolan hukuklary geçýär. Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenmezinden öň ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) ätiýaçlandyryja ähli resminamalary berip, günäkär taraplara bolan talap hukugyny amala aşyrmak üçin ähli işleri etmelidir.

Ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) bu hukuklardan boýun gaçyrsa ýa-da olaryň günäsi bilen bu hukuklary amala aşyrmak mümkin bolmasa, onda ätiýaçlandyryjy, ýokarda agzalan hereketleriň netijesindeki zyýanyň möçberinde ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek borjundan

boşadylýar.

Eger Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrys öwezini dolmasyny töläň bolsa, ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) bolsa regress hukukdan ýüz öwren bolsa ýa-da olaryň günäsi bilen ätiýaçlandyryjy bu hukuklary amala aşyryp bilmeýän bolsa, onda ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) ätiýaçlandyrys öwezini dolmanyň degişli bölegini gaýtaryp bermäge borçludyr.

Ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) ýitginiň öwezini doluş tölegini üçünji tarapdan alan bolsa, onda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrys şertnamasy boýunça tölemeli öwezini dolmanyň üstünden üçünji tarapyň töläň öwezini dolmasyny aýryp töleýär. Şeýle tölegleri alandygy barada Ätiýaçlandyryýan haýal etmän Ätiýaçlandyryja habar bermelidir.

Eger Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan hak isleýiş möhletiniň döwründe kanun boýunça ýa-da şu Kadalar boýunça Ätiýaçlandyryýany (peýda alyjyny) ätiýaçlandyrys öwezini dolma hukugyndan bölekleyin mahrum edýän ýagdaý ýüze çyksa, Ätiýaçlandyryýan (peýda alyjy) Ätiýaçlandyryja alan öwezini doluş tölegini ýa-da onuň degişli bölegini gaýtaryp bermäge borçludyr.

Ätiýaçlandyrys şertnamasynyň şertlerinde göz önünde tutulan ähli arzalar we habarnamalar ätiýaçlandyrylýan (peýda alyjy) tarapyndan ýazmaça görnüşinde doldurylmalydyr. Ätiýaçlandyrys şertnamasyna girizilýän ähli üýtgetmeler we goşmaçalar ätiýaçlandyryjy tarapyndan ýazmaça görnüşinde tassyklanandan pursadyndan güýje girýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyrys öwezini doluş tölegi baradaky nägilelige bolan hukugy Türkmenistanyň kanunçylygynda kesgitlenen hak isleýiş möhletiniň geçmegi bilen bes edilýär.

Ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlandyrylýanyň (peýda alyjynyň) arasyndaky jedeller Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde çözülýär.

Bap 9. Öý emläginiň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§9.1.Ätiýaçlandyryşyň tertibi,obýektleri we töwekgelçilikleri

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyrys guramalary (ätiýaçlandyryjy) Türkmenistanyň raýatlary bilen, Türkmenistanda hemişelik ýaşayan daşary ýurtly raýatlar we raýatlygy bolmadyk şahslar bilen (ätiýaçlandyrylýan) öý emlägini meýletin ätiýaçlandyrys şertnamalaryny baglaşýarlar.

Ätiýaçlandyrys şertnamalary kärhanalar bilen olaryň öz serişdeleriniň hasabyna işgärleriniň we peýda alyjylaryň peýdasyna baglaşylyp bilner.

Taraplaryň ylalaşygy esasynda ätiýaçlandyrys şertnamasyna, ýörite goşmaçalar bilen ätiýaçlandyrys polisinde resmileşedirilýän, beýleki şertler hem girizilip bilner.

Öý emlägini ätiýaçlandyrys şertnamasy diňe Türkmenistanyň çäginde hereket edýär.

Şahsy eýeçilikde ulanylýan (kärendesine alnan, ynanç haty boýunça saklanylýan emläk, egerde ol eýesi tarapyndan ätiýaçlandyrylmadyk bolsa) öý emlägi, gündelik durmuşynyň goşlary, şeýle hem ýaşayş jaýlaryndaky, döwlet we jemgyýetçilik ýaşayş gaznalarynyň jaýlarynda ýerleşen ýaşayş otaglaryndaky we ýaşayş jaýlarynyň kömekçi otaglaryndaky we öýlerdäki enjamlaryň we bezeg işleriniň parçalary ätiýaçlandyrys obýektleri bolup çykyş edýärler.

Öý emläginiň aşakdaky görnüşleri ätiýaçlandyryşa degişli daldır:

- beýleki ätiýaçlandyrys kadalarynyň şertleri boýunça ätiýaçlandyryşa degişli bolan emläk (ulag serişdeleri, öý haýwanlary, oba hojalyk ekinleri, jaýlar we ş.m.);
- ätiýaçlandyrylýanyň eýeçilik, ulanyş we dolandyrys hukugynda degişli bolmadyk, jaýda ýerleşýän, şeýle hem kanun esasynda ätiýaçlandyrylýana (peýda alyja) degişli bolmadyk ýerlerde özbaşdak gurlan jaýlarda bolan emläk;
- ýykylmaga degişli bolan, düýpli abatlaýş işleri geçirilmeli heläkçilik ýagdaýynda bolan jaýlarda we otaglarda ýerleşen emläk;
- bolup biläýjek wehim barada bellenilen tertipde yglan edilen ýa-da ygtyýarly edaralar tarapyndan wehimiň halatyny tassyklaýan degişli resminama düzülen pursadyndan başlap opurylmak, suw basmak ýa-da beýleki tebigy betbagtçylyklar wehim salýan zolakda ýerleşýän emläk;

- muzdsuz alynmaga degişli, döwlet edaralarynyň çözgüdi boýunça bahasy tölenilip, başga biriniň eýeçiligine degişli bolan emläk;
- bank biletlere, şaýlyklar;
- altynyň, platinaň we kumşuň sap tebigy metal bölekleri (plastinalary, guýmalary, simleri), şaýlyklar, ordenler, medallar, din närseleri, mineral çig maly (kristallar) görnüşindäki daşlar, diş oturtmalary, tehniki almazlar we beýleki önümçilik-tehniki önümler;
- iýmit önümleri, spirtli içgiler, temmäki önümleri, oba hojalyk we beýleki çalt zaýalanýan önümler (gök önümler, ir-iýmişler, tohumlar);
- zäherli, partlaýjy, iýji serişdeler we maddalar;
- açyk howada ýerleşen emläk (antennalar we ş.m.).

Öý emlägi ätiýaçlandyrylýanyň hemişelik ýaşaýan ýeri boýunça: ähli ýaşayş we kömekçi jaýlarda, şeýle hem ätiýaçlandyryş şertnamasyna görkezilen salgy boýunça mellek (mülk) ýerlerinde ätiýaçlandyrylan hasaplanylýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň Türkmenistanyň çäginde hemişelik ýaşaýan ýerini çalyşmagy bilen bagly bolan öý emlägi demir ýol, awtoulaglar we ulaglaryň beýleki görnüşinde daşalan wagtynda hem, diňe kanunçylyk ýa-da daşama şertnasy boýunça ulag guramasyna (daşajy) daşalýan emlägiň bitewüligi üçin jogapkärçilik bellenen ýagdaýlardan başda halatlarda, ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň hemişelik ýaşaýan ýerini üýtgeden halatynda bu sebäpli göçürilen emläk hem ätiýaçlandyrylýanyň täze salgysy boýunça şertnamada göz önünde tutulan möhletniň ahyryna çenli ätiýaçlandyrylan hasap edilýär (ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini täzeden baglaşmazdan). Öňki ýaşaýan ýerinde wagtlaýynça galdyrylan emläk bolsa diňe ätiýaçlandyrylýanyň täze ýere göçen gününden başlap bir aýyň dowamynda ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Eger ätiýaçlandyryş halaty ätiýaçlandyrylýanyň maşgala agzalarynyň täze hemişelik ýaşayş ýerine göçen wagtyndan bir aýyň dowamynda ýa-da göçmekleri sebäpli öý emlägini daşaýan wagtynda bolan bolsa, onda ätiýaçlandyrylýanyň ýazmaça görnüşindäki ylalaşygynyň esasynda olar şertnamada görkezilen pul möçberiniň çäginde ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini almak hukugyndan peýdalanyň bilerler we ätiýaçlandyrylýan bilen ätiýaçlandyryş şertnamasyndaky ýüze çykýan borçnamalary bilelikde çekerler.

Saýalyk ýa-da daça öýjagazlarynda ýerleşýän öý emlägi (şol sanda ätiýaçlandyrylýanyň hemişelik ýaşaýan ýerinden üýtgedileni) ätiýaçlandyryşa ýörite şertnama boýunça kabul edilýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryş şahadatnamasyna-polisinde görkezilen hemişelik ýaşaýan ýeriniň ýazgysyndan çykan halatynda, çykmagynyň sebäbine garamazdan (ätiýaçlandyrylýanyň öý emlägini äkitmegi bilen hemişelik ýaşaýan ýerini üýtgetmeginden başga halatlarda) ätiýaçlandyryş şertnasy diňe şertnamada görkezilen salgyda ýerleşýän emläk boýunça güýjüni saklaýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň hemişelik ýaşaýan ýerinde ýerleşýän we miras boýunça başga adama geçen emläk ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ahyrky möhletine çenli ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Ätiýaçlandyrylýan bilen bile ýaşamaýan adama berlen emläk ätiýaçlandyrylan diýlip hasaplanylmaýar.

Öý emläginiň ätiýaçlandyryşy onuň aşakdakylar netijesinde ýok bolmagy ýa-da zaýalanmagy halatyna geçirilýär:

- tebigy betbagtçylyklaryň (suw basmagynyň, tupanyň, gaýyň, tüweleýiň, gomuň, çabganyň, dolynyň, opurylmanyň, harsaňyň, süýşgüniň, ýerasty suwlaryň ýokary çykmagynyň, daşgynyň, joşgunyň, siliň, adaty bolmadyk yzygiderli ýagýan ýagyşlaryň we garyň ýagmagynyň, ýyldyrym urmagynyň, topragyň çökmeginiň, ýertitremeginiň);
- betbagtçylykly hadysalaryň: ýangynyň, partlaýşyň, ulag serişdeleriniň kakmagynyň, agaçlaryň we uçýan serişdeleriň gaçmagynyň; ýyladyş, suw bilen üpjün ediş, lagym ulgamlarynyň näsazlygynyň, goňşy jaýlardan suwuň syzmagynyň, emläk ýerleşen binalaryň (otaglaryň) esasy parçalarynyň birden ýykylmagynyň;

- üçünji taraplaryň bilkastlaýyn we bikanun hereketleriniň;
  - emlägiň ogurlanmagynyň, ogurlanmaga ýa-da talanmaga synanaşyk edilmeginde emlägiň ýok edilmeginiň ýa-da zaýalanmagynyň;
  - radio-teleenjamlar, wideoenjamlar, magnitofonlar, surat-kinoenjamlary, saz merkezleri, elektron abzallary, howa sowadyjylar, elektrik gurallary we durmuş tehnikasy olaryň ýanmagyndan hem (eger bu ygtyýarly edaralar tarapyndan tassyklanylan bolsa) ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

§9.2. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, franşiza we ätiýaçlandyryş baýragy

Öý emlägini ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylýan bilen ylalaşygyň esasynda emlägiň bahasynyň çäklerinde kesgitlenilýär.

Ätiýaçlandyrylýan öý emlägini onuň bahasyndan az möçberde hem ätiýaçlandyryp biler. Bu halatda ätiýaçlandyryş obýektiniň bahasynyň ätiýaçlandyrylan böleginde hereket edýär (doly däl ätiýaçlandyryş) we ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan wagtynda öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň ätiýaçlandyrylan emlägiň hakyky bahasyna bolan gatnaşygyna deňeçirlikde tölenilýär.

Emlägiň bahasy (sungat eserleri we ätiýaçlandyrylýan tarapyndan ýasalan emläkden başgasy) şertnamanyň baglaşylýan gününe meňzeş emläkleriň bazar nyrhларыndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Hakyky baha:

- sungat eserleri üçin – bilermeniniň nyrh kesiş bahasyna laýyklykda, şeýle hem sungat eserleriniň we gadymy we gymmat baha zatlaryň auksion söwdalaryndaky bahalaryň esasynda;
- ätiýaçlandyrylýan tarapyndan ýasalan emläk üçin, könelişmegini hasaba almak bilen, ony gaýtadan ýasamagyň çykdajylaryndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Radio we teleenjamlaryny, wideoenjamlaryny, magnitofonlary, kompýuterleri, surat we kinoenjamlary, saz merkezlerini, gurallaryny, elektron abzallaryny, elektrik gurallaryny, durmuş tehnikasyny, kassetalary ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça hereket edýän bahalardan ugur alyp, bu zatlaryň bahalarynyň çäklerinde kesgitlenilýär.

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyryşyň pul möçberini galdyrmak islese, onuň bilen esasy şertnamanyň möhletiniň ahyryna çenli galan döwre goşmaça şertnama baglaşylyp bilner. Munda esasy we goşmaça şertnamalar boýunça bellenen ätiýaçlandyryşyň pul möçberi umumylykda öý emlägini ätiýaçlandyryşyň şu görnüşini boýunça bellenen möçberden ýokary bolmaly däldir.

Taraplar ätiýaçlandyryş şertnamasynda ätiýaçlandyryjyny belli bir möçberden geçmeýän zeelleriň öwezini dolmakdan boşadýan, ätiýaçlandyryjy tarapyndan öwezi dolunmaýan zelesiň - **franşizanyň** möçberini ylalaşyp bilerler.

Umumy ýitginiň öwezini dolmak dolulygyna ätiýaçlandyrylýanyň özbaşdak jogapkärçiliginde galýan bölegi franşiza hasaplanylýar. Ätiýaçlandyryş şertnamasynda (ätiýaçlandyryş polisinde) şertli ýa-da şertsiz franşiza göz önünde tutulyp bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda (polisinde) şertli franşiza bellenen mahaly ätiýaçlandyryjy eger çekilen zelesiň möçberi franşizanyň möçberinden geçmeýän bolsa, çekilen zele üçin jogapkärçilikden boşadylýar we eger onuň möçberi franşizanyň möçberinden geçýän bolsa, çekilen zele dolulygyna öwezi dolunmaga degişlidir.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda (polisinde) şertsiz franşiza bellenen mahaly ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi franşiza aýrylyp, çekilen zelesiň möçberi bilen kesgitlenilýär.

Franşiza ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly taraplaryň ylalaşmagy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberinde ýüzlüklerdäki gatnaşykda ýa-da absolyt ululykda kesgitlenilýär.

Bir ýyla we ondan hem köp möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş baýragy ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden nyrhларыň 1,0 göteriminde tölenilýär. Ätiýaçlandyryş nyrhларыnyň möçberleri anyk şertlere bagly bolup ýokarlandyrmaga tarap hem (1,0-dan 2,0-a çenli), peseldilmäge tarap hem (1,0-dan 0,8-e çenli) üýtgedilip bilner.

Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyrys baýragyny wagtynda tölemelidir. Ilkinji ýa-da bir gezeklik baýrakwagtynda tölenýänçä ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Bir ýyldan köp möhlete ätiyaçlandyrys şertnamasy baglaşylan halatynda ätiyaçlandyrylýana ätiyaçlandyrys baýraklaryny bir wagtda ýa-da birnäçe wagtda tölemek hukugy berlip bilner. Ätiyaçlandyrys baýragynyňbirinji bölegi ätiyaçlandyrys şertnamasy baglaşylan mahalynda tölenilýär, galan bölegi bolsa ätiyaçlandyrys şertnamasynyň ätiyaçlandyrys şahadatnamasynda-polisinde görkezilen hereket edýän möhletinde tölenilýär. Munda indiki möhlete çenli nobatdaky ätiyaçlandyrys baýragytölenilmese, şertnamanyň hereketi ýatyrylýar.

Bir ýyldan az möhlete baglaşylan şertnamalar boýunça ätiyaçlandyrys baýraklaryýyllyk baýraklaryňmöçberinden aşakdaky möçberlerde tölenilýär:

2 aý möhlete ätiyaçlandyrylanda – 30 göterim, 3 aýa – 40 göterim, 4 aýa – 50 göterim, 5 aýa – 60 göterim, 6 aýa – 70 göterim, 7 aýa – 75 göterim, 8 aýa – 80 göterim, 9 aýa – 85 göterim, 10 aýa – 90 göterim, 11 aýa – 95 göterim.

Ýokarda görkezilen möçberlerde ätiyaçlandyrysşyň pul möçberiniň ýokarlandyrylmagy sebäpli goşmaça baglaşylan ätiyaçlandyrys şertnamalary boýunça ätiyaçlandyrys baýraklary hem tölenilýär. Munda doly däl aý üçin ätiyaçlandyrys baýragy doly aýyňky ýaly tölenilýär.

Eger ätiyaçlandyrys şertnamasy 1 ýyl möhlete baglaşylsa, ätiyaçlandyrylýanyň ätiyaçlandyrys baýragyny iki möhletde tölemäge hukugy bar: 50 göterimini şertnama baglaşanda, 50 göterimini şertnamanyň güýje giren möhletinden 3 aýdan gijä galman tölemelidir.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy ätiyaçlandyrys baýraklarynyň:

- ätiyaçlandyrys wekiline ýa-da ätiyaçlandyryýanyň pulhanasyna nagt pul bilen;
- ätiyaçlandyrylýanyň iş ýeri boýunça hasapahananyň ýa-da bank edarasynyň üsti bilen nagt däl hasaplaşyk arkaly tölenilmegi bilen baglaşylýp bilner.

§9.3. Ätiyaçlandyrys şertnamasyny baglaşmagyň tertibi, hereket edýän möhletleri we bozulmalary

Öý emläginiň ätiyaçlandyrys şertnamasy ätiyaçlandyrylýanyň dilden aýdan ýa-da ýazmaça beren arzasynyň esasynda (№1 goşundy), ätiyaçlandyrysşyň görnüşine baglylykda emlägi gözden geçirip ýa-da geçirmän baglaşylýar. Öý emlägi 1 ýyldan az we 1 ýyldan köp möhlete ätiyaçlandyrylyp bilner

Ätiyaçlandyrys şertnamasy öý emlägini gözden geçirmän ätiyaçlandyrylýanyň ýazmaça arzasynyň esasynda baglaşylýar:

- Türkmenistnayň kanunçylygy arkaly bellenen 100-e çenli iň pes iş hakynyň möçberinde bolan ätiyaçlandyrylýanyň hemişelik ýaşayan ýerinde ýerleşýän emlägi;
- 50-ä çenli iň pes iş hakynyň möçberinde saýalyk ýa-da daça öýjagazlarynda ýerleşýän emlägi.

Ýokarda görkezilen möçberlerden ýokary pul möçberine şertnamalar hökmany gözden geçirilişden soň baglaşylýar we sanaw düzülýär (№1-a goşundy).

Ätiyaçlandyrylýanyň gatnaşmagynda amala aşyrylýan gözden geçirilişde bildirilen ätiyaçlandyrysşyň pul möçberiniň öý emläginiň hakyky bahasyna gabat gelýändigini we onuň bardygyny barlanylýar.

Goşmaça şertnama baglaşylanda hasaba umumy ätiyaçlandyrysşyň pul möçberi alynýar (ýagny esasy we goşmaça şertnamalar boýunça bilelikde). Eger ätiyaçlandyrysşyň pul möçberi ýokarda agzalan möçberlerden ýokary bolsa, onda goşmaça şertnama emlägi hökman gözden geçirip baglaşylýar.

Şahsy garažlarda saklanylýan ätiyaçlyk şaýlarynyň, bölekleriniň we ulag serişdelerine we beýleki emläge degişli bolan zatlaryň, şeýle hem ýer böleklerinde ýerleşen gurluşyk materiallarynyň, radio we teleenjamalarynyň, wideoenjamalaryň, magnitofonlaryň, kompýuterleriň, surat we kinoenjamalaryň, elektrik gurallarynyň, durmuş tehnikasynyň, kassetalaryň ätiyaçlandyrys şertnamasy diňe ätiyaçlandyrylýanyň ýazmaça görnüşindäki arzasynyň esasynda ätiyaçlandyrysşyň pul möçberine garamazdan hökmany gözden geçirilip baglaşylýar.

Şertnama bellenen görnüşdäki ätiyaçlandyrys şahadatnamasynyň-polisiniň görnüşinde resmileşdirilýär. Onda hiç hili düzedişlere ýol berilýmeýär.

Öý emläginiň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça ARZA

Ätiýaçlandyrylýan _____
(familiýasy, ady, atasynyň ady)

Salgysy _____

1. Ätiýaçlandyryş obýekti: öý emlägi _____
umumy möçberinesanawa laýyklykda (goşulýar)
2. Ätiýaçlandyryş ýeri _____
(diňe ýokarda görkezilen salgı bilen deň gelmese görkezilýär)
3. Ätiýaçlandyryş obýektiniň ýerleşen binasynyň görnüşü we teswiri aýratyn duran bina (şahsy jaý, ýazlag, hojalyk öýjagazlary)

(gerek däliniň üstüni çyzmaly we ş.m. görkezilmeli)

- jaýdaky aýratyn öý (öý, zat goşulýan jaý, kömekçi jaý) _____
(gerek däliniň üstüni çyzmaly we ş.m. görkezilmeli)

4. Ätiýaçlandyrylýanyň işiniň (hünäriň) häsiýeti _____

5. Ätiýaçlandyryş döwri _____

6. Ätiýaçlandyryşyň şertleri _____

7. Ätiýaçlandyryş töwekgelçilikleri:

- a) tebigy betbagtçylyklar;
- b) betbagtçylykly hadysalar;

ýangyn, partlama, ulag serişdeleriniň kakmagy, agaçlaryň we uçýan serişdeleriň gaçmagy, emläk ýerleşýän binalaryň (otaglaryň) esasy bölekleriniň ýykylmagy;

ç) üçünji taraplaryň bilkastlaýyn, bikanun hereketleri;

d) emlägiň ogurlanmagy, ogurlanmagy ýa-da talanmagy, ogurlanmaga ýa-da talnamaga synanyşyk etmegiň netijesinde emlägiň yok edilmegi ýa-da zaýalanmagy.

8. Howpsuzlyk çäreleri:

- a) mehaniki, demir, agaç

_____ gapylar

_____ aýnalar

_____ beýleki açyk gapy ýerleri

_____ haýat aýlamalary.

- b) elektron:

_____ habar beriş gurmanyň görmüşü

_____ döwülip açylan ogurlykda

_____ elektrik energiýasy bilen heläkçilik ýagdaýynda üpjün ediliş- polisiýa ýa-da gorag bilen awtomatiki aragatnaşyk.

ç) _____ daşky, içerki gorag, sany.

d) bar bolan seýfler _____

9. Ýangyna garşy gorag:

- a) ýangyn topary (şahsy ýa-da jemgyýetçilik);

- b) çüwdürji gurnamalar;

- c) ýangyn öçürji gurnamalar (teswiri);

10. Ätiýaçlandyryş pul möçberi we puly.

Bahasy. Emlägiň nyrry.

Peseldilen möçberlerde ätiýaçlandyryş hakyndaky şert ylalaşyldy: howwa/ýok

11. Emlägiň umumy bahasy _____

12. Ätiýaçlandyryş baýraklary, töleg möhletleri _____

13. Franşiza (görnüşü we möçberi) _____

Goşmaça, kadadan çykma.

Aýratyn şertler _____

Öň ätiýaçlandyryşy barmy _____

Ätiýaçlandyryş kadalary we şertleri bilen tanyşdyryldym we razylaşdym _____

Ätiýaçlandyrylýanyň goly

200 _ ý. _____ aýynyň “ ____ “.

Ätiyaçlandyrys şertnasy baglaşylmazýndan ön ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrysň kadalary bilen ätiyaçlandyrylýany tanyşdyrmaga borçludyr.

(welaýatyň, şäheriň, etrabyň) döwlet ätiýaçlandyrys guramasyna

Ра́йат _____ ден(дан)
(fамили́йасы, ады, а́тасын­ың ады)

[illegible]

200 ý. aýynyň «   » Ätiýaçlandyrylýan _____ (goly)

Ýokarda sanalan öý emlägi we olaryň bahasyny (nyrhyny) tassyklaýan zerur bolan resmi namalar berildi

(ätiýaçlandyrys edarasynyň wekiliniň goly)

Sanawyň doldurylyşynyň dogrulygyny barladym _____
(Ätiýaçlandyjynyň goly)

Öňki şertnamanyň hereketi tamamlanýança täze möhlete şertnama baglaşylan (dikeldilen) mahaly täze ätiýaçlandyryş şertnamasy öňki şertnamanyň hereketiniň tamamlanan pursadyndan başlap güýje girýär.

İki ýyldan köp möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamalary bolsa ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenenden soň hem soňky ýyllara doly ätiýaçlandyryş pul möçberinde hereket edýärler.

Eger ýeňillikli möhletde ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa, täze şertnama bolsa baglaşylmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryşyň şu görnüşini boýunça öňki şertnamada kesgitlenen pul möçberinden ätiýaçlandyryş baýragyny alyp galmazdan tölenilýär.

Iki ýylyň dowamynda we ondanam köp möhlete öý emläginiň ätiýaçlandyryş şertnamalaryny yzygiderli baglaşan we bu möhletde ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini almadyk hemişelik ätiýaçlandyrylýanlaryň täze möhlete şertnama baglaşanlarynda hasaplanylýan baýragyň möçberinden 10 göterim indirim almaga hukuklary bardyr.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy ony baglaşan taraplaryň biriniň islegi boýunça, onuň ýazmaça arzasy esasynda, bir aý möhleti berjaý etmek bilen möhletinden öň bozulyp bilner. Şertnama bozulanda ätiyaçlandyrylýan özüne berlen ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini yzyna gaýtaryp berýär, Ätiyaçlandyryjy bolsa şertnamanyň hereket eden möhletini hasaba almak bilen, hereket edýän ätiyaçlandyryş nyrlaryna laýyklykda ulanylmadyk döwri üçin ätiyaçlandyryş baýragynyň galan bölegini gaýdyp berýär.

Eger ätiyaçlandyryş şertnamasy 10 aýdan köp hereket eden bolsa, ätiyaçlandyryş baýragy gaýtarylyp berilmeýär. Şertnama wagtyndan öň ýatyrylanda, ätiyaçlandyryş baýragy işi alyp barmagyň çykdaýylaryny üstünden aýyrmak bilen, şertnamanyň galan möhletine deňeçerlikde gaýtarylyp berilýär.

Ätiyaçlandyrylýanyň islegi ätiyaçlandyryş guramasynyň ätiyaçlandyryş kadalaryny bozmagy bilen bagly bolsa, onda gurama ätiyaçlandyrylýanyň töläň ätiyaçlandyryş baýraklaryny dolulygyna yzyna gaýtaryp berýär.

§9.4. Ätiyaçlandyryşyň öwezini doluş tölegini tölemek

Ätiyaçlandyryş halaty bolan ýagdaýynda ätiyaçlandyrylýan:

- üçünji taraplaryň bilkastlaýyn bikanun hereketleriniň netijesinde emläk ogurlanmagyň, ogurlanmaga ýa-da talamaga synanyşyk edilmegi netijesinde ýok edilen ýa-da zeled ýetirilen ýagdaýynda şol bada polisiýa edaralaryna, ýangyn bolan ýagdaýynda ýangyn gözegçiligi gullugyna, partlama ýa-da heläkçilikde bolsa- heläkçilik (awariýa) gullugynyň degişli edaralaryna habar etmäge;
- her bir ätiyaçlandyryş halaty dogrysynda ätiyaçlandyryja bada-bat ýazmaça habar etmäge. Ýazmaça arzasynda: nirede we nähili ýadgaýlarda ätiyaçlandyrylan emlägiň ogurlanandygy, ýok edilendigi ýa-da zeled ýetirilendigi, haýsy ygtyýarly guramalara habar edilendigi anyk görkezilmelidir;
- ähli öý emlägi doly ýok edilen ýagdaýyndan başga halatlarda ýok edilen, zeled ýetirilen ýa-da ogurlanan öý emläginiň ätiyaçlandyryjydan alnan görnüş boýunça sanawyny düzmäge;
- sanawa goşulan zeled ýetirilen ýa-da olardan galan galyndylary ätiyaçlandyryjynyň wekili gelýänçä saklamaga we olary ätiyaçlandyryş halaty hakynda güwänama düzülende gözden geçirmek üçin bermäge borçludur. Ätiyaçlandyrylýanyň bolmadyk halatynda ýokarda agzalan hereketleri onuň kämillik ýaşyna ýeten maşgala agzasy ýerine ýetirmelidir.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky arza gelip gowşandan soň 3 günün dowamynda bellenen görnüş boýunça güwänama düzmäge borçludur. Güwänama emlägiň ogurlanan hatyndan başga ýagdaýlarda, ätiyaçlandyrylýanyň (ätiyaçlandyrylýanyň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň) we iki sany şaýadanyň hökmany gatnaşmaklarynda düzülýär. Arza we güwänama ätiyaçlandyryjy tarapyndan žurnalda hasaba alynýar.

Güwänama düzmek üçin jemgyýetiň wekili, zerur halatlarda bolsa - degişli hünärmen, ýaşayyş jaý edaralarynyň günäsi sebäpli ýyladyş, suw bilen üpjün ediş we lagym ulgamlarynyň awariýa ýagdaýynda bu edaralaryň hünärmenleri çagyrylmalydyr.

Zeledliň möçberi ygtyýarly edaralardan (gidrometeorologiýa gullugyndan, ýangyn gözegçiliginden, polisiýadan, derňew edaralaryndan, kazyýetden we beýlekilerden) ätiyaçlandyrylan emlägiň zaýalanan, ýok edilen we ýitirilen ýeri, wagty, sebäbi we beýleki ýagdaýlary hakynda alnan resminamalary nazarda tutup, ätiyaçlandyryjy tarapyndan düzülen güwänamanyň esasynda kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyrylan emlägiň ogurlanan halatynda ygtyýarly edaralardan zerur bolan resminamalar soralyar.

Şular zeled diýip hasaplanylýar:

- emlägiň ýok edilen ýa-da ogurlanan halatynda ätiyaçlandyryşa kabul edilýän nyrlar boýunça belleniýän hakyky gymmaty, ähli öý emläginiň doly ýok edilen wagtynda bolsa – şertnamada bellenen ätiyaçlandyryş pul möçberi;

➤ emlak zeel çekende yokarda görkezilen hakyky gymmaty bilen ätiyaçlandyryş halaty sebäpli onuň arzanlamagy nazarda tutulan (hiliniň we gymmatynyň ýitirilmegi) gymmaty arasyndaky tapawudy, ýagny arzanladys möçberi.

Ätiyaçlandyryş halaty bolan wagtynda ätiyaçlandyryş şertna-masynda kesgitlenen ätiyaçlandyryş pul möçberi ätiyaçlandyrylan emlägiň hakyky bahasyndan az bolsa, onda ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň ätiyaçlandyrylan emlägiň hakyky bahasyna bolan gatnaşygyna deňeçirlikde tölenilýär.

Eger abatlamak arkaly zaýаланan zady niýetlenilişi ýaly peýdalanmak üçin ýaramly ýagdaýa getirip bolýan bolsa, onda zyýan diýlip bu zady abatlamagyň bahasy hasap edilýär. Abatlamagyň bahasy abatlaýs işlerini geçirmek üçin degişli edaralar tarapyndan raýatlardan almak üçin bellenen, hereket edýän bahalar (nyrhlar) boýunça hasaplanylýar. Abatlamagyň bahasyna diňe emlägiň hakyky bahasyndan geçmeýän möçberiniň çägendäki zyýan girýär.

Ilata hyzmat ediş ulgamynda hereket edýän kadalara laýyklykda, önüm çykaryjy kärhana ýa-da degişli abatlaýs kärhanasy (teleatelýe, ussahana) çalyşmak ýa-da abatlamak işini mugt ýa-da abonement tölegleriniň hasabyna etmäge borçly bolsalar, kepillik ýa-da abonement (şertnamalaýyn) hyzmat edişinde bolan durmuş tehnikasyny, telewizorlary we sowadyjylary we beýlekileri çalyşmagyň ýa-da abatlamagyň bahasy zyýan diýip hasap edilmeyär.

Döwlet we jemgyýetçilik gaznasynyň jaýlarynda ýerleşýän öýleriň, şeýle hem şahsy eýeçilikde bolan öýleriň abatlaýs işleriniň bahasy hem zyýan diýlip hasaplanylýar.

Öýleriň (ýaşayş we kömekçi otaglaryň) gurnama we enjamlaşdyryş parçalary: ätiyaçlandyryş halaty sebäpli zaýаланan diwarlaryň, pollaryň, gapylaryň reňklenmegi, potologyň aklanylmagy, diwarlaryň we pollaryň, oboýlaryň, linoleumlaryň we beýleki örtükleriň çalşylmagy, gapylaryň daşynyň çalşylmagy, diwarlaryň we pollaryň bezeg parçalary, çeper şekillendiriş, mata çekip bezeme, gapy tutawaçlarynyň we gapy gulplarynyň, penjire we gapy aýnalarynyň, elektrik jaňlaryň, elektrik we ýylylyk geçiriji simleriň çalşylmagy hasaplama kabul edilýär.

Abatlamagyň bahasy öýleriň, jaýlaryň gurnama we enjamlaşdyryş parçalarynyň könelişmegini hasaba almazdan, hereket edýän bahalara laýyklykda kesgitlenilýär. Zeleliň möçberine şeýle hem ätiyaçlandyryş halatynyň bolmagy sebäpli emlägi halas etmek we ony tertibe salmak boýunça edilen çykdaýylar hem, eger by çykdaýylar zerur diýlip hasaplanylssa, girizilýär.

Agzalan çykdaýylaryň möçberi degişli işleri (hyzmatlary) tölemek üçin raýatlara bellenen hereket edýän bahalardan (nyrhlardan) ugur alnyp kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi şertnamada bellenen ätiyaçlandyryş pul möçberinden ýokary bolmadyk, çekilen zeleliň möçberinde, aşakdaky ýagdaýlardan başga ýagdaýlarda tölenilýär:

➤ öý eýeçiliginiň, öýüň gurnama parçalary we enjamlary zaýаланanda, olary abatlamagyň bahasy ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň 20 göteriminiň çäklerinde tölenilýär;

➤ ulag edarasy tarapyndan mälüm edilen bahasyna goş hökmünde äkitmek üçin kabul edilen öý emlägi yok edilende (hiç hili galyndysyz) ýa-da ogurlananda, hakyky zyýan üçin ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi bu goşuň mälüm edilen bahasyndan ýokary bolmaly däldir;

➤ içeri işler edaralary tarapyndan habar beriş serişdeleriniň kömegi bilen gorag astyna alnan öý emlägi ogurlananda hakyky zyýan üçin ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi, ätiyaçlandyrylmadyk zatlaryň bahasyny aýyrmak bilen, ätiyaçlandyrylýanyň içeri işler edarasından alan pul möçberini aýyrmak bilen tölenilýär.

Eger ätiyaçlandyrylýan (ýa-da onuň kämillik ýaşyna ýeten maşgala agzasy) ätiyaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberini köpeltmek üçin ätiyaçlandyryja yok edilen, zaýаланan ýa-da ogurlanan emlak hakykatda yok edilmedik, zaýаланmadyk ýa-da ogurlanmadyk zatlary bilgeşleýin goşan bolsa, onda ätiyaçlandyryjy işiň ýagdaýlaryna baglylykda tölemeli ätiyaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberini 50 göterim möçberde azaltmak hakynda netije kabul edip bilýär.

Ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ähli resminamalar alnandan soň 7 gün möhletde tölenilýär. Munda jenaýat işi gozgalan yok edilme, zaýаланma ýa-da ogurlyk boýunça töleg:

➤ derňew döwründe (iş kazyýete geçirilmäkä) eger günäkär adam kesgitlenen bolsa we ol ätiýaçlandyrylýan ýa-da onuň maşgala agzasy bolmasa, şeýle hem eger zelesiň möçberi iň az iş hakynyň 20 essesinden ýokary bolmasa;

➤ derňew tamamlanandan soň (bu iş ýatyrylan ýa-da togtadylan bolsa) eger günäkär adam kesgitlenilmedik bolsa we zelesiň möçberi iň az iş hakynyň 20 essesinden ýokary bolsa tölenilýär.

Iş boýunça günäkär ätiýaçlandyrylýan ýa-da onuň maşgala agzasy bolup dursa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek ýa-da tölemezlilik hakyndaky mesele ätiýaçlandyryjy tarapyndan kazyýetiň ýa-da derňew edaralarynyň netijesi alnandan soň çözülýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyrylýana tölenilýär. Onuň islegi boýunça töleg haty çek bermek bilen ýa-da goýumyna goýmak bilen, şeýle hem nagt pulda (ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň çäklerinde) ýa-da bellenen görnüşdäki poçta geçirimi bilen tölenip bilinýär. Ätiýaçlandyrylýanyň aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi onuň mirasdüşerlerine Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygyna laýyklykda tölenilýär.

Ätiýaçlandyrylýan (ýa-da onuň maşgala agzasy) mümkinçiligi bolup bellenen tertipde we möhletde ätiýaçlandyrylan emlägiň ýok edilendigi ýa-da zyýan çekendigi hakynda habar etmese, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemekden boýun gaçyryp bilýär. Arzany bermegiň möhletiniň ýa-da tertibiniň bozulandygy sebäpli ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemekden boýun gaçyrmak hakyndaky mesele, eger bu hili kemçilik sebäpli emlägiň ýok edilmeginiň ýa-da zyýan çekilmeginiň sebäbini we ýetirilen zyýanyň möçberini anyklamak mümkin bolmasa, kabul edilýär.

Eger:

➤ ätiýaçlandyryş halaty ätiýaçlandyrylýanyň ýa-da onuň maşgala agzasynyň bilgeşleýin hereketleri netijesinde bolan bolsa ýa-da zelesiniň olaryň derňew edaralary ýa-da kazyýet tarapyndan tassyklanylýan bilkastlaýyn jenaýatçylyk hereketleriniň netijesinde bolan bolsa;

➤ üçünji taraplaryň bilkastlaýyn bikanun hereketleriniň netijesinde emlägiň ogurlanandygy (ogurlanmaga synanyşyk edilendigi), ýok edilendigi ýa-da zaýalanandygy hakynda polisiýa edaralaryna habar edilmedik bolsa, şeýle hem bu polisiýa edaralary tarapyndan tassyklanylmasa;

➤ zaýаланан затлар ýa-da olaryň galyndylary görkezilmedik bolsa, bu zatlaryň galyndysyz ýok edilen halatlardan başga ýagdaýlarda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenilmeýär.

Ätiýaçlandyrylýanyň ýa-da onuň maşgala agzalarynyň hereketlerinde bet niýetiň hem-de bilkastlaýyn jenaýatçylyk alamatlarynyň barlygy kazyýetiň çözümleriniň ýa-da şu iş boýunça derňew geçiren degişli ygtyýarly edaralaryň resminamalarynyň esasynda kesgitlenýär. Zelesiň öwezi dolunan bolsa ýa-da kazyýetiň netijesi boýunça zelesiň öwezi şol zelesiniň üçin jogapkär adam tarapyndan dolunmaly edilen bolsa, ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini almak hukugyny ýitirýär. Eger zelesiniň bölekleyin we alynmaly ätiýaçlandyryş öwezini doluş töleginden az möçberde dolunan bolsa, onda ol ätiýaçlandyrylýanyň zelesiniň üçin jogapkär adamdan alan möçberini hasaba almak bilen, tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş güwänamasyny düzmek möhleti bilen ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemeli günün arasynda ýok edilen, zaýаланан ýa-da ogurlanan zatlaryň bahalary üýtgeşe (arzanlasa ýa-da gymmatlasa), onda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyrylýanyň öz kesen nyrry boýunça ätiýaçlandyrylan zatlardan başgalar boýunça täze nyrrlardan ugur alnyp tölenilýär.

Ätiýaçlandyrylýana ogurlanan zat gaýtarylyp berlen bolsa, onda ol bu zat boýunça alan ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini, ogurlyk sebäpli bejermek ýa-da durkuna getirmek üçin çykdaýlary aýyrmak bilen, ätiýaçlandyryja gaýdyp bermelidir.

Şular netijesinde ýüze çykan zelesiniň öwezini dolunmaga degişli däldir:

➤ ýadro ýarylyşynyň, radiasiýanyň we radioaktiw ýokuşmanyň täsiri;

➤ her hili harby we ýygynçylykly hereketler we olaryň zyýanly netijeleri, şeýle hem halk tolgunyşyklary, tussag edilmegi, döwlet häkimiýet we dolandyryş edarasynyň görkezmesi boýunça öýleriň ýykylýp aýrylmagy.

Öý emlägini raýatlaryň ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça gelip çykýan talaplaryna

(nägileliklerine) ätiýaçlandyryjy tarapyndan, şeýle hem kazyýet tarapyndan seredilýär. Nägilelikler Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen hak isleg bildirmek dowamlylygynyň çäklerinde bildirilip bilner.

Bap 10. Guramanyň serişdesiniň hasabyna guramanyň işgärleriniň toparlaýyn betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§10.1. Ätiýaçlandyryşyň tertibi, obýekti we pul möçberi

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary edara-kärbhanalar we guramalar bilen öz serişdeleriniň hasabyna işgärleri betbagtçylykly hadysalardan köpçülikleýin meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar. Ätiýaçlandyryş şertnamalary diňe edara görnüşindäki taraplar bilen baglaşylýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň işgärleriniň (ätiýaçlandyrylýan adamlar) gulluk wezipelerini ýerine ýetirip ýören wagtyna, işe gelýän we işden gaýdyp barýan wagtyna degişlidir.

Ätiýaçlandyryş obýekti diýip gulluk wezipelerini ýerine ýetirip ýören wagtynda, işe gelýän we işden gaýdyp barýan wagtynda betbagtçylykly hadysanyň netijesinde işgärleriň ömri we saglygy bilen baglanyşykly bolan bähbitleri bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş halaty bolup ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe zähmet borçlaryny ýerine ýetirip ýören wagtynda, şeýle hem işe gelýän we işden gaýdyp barýan wagtynda betbagtçylykly hadysanyň netijesinde ätiýaçlandyrylan işgäriň şikes almagy ýa-da aradan çykmagyna aýdylýar.

Ätiýaçlandyrylanyň aşakdakylar netijesinde alan şikesi ýa-da aradan çykmagy ätiýaçlandyryş halatlaryna degişli däl:

- derňew, deslapky derňew edaralary ýa-da kazyýet tarapyndan ätiýaçlandyrylanyň hereketlerinde bilkastlaýyn jenaýat alamatlary anyklanylsa;
- alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddadan serhoş ýagdaýda;
- öz-özünü öldürmek (janyna kast etmek), ätiýaçlandyrylanyň üçünji taraplaryň hukuga ters hereketleri netijesinde şeýle ýagdaýa ýetirelen halatlary muňa girmeyär;
- ätiýaçlandyrylanyň öz bedenine bilgeşleýin şikes ýetirmegi.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjynyň çekýän jogapkärçiliginiň çägi ätiýaçlandyryş pul möçberi bolup durýar.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylýanyň we ätiýaçlandyryjynyň arasyndaky ylalaşyk boýunça bellenilýär.

Ätiýaçlandyrylan işgäre (ätiýaçlandyrylan işgäriň mirasdüşerlerine) ölüm ýa-da şikes sebäpli tölenmeli ätiýaçlandyryşyň pul möçberi durmuş üpjünçiligi boýunça degişli bolan pul möçberlerine garamazdan tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň iki nusgada doldurlan bellenen görnüşdäki ýazmaça arzasynyň esasynda baglaşylýar. Arza guramanyň ýolbaşçysy (onuň orunbasary) tarapyndan gol çekilýär we möhür goýulýar.

Arza ätiýaçlandyrylýanyň ýolbaşçysynyň we baş hasapçysynyň gol çeken ätiýaçlandyryşa degişli bolan işgärleriniň sanawy goşulýar. Sanawyň biri ätiýaçlandyrylýanyň hasaphanasynda galdyrylýar we ätiýaçlandyryş hakyndaky arza bilen bile saklanylýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň arzasynyň we ätiýaçlandyryşa degişli bolan işgärleriň sanawynyň esasynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisi resmileşdirýär we ätiýaçlandyrylýana gowşurýar.

Ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň-polisiň ýitirilen halatynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýanyň arzasy esasynda ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň-polisiň öwezligini berýär, ýitirilen polis bolsa güýjüni ýitiren hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy 1 ýyla baglaşylýar. Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe işgär işden boşadylsa ýa-da olaryň ýerine täze işgär alynsa, boşan işgärleriň ätiýaçlandyryşy boşadylan gününden ýatyrylýar, täze işe gelenleriňki bolsa işe kabul edilen gününden başlanýar.

Bu ýagdaýda ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja sanawdan aýrylmaly we sanawa girizilmeli işgärleriň familiýasyny, adyny we atasynyň adyny ýazmaça habar bermäge borçludyr. Ätiýaçlandyrylýan tarapyndan bu işgärler üçin ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) goşmaça tölenilmeýär. Emma sanawa täze girizilen işgärler boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberleriniň tölegleri ätiýaçlandyryjy tarapyndan olardan öň işläň işgärlere tölenen tölegleri hasaba almak bilen tölenilýär. Munda ätiýaçlandyryş möhleti öňküligine galýar.

Işgärleriň sanynyň üýtgemegi sebäpli geçen ýyl üçin ätiýaçlandyryş baýragyň gaýtadan hasaplamasy geçirilmeýär.

Üç we ondan köp senenama ýylynyň dowamynda ätiýaçlan-dyryş şertnamalaryny yzygiderli baglaşan we bu möhletiň dowamynda ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini almadyk ätiýaçlandyrylýanlara indiki möhlete täze ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşanlarynda hasaplanan ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragyň) möçberinden ätiýaçlandyryşyň üç ýyllyk möhletinde 5göterim, ätiýaçlandyryşyň dört ýyllyk möhletinde 10 göterim we ätiýaçlandyryşyň baş ýyllyk we ondan ýokary möhletinde 15 göterim indirim almaga hukuklary bar.

Ätiýaçlandyryş şertnama baglaşylan günde sagat 24-de başlanýar we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky gününde sagat 24-de tamamlanýar.

§10.2. Ätiýaçlandyryşyň baýraklary. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemegiň tertibi

Ätiýaçlandyryşyň baýraklary ätiýaçlandyryjynyň ýerine ýetirýän ätiýaçlandyryş hyzmatlary üçin tölegdir. Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşanda ätiýaçlandyryjynyň hasabyna ätiýaçlandyryş baýragyny geçirýär.

Ätiýaçlandyryş baýragy bir ýyl üçin ätiýaçlandyryş baýragyň nyrhyny aňladýar we ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden 0,5 göterimden 1,0 göterime çenli belleniýär. Töwekgelçiligiň derejesine we ätiýaçlandyryşyň pul möçberine baglylykda her bir aýratyn ýagdaýda ätiýaçlandyrylýan bilen ylalaşmagyň esasynda ätiýaçlandyryş baýragy 3,0 göterime çenli ýokarlandyrylyp bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş baýragy bir wagtyň özünde hem, iki möhlete: 50 göterimi ätiýaçlandyryş şert-namasy baglaşylan mahaly we 50 göterimi ätiýaçlandyryş şertna-masy güýje girenden soň 4 aýdan gijä galynman tölenilip bilner.

Eger ätiýaçlandyryş şertleri bilen beýleki bir ýagdaý göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş baýragy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň bellenen tertibinde tölenilýär.

Birinji ýa-da bir gezekki ätiýaçlandyryş baýragy öz wagtynda tölenýänçä ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Ätiýaçlandyryş baýragy öz wagtynda geçirilmese, ätiýaçlandyryjy şonuň geçirilmegi üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça kesgitläp biler. Şunda gijä goýmagyň netijeleri hakynda görkezilmelidir.

Eger möhlet geçenden soň ätiýaçlandyryş halaty bolsa we şu wagta çenli ätiýaçlandyrylýan baýrak geçirmegini ýa-da göterimler tölemegini gijikdirse, Ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak barasyndaky talap ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiýaçlandyryja bellenen görnüşdäki arzany bermek arkaly bildirilýär .

Ätiýaçlandyryş halaty bolan ýagdaýynda ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryjyny haýal etmän habardar etmäge we aşakdaky resmi namalary bermäge borçludyr:

Ätiýaçlandyrylan aradan çykanda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak hakyndaky arzany, ätiýaçlandyrylýan tarapyndan düzülen betbagtçylykly hadysa hakyndaky güwänamany, ölüm hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş edarasyna güwä geçilen nusgasyny, mirasa hukuk hakyndaky kepillendiriş edarasy tarapyndan berlen şahadatnamany;

Ätiýaçlandyrylan şikes alanda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak hakyndaky arzany, ätiýaçlandyrylýan tarapyndan düzülen betbagtçylykly hadysa hakyndaky güwänamany, bejeriş-dikeldiş edarasynyň №195 görnüşdäki delilhaty.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemegiň meselesini çözmek üçin ätiýaçlandyryjy zerur halatlarda ätiýaçlandyrylýandan beýleki resminamalary, şol sanda derňew ýa-da kazyýet

edarylarynyň maglumatlaryny sorap alyp biler.

Betbagtçylykly hadysanyň netijesinde şikes alnanda ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş tölegleriniň möçberi Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabry aýynyň 24-inde çykaran №1070 Karary bilen tassyklanylýan, «Howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynda ýolagçylary döwlet tarapyndan hökman ätiýaçlandyrmak boýunça ätiýaçlandyryş pul möçberlerini tölemek üçin bedene ýeten zeperiniň agyrylyk derejesini kesgitlemegiň kadalaryna» laýyklykda hem-de bejeriş-öňüni alyş edarylarynyň delilhatlary (№195 görnüş) esasynda tölenilýär.

Eger ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe betbagtçylykly hadysanyň netijesinde maýyplygyň topary bellenen bolsa, onda ätiýaçlandyryşyň pul möçberi aşakdaky ýaly tölenilýär:

- I topardaky maýyplara – ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň 70 göterimi möçberinde;
- II topardaky maýyplara – ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň 50 göterimi möçberinde;
- III topardaky maýyplara – ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň 30 göterimi möçberinde.

Ätiýaçlandyrylan işgär işden çykan ýagdaýynda ätiýaçlandyryja işden çykanyndan soň 1 ýyl geçmänkä, eger maýyplyk ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän we ätiýaçlandyrylan işleýän döwründe bolan bolsa maýyplyk boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak hakyndaky arza bilen ýüz tutup biler.

Eger häzirki wagtda şikesiň ahyrky agyrylyk derejesini kesgitlemek mümkin bolmasa, onda ätiýaçlandyrylanyň islegi boýunça ol deslapdan kesgitlenip, oňa hakuýy hökmünde tölenilip bilner. Bu hakuýy ahyrky anyklamanyň netijesi boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tölenende ondan tutulyp alynýar.

Ätiýaçlandyryjy betbagtçylykly hadysanyň netijesinde şikes alan ätiýaçlandyrylany barlamak üçin öz ynamdar lukmanyny ihermäge haklydyr. Ätiýaçlandyryjynyň lukmanyna nahoşy hemmetaraplaýyn barlamak üçin mümkinçilik berilmelidir.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyrylanyň alan bir ýa-da birnäçe şikesleri boýunça tölenilmeli tölegleriň umumy möçberi ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden ýokary bolup bilmeýär.

Ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyryşyň pul möçberleriniň tölegi ätiýaçlandyrylanyň ýaşaýan ýeri boýunça bankdaky goýmuna geçirmek, banka çek bermek, onyň hasabyna poçta geçirimi ýa-da ätiýaçlandyryjynyň pulhanasynyň hasabyna nagt pul arkaly tölenilip bilner.

Ätiýaçlandyrylanyň kämillik ýaşyna ýetmedik agzasyna ätiýaçlandyryş pul möçberi ýaşaýan ýeri boýunça bankdaky atly goýumyna geçirilýär we şol bir wagtda hossarlyk we howandarlyk edarasy habarly edilýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi betbagtçylykly hadysanyň bolandygyny tassyklaýan ähli zerur resminamalar alnandan soň ätiýaçlandyryjy tarapyndan 7 (ýedi) günün dowamynda tölenilýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemekden boýun gaçyrylsa ätiýaçlandyryjy 7 (ýedi) gün möhletde boýun gaçyrmagyň sebäbini görkezmek bilen ätiýaçlandyrylýany bu hakda habarly edýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin ätiýaçlandyrylan adam ýa-da ony almaga hukugy bolan adam islendik adama ynanç hatyny berip biler. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almaga hukugy bolan adamynyň goly Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde kepillendirilmelidir.

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin arza bilen ýüz tutanda ätiýaçlandyryjy arzany işgärleri betbagtçylykly hadysalardan köpçülikleýin meýletin ätiýaçlandyryş boýunça pul möçberlerini tölemek we arzalary hasaba almak žurnalynda hasaba almaga, hem-de resminamalaryň doldurylyşynyň dogrudygyny we dolulygyny barlamaga borçludur.

Işgärleri edara-kärhanalaryň serişdeleriniň hasabyna betbagtçylykly hadysalardan ätiýaçlandyrmak meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyny boýunça amal edilýär. Ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykandygy degişli resminamalar bilen tassyklanýan bolsa, ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan gününden başlap 3 ýylyň dowamynda ätiýaçlandyryja bu barada talaplar

bildirilip bilner.

§10.3. Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ýatyrylmagy. Taraplaryň hukuklary we borçlary

Şu aşakdaky halatlarda ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi ýatyrylýar:

- ätiýaçlandyryş möhletiniň tamamlanmagy bilen;
- ätiýaçlandyrylan tarapyndan ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen möhletlerde we möçberlerde ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragyň) tölenilmedik halatynda;

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyryş gaýtadan guralan ýagdaýynda onuň hukuklary we borçlary hereket edýän kanunçylykda bellenen tertipde mirasa hakly tarapa geçip biler. Ätiýaçlandyrylýan ýapyň halatynda we ol tarapyndan ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi yzyna gaýtarylan ýagdaýynda, işi alyp barmagyň çykdajylaryny hasaba almak bilen, galan döwre deňeçerlikde ätiýaçlandyryş baýragy ätiýaçlandyrylýana gaýtarylyp berilýär.

Ätiýaçlandyryjy:

- ätiýaçlandyrylany ätiýaçlandyryş şertleri bilen tanyşdyrmaga;
- ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga;
- ätiýaçlandyryş pul möçberini ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen tertipde hem-de möhletlerde tölemäge;
- öz hünär işi netijesinde ätiýaçlandyrylan (ätiýaçlandyrylan adamlar) hakyndaky alan maglumatlaryny aýan etmezlige;
- ätiýaçlandyrylanyň mirasdarlarynyň talaby boýunça kepillendiriş edarasyna bermek üçin güwänama bermäge borçludur.

Ätiýaçlandyrylýan:

- ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen möhletlerde ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) tölemäge;
- ýüze çykan betbagtçylykly hadysa hakynda güwänama düzmäge (eger ätiýaçlandyryş halaty önümçilikde bolan bolsa) we ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin resminamalary wagtynda bermäge borçludur.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ýüze çykýan ähli jedeller Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygyna laýyklykda kazyýet tertibinde çözülýär.

Bap 11. Daşary ýurtlara gidýän raýatlaryň saglygyny meýletin ätiýaçlandyryş

§11.1. Ätiýaçlandyryşyň tertibi, obýekti we halaty

“Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş” guramasy daşary ýurtlara gidýän raýatlar bilen saglygy meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşýar. Ätiýaçlandyryş şertnamalary edara görnüşündäki taraplar we şahsy adamlar (ätiýaçlandyrylýanlar) bilen baglaşylýar.

Ätiýaçlandyryjy daşary ýurtlarda bolýan wagtynda ätiýaçlandyrylýanyň adamynyň tötänleýin kesellemegi ýa-da betbagtçylykly halata uçramagy netijesinde talap edilýän gaýragoýulmasyz saglygy goraýyş kömegi babatda ätiýaçlandyryş bilen üpjün edýär.

Ätiýaçlandyryş obýekti bolup ätiýaçlandyrylanyň (ätiýaçlandyrylan adamynyň) daşary ýurtda bolýan wagty tötänleýin kesellemegi ýa-da betbagtçylykly ýagdaýa uçrap ömrüne ýa-da saglygyna zeňetirilmegi bilen baglanyşykly şahsy bähbitleri çykyş edýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy anyk daşary ýurt gezelenji üçin baglaşylýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak üçin ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja özüniň ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak hakyndaky meýlini ýazmaça görnüşde ygylan edýär. Şunda ätiýaçlandyrylýan bellenen görnüşdäki arzany doldurýar ýa-da bolmasa şu maglumatlary görkezmek bilen, bu barada hat, telefaks arkaly habar berýär:

- ätiýaçlandyrylan adamynyň (adamlaryň) familiýasyny, adyny, atasynyň adyny, onuň (olaryň) ýaşyny, hemişelik ýaşaýan ýerini, telefonyny;
- edara görnüşli tarapyň adyny, hukuk salgysyny, telefonyny;
- daşary ýurtda gezelenjiniň ugruny, maksadyny we möhletini;
- çäklerinde ätiýaçlandyryş şertnamasy hereket etmeli ýurdunyň adyny;

- peýda alyjynyň familiýasyny, adyny, atasynyň adyny, onuň telefonyny;
  - töwekgelçilige baha bermek üçin düýpli ähmiýeti bolan beýleki maglumatlary.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy ýazmaça görnüşde baglaşylýar we ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyryş polisiniň bellenen görnüşinde resmileşdirilýär.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja howpuň we ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy üçin özüne mälum bolan, düýpli ähmiýeti bolan ähli ýagdaýlar barada habar bermäge borçludur. Ätiýaçlandyryjynyň şertnamadan boýun gaçyrmak ýa-da ony üýtgän mazmunda baglaşmak barada karara gelmegine täsir edip biljek ýagdaýlar düýpli ýagdaýlar bolup durýar.
- Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrylýandan ýazmaça ýagdaýda anyk we takyk sorap biljek ýagdaýy hem düýpli ýagdaý hasap edilýär.
- Eger ätiýaçlandyryja düýpli ýagdaýlar barada habar berilmedik bolsa, ol şertnama baglaşmaktan boýun gaçyryp biler. Eger ätiýaçlandyrylýan düýpli ýagdaýlar barada habar bermekden bilgeşleýin boýun gaçyrylan bolsa, şeýle ýagdaý hem şonuň ýaly ýagdaýa getirer, ýagny şertnama baglaşylmany biliner.
- Daşary ýurda gitmegiň möhletiniň başga möhlete geçirilmegi bilen baglanyşykly ätiýaçlandyrylanyň arzasy boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasy (polisi) gaýtadan resmileşdirilen mahaly täze ätiýaçlandyryş polisi berilýär.
- Ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi ýitirilen halatynda ätiýaçlandyrylýana onuň ýazmaça arzasy esasynda öwezligi berilýär, şondan soň ýitirilen polis hakyky däl diýlip hasaplanýlar.
- Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, onda ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň daşary ýurtda bolan möhletine baglaşylýar. Eger bir ýyl üçin ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň daşary ýurtlara köp gezek gezelençlerini göz önünde tutýan bolsa, şonda üstüni dolmak, eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, her bir gezelenjiň ilkinji 90 gününe degişli edilýär.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy Türkmenistanyň çäklerinden daşarda işlenilen we dynç alnan mahaly, işewürlik gezelençleri we dynç almak maksady bilen gezelençler geçirilen mahaly gije-gündiziň dowamynda hereket edýär. Ätiýaçlandyryş goragy ätiýaçlandyrylýanyň raýatlygy bolan ýa-da adaty ýaşayan ýurtdan çykan mahaly hereket edip başlaýar we ätiýaçlandyrylýan raýatlygy bolan ýa-da adaty ýaşayan ýurduna gaýdyp gelen mahaly öz hereketini bes edýär.
- Ätiýaçlandyryş şertnamanyň güýji baglaşylan gününde sagat 24-de girýar we şertnama arkaly göz önünde tutulan möhletiň iň soňky gününde sagat 24-de güýjini ýitirýär.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy şu halatlarda bes edilýär:
- ätiýaçlandyrylanyň hereket edýän möhleti tamamlananda;
  - ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylanyň önündäki ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça borçnamalaryny doly möçberde ýerine ýetirende;
  - ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş baýraklaryny tölemese.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy islendik wagtda taraplaryň birini ýazmaça habardar etmek bilen, möhletinden ön bes edilip bilner, şunda ätiýaçlandyryş baýragyny gaýtaryp bermek şunuň ýaly tertipde amala aşyrylýar:
- ätiýaçlandyryjynyň talap etmegi boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden ön bes edilen mahaly ol ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryjynyň çykdajylaryny tutup galmak bilen, şertnamanyň geçmedik möhleti üçin alnan ätiýaçlandyryş baýragyny gaýtaryp berýär; eger Ätiýaçlandyryjynyň talaby Ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlandyryş şertnamasyny ýerine ýetirmezligi bilen şertlenen bolsa, şonda ätiýaçlandyryş baýragy gaýtarylyp berilmeýär;
  - ätiýaçlandyrylanyň talap etmegi boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden ön bes edilen mahaly ätiýaçlandyryjy oňa şertnamanyň geçmedik möhleti üçin ätiýaçlandyryş baýragyny dolulygyna gaýtaryp berýär.
- Ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden ön bes edilen halatynda ätiýaçlandyryş baýragy ýazmaça habarnama alnan pursadyndan başlap baş bank gününüň dowamynda gaýtarylyp berilýär.

Ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyrylýana (ätiyaçlandyrylan adama, peýda alyja) ätiyaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek borjuna ýüze çykarýan ätiyaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan ätiyaçlandyryş hadysasynyň bolmagy ätiyaçlandyryş halaty bolup durýar.

Ätiyaçlandyrylanyň (ätiyaçlandyrylan adamynyň) ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe we ätiyaçlandyryş şertnamasynda görkezilen daşary döwletiň çäklerinde bolan wagtynda tötänleýin ýagdaýda kesellemegi, betbagtçylykly halata uçramagy, şeýle hem aradan çykmagy ätiyaçlandyryş halaty diýlip ykrar edilýär.

Duýdansyz ýagdaýda ýüze çykan we gaýragoýulmasyz saglygy goraýyş kömegini talap edýän kesel duýdansyz ýagdaýda dörän keselleme hasaplanylýar.

Duýdansyz ýagdaýda ýüze çykan, ätiyaçlandyrylanyň (ätiyaçlandyrylan adamynyň) şikes almagyna ýa-da saglygyna zyýan ýetmegine ýa-da bolmasa onuň aradan çykmagyna getiren waka betbagtçylykly halat diýlip düşünilýär.

Eger ätiyaçlandyryş halaty şularyň netijesinde ýüze çykan bolsa, ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boşadylýar:

- ýadro partlamasynyň, radiasiýanyň we radioaktiw zäherlenmesiniň täsiri;
- harby hereketleriň, şeýle hem beýleki harby çäreleriň;
- raýat urşunyň, her kysmy halk tolgunyşyklarynyň ýa-da iş taşlaýyşlaryň;
- ätiyaçlandyrylanyň (ätiyaçlandyrylanyň) alkogoldan, neşeden ýa-da zäherli maddalardan serhoş bolmagy;
- ätiyaçlandyrylanyň janyna kast edilmegi ýa-da özüne bilgeşleýin ýagdaýda şikes ýetirmegi;
- hroniki keselleriň, olaryň getirýän zyýanly netijeleri-niň, dürli şikesleriň, ruhy taýdan bozulmalaryň ýa-da ätiyaçlandyryş şertnamasynyň güýje girmegine çenli soňky aýlarda bejerişi talap edýän beýleki keselleriň we saglyk babatda bozulmalaryň;
- psihiki keselleriň;
- göwrelilik ýagdaýyň, duýdansyz ýagdaýda çylşyrymlaşmak halatlary muňa girmeyär (göwreliligiň möhleti alty aýdan geçmeli däldir);
- ätiyaçlandyrylanyň daşary ýurda gezelenje gidýänçä doly derejede gutulmazlyk ýagdaýynyň we bejerişde bolmagynyň;
- eger munuň özi betbagtçylykly ýagdaýyň netijesi we ýiti agyrynyň emele gelmegi bilen baglanyşykly bolmasa, gözüňi we dişleriňi bejertmegiň;
- islendik ýagdaýdaky protezlemäniň;
- ätiyaçlandyrylanyň, eger ätiyaçlandyryş şertnamasynda başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, sport ýaryşlaryna, türgenleşiklere, ömri we saglygy üçin ýokary derejede howp bilen baglanyşykly çärelere gatnaşmagynyň.

§11.2. Ätiyaçlandyryş jogapkärçiliginiň möçberi

Ätiyaçlandyryjy betbagtçylykly hadysa, şeýle hem ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen hem-de ätiyaçlandyryş halaty bolup durýan önünden görölmedik ýa-da bolmasa duýdansyz kesellemegi netijesinde zerurlygy ýüze çykan saglygy goraýyş görkezmesi boýunça ätiyaçlandyrylýan barasynda ambulator bejeriş we keselhana ýerleşdirmek üçin saglygy goraýyş çykdajylaryny tölemegi kepillendirýär.

Ätiyaçlandyryjy saglygy goraýyş kömeginiň şu görnüşleri boýunça çykdajylaryň öwezini dolýar:

- saglygy goraýyş gözden geçirmesi we bejeriş, şol sanda hassahanada ýatymlaýyn bejerişde (haçan-da näsagyň ýagdaýy ony raýatlygy bolan ýa-da adaty ýagdaýda ýaşayan ýurduna ibermäge mümkinçilik berýänçä);
- gyssagly ýagdaýda hirurgiýa gatyşmasy we intensiw bejerişi döwründe;
- göwreliligiň möhleti 28 hepdeden köp bolmadyk mahaly gyssagly ginekologiki we akuşerçilik kömekde;
- lukman tarapyndan ýazylyp berlen derman serişdelerini satyn almak üçin;

- ýiti diş agyrysý ýüze çykan mahaly gyssagly stomatologiki kömekde.
 Ätiýaçlandyryjy ýardam etmek baradaky kompaniýa (operasion merkez) bilen ylalaşylan şertlerinde we tölenilendigi baradaky kepilnama bar mahaly ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe şol şertnamada görkezilen ätiýaçlandyryş halatynyň bolup geçen çäklerinde ulanylýan umumylykda kabul edilen nyrhlar boýunça saglygy goraýyş çykdajylarynyň üstüni dolýar.
 Ýardam etmek boýunça kompaniýa (operasion merkez) - ätiýaçlandyryjy bilen şertnama boýunça ätiýaçlandyrylýanyň bähbitleri üçin hyzmatlary üpjün edýän guramadyr.
- Şular üçin saglygy goraýyş çykdajylaryň öwezi dolunmaga degişli däl:
  - hroniki kesel ýa-da ätiýaçlandyrylanda ätiýaçlandyryş başlanýança bar bolan kesel sebäpli ýüze çykan islendik bejeriş ýa-da derman satyn almak üçin, halas etmek ýa-da uzak wagtlap işe ukypsyzlygyň önüni almak üçin hökmany saglygy goraýyş kömegi muňa girmeyär;
  - keselhana, lukman ýa-da şepagat uýasy tarapyndan edilýän, keseli anyklamak ýa-da bejeriş üçin zerurlygy bolmadyk ýa-da agyr keselli bolmadyk ýa-da ýeňil şikes alanda kömek edilen hyzmatlar üçin;
  - tölegli çykdajylary, eger bu ýardam etmek baradaky kompaniýa (operasion merkez) bilen ylalaşylan geçirilen bolsa, şeýle hem ujypsyz ýagdaýda kesellenilen ýa-da şikes alnan, olary bolsa ýerli bejeriş bilen bejerip boljak we ätiýaçlandyrylýanyň syýahatyny dowam etmegine päsgel bermeýän halatynda başga ýere geçirmek boýunça çykdajylar üçin;
  - meýilnamalaşdyrylan operasiýalary we zerurlygy bolmadyk operasiýalary geçirmek üçin;
  - kosmetiki, plastiki hirurgiýa, daşky keşbinde ýa-da beden gurluşynda ýetmezleri düzetmek bilen baglanyşykly bejerişin beýleki görnüşleri üçin, eger olar ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen betbagtçylykly halatdan alnan şikes sebäpli şertlendirilmedik ýagdaýda;
  - ätiýaçlandyryş şertnamasyna çenli başlanan we hereket edýän döwründe dowam edýän bejeriş tapgyry bilen baglanyşykly çykdajylar, şol sanda saglygy goraýyş hyzmatlary üçin ýa-da eger daşary ýurda gezelenç hünärlü lukmanyň maslahatyna garamazdan kabul edilen bolsa;
  - 28 hepdeden köp möhlete göwrelilik bilen baglanyşykly saglygy goraýyş hyzmatlary, göwreliligiň patologiýasynyň we bes edilmeginiň halatlary, göwreliligi saklap galmak boýunça geçirilýän ähli çäreler, çaga dogulmagy we onuň getirýän zyýanly netijeleri, şol sanda hroniki keselleriň ýüze çykmagynyň göwrelilik netijesinde ýitileşmegi, enäniň ýa-da çaganyň ömrüni halas etmek muňa girmeyär;
  - psihiatriki bejeriş;
  - maşgala agzalary ýa-da ýakyn dogan-garyndaşlary tarapyndan ideg edilmegi we bejeriş geçirilmegi;
  - ätiýaçlandyrylanyň alkogolyň, neşeleriň, zäherleýji maddalaryň we şolaryň düzüminde bolan serişdeleriň sarp edilmegi bilen ýüze çykan serhoşluk ýagdaýynda bolan halatlaryndaky saglygy goraýyş hyzmatlary;
  - alkohol, neşeler, zäherleýji maddalar, şol sanda şeýle serişdeler sarp edileninden soň zäherlenilmegi sebäpli işe ukyplylygyň kem-käsleýin ýa-da dolulygyna ýitirilmegi bilen baglanyşykly saglygy goraýyş hyzmatlary;
  - önüni alyş sanjymlary;
  - tötänleýin kesellemek, şikes almak bilen baglanyşykly bolmadyk saglygy goraýyş taýdan güwä geçilmegi, gözden geçirmek;
  - weneriki keselleri bejermek we önüni almak;
  - adamynyň immunoýetmezçilik sindromyny (SPID) ýa-da şonuň ýaly sindromy we şolar bilen baglanyşykly keselleri bejermek;
  - eger munuň özi bedene zeper ýetmegine getiren we saglygy goraýyş kömegini talap edýän betbagtçylykly halat ýüze çykan mahaly lukman tarapyndan ozal hödürlenen äýnekleri (linzalary) çalyşmak bilen baglanyşykly bolmasa, kontaktly linzalary ýa-da äýnekleri satyn almak;
  - ätiýaçlandyrylýanyň uçýan abzallary dolandyran mahaly bedenine ýeten zeperi bejermek;

- hünär bilen baglanyşykly işi ýerine ýetirýärkä ýüze çykan betbagtçylykly halatyň zyýanly netijelerinden ýüze çykan keselçilikleri bejermek bilen baglanyşykly hyzmatlar;
- islendik protezleme, şol sanda gözi we dişi protezlemek;
- ýörite stomatologiki bejeriş, äňňi ortopediýasy, ortodontozy bejermek, diş kanallaryny aýyrmak, koronkalary we diş köprülerini goýmak.

Ätiýaçlandyryş lukmanlaryň hünär ýalňyşlyklaryna degişli däl.

Ätiýaçlandyrylýan aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryjy ýardam etmek baradaky kompaniýanyň (operasiýa merkezi) üsti bilen ätiýaçlandyrylýanyň jesedini ibermek ýa-da raýatlygy bolan ýa-da adaty ýaşayan ýurtda jaýlanylýan ýere has ýakyn bolan aeromenzile gatnatmak boýunça akylyly-başly çykdajylary tölemek üçin ähli zerur çäreleri görmäge borçly edilýär, munuň özi şol sanda jesedi kesip öwrenmek we oňa güwä geçmek, halkara gatnatmalary üçin talap edilýän tabyt hem-de jesediň galyndylaryny jaýlanylýan ýurtdaky aeromenzile daşamak üçin çykdajylary hem öz içine alýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda franşiza göz önünde tutulyp bilner, ol bolsa şertli we şertsiz franşizalara bölünýär.

Şertli franşizada ätiýaçlandyryjy, eger ýetirilen zeletiň möçberi franşizadan geçmeýän bolsa, jogapkärçilikden boşadylýar.

Şertsiz franşizada ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi franşizany aýryp, ýetirilen zeletiň möçberi bilen kesgitlenilýär.

Franşizanyň anyk möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden göterimlerde ýa-da belli möçberde kesgitlenilýär.

§11.3. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi we ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi.

Ätiýaçlandyryş baýragy we ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly taraplaryň borçlary

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça çäklerinde öz borçnamalaryny ýerine ýetirmegi üçin jogapkärçilik çekýän pul möçberi ätiýaçlandyryş pul möçberi bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen tertipde we möhletlerde ätiýaçlandyryş üçin ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryja tölemäge borçly bolan tölegi ätiýaçlandyryş baýragy bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş baýragynyň möçberi nyrlara laýyklykda ätiýaçlandyryjy tarapyndan bellenenilýär. Ätiýaçlandyryş nyrynyň möçberi ätiýaçlandyrylýanyň daşary yurtda bolan birinji günü üçin ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň 0,004 göteriminden we goşmaça tassyklan baýrak bolan 0,006 göteriminden ybaratdyr. Ätiýaçlandyrylanyň daşary yurtda bolýan soňky her günü üçin bolsa ätiýaçlandyryş pul möçberiniň 0,004 göterimi möçberinde kesgitlenilýär.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiýaçlandyryşyň şertleri we ätiýaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalandyrylyşy we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenenilýär.

Ätiýaçlandyryş baýragy ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň bellenen möçberinde tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş baýragy bir wagtda nagt pul bilen ýa-da nagt däl hasaplaşyk arkaly tölenilýär.

Ätiýaçlandyrylýan aradan çykan ýa-da onuň saglygyna zeper ýeten halatynda ätiýaçlandyryjy ýa-da onuň wekili ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy hakynda haýal edilmän ätiýaçlandyrylan gezelençden gaýdyp gelen pursadyndan başlap habardar edilmelidir. Ätiýaçlandyrylýan tarapyndan şu talap ýerine ýetirilmedik ýagdaýda, eger ätiýaçlandyryjynyň bu barada wagtynda bilendigi ýa-da bolmasa ätiýaçlandyryjyda bu baradaky maglumatlaryň bolmazlygy onuň tölegi tölemek baradaky borjuna täsir edip bilmejekdigi subut edilmese, ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş pul möçberini tölemekden boýun gaçyrmaga hukugy bardyr.

Eger ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş polisiniň hereket edýän çäklerinde bolýan mahaly betbagtçylykly halat ýüze çyksa ýa-da ol tötänleýin ýagdaýda kesellese, ätiýaçlandyrylan adam şulara borçludur:

- ✓ ätiyaçlandyryş polisinde görkezilen telefon belgisi boýunça ýardam etmek boýunça kompaniýa (hyzmat ediş merkezi) bilen gyssagly ýagdaýda habarlaşmaga hem-de şulary habar bermäge;
- ätiyaçlandyrylan adam hakyndaky maglumatlary;
- ätiyaçlandyryş polisiniň belgisini;
- bolup geçen ýagdaýlaryň doly teswirini;
- ätiyaçlandyryş halatynyň ähli subutnamalaryny, şeýle hem bejeriş, dermanlary, daňy serişdelerini we başgalary satyn almak üçin çykadjylary resminamalar arkaly üpjün etmäge.

Ätiyaçlandyryja bolup geçen ätiyaçlandyryş halatyny we çekilen çykadjylaryň möçberini tassyklaýan resminamalary (keseliň taryhyny, saglygy goraýşyň netijenamasyny we başgalary) bermäge.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky habary we ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky ähli resmi namalary alanyndan soň şulara borçludyr:

- ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberini hasaplamaga;
- bellenilen tertipde we möhletlerde ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny ýa-da ätiyaçlandyryş pul möçberini tölemäge.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny ýa-da ätiyaçlandyryşyň pul möçberini tölemekden boýun gaçyran halatynda boýun gaçyrmagy delillendirmäge borçludyr.

Eger tötänleýin keselleme ýa-da betbagtçylykly halat ätiyaçlandyrylýanyň ätiyaçlandyryş şertnamasynda görkezilen ýurtda ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen bolsa, ätiyaçlandyryş pul möçberi ýa-da ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmasy tölenilýär.

Saglygy goraýyş kömeginiň edilmegi bilen baglanyşykly ätiyaçlandyryş halaty boýunça ätiyaçlandyrylana saglygy goraýyş kömegi edilen mahaly çykadjylar ýörite hyzmat ediş gullugy tarapyndan ätiyaçlandyryjynyň adyndan kepillendirilen saglygy goraýyş edarasyna tölenilýär. Ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek ätiyaçlandyrylana kömek edilýän mahaly ýörite hyzmatlary we çykadjylary nazara almak bilen, berlen hasaplary tölemek görnüşinde geçirilýär.

Ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy netijesinde çekilen çykadjylar ätiyaçlandyrylanyň özi tarapyndan tölenilen bolsa, şonda ätiyaçlandyryş tölegi ätiyaçlandyryjy tarapyndan gönüden-göni ätiyaçlandyrylana onuň arzasy, ätiyaçlandyryş şahadatnamasy-polisi we ätiyaçlandyryja berlen, çekilen çykadjylary tassyklaýan resmi namalar (hasaplar, kepilnamalar we başgalar) esasynda tölenilýär. Şunda ähli hasaplar ätiyaçlandyrylýanyň (ätiyaçlandyrylan adamyň) adyna resmileşdirilmelidir we onuň kesellemegi, keselden gutulmagy, ýazylyp berlen dermanlar hakyndaky maglumatlary özünde jemlemelidir.

Ätiyaçlandyrylan kesellän ýa-da aradan çykan halatynda ony ýaşayan ýerine äkitmek jesedini (onuň galyndylaryny) eltmek boýunça çykadjylaryň öwezini dolmak şol işleri amala aşyran edara ýa-da ynanylan adama ätiyaçlandyryjy tarapyndan şol çykadjylaryň esaslydygyny tassyklaýan resminamalaryň (saglygy goraýyş kartoçkasy, daşamak we eltmek boýunça hasaplar, keseliň taryhy we gatnatmagyň-daşamagyň zerurlygy) esasynda berilýär.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini almak üçin arza we resminamalar ätiyaçlandyryş halaty bolup geçen gezelençden gaýdyp gelnen pursatdan başlap (rus we türkmen dilinden başga dillerde düzülen resminamalaryň asyl nusgalarynyň terjimesini goşmak bilen) haýal edilmän ätiyaçlandyryja berilmelidir.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini dolmasy ätiyaçlandyryjy tarapyndan ähli zerur resminamalar alnandan soň 7 günň dowamynda tölenilýär.

Ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň çäklerinde ony bankda alyjynyň adyna goýuma geçirmek arkaly ýa-da ätiyaçlandyryjynyň pulhanasyndan nagt pulda tölenilýär.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini dolmasy durmuş taýdan ätiyaçlandyrmasy, durmuş üpjünçiligi boýunça we ýetirilen zelesiň öwezini dolmak tertibinde ätiyaçlandyrylana hasaplanýlan pul möçberlerine garamazdan, ätiyaçlandyryjy tarapyndan tölenilýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden dolulygyna ýa-da kem-käs boýun gaçyrmaga şu aşakdaky ýagdaýlarda hukugy bardyr:

- bellenilen möhletlerde bolup geçen ätiýaçlandyryş halaty hakynda ätiýaçlandyryjy habardar edilmese;
- ätiýaçlandyrylan tarapyndan ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagyna getiren bilgeşleýin hereketler amala aşyrylsa;
- ätiýaçlandyrylan bolýan ýurdunyň kazyýetiniň, prokuraturasynyň, polisýasynyň çözgütleri bilen tassyklanylýan hukuga ters hereketleri, bilkastlaýyn jenaýatlary amala aşyrsa;
- ätiýaçlandyryja tötänleýin ýagdaýda kesellemegiň ýa-da betbagtçylykly halatyň ýagdaýlary barada ygtybarsyz maglumatlar habar berilse.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boýun gaçyrmak hakyndaky çözgüt boýun gaçyrmagyň sebäplerini düşündirmek bilen, ätiýaçlandyrylana ýazmaça görnüşde habar berilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ýüze çykýan jedeller Türkmenistanyň ulanylýan kanunçylygyna laýyklykda kazyýet tarapyndan çözülýär.

Bap 12. Ömri meýletin ätiýaçlandyryş

§ 12.1. Ätiýaçlandyryşy amala aşyrmagyň tertibi

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary ömri meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar. Ätiýaçlandyryş şertnamalary 16 ýaşdan 77 ýaş aralygyndaky şahsy adamlar bilen, ýöne ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhletiniň tamamlanýan wagtyna olaryň ýaşynyň 78-den ýokary bolmazlyk şerti bilen, 1, 3, 5, 10, 15 we 20 ýyl möhlete baglaşylýar.

Ömrüň meýletin ätiýaçlandyryşy ätiýaçlandyryjanyň hut özüne ýa-da başga bir adama degişli bolup biler. Ätiýaçlandyrylanyň üçünji taraplaryň peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşmaga hukugy bardyr. Eger ömri meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasy üçünji tarapyň peýdasyna baglaşylan bolsa, onda bu adamyň ýa-da onuň kanuny wekiliniň ýazmaça razyçylygy hökmanydyr. Ätiýaçlandyrylana aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin islendik adamyny (ýa-da birnäçe adamlary) bellemäge hukuk berilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyrylan baýraklaryň tölegini döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna ýazmaça görnüşde arza bermek bilen ýa-da bu barada aýratyn görkezme düzmek arkaly üçünji tarapy bellemek hakyndaky görkezmesini üýtgedip biler.

Ätiýaçlandyryş hakyndaky arza, eger adyndan arza berilýän adam işlemeýän I we II toparça degişli maýyp bolmasa, ära-aýalyň biri-biriniň, çagalarynyň ene-atalarynyň we olaryň ýerini tutýan adamlaryň adyndan gol çekmegine ýol berilýär. Bu ýagdaýda ätiýaçlandyrylan hökmünde adyndan arza gol çekilen adam hasaplanylýar, arza hakyky gol çeken adam bolsa, hatda ol ilkinji we soňraky ätiýaçlandyryş baýraklaryny töläň hem bolsa, ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça hiç hili hukuklara eýe bolmaýar. Bu adamyň ätiýaçlandyrylan aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini alyjy hökmünde görkezmäge hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan ýagdaýda döwlet durmuş ätiýaçlandyrmasy, durmuş üpjünçiligi boýunça oňa (olara) degişli puluň möçberine we zeleliň öwezini dolmak tertibinde degişli bolan puluň möçberine garamazdan, şertleşilen pul möçberini ýa-da onuň degişli bölegini ätiýaçlandyrylana ýa-da onuň bellän adamsyna (peýda alyja) tölemäge borçludyr.

Ätiýaçlandyrylanyň ömri, saglygy we ätiýaçlandyryş möhletiniň tamamlanmagy (möhletliň ahyryna çenli ýaşamak) bilen bagly bolan şahsy bähbitleri ätiýaçlandyryşyň obýekti bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş halatlaryna degişliler şulardyr:

- ätiýaçlandyryş möhletiniň tamamlanmagy (möhletliň ahyryna çenli ýaşamak);
- ätiýaçlandyrylanyň aradan çykmagy almagy ätiýaçlandyryş şertnamasynyň güýje giren gününden (1 ýyl ätiýaçlandyryş möhletinde) üç aý geçmänkä we (3 ýyl we ondanam köp ýyla

ätiýaçlandyrylanda) 6 aý geçmänkä aşakdakylaryň netijesinde aradan çykan ýa-da şikes alan hasaplanylýar:

- howply (onkologiki) keselden ýa-da ýürek-damar ulgamynyň keselinden;
- öz-özünü öldürmegiň (janyna kast etmegiň) ýa-da ätiýaç-landyrylanyň öz-özüne bilgeşleýin ten şikeslerini ýetirme-giniň netijesinde, üçünji taraplaryň bikanun hereketleriniň netijesinde ýetirilen halatlary muňa girmeyär;
- ätiýaçlandyrylanyň ölümi (şikesi) bilkastlaýyn jenaýatçylykly hereketiniň netijesinde bolan bolsa (ätiýaçlandyryş şertnamasynyň güýje giren gününden näçe wagtyň geçendigine garamazdan);
- ätiýaçlandyrylanyň alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddalardan serhoş ýagdaýda içinden otlanylýan hereketlendirijisi ýa-da elektrik hereketlendirijisi bolan islendik özi ýöreyän serişdäni (awtomaşyny, motosikli, motorolleri, mopedi, hereketlendirijili welosipedi, traktory, kombainy, trolleybusy we başgalary), kateri ýa-da hereketlendirijili gaýygy dolandyrmagy bilen baglanyşykly, şeýle hem ulag serişdesini dolandyrmagy alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddadan serhoş ýagdaýlaky adama bermegi netijesinde aradan çykmagy ýa-da şikes almagy (ätiýaçlandyryş şertnamasynyň güýje giren gününden näçe wagtyň geçendigine garamazdan).

Aşakdakylar hem ätiýaçlandyryş halatlary bolup durýarlar:

- betbagtçylykly hadysanyň netijesinde ätiýaç-landyrylanyň alan şikesi;
- iýmit toksikoinfeksiýasyndan (salmonellezden, dizenteriyadan) başga, zäherli ösümliklerden, himiki maddalardan (önümçilik ýa-da durmuşy), ýaramaz hilli iýmit önümlerinden, dermanlardan ýiti zäherlenmegi, asfiksiýa (demikme), sakyrta ýa-da sanjymdan soňky ensefalit (ensefalomielit), elektrik togy arkaly (atmosfera elektrigi bilen) zeper ýetmegi, ýylan, awuly mör-möjekleriň çakmagy, bürmek keseli, botulizm bilen kesellemegi;
- çakjagunduz ýa-da sanjymdan soňky ensefaliti (ensefalomiýelit), poliomýelit, gematogen osteomiýeliti bilen kesellemegi;
- patologiki çaga dogurmalary ýa-da agzalaryň (ýatgynyň, ýumurtgalyklaryň, turbalaryň biri-niň ýa-da ikisiniň hem aýrylmagy) aýrylma-gyna getiren ýatgydan daşky göwrelilik;
- süňkleriň tötänleýin döwür-ýenjigi, çykygy, dişleriň gaçmagy, ýanyklar, nädogry lukman-çylyk çäreleriniň geçirilmegi netijesinde synalaryň ýarylmagy (ýaralanmagy) ýa-da olaryň aýrylmagy.

Ýokarda sanalan halatlar diňe olaryň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolmagy we Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň 2003 ýylyň sentýabr aýynyň 29-yna çykan № 119 buýrugy bilen tassyklanylýan, saglygy goraýyş edarasynyň güwänamasy (195-nji görnüş) bilen tassyklanan halatynda ätiýaçlandyryş halatlary diýlip hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylanyň we ätiýaçlandyryjynyň arasyndaky ylalaşyk boýunça belenilip, onuň möçberi Türkmenistanyň kanunçylygy tarapyndan belenen iň pes zähmet hakynyň 10 essesinden az bolmadyk möçberde belenilmelidir.

§12.2. Ätiýaçlandyryş baýragyny tölemegiň tertibi we möçberi

Bir ýyl möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş baýragynyň möçberi her aýda ätiýaçlandyryş pul möçberiniň 9 göterimini düzýär.

3, 5, 10, 15 we 20 ýyl möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş baýraklaryň möçberi ätiýaçlandyryş möhletine, ätiýaçlandyrylanyň ýaşyna we ätiýaçlandyryşyň pul möçberine bagly bolýar.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiýaçlandyryş nyrhynyň möçberi, töwekgelçiligiň bahalanyşyny hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy esasynda we gaýtadan ätiýaçlandyryjynyň gaýtadan ätiýaçlandyryş şertlerine laýyklykda belenilýär.

Taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş baýraklary bir wagtda ýa-da möhletlere bölünip (her ýylda, her çärýekde, soňky aýyň 1-ine çenli her aýda) tölenilip bilner. Ätiýaçlandyryşyň baýraklary:

- **nagt däl hasaplaşyk arkaly - kärhananyň, edaranyň, guramanyň hasaphanasynyň üsti bilen;**

➤ **nagt pul bilen - ätiýaçlandyryş wekiline ýa-da gönüden-göni ätiýaçlandyryjynyň pulhanasyna tölenip bilner.**

Ömri ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş baýraklaryny nagt däl hasaplaşyk arkaly geçirmek üçin ätiýaçlandyryş wekili her aýda iki görnüşde sanaw düzýär we guramanyň hasaphanasyna berýär.

Nobatdaky baýrak tölenilmeli aý №183 görnüşli žurnalyň sanawynyň maglumatlarynda görkezilýär.

Atly hasapda birinji ýa-da soňraky ätiýaçlandyryş baýraklaryň tölenen senesi hökmünde guramanyň hasaphanasynyň ätiýaçlandyryş guramasynyň hasabyna baýraklary geçiren güni görkezilýär.

Ömri meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan baýrakaryň wagtynda tölenilmegine gündelik gözegçilik bellenilmelidir.

Ätiýaçlandyryş baýraklary nagt pulda ätiýaçlandyryş wekiline tölenilse, ätiýaçlandyrylan soňky üç ýyl üçin töleg resminamalaryny saklamaga we ätiýaçlandyryş guramasynyň talaby boýunça görkezmäge borçludyr. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe käbir aýlar üçin ätiýaçlandyryş baýraklaryň tölenilmändigi anyklanylsa, onda ätiýaçlandyryş möhleti tamamlanandan soň olar ätiýaçlandyryş pul möçberinden tutulyp alynýar.

Ätiýaçlandyryş baýraklary degişli möçberden az tölenen bolsa, onda tutuş ätiýaçlandyryş döwri üçin doly alynmadyk baýraklaryň umumy möçberi ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tölenende tutulyp galýnar, eger köp möçberde tölenen bolsa, ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tölenende gaýtarylyp berilmäge degişlidir.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylan tarapyndan gol çekilen bellenen görnüşdäki ýazmaça arzasynyň esasynda baglaşylýar. Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylandygyny tassyklamak üçin ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisi berýär.

Ömri meýletin ätiýaçlandyryş boýunça şertnamalaryň hasaby №185-nji žurnalda alnyp barylýar.

Her bir baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasyna №11-b görnüşli žurnal boýunça atly hasabyň nomeri berilýär. Bu belgi ätiýaçlandyryş hakyndaky arzada we ätiýaçlandyryş şahadatnamasynda-polisde goýulýar.

Ömri meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça pul möçberlerini tölemek hakyndaky arzalar №184 görnüşli žurnalda hasaba alynýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşylmajar:

- I we II topar maýyplary bilen;
- neşe çekýän, toksiki maddalary ulanýan, şeýle hem arakhorlukdan ejir çekýän adamlar bilen;
- durnukly nerw we psihiki bozulmalar sebäpli psihonewrologiýa dispanserinde hasapda durýan adamlar bilen;
- SPID-den ejir çekýän we WIÇ bilen kesellän adamlar bilen.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şeýle adamlar bilen baglaşylandygy anyklanylsa, onda şeýle şertnama baglaşylan gününden başlap hakyky däl diýlip ykrar edilýär we Ätiýaçlandyrylana tölän ätiýaçlandyryş baýraklary gaýtarylyp berilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan güni sagat 24-de güýje girip, şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky güni sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy aşadaky ýagdaýlarda ýatyrylýar:

- ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti tamamlananda (möhletiň ahyryna çenli ýaşamak);
- ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylanyň önünde şertnama boýunça borçlaryny doly möçberde ýerine ýetirende;
- ätiýaçlandyrylan Türkmenistanyň çäklerinden daşyna hemişelik ýaşamaga gitse.

Ätiýaçlandyrylanyň Türkmenistanyň daşyna hemişelik ýaşamaga gitmegi sebäpli ätiýaçlandyryş şertnamasy ýatyrylan ýagdaýynda oňa tölän ätiýaçlandyryş baýraklary, işi alyp barmagyň 7 göterimden ybarat bolan çykdaýjalaryny tutup galmak bilen, gaýtarylyp berilýär.

Nobatdaky baýraklaryň yzygider üç aýyň dowamynda tölenmedik halatynda dördünji aýyň birinden ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi ýatyrylýar. Ýatyrylan şertnama boýunça ätiýaçlandyrylanyň töläň ätiýaçlandyryş baýraklary, işi alyp barmaklygyň 7göterimden ybarat bolan çykadjylaryny üstünden aýyrmak bilen, almaga hukugy bardyr. Emma, eger ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş baýraklaryny ýatymlaýyn bejerişde bolandygy sebäpli tölemedik bolsa, ätiýaçlandyryş şertnamasy güýjüni hassahanadan işe çykan gününden soň, ambulator bejerişe geçirilenden ýa-da maýyplyga geçirilen gününden soň 30 gün geçýänçä öz güýjüni saklaýar. Eger ätiýaçlandyrylan bu möhlet tamamlananda wagty geçen şeýle-de şol aý üçin baýraklary bir gezekde tölemese, ätiýaçlandyryş şertnamasy ýatyrylýar.

Ätiýaçlandyrylanyň ýazmaça arza bermegi bilen ätiýaçlandyryş şertnamasyny möhletinden öň ýatymaga hukugy bardyr. Bu arza berlenden soň ätiýaçlandyryş şertnamasy soňky baýrak tölenen aýdan soň gelyän aýyň 1-inden ýatyrylýar, bu hili ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyrylanyň töläň ätiýaçlandyryş baýraklary, işi alyp barmagyň 7göterimden ybarat bolan çykadjylaryny üstünden aýyrmak bilen, almaga hukugy bardyr.

Satyn alyş pul möçberini ätiýaçlandyrylan onuň aradan çykan halatynda bolsa mirasdüşerleriniň şertnamanyň ýatyrylan gününden üç ýylyň dowamynda almaga hukuklary bar.

Eger ätiýaçlandyrylana satyn alyş pul tölenilmedik, ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhleti geçmedik bolsa, ätiýaçlandyrylanyň ýatyrylan şertnamany üç ýylyň dowamynda gaýtadan dikeltmäge hukugy bardyr. Munuň üçin oňa wagty geçen we nobatdaky aý üçin baýraklary döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna bir gezekde tölemegi ýeterlikdir.

Ätiýaçlandyrylanyň ýaşaýan ýa-da işleýän ýerini üýtgetmegi

Ätiýaçlandyrylan ýaşaýan ýa-da işleýän ýerini Türkmenistanyň çäklerinden üýtgeden ýagdaýynda ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) tölemegini dowam etdirmek üçin täze ýaşaýan (işleýän) ýeri boýunça ätiýaçlandyryş guramasyna öňki wznos (baýrak) töläň ätiýaçlandyryş guramasyndan goýum hasabyny almagyny haýyş edip, ýazmaça arza bermeli we ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini, soňky wznosy (baýragy) nagt däl hasaplaşykda töländigi hakyndaky güwänamany bermelidir eger soňky wznos (baýrak) nagt pulda tölenen bolsa.

Ätiýaçlandyrylanyň täze ýaşaýan (işleýän) ýeri boýunça ätiýaçlandyryş guramasy onuň öňki ýaşaýan (işleýän) ýerindäki ätiýaçlandyryş guramasyna degişli maglumatlary sorap haýyşnama iberýär.

Atly hasaby soramak boýunça gelen arzalar №175 görnüşli žurnalda bellige alynýar.

Ätiýaçlandyryş guramasy atly hasaby alandan soň üç günün içinde, atly hasabyna täze nomer bermek we №175 görnüşli žurnalda bellige almak bilen, bu hasaby alan ätiýaçlandyryş guramasyna ony alandygy hakynda tassyknama ibermäge borçludur.

Ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polis ýitirilen ýagdaýynda ätiýaçlandyrylan ýazmaça arza bermek bilen, ätiýaçlandyryjydan onuň öwezligini sorap biler. Ýitirilen ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polis ätiýaçlandyrylana öwezlik berlenden soň güýjüni ýitiren hasaplanylýar we ol boýunça hiç hili tölegler geçirilmeýär.

Ätiýaçlandyrylan aradan çykan ýagdaýynda ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň – polisiň öwezligi berilmeýär we ätiýaçlandyryş şertnamasyndan ýüze çykýan ähli meseleler ätiýaçlandyryjyda bolan ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň – polisiň öwezligi esasynda çözülýär.

§12.3. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemegiň tertibi

Ätiýaçlandyryş halatynyň bolandygy hakynda ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryjyny haýal etmän habardar etmäge borçludur.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini ýa-da satyn alyş pul möçberini almak üçin talap soňky ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) tölenen döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna ätiýaçlandyryş halaty bolan ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhletinden öň ýatyrylan gününden soň üç ýylyň dowamynda bildirilip bilner. Bu ýagdaýlarda aşakdaky resmi- namalar berilmelidir:

- **ätiýaçlandyryş möhleti tamamlananda** ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polis we soňky wznosyň (baýragyň) tölenendigi hakynda güwänama, eger ol nagt pulda tölenen bolsa;

➤ **şikes alnanda ýa-da 3.2-nji bölümde göz önünde tutulan başga ätiýaçlandyryş halaty bolanda** bellenen görnüşdäki arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polis, şikes alnan gününde ätiýaçlandyryş şertna-masynyň hereket edýändigini tassyklaýan güwänama, eger wznos (baýrak) nagt pulda tölenen bolsa, bejeriş-sagaldyş edaranyň №195 görnüşli güwänamasy ;

➤ **şertnama wagtyndan öň ýatyrylanda** satyn alyş pul möçberini almak hakynda arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polis, soňky wznosyň (baýragyň) tölenendigi hakynda güwänama, eger ol nagt pulda tölenen bolsa;

Ätiýaçlandyrylan aradan çykanda:

➤ **peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adam tarapyndan** arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polis, soňky wznosyň (baýragyň) tölenendigi hakynda güwänama, eger ol nagt pulda tölenen bolsa, ätiýaçlandyrylanyň aradan çykandygy hakynda bellenen tertipde tassyklanylýan ölüm hakyndaky şahadatnamanyň nusgasy, ol aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini kime tölemeli hakyndaky görkezmesi, eger ol aýratyn düzülen bolsa;

➤ **ätiýaçlandyrylanyň mirasdüşerleri tarapyndan** arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polis, soňky wznosyň (baýragyň) tölenendigi hakynda güwänama, eger ol nagt pulda tölenen bolsa, ätiýaçlandyrylanyň aradan çykandygy hakynda bellenen tertipde tassyklanylýan ölüm hakyndaky şahadatnamanyň nusgasy, mirasa bolan hukuk hakyndaky şahadatnama.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adama tölenilýär. Eger ätiýaçlandyrylan aradan çykandan soň, ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adam hem aradan çyksa we bu adam degişli bolan ätiýaçlandyryş üpjünçiligini alyp ýetişmedik bolsa, onda pul möçberi onuň mirasdüşerlerine tölenilýär, olar bolsa ätiýaçlandyryja mirasa bolan hukuk hakyndaky şahadatnamany görkezmelidirler.

Ätiýaçlandyryjy hemme resminamalary alandan soň ätiýaçlandyryş töleglerini 7 günün içinde töleýär. Ätiýaçlandyryş üpjünçiligi ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň çäginde alyjynyň bankdaky adyndaky goýmuna geçirmek arkaly, alyjynyň hasabyna poçtaň üsti bilen geçirmek arkaly ýa-da ätiýaçlandyryjynyň pulhanasyndan nagt pulda tölemek arkaly amala aşyrylýar. Kämilik ýaşyna ýetmedik tarapa töleg diňe onuň adyndaky goýuma geçirmek arkaly, şol bir wagtda bu hakda hossarlyk guramasyna habar bermek bilen, amala aşyrylýar.

Ätiýaçlandyryş möhleti tamamlananda (ahyryna çenli ýaşamak) ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tölenilýär.

Betbagtçylykly hadysanyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly tölemäge degişli bolan ätiýaçlandyryşyň pul möçberi Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabrynyň 24-inde çykaran №1070 Karary bilen tassyklanan, howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň ýolagçylarynyň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemek üçin bedene ýeten zeperiň agyrlýk derejesini kesgitlemegiň Kadalyryna laýyklykda hem-de saglygy goraýyş edarasynyň №195 görnüşli delilihaty esasynda hasaplanylýar.

Eger Ätiýaçlandyrylanyň ýumşak dokumalaryna, görüş, eşidiş ýa-da peşew-jynsy ulgamynyň synalaryna zeper ýeten bolsa, ol şeýle zeper ýetmeleriň zyýanly netijelerini kesgitlemek üçin hünärmen lukmana güwä geçilmäge ätiýaçlandyryjy tarapyndan iberlip bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolan bir ýa-da birnäçe ätiýaçlandyryş halatlary boýunça tölenýän tölegleriň umumy möçberi ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden köp bolmaly däldir.

Ätiýaçlandyryjynyň borçlary:

- ätiýaçlandyrylany ätiýaçlandyryş şertleri bilen tanyşdyrmaga;
- ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga;
- ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryşyň pul möçberini ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen tertipde we möhletlerde tölemäge;
- öz hünär işi netijesinde ätiýaçlandyrylan hakyndaky alan maglumatlaryny aýan etmezlige.

Ätiýaçlandyrylanyň borçlary:

- ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklary) wagtynda tölemäge;

- b) betbagtçylykly hadysa ýüze çykan mahaly şeýle ýagdaý barada ätiýaçlandyryjyny haýal etmän habardar etmäge.

Bap 13. Raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§13.1. Ätiýaçlandyrmagyň tertibi, obýekti

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary raýatlar (şahsy adamlar) we edara görnüşindäki taraplar (ätiýaçlandyrylýanlar) bilen beýleki adamlaryň (üçünji taraplar) ömrüne, saglygyna ýa-da emlägine zyýan ýetirilmegi netijesinde ýüze çykýan borçnamalar boýunça raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar.

Raýat-hukuk jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe üçünji taraplaryň önünde ýüze çykýan jogapkärçilik boýunça ätiýaçlandyrylýany üstüne ýüklenilýän borçnamalardan boşatmaga borçludyr.

Üçünji taraplaryň (ejir çekenleriň) şahsyýetine ýa-da emlägine ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak boýunça tarapyň borjuna raýat-hukuk jogapkärçiligi diýlip düşünilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen işi (mundan beýläk–ätiýaçlandyrylan iş, raýat-hukuk jogapkärçiliginiň töwekgelçiligi) amala aşyrmagy bilen baglanyşykly üçünji taraplara ýetirilen zyýan netijesinde onda ýüze çykýan borçnamalar bilen baglanyşykly ätiýaçlandyrylanyň şahsy we emläk bähbitleri şu Kadalar boýunça ätiýaçlandyryş obýekti bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça:

- üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan üçin;
- üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin;
- üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan üçin raýat hukuk jogapkärçiliginiň töwekgelçiligi ätiýaçlandyrylyp bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen waka ätiýaçlandyryş halaty bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwrüniň dowamynda ýüze çykan hem-de:

- üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna;
- üçünji taraplaryň emlägine;
- üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine zyýan ýetirilmegine getiren ätiýaçlandyryş halaty netijesinde üçünji taraplaryň özlere ýetirilen zyýanyň öweziniň dolunmagy hakynda ätiýaçlandyrylana nägilelik bildiren halatynda ätiýaçlandyryş goragyny berýär.

Ätiýaçlandyryş goragy berilýän işiň anyk görnüşi ätiýaçlandyryş şertnamasynda kesgitlenilýär.

Şulara ätiýaçlandyryş goragy degişli däl:

- bilgesleýin zyýan ýetiren ätiýaçlandyrylana we onuň işgärlerine;
- harby hereketler, köpçülikleýin bidüzgünçilikler netijesinde ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak hakynda islendik talaplara;
- töwekgelçiligiň derejesini mese-mälim ýokarlandyryan, umumylykda kabul edilen ölçeglere laýyklykda ätiýaçlandyryjy tarapyndan ylalaşylan möhletiň dowamynda düzedilmeginiň zerurdygy görkezilen ýagdaýlaryň ätiýaçlandyrylan tarapyndan düzedilmezligi netijesinde ýüze çykan zyýanyň öwezini dolmak hakyndaky talaplara;
- hapa maddalaryň birsyhly çykarylmagy we dökülmegi, şeýle hem ätiýaçlandyrylanyň işgärleriniň işindäki başdansowmalyk netijesinde ýüze çykan wakalara;
- radioaktiw hapalanmalary, şöhlelenme we ýadro ýangyjyny peýdalanmak bilen baglanyşykly işiň beýleki zyýanly netijeleri sebäpli ýüze çykan wakalara;
- peýdalanylýan, şol sanda ulanmagyň kadalaşdyryjy möhletinden artyk peýdalanylýan gurnamalaryň, enjamlaryň, serişdeleriň könelmegi netijesinde ýüze çykan wakalara;
- ätiýaçlandyrylanyň kanunlary, kararlary, pudaklaýyn we önümçilik kadalaryny, ölçeglerini hem-de kadalaşdyryjy resmi namalary bozmagy bilen ýüze çykan wakalara;
- önümçiligiň howpsuzlygyna gözegçilik etmek üçin jogapkär ýolbaşçylaryň we wezipeli adamlaryň günäsi bilen bolup geçen wakalara.

Ätiýaçlandyrys şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylan bilen ätiýaçlandyryjynyň arasynda ylalaşylyp, töwekgelçiligiň her bir görnüşi (fiziki zeled, emläk babatda ýetirilen zeled) boýunça jogapkärçiligiň bellenen möçberiniň çäklerinde bellenilýär.

Ätiýaçlandyrys şertnamasy baglaşylan mahaly her bir ätiýaçlandyrys halaty boýunça ätiýaçlandyrys öwezini dolmasyny tölemegiň aňryçäk möçberleri (ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligiň möçberleri) bellenilýär. Bir ätiýaçlandyrys halaty boýunça ätiýaçlandyrys öwezini dolmasynyň tölegi hiç bir şertlerde jogapkärçiligiň bellenen möçberinden geçmeli däldir.

Taraplaryň ylalaşmagy boýunça üçünji taraplaryň saglygyna zeper ýetmegi ýa-da heläkçiligi bilen baglanyşykly emläk taýdan ýetirilen zeled, şahsy zeled boýunça aýratynlykda jogapkärçiligiň bellenen möçberiniň çäklerinde ätiýaçlandyrys tölegleriniň aňryçäk möçberleri bellenilip bilner.

Ätiýaçlandyrys şertnamasynda çekilen zyýanyň tölemäge ätiýaçlandyrylanyň hut özüniň gatnaşmagy (franşiza) göz önünde tutulyp bilner. Şu halatda ätiýaçlandyrys öwezini dolmasy franşizanyň möçberinden artyk tölenilýär. Franşizanyň möçberinden artmaýan zyýanyň öwezi dolunmaga degişli däldir.

Franşiza şertli ýa-da şertsiz bolup biler, ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden (jogapkärçiligiň bellenen möçberlerinden) göterimlerde ýa-da bellenen möçberde ýetirilen zyýanyň ählisi ýa-da aýry-aýry görnüşleri üçin bellenilýär.

Şertli franşizada ätiýaçlandyryjy, eger ýetirilen zyýan üçin tölegleriň möçberi franşizanyň möçberinden geçmeýän bolsa, ätiýaçlandyrys öwezini dolmasyny tölemek baradaky borçnamalaryndan boşadylýar, eger tölegleriň möçberi franşizadan geçýän bolsa, şonda ätiýaçlandyryjy ýetirilen zyýanyň möçberinde ätiýaçlandyrys tölegini töleýär.

Şertsiz franşizada ätiýaçlandyryjy franşizanyň bellenen möçberinde (ýetirilen zyýanyň möçberine doly ýa-da göterim gatnaşygynda) ýetirilen zyýan üçin her bir öwezini dolma boýunça ätiýaçlandyrys öwezini dolmasyny tölemekden boşadylýar.

Ätiýaçlandyrys şertnamasynda franşizanyň ulanylmagy ätiýaçlandyryşyň nyrh möçberini azaltmak üçin esas bolup hyzmat edip biler. Franşizany ulanmagyň töwekgelçiligi ätiýaçlandyryşa kabul etmegiň hökmany şerti bolýan halatlary muňa girmeyär.

Ätiýaçlandyrys şertnamasy baglaşylan gününde sagat 24-de başlanýar we şertnamada göz önünde tutulýan möhletiň soňky gününde sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiýaçlandyrys şertnamasy şu halatlarda bes edilýär:

- hereket edýän möhleti tamamlananda;
- ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylanyň önündäki şertnama boýunça borçnamalaryny doly möçberde ýerine ýetirende;
- ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyrys wznosyny (baýragyny) şertnama arkaly bellenen möçberde tölemese;
- edara görnüşindäki tarap bolup durýan ätiýaçlandyrylan ýapylanda ýa-da şahsy adam bolup durýan ätiýaçlandyrylan aradan çykanda;
- kazyýetiň çözgüdi boýunça ätiýaçlandyrys şertnamasynyň hereketi bes edilende;
- Türkmenistanyň ulanylýan kanunçylygy arkaly göz önünde tutulan beýleki halatlarda.

Ätiýaçlandyrys şertnamasy, eger munuň özi şertnamanyň şertleri boýunça göz önünde tutulan bolsa ýa-da taraplaryň özara ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyrylanyň ýa-da ätiýaçlandyryjynyň talap etmegi bilen möhletinden ön bes edilip bilner.

Taraplar ätiýaçlandyrys şertnamasyny möhletinden ön bes etmek meýli hakynda birek-birege ätiýaçlandyrys şertnamasynyň bes edilmeginiň çäk edilýän senesine çenli azyndan 30 gün önünden habardar etmäge borçludur.

Şertnama möhletinden ön bes edilen halatynda ätiýaçlandyrylanyň talap etmegi boýunça ätiýaçlandyryjy oňa çekilen çykdajylary tutup galmak bilen, şertnamanyň geçmedik möhleti üçin ätiýaçlandyrys wznoslaryny (baýraklaryny) gaýtaryp berýär; eger ätiýaçlandyrys şertnamasy ätiýaçlandyryjy tarapyndan kadalary bozmak bilen baglanyşykly bes edilýän bolsa, ol ätiýaçlandyrylana onuň tölän ätiýaçlandyrys wznoslaryny (baýraklaryny) dolulygyna gaýtaryp

berýär.

Ätiýaçlandyryş işi ätiýaçlandyryş guramasynyň talap etmegi boýunça möhletinden öň bes edilen mahaly ol ätiýaçlandyrylana onuň töläň ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) dolulygyna gaýtaryp berýär. Eger ätiýaçlandyryş guramasynyň talaby ätiýaçlandyrylanyň kadalaryň şertlerini ýerine ýetirmezligi bilen şertlenen bolsa, şonda ol Ätiýaçlandyryşana çekilen çykadajylary tutup galmak bilen, şertnamanyň geçmedik möhleti üçin ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) gaýtaryp berýär.

Türkmenistanyň raýat kanunçylygynda göz önünde tutulan halatlarda ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan pursadyndan başlap, hususan-da, eger:

- şertnama ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykanyndan soň baglaşylan bolsa;
- kazyýetiň kanuny güýje giren degişli çözgüdi esasynda bahasy tölenilmän elden alynmaga degişli emlak ätiýaçlandyrylýan bolsa, hakyky däl diýlip ykrar edilip bilner.

§13.2. Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) we ony tölemegiň tertibi

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlandyryş şertnamasyna laýyklykda ätiýaçlandyryja tölemäge borçly bolan ätiýaçlandyryş üçin tölegidir.

Ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberi jogapkärçiligiň bellenen möçberlerinden, nyrh möçberlerinden, ätiýaçlandyryş möhletinden we franşizadan ugur alnyp hasaplanylýar (*№1 goşundy*).

Her bir anyk halatda töwekgelçiligiň derejesinden we ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden ugur almak bilen, ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberleri bellenen mahaly peseldiji (1,0-den 0,5-e çenli) we ýokarlandyryjy (1,0-den 5,0-e çenli) derejeleri ulanmak mümkindir.

№1 goşundy

Bir ýyllyk ätiýaçlandyryş möhleti bilen raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça (ätiýaçlandyryşyň pul möçberine görä)

NYRH MÖÇBERLERI

t/b №	Töwekgelçiligiň ady	Nyrh möçberi
1	Ähli töwekgelçiliklerden raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça, şol sanda:	
2	üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan üçin;	0,5
3	üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin;	0,4
4	üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan üçin	0,9

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) nagt pul bilen ýa-da nagt däl hasaplaşyk boýunça tölenilip bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy bir ýyldan az möhlete baglaşylan mahaly ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) bir wagtyň özünde ätiýaçlandyryşyň ähli möhleti üçin tölenilmelidir. 1 ýyl möhlete ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) birnäçe tapgyrlarda (gaýra goýup) tölemek hukugy berlip bilner, şunda ol ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) şertnamada göz önünde tutulan möhletlerde tölemäge borçludur.

Bir ýyldan az möhlete ätiýaçlandyrylan mahaly ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) hasaplanylýan wznosyň (baýragyň) ýyllyk möçberinden şu göränişlerde tölenilýär:

1 aý üçin	20%	6 aý üçin	70%
2 aý üçin	30%	7 aý üçin	75%
3 aý üçin	40%	8 aý üçin	80%
4 aý üçin	50%	9 aý üçin	85%
5 aý üçin	60%	10 aý üçin	90%
		11 aý 1 çin	95%

Eger ätiýaçlandyryş şertleri bilen başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyryş pul möçberiniň kesgitlenilen pulunda tölenilýär.

Ilkinji ýa-da bir gezek ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilýänçä ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan erkindir.

Eger ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilmese, ätiýaçlandyryjy ony tölemek üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça belläp biler. Şunda möhletiniň geçirilmeginiň getirýän netijeleri görkezilmelidir.

Ätiýaçlandyryjy tarapyndan kesgitlenilen möhlet geçeninden soň ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa we şol wagta çenli ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) girizmegiň ýa-da onuň bir bölegini tölemegiň wagtyny geçirse, ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiýaçlandyryşyň şertleri we ätiýaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary 1 ýyldan az möhlete, 1 ýyla we ondan köp möhlete baglaşylýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylanyň ýazmaça arzasy esasynda baglaşylýar (**№2 goşundy**).

Şertnama baglaşylýan mahaly ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja onuň orta atan, ätiýaçlandyryş töwekgelçiligine baha bermäge mümkinçilik berýän ähli sowallaryna jogap bermäge borçludur.

Ätiýaçlandyrylan şertnama baglaşylanda howpuň döremegi ýa-da ätiýaçlandyryş halaty üçin düýpli ähmiýeti bolan, özüne mälum bolan ähli ýagdaýlary ätiýaçlandyryja habar bermelidir. Ätiýaçlandyryjynyň şertnamadan ýüz öwürmegine ýa-da ony üýtgedilen mazmun bilen baglaşmagyna täsir edip biljek ýagdaýlar düýpli ýagdaýlar bolup durýar.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrylandan ýazmaça aýdyň we düşnükli ýagdaýda talaby hem düýpli ýagdaý hasap edilýär.

Eger ätiýaçlandyryja düýpli ýagdaýlar barada habar beril-mese, ol şertnamadan ýüz öwürüp biler. Ätiýaçlandyryjynyň düýpli ýagdaý hakynda habar bermekden öňünden niýet edip boýun gaçyrmagy hem şeýle mana eýedir.

№2 goşundy

döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna _____ tarapyndan
(ätiýaçlandyrylýanyň ady, salgysy)

Raýat-hukuk jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça A R Z A

Ätiýaçlandyrylýan _____
(guramanyň ady, şahsy adamyň familiýasy, ady, atasynyň ady)

Hukuk salgysy _____ Telefony _____
(şahsy adamyň ýaşayan ýeri)

şu töwekgelçilikler: a) üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan;

b) üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan;

ç) üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan

boýunça raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär.

Ätiýaçlandyryş möhleti: 200_ ý. _____ aýynyň «__»-dan

200_ ý. _____ aýynyň «__» aralygy.

Umumy ätiýaçlandyryşyň pul möçberi _____
(möçberi ýazmaça)

şol sanda şu töwekgelçilikler boýunça:

a) üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan _____

b) üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan _____

ç) üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan _____;

Yyllyk dolanyşygyň möçberi pul hasabynda _____

Kärhananyň önümçilik işi hakyndaky maglumatlar _____

Önümçiligiň barşynyň häsiýeti, çig malyň we serişdeleriň peýdalanylýan görnüşleri, öndürilýän önümler hakyndaky maglumatlar _____

Ätiýaçlandyrylýanyň töweregindäki çäkler hakyndaky maglumatlar _____

(ilatyň sany, gürlügi, peýdalanylýan meýdanlaryň häsiýeti)

Beýleki maglumatlar _____

200_ ý. _____ aýynyň «__».

(ätiýaçlandyrylýanyň goly)

Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş

töwekgelçiligine nyrh kesmäge, hususan-da, raýat-hukuk jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşyny göz önünde tutýan ätiýaçlandyrylanyň amala aşyryan işiniň aýratynlyklary bilen tanyşmaga hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryjynyň gol çeken ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini gowşurmak arkaly resmileşdirilýär (**№3 goşundy**).

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi ýitirilen halatynda ätiýaçlandyrylana ýazmaça arzasynyň esasynda öwezligi berilýär, şondan soň ýitirilen polis hakyky däl diýlip hasap edilýär we şol polis boýunça ätiýaçlandyryş tölegleri tölenilmeýär.

№3 goşundy

**TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET ÄTIÝAÇLANDYRYŞ GURAMASY
RAÝAT-HUKUK JOGAPKÄRÇILIGINIŇ MEÝLETIN ÄTIÝAÇLANDYRYŞY BOÝUNÇA ÄTIÝAÇLANDYRYŞ
ŞAHADATNAMASY-POLISI № _____**

Tapgyry *****

ÄTIÝAÇLANDYRYLÝAN _____

(guramanyň ady, şahsy adamyň A., Aa., F.)

(hukuk salgysy, şahsy adamyň ýaşayan ýeri)

ÄTIÝAÇLANDYRYJY _____

Salgysy _____

Ätiýaçlandyryş obýekti _____

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhleti: 20 ____ ý. _____ aýynyň « ____ »-dan

20 ____ ý. _____ aýynyň « ____ » aralygy

Umumy ätiýaçlandyryşyň pul möçberi _____

(möçberi san bilen we ýazmaça)

şol sanda şu töwekgelçilikler boýunça:

a) üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan _____

(möçberi san bilen we ýazmaça)

b) üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan _____

(möçberi san bilen we ýazmaça)

ç) üçünji taraplaryň ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan _____

(möçberi san bilen we ýazmaça)

Şertnama boýunça franşiza _____

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) _____

Töleg şertleri

Birinji ýa-da bir gezekki ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) öz wagtynda tölenýänçä Ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr.

Beýleki şertler _____

(welaýat, şäher, etrap)

döwlet ätiýaçlandyryş guramasy

(goly)

Ätiýaçlandyryşyň şertleri bilen tanyşdym _____ (ätiýaçlandyrylanyň goly)

200 ____ ý. _____ aýynyň « ____ » ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi berildi.

Bellik: ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly ätiýaçlandyrylan ýüze çykan ýagdaý barada ätiýaçlandyryja haýal etmän habar bermäge borçludur.

§13.3. Ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly taraplaryň borçlary

Ätiýaçlandyrylana üçünji taraplara zyýan ýetirilmegi hakynda mälim bolandan soň, ol şulara borçludur:

- bolup geçen ýagdaý barada habar bermegiň halatyny dogruçyl hasaba almaga mümkinçilik berýän özüne elýeterli usulda ätiýaçlandyryjyny haýal etmän habardar etmäge;
- degişli ygtyýarly edaralara ýetirilen zyýan hakynda haýal etmän habar bermäge;
- ätiýaçlandyryş halatynyň sebäplerini, dowam edişini we getirýän zyýanly netijelerini anyklamak üçin ähli zerur çäreleri görmäge;
- ätiýaçlandyryş halaty bilen baglanyşykly özüne bildirilýän ähli talaplar hakynda ätiýaçlandyryjyny haýal etmän habardar etmäge;
- ýetirilen zelesiň önüni almak we ony azaltmak boýunça hem-de üçünji taraplaryň ömrüni halas etmek boýunça mümkin bolan hem-de maksadalaýyk ähli çäreleri görmäge;
- zeper ýeten emlägi gözden geçirmäge we ýetirilen zyýanyň möçberini bellemäge ätiýaçlandyryjynyň gatnaşmagyny ätiýaçlandyrylana elýeterli bolan derejede üpjün etmäge;

- ätiýaçlandyryş halaty boýunça ýetirilen zelesiň öwezni dolmak hakyndaky talaplar bildirilen halatynda kazyýet goragynda we kazyýete dahylsyz goragda ätiýaçlanadyryja mümkin bolan ähli ýardamy bermäge;
- ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryş halatynyň sebäplerine, dowam etmegine we getiren zyýanly netijelerine baha bermäge mümkinçilik berýän özüne elýeterli ähli habar-maglumatlary hem-de resminamalary bermäge;

Ätiýaçlandyryjynyň ýazmaça razylygy bolmazdan zyýan ýetirilmegi bilen baglanyşykly bildirilen talaby ykrar etmezlige, şeýle talaplary düzgünleşdirmek boýunça öz üstüne haýsydyr bir borçnamalary kabul etmezlige, şeýle hem ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly üçünji taraplara haýsydyr bir tölegleri tölemezlige.

Üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykandygy hakyndaky habary alanyndan soň ätiýaçlandyryjy şulara borçludur:

- 3 günün dowamynda ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan ýerini gözden geçirmäge, ätiýaçlandyryş halaty hakynda güwänamany (**№ 4 goşundy**) düzmäge we ätiýaçlandyrylan tarapyndan berlen resminamalaryň esasynda ýetirilen zelesiň möçberini kesgitlemäge;

№4 goşundy

Raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça ÄTIÝAÇLANDYRYŞ HALATY HAKYNDAKY G Ü W Ä N A M A

№ _____ nägilelige

1. Ätiýaçlandyrylýan _____
2. № _____ ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi
3. Ätiýaçlandyryş halatynyň senesi _____
4. Nägilelik bildirmeginiň senesi _____
5. Gözden geçirmeginiň senesi _____
6. Ýetirilen zyýanyň teswiri:
  - a) üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan üçin _____
  - b) üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin _____
  - ç) üçünji taraplaryň, ömrüne, saglygyna we emlägine ýetirilen zyýan üçin _____
7. Ätiýaçlandyrylýan tarapyndan ýetirilen zyýany kesgitlemek _____
8. Abatlamak/çalyşmak talap edilýär _____
9. Bellik _____

Ätiýaçlandyryjy

Ätiýaçlandyrylýan

(goly)

(goly)

- ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberiniň hasaplamasyny düzmäge;
- bellinlen möhletlerde ätiýaçlandyryş halaty hakyndaky güwänamanyň, ygtyýarly edaralaryň resmi namalarynyň esasynda ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemäge.

Eger ätiýaçlandyrylan görkezilen borçlary ýerine ýetirmese, ätiýaçlandyryjynyň zyýanyň ýüze çykmagyna ýa-da möçberiniň artmagyna getiren derejede ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemekden boýun gaçyrmaga haky bardyr.

§13.4. Ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasyny tölemegiň tertibi

Ätiýaçlandyryjy üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna zyýan ýetirilmegi bilen baglanyşykly ýetirilen zyýanyň möçberini we ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberini zyýan ýetirilmeginiň halatlary we onuň zyýanly netijeleri hakynda ygtyýarly edaralaryň (saglygy goraýyş edaralarynyň, lukmançylyk-zähmet bilermenler toparlarynyň we başgalaryň) resminamalarynyň esasynda kesgitleýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň betbagtçylykly halat netijesinde tölenilmäge degişli möçberi Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabryň 24-inde çykaran №1070 Karary bilen tassyklanylan, howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynda ýolagçylaryň hökmany döwlet ätiýaçlandyryşy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemek üçin alnan zyýanyň agyrylyk derejesini kesgitlemegiň kadalaryna laýyklykda we saglygy goraýyş

edarylarynyň №195 görnüşdäki delilhatlarynyň esasynda kesgitlenilýär.

Şahsy adamlaryň saglygyna ýetirilen zyýan üçin ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy oňa durmuş taýdan ätiýaçlandyryş we durmuş taýdan üpjün ediş boýunça hasaplanylýan pul möçberlerine garamazdan tölenilýär.

Üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin zeleliň möçberini ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş halaty hakyndaky güwänamanyň (**№4 goşundy**) maglumatlarynyň, zyýan ýeten emlägiň hakyky bahasynyň, ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň we beýleki resmi namalaryň, ygtyýarly edarylaryň ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň sebäpleri hakyndaky netijenamasynyň esasynda kesgitleýär.

Zyýan ýetirmegiň sebäpleri we onuň möçberi hakynda talaplaryň arasynda jedeller ýüze çykan halatynda taraplaryň her biriniň seljermeleri geçirmegi talap etmäge hukugy bardyr. Seljerme ony geçirmegi talap eden tarapyň hasabyna geçirilýär.

Üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan üçin ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy şu halatlarda tölenilýär:

- emläk doly ýok edilen mahaly bar bolan galyndylaryň bahasyny tutup galmak bilen, onuň hakyky bahasyna barabar möçberde, ýöne ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden (ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň bellenen möçberinden) köp bolmadyk möçberde;
- emläge kem-käs zyýan ýeten mahaly dikeldiş çykdajylaryna, ýagny ätiýaçlandyrylan zatlary gönüden-göni ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykmazynyň oň ýanynda bolan ýagdaýyna dikeltmek üçin zerur bolan çykdajylara barabar möçberde.

Üçünji taraplara emläk zyýany ýetirilen mahaly, eger şu waka ätiýaçlandyryş halaty diýlip ykrar edilen bolsa, çak edilýän ätiýaçlandyryş halaty boýunça kazyýetlerde işleri ýöretmek baradaky çykdajylar ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberlerine goşulýar.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy daşary ýurtly gaýtadan ätiýaçlandyryşyň kabul eden jogapkärçiligini nazara almak bilen tölenilýär, ol bolsa gaýtadan ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen düzgünleşdirilýär.

Üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zyýan boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek üçin ätiýaçlandyrylan şu resminamalary ätiýaçlandyryja bermelidir:

- ätiýaçlandyryş pul möçberini (ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny) almak üçin arzany (**№5 goşundy**);
- ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň sebäpleri hakyndaky resmi namalary, ygtyýarly edarylaryň netijenamasyny;
- wakanyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryja bildirilýän hak isleg talaplaryny;
- ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisini (**№3 goşundy**);

№5 goşundy

(welaýat, şäher, etrap) döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna
tarapyndan
(ätiýaçlandyrylýanyň ady we salgysy)

A R Z A

bolup geçen

(ýyly, aýy, günü)

bilen baglanyşykly

(ätiýaçlandyryş wakasynyň häsiýetini görkezmeli)
raýat-hukuk jogapkärçiliginiň meýletin ätiýaçlandyryşy boýunça _____
ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemegiňizi haýyş edýärim.

Arza şu resmi namalar goşulýar: _____

200_ý. _____ aýynyň «__»

(ätiýaçlandyrylýanyň goly)

Üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan boýunça ätiýaçlandyryşyň öwezini dolmasyny tölemek üçin şu resminamalary bermek zerurdyr:

- üçünji taraplaryň saglygyna ýetirilen zyýan üçin bellenen görnüşdäki arza (№5 goşundy), ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi (№3 goşundy), bejeriş edarasynyň №195 görnüşdäki delilhaty;
- üçünji tarap aradan çykan halatynda bellenen görnüşdäki arza (№5 goşundy), ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi (№3 goşundy), üçünji tarapyň aradan çykandygy hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş tertibinde güwä geçilen göçürme nusgasy, mirasa hukuk üçin şahadatnama.

Ýokarda sanalyp geçilen wakalar, eger olar ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ýüze çykan, saglygy goraýyş edarasynyň Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň 2003-nji ýylyň sentýabr aýynyň 29-ynda çykaran №119 buýrugy bilen tassyklanylýan, №195 görnüşdäki delilhaty bilen tassyklanylýan bolsa, şeýle şertlerde ätiýaçlandyryş halaty diýlip ykrar edilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ätiýaçlandyryjy tarapyndan ähli resminamalar alnandan soň 7 günün dowamynda tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ony bankda alyjynyň adyna goýuma geçirmek arkaly ýa-da ätiýaçlandyryjynyň pulhanasyndan nagt pul bilen ätiýaçlandyryş pul möçberiniň çäklerinde tölenilýär.

Eger şertnamanyň hereket edýän döwriň dowamynda şulara ýol berlen bolsa, ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş tölegini tölemekden boýun gaçyrmaga Ätiýaçlandyryjynyň haky bardyr:

- ätiýaçlandyrylanyň ýa-da peýda alyjynyň ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagyna gönükdirilen bilgeşleýin hereketine;
- ätiýaçlandyryan ýa-da peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adam tarapyndan ätiýaçlandyryş halaty bilen gönüden-göni arabaglanyşygy bolan bilgeşleýin jenaýatyň edilmegine;
- ätiýaçlandyrylan tarapyndan ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryş obýekti, ätiýaçlandyryş töwekgelçiliginde üýtgetmeler we çekilen zyýanyň möçberi barada bilgeşleýin galp maglumatlaryň habar berilmegine;
- ätiýaçlandyryş halaty hakynda ätiýaçlandyryja habar bermegiň möhletiniň bozulmagyna ýa-da zeňel ýetiril-meginiň halatyny we ýetirilen zyýanyň möçberini tassyklaýan resminamalaryň berilmezligine;
- mümkin bolan ýitgileri azaltmak üçin ätiýaçlandyryla-nyň akyly-başly we özi üçin elýeterli çäreleri bilgeşleýin görmänligi netijesinde zyýanyň ýüze çykmagyna.

Ätiýaçlandyryş tölegini tölemekden boýun gaçyrylmagy baradaky çözüň ätiýaçlandyrylana boýun gaçyrmagyň sebäplerini esaslandyrmak bilen, ýazmaça görnüşde habar berilýär. Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryşyň pul möçberini (ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny) tölemekden boýun gaçyrmagy barada ätiýaçlandyrylan tarapyndan kazyýete şikaýat edilip bilner.

Bap 14. Şahsy adamlara degişli mallaryň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§14.1.Ätiýaçlandyrmagyň tertibi,obýekti

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary şahsy taraplar, şol sanda daşary ýurtly taraplar bilen , bu taraplara eýeçilik hukugynda degişli bolan mallaryň meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar. Bu şertnamalara laýyklykda şertnamada göz önünde tutulan töleg - ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) boýunça ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň çäklerinde ätiýaçlandyryş halaty sebäpli ýetirilen zyýanyň öwezini dolmaga borçludur.

Taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasyna beýleki şertler goşulyp bilner. Olar bolsa ätiýaçlandyryş şahadatnamasyna-polisine aýratyn goşmaçalar bilen resmileşdirilýär. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş goragy diňe Türkmenistanyň çägene degişlidir.

Ätiýaçlandyryş obýektleri bolup durýarlar:

- 6 aýdan uly ýaşyndaky iri şahly mal;
- 1 ýaşdan ýokary bolan atlar, düýeler;
- 6 aýdan uly bolan goýunlar we geçiler;
- 6 aýdan uly bolan doňuzlar;
- 6 aýdan uly bolan öý guşlary.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylp bilinmeýär:

- diňe keseliň bu görnüşini kabul etmeýän mallaryň ätiýaçlandyryşyndan başga, karantin bellenen ýerlerde;
- eger mallar keselli, hor, dogrulmdan öňki ýa-da soňky ýagdaýda bolsa, şeýle hem haýwanlaryň soňky bruselýoz ýa-da inçekesel bilen kesellemekleri boýunça geçirilen barlagda, «+» netije bellenen bolsa.

Aşakdakylar netijesinde mallaryň ölmegi ýagdaýyna ätiýaçlandyryş geçirilýär:

- keseller, kesel sebäpli mundan beýläk maly ulanmak mümkinçiligini aýyrýan weterinariýa gullugynyň hünärmeniniň görkezmesi boýunça mejburi öldürmek ýa-da ýok etmek;
- elektrik togunyň täsiri, gün ýa-da ýylylyk urgusy;
- tebigy betbagtçylyklar (ýertitrete, suw alma, opurylma, gaý, tupan, boran, doly, doňmak, ýangyn, partlaýyş, ýyldyrym urmak,);
- betbagtçylyk halatlary (haýwanlaryň topulmagy, zäherli otlardan ýa-da maddalardan, ýylanyň çakmagyndan ýa-da zäherli mör-möjeklerden birden zäherlenmek, derä gaçmagy, ulag serişdesiniň aşagyna düşmegi, bogulmak we beýleki betbagtçylykly halatlar);
- mejburi öldürmek halatyna, eger mal bilen betbagtçylykly hadysa bolan bolsa we oňa ölüm abanan bolsa;

Ätiýaçlandyryş şertnamalary ätiýaçlandyrylanyň bellenen görnüş boýunça ýazmaça beren arzasynyň esasynda (**№1 goşundy**) baglaşylýar.

Şahsy adamlara şahsy eýeçilik hukugynda degişli bolan mallaryň meýletin ätiýaçlandyryş şertnamalary 1 ýyla çenli we ondan köp möhlete baglaşylýarlar.

Şertnama hojalykda bar bolan, ýokarda görkezilen ýaşyndaky bu görnüşe degişli sagat mallaryň hemmesini ätiýaçlandyryş şerti bilen baglaşylp bilner. Munda bir görnüşe degişli we ýaşlary deň bolan mallar birmeňzeş ätiýaçlandyryş pul möçberine ätiýaçlandyrylmalydyrlar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny):

- nagt pulda- ätiýaçlandyryş guramasynyň ätiýaçlandyryş wekiline (işgärine);
- nagt däl hasaplaşyk arkaly – ätiýaçlandyrylanyň işleýän ýeri boýunça guramanyň hasaphanasynyň üsti bilen tölemek arkaly baglaşylp bilinýär.

Ätiýaçlandyrylan diňe ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny alandan soň ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) tölemäge borçlydyr.

Ätiýaçlandyrylanyň işleýän ýeri boýunça guramanyň hasapha-nasynyň üsti bilen nagt däl hasaplaşyk arkaly ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyrylanyň bellenen görnüşdäki oňa degişli bolan aýlyk iş hakyndan (aýlygyndan) ätiýaçlandyryş wznosyny (baýra-gyny) ätiýaçlandyryş guramasynyň hasabyna geçirmek hakyndaky ýazmaça tabşyrygyň esasynda tölenilýär. Bu hili tabşyrygy ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş guramasynyň ätiýaçlandyryş wekiline (inspektoryna) guramanyň hasaphanasyna tabşyrmak üçin berýär.

Şertnama baglaşylmazýandan öň ätiýaçlandyryjy şahsy barlag arkaly mallaryň saglyk ýagdaýlary boýunça ätiýaçlandyryşa kabul edilip bilinjekdigini ýa-da şol ýerde karantin bellenenligini anyklamaga borçlydyr.

Ätiýaçlandyrylan şertnama baglaşylanda howpuň döremegi ýa-da ätiýaçlandyryş halaty üçin düýpli ähmiýeti bolan, özüne mälüm bolan ähli ýagdaýlary ätiýaçlandyryja habar bermelidir. Ätiýaçlandyryjynyň şertnamadan ýüz öwürmegine ýa-da ony üýtgedilen mazmun bilen baglaşmagyna täsir edip biljek ýagdaýlar düýpli ýagdaýlar bolup durýar.

Eger ätiýaçlandyryja düýpli ýagdaýlar hakynda habar berilmese, ol şertnamadan ýüz öwürüp biler. Ätiýaçlandyrylanyň düýpli ýagdaý hakynda habar bermekden öňünden niýet edip boýun gaçyrmagy hem şeýle mana eýedir.

(ätiyaçlandyryş guramasynyň ady, salgysy)

**Şahsy adamlara degişli mallaryň meýletin ätiyaçlandyryşy boýunça
ARZA**

Ätiyaçlandyrylýan _____
(familiýasy, ady, atasynyň ady)

Öý salgysy _____

200_ ý. _____ aýynyň « ____ » dan(den) 200_ ý. _____ aýynyň « ____ » çenli möhlete şahsy adamlara degişli mallaryň ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär

Peýda alyjy _____
(familiýasy, ady, atasynyň ady)

Öý salgysy _____

№	Malyň görnüş-i			Baş sany	Reňki we bellikleri	Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi (manat)		Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) (manat)
	Görnüş-i	Jynsy	Ýaşy			Bir mala	Ähli mallara	
1								
2								
3								
Jemi:								

Ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) tölemegiň möhletleri:

1-nji 200_ ý. _____ aýynyň « ____ », 2-nji 200_ ý. _____ aýynyň « ____ »

Mallar şu halatlardan ätiyaçlandyrylýar:

- keseller, kesel sebäpli mundan beýläk maly ulanmak mümkinçiligini aýyryan weterinariýa gullugynyň hünärmeniniň görkezmesi boýunça mejburi öldürmek ýa-da ýok etmek;
- elektrik togunyň täsiri, gün ýa-da ýylylyk urgusy;
- tebigy betbagtçylyklar (ýertitrete, suw alma, opurylma, gaý, tupan, boran, doly, doňmak, ýangyn, partlaýyş, ýyldyrym urmak);
- betbagtçylyk halatlary (haýwanlaryň topulmagy, zäherli otlardan ýa-da maddalardan, ýylanyň çakmagyndan ýa-da zäherli mör-möjeklerden zäherlenmek, derýa gaçmagy, ulag serişdesiniň aşagyna düşmegi, bogulmak we beýleki betbagtçylykly halatlar);
- mejburi soýmak halatyna, eger mal bilen betbagtçylykly hadysa bolan bolsa we oňa ölüm abanan bolsa;

Ätiyaçlandyrmak isleýän töwekgelçilikleriňizi görkeziň _____

Ätiyaçlandyrylýan _____
(F.A.A.a. we goly)

200_ ý. _____ aýynyň « ____ ».

Ätiyaçlandyryjy gizlenen düýpli ýagdaý hakynda bilen bolsa ýa-da ätiyaçlandyrylan bu hili ýagdaý hakynda habar berilmändiginde günäkär bolmasa, şertnamanyň ýatyrylmagyna ýol berilmeýär.

Eger düýpli ýagdaý hakyndaky habarda nädogry maglumatlar bolsa, ätiyaçlandyryjy şertnamadan ýüz öwürüp biler. Ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyrylana töwekgelçiligiň derejesinde emele gelen dürli hili düýpli üýtgeşmeler ýa-da ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň möçberini ýokarlandyryp biljek üýtgeşmeler hakynda belli bolsa, ähli üýtgeşmeler hakynda gysga wagtda ätiyaçlandyryja ýazmaça habar bermek ätiyaçlandyrylanyň borjy bolup durýar.

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryja şertnama baglaşylandan soň ýüze çykan howpuň ýokarlanandygy hakynda bir aýyň dowamynda habar bermedik bolsa, onda ätiyaçlandyryjy bir aýlyk möhleti berjaý etmek bilen şertnamany ýatymaga ýa-da ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) degişli artdyrylmagyny talap etmäge haklydyr.

Ätiyaçlandyrylanyň islegi boýunça ätiyaçlandyryş şertnamasynyň wagtynda oň ýatyrylsa, ätiyaçlandyryş guramasy çekilen çykdajylary alyp galmak bilen şertnamanyň galan möhleti üçin ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) gaýtaryp berýär. Eger ätiyaçlandyrylanyň talaby ätiyaçlandyryş guramasynyň ätiyaçlandyryş kadalaryny bozmagy bilen bagly bolsa, onda ätiyaçlandyryş guramasy çekilen çykdajylary alyp galmak bilen şertnamanyň galan möhleti üçin ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) gaýtaryp berýär.

Ätiyaçlandyryş guramasynyň talaby boýunça ätiyaçlandyryş ýatyrylsa, onda ol ätiyaçlandyrylana tölenen ätiyaçlandyryş wznosla-rynyň (baýraklarynyň) hemmesini gaýtaryp berýär. Eger ätiyaçlandyryş guramasynyň talaby ätiyaçlandyrylanyň ätiyaçlandyryş kadalaryny bozmagy bilen bagly bolsa, onda ol çekilen çykdajylary alyp galmak bilen şertnamanyň galan möhleti üçin ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) ätiyaçlandyrylana gaýtaryp berýär.

Şahsy adamlara degişli bolan mallaryň ätiýaçlandyryş şetnamasy, ätiýaçlandyrylana gowşurylýan bellenen görnüşdäki ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi bilen resmileşdirilýär.

Ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi ýitirilen ýa-da ýok edilen halatynda ätiýaçlandyrylan ýazmaça arzasynyň esasynda ätiýaçlandyryjydan onuň öwezligini sorap biler. Öwezligini bermegiň çykadjylaryny ätiýaçlandyrylýan çekýär.

Ätiýaçlandyryş şetnamasynyň baglaşylan günü sagat 24-de güýje girýär we şetnamada göz önünde tutulan möhletin soňky günü sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi doly ätiýaçlandyryşyň pul möçberinde tölenen ätiýaçlandyryş şetnamasynyň hereketi we ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi tamamlanýar. Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryş şetnamasynda bellenen ahyrky möhletden ön ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden az möçberde tölenen ätiýaçlandyryş şetnamasynyň hereketi, ätiýaçlandyryş şetnamasynda bellenen puluň möçberi bilen tölenen öwezini doluş töleginiň tapawudynda dowam edýär. 3 senenama ýylynyň dowamynda kadalaryň şertlerinde yzygiderli şetnamalary baglaşan ätiýaçlandyrylýana, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegleriniň bolmadyk ýagdaýynda täze şetnama baglaşmak üçin bir aý ýeňillikli möhlet berilýär. Bu ýeňillikli möhletde baglaşylan ätiýaçlandyryş şetnamasy öňki baglaşylan şetnamanyň möhleti tamamlanandan soň güýje giren ýa-da gaýtadan baglaşylan hasap edilýär. Eger ýeňillikli möhletde ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa, täze şetnama bolsa baglaşylmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryşyň şu görnüşini boýunça öňki şetnamada kesgitlenen pul möçberinden ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) alyp galmak bilen tölenilýär. Mallar şetnama başlaşylmanka ölseler, olar üçin alnan ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) ätiýaçlandyrylana gaýtarylyp berilýär.

Şetnamanyň hereket edýän döwründe mallar raýatyň hojalygyndan çyksalar olar üçin tölenen ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) ätiýaçlandyrylana gaýtarylyp berilmeyär we bu mallar başga hojalykda ölseler hem ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenilmeýär.

Öňki şetnamanyň hereketi tamamlanmaka täze möhlete mallary ätiýaçlandyryş şetnamasy baglaşylsa (dikeldilse), täze ätiýaçlandyryş şetnamasy öňki şetnamanyň hereketiniň tamamlanan pursadyndan başlap güýje girýär, şol wagtdan hem ätiýaçlandyryjynyň tebigy betbagtçylyklardan we betbagtçylykly hadysalardan, şeýle hem kesellerden ölen mallar boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek jogapkärçiligi başlanýar.

Eger täze möhlete goýunlary we geçileri ätiýaçlandyryş şetnamasy baglaşylan (dikeldilen) ýagdaýynda, ätiýaçlandyryş mallaryň bu görnüşinden geçen ýylky şetnama boýunça ätiýaçlandyrylandan köp baş kabul edilýän bolsa, onda bu şetnama boýunça mallar ölen halatynda ähli ätiýaçlandyrylan başlar üçin ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek borjy şetnamanyň hereketi täzeden başlanan wagtynda ýüze çykýar.

Täze goşmaça ätiýaçlandyryş kabul edilýän mallaryň beýleki görnüşleri boýunça (iri şahly mallar, atlar we beýlekiler) şetnama ilki başky ýaly aýratyn resmileşdirilýär. Eger şetnamanyň hereket edýän döwründe raýatyň hojalygyndan çykan malyň ýerine bu görnüşe degişli mal gelen bolsa ýa-da hojalykda bolan mal ätiýaçlandyryş kabul edilýän ýaşa ýeten bolsa, onda bu mal çykan malyň ätiýaçlandyrylan pul möçberinde, ýöne mallaryň bu görnüşini boýunça bellenen ätiýaçlandyryş pul möçberinden we ýaş toparyndan ýokary bolmadyk möçberde ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

§14.2. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary)

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi taraplaryň ylalaşygy bilen belleniýär we malyň hakyky bahasyndan ýokary bolup bilmeýär. Ätiýaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklarynyň) möçberleri ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden göterimlerde belleniýär we onuň saklanyş şertlerine, semizligine we beýleki malyň gymmatyny häsiýetlendirýän şertlere, şeýle hem ätiýaçlandyryşyň anyk şertlerine bagly bolup ýokarlandyrmaga tarap hem, peseltmäge tarap hem üýtgedilip biliniýär.

Ätiýaçlandyryş ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) ätiýaçlandyryş şahadatnamasynda-polisde görkezilen möçberlerde we möhletlerde tölemäge borçludur.

Eger ätiyaçlandyryş şertnamasy 1 ýyla ýa-da ondan köp möhlete baglaşylýan bolsa, onda ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) iki möhletde: 50göterimini ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny – polisi alandan soň we 50 göterimini ätiyaçlandyryş şertnamasynyň güýje giren wagtyndan üç aýdan gije galman tölemäge haky bar.

Birinji ýa-da bir gezek ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenýänçä ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr. Eger ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilmese, ätiyaçlandyryjy ony tölemek üçin iki hepde möhlet belläp biler. Munda tölemezligiň netijeleri hakynda hem görkezilmelidir. Möhlet geçenden soň ätiyaçlandyryş halaty ýüze çyksa we bu möhlete çenli ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) ýa-da göterimini tölemek möhletini geçiren bolsa, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar. Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) wagtynda tölemese, ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş şertnamany ýatyryandygy hakynda bir aý öňünden duýduryp biler we eger bu möhlet netijesiz geçse, şertnamany ýatyryp biler.

Ätiyaçlandyrylan mallaryň ölen, mejbury ýagdaýda soýlan ýa-da ogurlanan (ýiten) halatynda ätiyaçlandyrylan bolmadyk ýagdaýynda onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasy şulara borçly edilýär:

- ätiyaçlandyryja ýagdaý barada ýazmaça görnüşde habar etmäge;
- degişli edaralara habar bermäge (weterinariýa, polisiýa we ş.m.).

Arza gelen günü ätiyaçlandyryjy tarapyndan № 1- (emläk) žurnalda hasaba alynýar.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylandan ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky arzasyny alandan soň güwänama düzmäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky güwänama ätiyaçlandyrylanyň ýa-da ätiyaçlandyrylanyň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň we şaýatlaryň gatnaşmaklarynda düzülýär. Ätiyaçlandyryş halaty hakyndaky güwänama onuň düzülmegine gatnaşan adamlar tarapyndan gol çekilýär we ätiyaçlandyryjynyň möhri bilen berkidilýär.

Mallaryň kesellemeginiň sebäpleri we gyrylmagy, mejbury soýulmagy ýa-da ýok edilmegi hakyndaky netijeleri weterinariýa gullugynyň hünärmenleri berýärler.

Ätiyaçlandyrylan mallar ölende ýa-da ýok edilende ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça bellenen ätiyaçlandyryşyň pul möçberinde tölenilýär.

Iň ýokary ätiyaçlandyryşyň pul möçberine ätiyaçlandyrylan mallar mejbury ýagdaýda soýulanda ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi iýmite peýdaly etiň bahasyny aýyrmak bilen ätiyaçlandyryşyň pul möçberleriniň çäklerinde tölenilýär. Eger mal hakyky bahasyndan pes bolanda ätiyaçlandyryşyň pul möçberine ätiyaçlandyrylan bolsa, onda ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi malyň bahasynyň näçe göteriminde ätiyaçlandyrylan bolsa şol göterimdäki etiň bahasyny aýyrmak bilen tölenilýär.

Etiň bahasy et satylan edara tarapyndan berlen resminamananyň esasynda kesgitlenilýär; bu hili resminamananyň ätiyaçlandyrylan tarapyndan berilmedik ýagdaýynda etiň bahasy bazar nyrlaryndan ugur alnyp bellenilýär. Eger maly mejbury ýagdaýda soýmaga getiren sebäpler boýunça et tutuşlygyna iýmite ýarawly däl diýlip ygylan edilen bolsa, ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ölen malyňky ýaly tertipde bellenilýär.

Etiň iýmite ýarawly dældigi soýlan mallaryň weterinar gözden geçirilişi we etiň we et önümleriniň weterinariýa-arassaçylyk barla-gynyň kadalaryna laýyklykda weterinariýa gullugynyň hünärmeni tarapyndan kesgitlenilýär.

Weterinariýa gullugynyň hünärmeniniň görkezmesi boýunça kesellän mal eti gaýtadan işleýiş edarasyna soýmak ýa-da satyn almak üçin berilse, ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyrylanyň degişli edaradan bu et üçin alan pulunyň möçberini aýyrmak bilen, ätiyaçlandyryşyň pul möçberleriniň çäklerinde tölenilýär. Bu halatda ätiyaçlandyrylan maly soýmak üçin alan guramanyň resminamasyny görkezmelidir.

Eger malyň ölen gününde ätiyaçlandyrylanda bu görnüşdäki we ýaşdaky mallaryň sany ätiyaçlandyrylandan köp bolsa, we haýsy malyň ätiyaçlandyrylandygyny takykklamak mümkin bolmasa, bu görnüş we ýaşdaky mallar üçin şertnamada kesgitlenen pul möçberi malyň ölen gününde Ätiyaçlandyryşynda bu hili mallaryň hakykatda bar bolan sanyna bölünýär. Bu ýagdaýda

ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi şu malyň paýyna düşýän möçberinde tölenilýär. Galan mallar şertnamanyň möhleti tamamlanýança degişlilikde azaldylan ätiyaçlandyryş pul möçberlerinde ätiyaçlandyrylan hasap edilýärler.

Ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenilmeýär, eger:

- mallaryň ölmegi ýa-da soýulmagy ätiyaçlandyrylanyň ýa-da onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň bilkastlaýyn hereketleriniň netijesinde bolan bolsa, diňe mal bilen bolan betbagtçylykly hadysa sebäpli oňa ölüm abanan halatynda mejbury soýlan ýagdaýlaryndan başga ýagdaýlarda;
- weterinar hünärmeniniň ýokanç keseller bilen göreşmek boýunça önüni alyş çärelerini geçirmek barada beren görkezmelerini ýa-da kesellän maly soýmak hakyndaky kararyny ätiyaçlandyrylanyň ýa-da onuň maşgalasynyň kämillik ýaşyna ýeten agzasynyň bilgeşleýin ýerine ýetirmezliginiň netijesinde mal ölen bolsa.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek ýa-da tölemezlik hakyndaky netijesini ýerlerde barlanylmagyny talap etmeýän ölen ätiyaçlandyrylan mallar hakyndaky güwänama boýunça güwänama gelip gowşandan soň 7 günden gije galman, ýerlerde barlanylmagyna degişli bolan güwänamalar boýunça bolsa 15 günden gije galman kabul edilmelidir.

Ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölän ätiyaçlandyryja şu pul möçberiniň çäklerinde ätiyaçlandyrylanyň malyň ölmegine günäkär tarapa bolan talap hukugy geçýär.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ýüze çykyan ähli jedellere Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygyna laýyklykda seredilýär. Nägilelikler Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen hak isleg bildirmek dowamlylygynyň çäklerinde bildirilip bilner.

Bap 15. Mekdep okuwçylarynyň betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiyaçlandyrylyşy

§15.1. Ätiyaçlandyryşyň tertibi we halatlary

Türkmenistanyň döwlet ätiyaçlandyryş guramalary umumy bilim berýän mekdepleriň okuwçylaryny Türkmenistanyň çäklerinde betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiyaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar. Ätiyaçlandyryş şertnamalary Türkmenistanyň bellenen kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde okuwçynyň ata-enesi ýa-da onuň beýleki kanuny wekilleri bilen baglaşylýar.

Mekdep okuwçylaryny betbagtçylykly hadysalardan ätiyaçlandyryş döwlet ätiyaçlandyryş guramalarynda, şeýle hem gurama-nyň ätiyaçlandyryş wekili ýa-da mekdep işgärleriniň içinden döwlet ätiyaçlandyryş guramasy bilen ylalaşyk boýunça işleýän ätiyaçlandyryş wekili tarapyndan sentýabr aýynyň 1-inden awgust aýynyň 30-y aralygyndaky möhletde mekdepleriň özünde geçirilýär.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly döwlet durmuş ätiyaçlandyrmasy, durmuş üpjünçiligi boýunça oňa degişli bolan pul möçberlerine we zeleliň öwezini dolmak tertibinde degişli bolan pul möçberine garamazdan, şertleşilen pul möçberini ýa-da onuň degişli bölegini ätiyaçlandyrylana tölemäge borçludur.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyrylan okuwçy bilen bolan waka ätiyaçlandyryş halaty bolup durýar.

Ätiyaçlandyryşyň obýekti bolup ätiyaçlandyrylan okuwçynyň ömri we saglygy bilen bagly bolan şahsy bähbitleri çykyş edýär.

Şular ätiyaçlandyryş halatlary bolup durýarlar:

- betbagtçylykly hadysa netijesinde ätiyaçlandyrylan okuwçynyň alan şikesi;
- zäherli ösümlüklerden, himiki maddalardan (senagat ýa-da durmuş), hili pes önümlerden (iýmit toksikoin-feksiýasyndan, salmonellezden, dizenteriyadan we ş.m.-den başga), dermanlardan tötänleýin ýiti zäherlenme, sakyrta ýa-da sanjymdan soňky ensefalit (ensefalomielit), poliomiýelit, gematogen osteomiýelit bilen kesellemegi, elektrik togy arkaly (atmosfera elektrigi bilen) zeper ýetmegi, ýylan, awuly mör-möjekleriň çakmagy, bürmek keseli, botulizm;

- süňkleriň tötänleýin döwürmegi, çykmagy, dişleriň gaçmagy, ýanyklar, saglygy goraýyş çäreleriniň nädogry geçirilmegi netijesinde synalaryň ýarylmagy (ýaralanmagy) ýa-da olaryň aýrylmagy.

Ýokarda sanalan halatlar diňe olaryň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolmagy we Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty Ministriniň 2005-nji ýylyň awgust aýynyň 20-sine çykaran №106 buýrugy bilen tassyklanylýan, saglygy goraýyş edarasynyň güwänamasy (195-nji görnüş) bilen tassyklanan halatynda we Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabry aýynyň 24-inde 1070 belgili Karary bilen tasyklanan, howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynyň ýolagçylarynyň hökmany döwlet ätiýaçlandyrmasy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemek üçin bedene ýeten zeperiň agyrylyk derejesini kesgitlemegiň Kadalyryna goşulan ätiýaçlandyryş halatlary sebäpli ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemegiň Jetwelinde göz önüne tutulan ýagdaýynda ätiýaçlandyryş halatlary diýlip hasap edilýär.

Eger ätiýaçlandyrylan okuwçy bedeniň ýumşak dokumalarynyň, görüş, eşidiş synalarynyň ýa-da peşew ýollarynyň zeperini alan bolsa, onda ol ätiýaçlandyryjy tarapyndan bu zeperiň netijelerini kesgitlemek üçin hünärmen-lukmanyň ýanyna barlaga iberilip bilner.

Ätiýaçlandyrylan okuwçynyň ýokarda görkezilen haýsydyr bir wakanyň netijesinde şertnamanyň hereket edýän döwründe aradan çykmagy, şeýle hem ätiýaçlandyrylanyň dem alyş ýoluna keseki zatlaryň tötänleýin aralaşmagyndan, gark bolmakdan, anafilaktiki şokdan, bedeniniň aş sowamagyndan we gyzmagyndan (sowuklama kesellerinden aradan çykmagy muňa girmeyär) heläk bolmagy ätiýaçlandyryş halaty bolup durýar.

Aşakdakylar sebäpli ätiýaçlandyrylan okuwçynyň alan şikesi (heläkçiligi) ätiýaçlandyryş halatyna degişli däldir:

- derňew ýa-da kazyýet edaralary tarapyndan bilkastlaýyn jenaýatyň alamatlary tassyklanan hereketleri etmegi;
- alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddadan serhoş ýagdaýda özi ýöreyän serişdäni (awtoulagy, motosikli, traktory, kombainy, trolleybusy we ş.m.), kateri ýa-da hereketlendirijili gaýygy dolandyrmagy;
- ätiýaçlandyrylan okuwçynyň öz-özünü heläkçilige salmagy ýa-da özüni heläk etmek üçin janyna kast etmegi, üçünji taraplaryň hukuga ters hereketleri netijesinde onuň şeýle ýagdaýa ýetirelen halatlary muňa girmeyär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylanyň ýazmaça ýa-da dilden arzasynyň esasynda 1 ýyl möhlete baglaşylýar.

Ätiýaçlandyryş wekili ätiýaçlandyryşa degişli bolan okuwçylaryň sanawyny 2 nusgada doldurýar (**№1 goşundy**). Sanawyň bir nusgasy ätiýaçlandyryjyda galdirylýar, beýlekisi ätiýaçlandyrylana berilýär.

Ätiýaçlandyrylanyň arzasy we ätiýaçlandyryşa degişli bolan okuwçylaryň sanawy esasynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny – polisi resmileşdirýär we ätiýaçlandyrylana gowşurýar.

Ätiýaçlandyryş şertnama baglaşylan günü sagat 24-de başlanýar we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky günü sagat 24-de tamamlanýar.

Şu halatlarda mekdep okuwçylaryny ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi ýatyrylýar:

- möhleti tamamlananda;
- ätiýaçlandyryş şahadatnamasynda-polisde görkezilen doly ätiýaçlandyryş pul möçberi tölenen ýagdaýynda;
- ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen möhletlerde ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) tölemedik halatynda;
- ätiýaçlandyrylan okuwçynyň Türkmenistanyň daşyna hemişelik ýaşamaga giden halatynda, bu ýagdaýda ätiýaçlandyryjy işi alyp barmagyň çykdaýjylaryny tutup galmak bilen, ätiýaçlandyryş şertnamasynyň galan möhleti üçin ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) gaýtaryp berýär;
- ätiýaçlandyrylan okuwçy aradan çykan halatynda.

t/b №	Ätiyaçlandyrylan okuwçylaryň F.A.A.a.	Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi (manat)	Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) (manat)	Aýratyn bellikler
X	Jemi:	X		X

200 ý. aýynyň « »

Ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça çäk-lerinde jogapkärçilik çekýän pul möçberi ätiyaçlandyryşyň pul möçberi bolup durýar. Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyry-lanyň we ätiyaçlandyryjynyň arasyndaky ylalasyk boýunça bellenilýär.

Ätiyaçlandyryşyň wznosy (baýragy) nagt däl hasaplaşyk arkaly ýa-da nagt pulda bir gezekde döwlet ätiyaçlandyryş guramasyna, ätiyaçlandyryş wekiline ýa-da mekdebiň işgärleriniň içinden esasy işinden daşary ätiyaçlandyryş işi bilen meşgul bolýan wekile tölenilýär. Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) öz wagtynda tölenýänçä ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr.

Okuwçy ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe başga umumy bilim berýän mekdebe geçen wagtynda, şol sanda Türkmenistanyň içinde ýaşayan ýerini üýtgedende hem ätiýaçlandyrylan hasaplanylýar.

Ätiyaçlandyrys halatynyň ýüze çykandygy hakynda ätiyaçlandyrylan okuwçynyň ene-atasy ýada beýleki kanuny wekilleri ätiyaçlandyryja haýal etmän habar bermäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň tölenilmegi baradaky talap ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylan ätiyaçlandyryş guramasyna berilýär. Şunda şu resminamalar talap edilýär:

- ätiyaçlandyrylan okuwçynyň bedenine şikes ýetmegi ýa-da beýleki ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy sebäpli ätiyaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, bellenen görnüşdäki arza, bejeriş edarasynyň №195 görnüşdäki delilhaty;
- ätiyaçlandyrylan okuwçynyň aradan çykan halatynda ätiyaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, bellenen görnüşdäki arza, ätiyaçlandyrylan okuwçynyň ölümi hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş edarasynda güwä geçilen nusgasy, mirasa bolan hukuk hakyndaky şahadatnama.

Döwlet ätiýaçlandyryş guramalary zerur halatlarda derňew ýa-da kazyýet edaralarynyň resminamalaryny degişli edaralardan alýarlar.

Ätiýaçlandyrys halatynyň bolmagy sebäpli pul möçberiniň tölegini almak hakyndaky arza bilen ätiýaçlandyryňan ätiýaçlandyrys halatynyň bolandygyny tassyklaýan ähli zerur resminamalary görkezmek bilen, ätiýaçlandyrys halatynyň bolan gününden soň üç ýylyň dowamynda ätiýaçlandyrys şertnamasyny baglaşan döwlet ätiýaçlandyrys guramasyna ýüz tutup biler.

Mekdep okuwçylaryny ätiýaçlandyrys şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen bir ýa-da birnäçe ätiýaçlandyrys halatlary boýunça tölegleriň umumy möçberi ätiýaçlandyrys pul möçberinden geçip bilmez.

Ätiýaçlandyrys pul möçberleri ätiýaçlandyryjy tarapyndan ähli zerur resmi namalar alnandan soň 7 günün dowamynda tölenilýär.

Eger ätiýaçlandyrys halatynyň ýüze çykmagyna sebäp bolan ýagdaýlar boýunça jenaýat işi gozgalan ýa-da kazyýetde garalmagyna degişli edilen bolsa, töleg tölemek hakyndaky çözgüdi kabul etmek derňew ýa-da kazyýetde işi seljermek tamamlanýança gaýra goýlup bilner.

Ätiýaçlandyrylan okuwçy kazyýet tarapyndan aradan çykan diýlip yglan edlise, kazyýetiň bu netijesinden ätiýaçlandyrylan okuwçy ölüm howpy abanýan ýagdaýda dereksiz ýitendigi ýa-da onuň haýsydyr bir betbagtçylykly hadysanyň netijesinde aradan çykandygy äşgär bolýan bolsa we onuň dereksiz ýiten ýa-da çak edilýän ölen günü ätiýaçlandyrys şertnamasynyň hereket edýän döwrüne düşýän bolsa ätiýaçlandyrys pul möçberi tölenilýär.

Kazyýet tarapyndan Ätiýaçlandyrylan okuwçy dereksiz ýiten diýlip ykrar edilen ýagdaýynda ätiýaçlandyrys pul möçberi tölenilmeýär. Eger ätiýaçlandyrylan okuwçynyň janyna bilkastlaýyn kast edilen ýa-da onuň aradan çykmagyna getiren şikesleri anyklanylýan bolsa, ätiýaçlandyrys pul möçberi ätiýaçlandyrylana tölenilmän, ätiýaçlandyrylan okuwçynyň beýleki mirasdüşerlerine ýa-da wekillerine tölenilýär.

Anyklaýyş, bejeriş we önüni alyş çäreleriniň (derman göýberiş hem muňa girýär) ýaramaz netijeleri üçin, eger bular ätiýaçlandyrys şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolan ätiýaçlandyrys halaty sebäpli geçirilen bejeriş bilen bagly bolmadyk bolsa, ätiýaçlandyrys pul möçberi tölenilmeýär.

Ätiýaçlandyrys pul möçberiniň tölegi alyjynyň bankdaky adyna goýuma geçirmek bilen, çek bermek bilen, alyjynyň hasabyna poçtanyň üsti bilen ibermek ýa-da ätiýaçlandyryjynyň pulhanasyndan nagt pulda ätiýaçlandyrylan okuwçynyň ene-atasyna bermek arkaly tölenilýär.

Kämilik ýaşyna ýetmedik şahsa töleg diňe onuň adyndaky goýuma şol bir wagtda hossarlyk we howandarlyk edaralaryna habar bermek bilen geçirilýär.

Ätiýaçlandyrys şahadatnamasy - polis ýitirilen ýagdaýynda ätiýaçlandyrylan ýazmaça arzasyny bermek arkaly Ätiýaçlandyryjydan onuň öweziligini talap edip biler.

Ätiýaçlandyrylana öwezlik berlenden soň ýitirilen ätiýaçlandyrys şahadatnamasy - polisi hakyky däl hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryjy şulara borçludur:

- ätiýaçlandyrylany ätiýaçlandyrys Kadalary bilen tanyşdyrmaga;
- ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyrys şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga;
- ätiýaçlandyrys halaty ýüze çykan ýagdaýynda ätiýaçlandyrys pul möçberini ätiýaçlandyrys şertnamasynda bellenen tertipde hem-de möhletlerde tölemäge.

Ätiýaçlandyrylýan şulara borçludur:

- ätiýaçlandyrys wznosyny (baýragyny) wagtynda tölemäge;
- betbagtçylykly hadysa ýüze çykan mahaly şeýle halatyň ýüze çykandygy hakynda ätiýaçlandyryjyny ýazmaça görnüşde habardar etmäge.

Ätiýaçlandyrys pul möçberini ýa-da onuň belli bir bölegini almaga hukugy bolan ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyrys pul möçberini almak üçin islendik şahsa bu möçberini almak üçin ynanç hatyny berip biler. Munda şahsy tarapyň beren ynanç haty kepillendiriş edarasynda resmileşdirilmelidir.

Ätiýaçlandyrys şertnamasyny boýunça ýüze çykýan ähli jedeller Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda kazyýet tertibinde çözülýär.

Bap 16. Betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryş

§16.1.Ätiýaçlandyrmagyň tertibi, obýekti

„Türkmen döwlet ätiýaçlandyryş“ guramalary 16 ýaşdan başlap uly ýaşly adamlar bilen ätiýaçlandyryş möhletiniň tamamlanan gününde onuň ýaşı 75 ýaşdan geçmez ýaly hasaplap betbagtçylykly hadysalardan meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyny 1 ýyl möhlete (mundan beýläk - ätiýaçlandyryş şertnamasy) baglaşýarlar.

Çaganyň ata-enesi (ogullyga-gyzlyga alýanlar), beýleki dogan- garyndaşlary, onuň hossary ýa-da howandary bilen 1 ýaşdan uly çaganyň peýdasyna ätiýaçlandyryş möhleti tamamlanan günde onuň ýaşı 15 ýaşdan geçmez ýaly hasaplap ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşylyp bilner.

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly döwlet durmuş ätiýaçlandyrmasy, durmuş üpjünçiligi boýunça oňa (olara) degişli pul möçberlerine we zeleliň öwezini dolmak tertibinde degişli bolan pul möçberine garamazdan, şertleşilen pul möçberini ýa-da onuň degişli bölegini ätiýaçlandyrylana ýa-da onuň bellän adamsyna (adamlaryna) tölemäge borçludyr.

Ätiýaçlandyrylýanlar diýlip Türkmenistanyň edara görnüşindäki taraplary we şahsy adamlary, kämillik ukyby bolan raýatlar, Türkmenistanda hemişelik ýaşaýan daşary ýurtly raýatlar we raýatlygy ýok adamlar ykrar edilýär.

Ulanýlýan esasy adalgalar:

Ätiýaçlandyrylan adam diýilip eger ol tarapyndan beýleki adam peýda alyjy hökmünde atlandyrylmadyk bolsa, ömri, saglygy we işe ukyplylygy bilen baglanyşykly emläk bähbitlerini ätiýaçlandyrmagyň obýekti bolup durýan, öz peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan şahsy adama aýdylýar.

Ätiýaçlandyrylanlar ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan we ätiýaçlandyryş baýragyny töleýän edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar bolup durýarlar. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylanyň peýdasyna baglaşylan bolsa, onda ätiýaçlandyrylan şol bir wagtda ätiýaçlandyrylan bolup çykyş edýär.

Peýda alyjy - ätiýaçlandyrylan adamyň ýazmaça razyllygy bilen ätiýaçlandyryş tölegini alýan hökmünde ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen şahsy ýa-da edara görnüşindäki tarapy aňladýar.

Şertnama boýunça ätiýaçlandyrylan, özi tarapyndan beýleki peýda alyjy atlandyrylmadyk adam aradan çykan halatynda Türkmenistanyň ulanylýan kanunçylygyna laýyklykda ätiýaçlandyrylan adamyň mirasdarlary peýda alyjy diýlip ykrar edilýär.

Ätiýaçlandyryş töwekgelçiligi diýilip ätiýaçlandyryş işlerini geçirmäge sebäp bolup biljek waka aýdylýar.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasyndan ugur alnyp ätiýaçlandyryş baýragynyň we ätiýaçlandyryş tölegleriniň möçberi kesgitlenilýär.

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyryş üçin tölegi aňladýar. Ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen bellenen tertipde we möhletlerde ätiýaçlandyryja wznos tölemäge borçludyr.

Ätiýaçlandyryş halaty ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen göz önünde tutulan, ýüze çykan waka, şonuň ýüze çykmagy bilen bolsa ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş tölegini tölemek borjy ýüze çykýar.

Ätiýaçlandyryş tölegi ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen bellenen ätiýaçlandyryş pul möçberiniň çäklerindäki pul möçberi, ony bolsa ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasyna laýyklykda ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly tölemelidir.

Betbagtçylykly halat diýilip dürli daşarky ýagdaýlaryň (fiziki, himiki, tehniki we başgalar) ätiýaçlandyrylan adamynyň erkine bagly bolmazdan ýüze çykan we ätiýaçlandyrylan adamynyň bedenine zeper ýetiren, synasynyň sagdyn işlemegini bozan ýa-da onuň aradan çykmagyna getiren, bir pursatda ýüze çykýan duýdamsyz täsire aýdylýar. Onuň häsiýeti, ýüze çykan wagty we ýeri bolsa aýyl-saýyl kesgitlenilip bilner.

Ätiýaçlandyryş obýekti bolup ätiýaçlandyrylan adamynyň ömri, saglygy we işe ukyplylygy bilen baglanyşykly bolan şahsy bähbitleri çykyş edýär.

Şular ätiýaçlandyryş halatlary bolup durýar:

- betbagtçylykly hadysa netijesinde ätiýaçlandyrylan adamynyň alan zeperi;
- tötänleýin ýiti zäherlenme, asfiksiýa (demikme), sakyrtağa ýa-da sanjymdan soňky ensefalit (ensefalomielit), elektrik togy arkaly (atmosfera elektrigi bilen) zeper ýetmegi, ýylan, awuly mör-möjekleriň çakmagy, bürmek keseli, botulizm (ätiýaçlandyryş tölegleriniň möçberi 108-nji madda boýunça ätiýaçlandyryş halatlary bilen baglanyşykly tölemäge degişli ätiýaçlandyryş pul möçberiniň Sanawy boýunça hasaplanylýar);
- adamynyň synasynyň bölekleriniň (ýatgynyň, iki ýa-da bir lüläniň, ýumurtgalyklaryň) aýrylmagyna getiren patologiki çaga dogrulmagy ýa-da ýatgydan daşardaky göwrelilik;
- süňkleriň tötänleýin döwür-ýenjigi, çykmagy, dişleriň gaçmagy, ýanyklar, saglygy goraýyş çäreleriniň nädogry geçirilmegi netijesinde synalaryň ýarylmagy (ýaralanmagy) ýa-da olaryň aýrylmagy.

Ýokarda sanalyp geçilen wakalar, eger olar ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ýüze çykan, saglygy goraýyş edarasynyň delilhaty (195-nji görnüş) bilen tassyklanylýan ätiýaçlandyryş halatlary diýlip ykrar edilýär.

Eger betbagtçylykly hadysalaryň sebäpleri, 14 ýaşdaky we ondan uly ätiýaçlandyrylanyň ýa-da ätiýaçlandyrylan çaganyň iş ukybynyň ýitirilmegine ýa-da heläkçilige getiren betbagtçylykly hadysa ätiýaçlandyryş halatyna degişli däl.

- Ätiýaçlandyrylanyň ýa-da ätiýaçlandyrylan çaganyň ýa-da ätiýaçlandyrylan çaga heläkçilige uçran halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin belenilen beýleki adamlaryň bet niýetli hereketleri;
  - ätiýaçlandyrylan adamyň alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddadan serhoş ýagdaýda içinden otlanylýan hereketlendirijileri ýa-da elektrik hereketlendirijisi bolan islendik özi ýöreýän serişdäni (awtomaşyn, motosikl, motoroller, moped, hereketlendirijili welosiped, traktor, kombayn, trolleýbus we başgalar), kateri ýa-da hereketlendirijili gaýygy dolandyrmagy bilen baglanyşykly, şeýle hem ulag serişdesini dolandyrmagy alkogoldan, neşeden ýa-da toksiki maddadan serhoş ýagdaýlaky, ulag serişdesini dolandyrmaga hukugy bolmadyk adama bermegi netijesinde olaryň bedenine zeper ýetmegi (helak bolmagy);
  - öz-özüne kast etmek (öz-özüni heläk etmek üçin janyna kast etmek) netijesinde bedene zeper ýetmegi (ölmegi) ýa-da zäherlenme, ätiýaçlandyrylanyň üçünji taraplaryň hukuga ters hereketleri netijesinde şeýle ýagdaýa ýetirilen halatlary muňa girmeyär;
  - ätiýaçlandyrylan adamyň öz bedenine bilgeşleýin zeper ýetirmegi.
- Eger waka şular netijesinde bolup geçen bolsa, ol ätiýaçlandyryş halaty bolup bilmeýär:
- ýadro partlamasynyň, radiasiýanyň ýa-da radioaktiw zäherlenmäniň täsiri;
  - her hili harby we terrorçylyk hereketleri, şeýle hem köpçülikleýin bidüzgünçilikler we olaryň getirýän zyýanly netijeleri.

§16.2. Ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak we onuň hereket edýän möhleti

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylanyň dil üsti arzasy esasynda baglaşylýar, oňa ätiýaçlandyryş şahadatnamasy-polisi berilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlandyrylanyň ylalaşygy esasynda belenilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan gününde sagat 24-de güýje girýär we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky gününde sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiýaçlandyrylana ol aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin islendik adamyny (ýa-da birnäçe adamy) bellemek hukuk berilýär.

Ätiýaçlandyrylan çaga aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylana tölenilýär, emma welin ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyrylan çagany bilkastlaýyn öldüren, onuň ölümüne sebäp bolan ýagdaýda bedenine zeper ýetiren bolsa, ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylanyň mirasdarlaryna tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe ätiýaçlandyrylan bu barada gönüden-göni özüne ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) tölenilen ätiýaçlandyryja ýazmaça arza bermek ýa-da bu barada aýratyn görkezme düzmek bilen üçünji tarapy bellemek hakyndaky özüniň ön beren

görkezmesini üýtgedip biler.

Är-aýalyň biriniň adyndan beýlekisine, çagalaryň adyndan ata-enelere we ata-eneleriň adyndan çagalara ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmaga we ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) tölemäge ýol berilýär, şeýle hem eger öz adyndan ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylýan adam Türkmenistanda hemişelik ýaşayan bolsa, başga adamynyň peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylyp bilner. Şu halatda öz adyndan ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adam ätiýaçlandyrylan diýlip ykrar edilýär. Hakykatda şol şertnamany baglaşan adam bolsa ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça hiç bir hukuga eýe bolmaýar. Şol adamyň diňe ätiýaçlandyrylan aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini alyjy hökmünde ätiýaçlandyryş şertnamasynda özüni görkezmäge hukugy bardyr.

Betbagtçylykly hadysalaryndan ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylan babatda hem, beýleki adam babatda hem baglaşylyp bilner.

Öňki ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti tamamlanýança täze möhlete ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly onuň güýje girýän senesi hereket edýän şertnamanyň möhleti tamamlanýan günden soňky gelýän günden başlanylyp görkezilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary şeýle ýagdaýlarda baglaşylmaýar:

- I we II topardaky maýyplar bilen.
- neşe çekýän, toksiki maddalary ulanýan, şeýle hem arakhorlukdan ejir çekýän adamlar bilen.
- durnukly nerw we psihiki bozulmalar sebäpli psihonewrologiýa dispanserinde hasapda durýan adamlar bilen.
- onkologik kesselleri, SPID we infisirlenen WIÇ kesselerinden ejir çekýän adamlar.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şeýle adamlar bilen baglanyşylandygy anyklanylsa, şonda şeýle şertnama baglaşylan günden başlap hakyky däl diýlip ykrar edilýär we ätiýaçlandyrylana öz töläň ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) iş alyp barmagyň çykdajylaryny aýyrmak bilen, gaýtarylyp berilýär.

§16.3. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy)

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylanyň we ätiýaçlandyryjynyň arasyndaky ylalaşyk boýunça bellenilýär.

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyryşyň pul möçberine göterimlerde bir ýyl we ondan köp möhlet üçin nyrh möçberinden ybaratdyr we şu möçberde bellenilýär:

- 0,25%-den 1,2%-e çenli - her bir anyk ýagdaýda töwekgelçilik derejesinden we hünärden ugur alyp, uly ýaşlylar üçin;
- 0,25% -talyplar üçin;
- 0,2%- çagalar üçin.

Bir ýyldan az möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ýyllyk wznosyň (baýragyň) möçberinden aşakdaky möçberlerde tölenilýär:

1 aýa	20%	7 aýa	70%
2 aýa	30%	8 aýa	75%
3 aýa	40%	9 aýa	85%
4 aýa	50%	10 aýa	90%
5 aýa	60%	11 aýa	95%
6 aýa	65%		

Bir ýyldan köp möhlete baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryşyň nyrh möçberi ätiýaçlandyryş möhletine degişlilikde köpeliýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşylanda taraplaryň ylalaşygy boýunça franşiza (ýüze çykan zeleliň öwezini dolmakda ätiýaçlandyrylanyň öz paýy) bellenip bilner.

Töwekgelçilik gaýtdan ätiýaçlandyryşa berlen halatynda ätiýaçlandyryş nyrhlarynyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny we gaýtdan ätiýaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy):

- nagt däl hasaplaşyk arkaly kärhananyň, edaranyň, guramanyň hasaphanasynyň üsti bilen;

- nagt pul bilen ätiyaçlandyrysş wekiline ýa-da gönüden-göni ätiyaçlandyryjynyň kassasyna tölenilýär.

Betbagtçylykly hadysalardan şertnamalar boýunça nagt pulsuz hasaplaşyk arkaly ätiyaçlandyrysş wznosy (baýragyny) geçirmek üçin wekil sanawy iki nusgada düzülýär we guramanyň hasaphanasyna berilýär.

Ätiyaçlandyrysş şertnamasy boýunça ätiyaçlandyrysş wznosy (baýragy) birwagtlaýyn hem-de, iki möhlete: 50 göterimi ätiyaçlandyrysş şertnamasy baglaşylan mahaly we 50 göterimi ätiyaçlandyrysş şertnamasy güýje girenden soň 4 aýdan gijä galynman tölenilip bilner.

Eger ätiyaçlandyrylan ikinji möhlet boýunça ätiyaçlandyrysş wznosyny (baýragyny) tölemän aradan çykan bolsa, onda ätiyaçlandyrysş wznosy (baýragy) ätiyaçlandyrysş töleginden tutulyp alynýar.

Eger ätiyaçlandyrysş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilmedik bolsa, ätiyaçlandyryjy ony töletmek üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça kesgitlep biler. Iki hepdelik möhlet geçenden soň ätiyaçlandyrysş halaty ýüze çykýan bolsa we şu wagta çenli ätiyaçlandyrylan wznosyny (baýragy) tölemegiň möhletini geçiren bolsa, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyrysş şertnamasyny üç we ondan köp senenama ýylynyň dowamynda yzygiderli baglaşan bolsa we munuň özi degişli ätiyaçlandyrysş resmi namalary bilen tassyklanylan bolsa, şonda iň soňky ätiyaçlandyrysş şertnamasynyň hereket edýän döwri tamamlanandan soň ätiyaçlandyrylana ýenillikli aý berilýär. Şol döwürde ätiyaçlandyrysş halaty ýüze çykan mahaly töleg iň soňky ätiyaçlandyrysş şertnamasynyň ätiyaçlandyrysşyň pul möçberinden hasaplanylýp geçirilýär. Emma welin iň soňky ätiyaçlandyrysş şertnamasynyň herekei edýän möhleti tamamlanandan soň bir aý geçýänçä ätiyaçlandyrylan täze ätiyaçlandyrysş şertnamasyny baglaşan bolsa we şol şertnamanyň hereket edýän döwründe ätiyaçlandyrysş halaty bolup geçen bolsa, töleg şol ätiyaçlandyrysş şertnamasynyň ätiyaçlandyrysşyň pul möçberinden hasaplanylýp geçirilýär.

Şol ätiyaçlandyrysş şertnamalary boýunça ätiyaçlandyrylana, eger ätiyaçlandyrysş halaty ýüze çykmasa, ätiyaçlandyrysşyň üç ýyllyk möhletinde 5göterim, ätiyaçlandyrysşyň dört ýyllyk möhletinde 10 göterim we ätiyaçlandyrysşyň baş ýyllyk möhletinde 15 göterim indirim berilýär.

Eger ätiyaçlandyrylanyň öz hünäri (wezipesini) nädogry görkezip we şunuň bilen baglanyşykda onuň şu hünärdäki (wezipedäki) adamlar üçin belläninden az ätiyaçlandyrysş baýragyny tölandigi anyklanylsa, şonda kem alnan wznos (baýrak) ätiyaçlandyrysş töleginiň möçberinden tutulyp alynýar.

Ätiyaçlandyrysş baýragy ätiyaçlandyrylanyň hünäri (wezipesi) üçin bellenilendäkiden köp möçberde ýalňyşlyk bilen alnan bolsa, şeýle halatda ätiyaçlandyrysş töleginiň möçberinden artyk alnan wznos (baýrak) ätiyaçlandyrylana gaýtarylyp berilýär.

Şu halatlarda ätiyaçlandyrysş şertnamasynyň hereketi bes edilýär:

- ätiyaçlandyrysş möhletiniň tamamlanmagy bilen;
- ätiyaçlandyrysş şahadatnamsaynda - polisinde görkezilen doly ätiyaçlandyrysş pul möçberi tölenilen halatynda;
- ätiyaçlandyrylan tarapyndan ätiyaçlandyrysş şertnamasynda bellenen möhletlerde ätiyaçlandyrysş wznosy (baýragy) tölenilmedik halatynda;
- ätiyaçlandyrylan adam aradan çykan halatynda;
- ätiyaçlandyrylan adam Türkmenistanyň çäklerinden daşaryk hemişelik ýaşaýan ýerinden giden halatynda.

Ätiyaçlandyrysş şertnamasy taraplaryň biriniň islegi boýunça ýatyrylyp bilner.

Ätiyaçlandyrysş şertnamasy möhletinden öň bes edilen ýagdaýynda, ätiyaçlandyryjy şertnamasynyň gutarmadyk möhleti üçin ätiyaçlandyrysş wznosyny (baýragyny), edilen çykdaýjylary aýryp, ätiyaçlandyrylana gaýtaryp berýär.

Eger-de ätiyaçlandyrysş halatynyň ýüze çykmagy bilen, ätiyaçlandyrysş öwezini doluş puly tölenen bolsa, şol şertnama wagtyndan öň bes edilip bilinmez.

Ätiyaçlandyrysş şertnamasy - polisi ýitirilen halatynda ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryjydan ýazmaça arza bermegiň üsti bilen, onuň öwezligini alyp biler. Öwezligi berlenden soň ýitirilen

ätiýaçlandyryş şahadatnamasy - polis hakyky däl diýlip hasap edilýär we şol boýunça hiç hili töleg geçirilmeyär.

Ätiýaçlandyrylan adamynyň aradan çykan halatynda ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň - polisiň öwezligi peýda alyja berilmeyär we ätiýaçlandyryş şertnamasyndan gelip çykýan ähli meseleler ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň - polisiň ätiýaçlandyryş guramasyna bar bolan nusgasynyň esasynda çözülýär.

§16.4. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini tölemegiň tertibi

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň tölenilmegi baradaky talap ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan ätiýaçlandyryş guramasyna berilýär. Şunda şu resminamalar berilmelidir:

- **ätiýaçlandyrylan adam tarapyndan bedenine zeper ýetmegi ýa-da beýleki ätiýaçlandyryş wakasynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly** bellenen görnüşdäki arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, bejeriş edarasynyň №195 görnüşdäki delilhaty;
- **peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan peýda alyjy tarapyndan** bellenen görnüşdäki arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, ätiýaçlandyrylanyň aradan çykandygy hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş tertibinde güwä geçilen nusgasy, ätiýaçlandyrylanyň aradan çykmagynyň oň halatynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin kimi belländigini hakyndaky görkezmesi, eger ol aýratyn düzülen bolsa;
- **ätiýaçlandyrylanyň mirasdarlary tarapyndan** bellenen görnüşdäki arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, ölüm hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş tertibinde güwä geçilen nusgasy, mirasa hukuk hakyndaky kepillendiriş edarasy tarapyndan berlen şahadatnama;
- **ätiýaçlandyrylan çaga aradan çykan halatynda** ätiýaçlandyrylan tarapyndan bellenen görnüşdäki arza, ätiýaçlandyryş şahadatnamasy - polisi, ätiýaçlandyrylan çaganyň ölümi hakyndaky şahadatnamanyň kepillendiriş edarasyna güwä geçilen nusgasy.

Döwlet ätiýaçlandyryş guramalary zerur halatlarda degişli edaralardan soraşdyrma, derňew ýa-da kazyýet edaralarynyň maglumatlaryny sorap alyp bilerler.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi şu halatlarda ätiýaçlandyrylan adamyň mirasdarlaryna tölenilýär:

- ätiýaçlandyrylan we görkezmede görkezilen adam bir wagtda (bir günde) aradan çykan halatynda;
- eger görkezmede görkezilen adam ätiýaçlandyrylandan oň aradan çyksa we ol görkezmäni üýtgetmese;
- eger ätiýaçlandyryş hakynda arza berlen mahaly ätiýaçlandyrylan görkezme galdyrmadyk bolsa ýa-da şertnamanyň hereket edýän döwründe ol şol görkezmäni ýatyan bolsa;
- eger ätiýaçlandyrylan görkezmede ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň olaryň familiýasy görkezilmezden mirasdarlara tölenilmelidigini görkezen bolsa.

Ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryş tölegleriniň möçberi Türkmenistanyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň dekabry aýynyň 24-inde çykaran №1070 Karary bilen tassyklanylýan, «howa, demir ýol, deňiz, içerki suw we awtomobil ulaglarynda ýolagçylary döwlet tarapyndan hökmany ätiýaçlandyrmak boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemek üçin bedene ýeten zeperiň agyrylyk derejesini kesgitlemegiň Düzgünlerine» laýyklykda hem-de bejeriş-öňüni alyş edaralarynyň delilhatlary (№195 görnüş) hasaplanýlar.

Eger ätiýaçlandyrylanyň bedeniniň ýumşak dokumalaryna, görüş, eşidiş ýa-da peşew-jynsy ulgamynyň synalaryna zeper ýeten bolsa, ol şeýle zeper ýetmeleriň zyýanly netijelerini kesgitlemek üçin hünärmen lukmana güwä geçilmäge ätiýaçlandyryjy tarapyndan iberilip bilner.

Ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykanda ätiýaçlandyrylan adam, ýa-da onuň mirasdarlary (peýda alyjy)haýal emam ätiýaçlandyryja habar etmäge borçludylar.

Ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň tölenilmegi hakyndaky arza, bu halaty tassyklaýan ähli zerur resminamalary bermek bilen, ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan gününden başlap 3 ýylyň dowamynda ýüz tutulyp bilner.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwründe bolup geçen bir ýa-da birnäçe ätiýaçlandyryş halatalary üçin tölegleriň umumy möçberi ätiýaçlandyryş pul möçberinden geçip

bilmez.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberlerini tölemek ätiýaçlandyryjy tarapyndan ähli zerur resminamalar alnandan soň 7 günün dowamynda geçirilýär. Kämilik ýaşyna ýetmedik adama töleg diňe şol bir wagtyň özünde bu barada hossarlyk we howandarlyk edarasyny habardar etmek bilen, onuň adyna ýazylan goýuma pul geçirmek arkaly tölenilýär.

Eger ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagyna sebäp bolan halatlar boýunça jenaýat işi gozgalan ýa-da kazyýetde şol işe seredilip başlanan bolsa, töleg hakyndaky çözgüdi kabul etmek derňew ýa-da kazyýetde seljerme tamamlanýança gaýra goýlup bilner.

Eger ätiýaçlandyrylan adam ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly ätiýaçlandyryja ýüz tutsa we ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisini, berejiş - önüni alyş edarasynyň delihatyny berse, ýöne welin özüne degişli ätiýaçlandyryşyň pul möçberini alman aradan çyksa, şol pul möçberi peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan adama ýa-da onuň mirasdarlaryna tölenilýär.

Kazyýet tarapyndan ätiýaçlandyrylan adam aradan çykan diýlip ygylan edilen mahaly ätiýaçlandyryşyň pul möçberi şeýle şertde, eger çözgütdä ätiýaçlandyrylan adamyň ölümüne wehim salýan ýa-da belli bir betbagtçylykly hadysadan ol heläk bolandyr diýip çak etmäge esas berýän ýagdaýlarda, dereksiz ýitendigi görkezilse hem-de onuň ýitim bolan ýa-da heläk bolandyr diýlip çak edilýän günü ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwrüne düşse tölenilýär.

Kazyýet tarapyndan ätiýaçlandyrylan adam dereksiz ýiten diýlip ykrar edilen mahaly ätiýaçlandyryşyň pul möçberi tölenilmeýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberini almak üçin ätiýaçlandyrylan adam ýa-da ony almaga hukugy bolan adam islendik adama ynanç hatyny berip biler. Şunda şahsy adamlara berilýän ynanç haty kepillendiriş tertibinde resmileşdirilmelidir.

Ätiýaçlandyryjynyň borçlary:

- ätiýaçlandyrylany ätiýaçlandyryş şertleri bilen tanyşdyrmaga;
- ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga;
- ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly ätiýaçlandyrylan adama ätiýaçlandyryşyň pul möçberini ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen tertipde hem-de möhletlerde tölemäge;
- öz hünär işi netijesinde ätiýaçlandyrylan hakyndaky alan maglumatlaryny aýan etmezlige.

Ätiýaçlandyrylýanyň borçlary:

- bellenen möçberde we tertipde ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) wagtynda tölemäge;
- betbagtçylykly hadysa ýüze çykan mahaly şeýle halatyň ýüze çykandygy hakynda ätiýaçlandyryjyny ýazmaça görnüşde habardar etmäge.

Bap 17. Gurluşyk-gurnaýyş işleriniň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§17.1. Ätiýaçlandyryşyň desgalary we obýekti

Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramalarynyň we edara görnüşindäki taraplaryň hem-de edara görnüşindäki tarapy döretmezden telekeçileriň arasynda binalary we desgalary gurmagyň, enjamlary gurnamagyň ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşmak düzgünleşdirilýär.

Ätiýaçlandyryş ätiýaçlandyrylýanyň peýdasyna ýa-da eger onuň üstüne gurluşyk-gurnaýyş işlerini ýerine ýetirmek üçin jogapkärçilik ýüklenýän bolsa, onda ätiýaçlandyryş şertnamasynda bellenen beýleki adamynyň (mundan beýlak - peýda alyjy) peýdasyna geçirilýär.

Ätiýaçlandyryş goragy diňe ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen ýerde üpjün edilýär.

Şular ätiýaçlandyryş desgalary bolup durýarlar:

- gurluşyk işleri, şol sanda gurulýan desgal, gurluşyk serişdeleri we gurluşlar, şeýle hem taslama-sanaw resminamalarynda göz önünde tutulan we gurluşyk işleri amala aşyrylýan zatlar we serişdeler bolup durýan beýleki emläkler;
- gurnaýyş işleri, gurulýan desgal, gurnalýan enjamlar, şeýle hem taslama-sanaw resminamalarynda göz önünde tutulan we gurnaýyş işleri amala aşyrylýan zatlar we serişdeler bolup durýan beýleki emläk;

- gurluşyk meýdançasynyň enjamlary (wagtlayynça jaýlar we desgalar, ammarlar, inžener ulgamlary we ş.m.);
- gurluşyk-gurnaýyş işlerini amala aşyrmak üçin niýetlenen gurluşyk tehnikasy, mehanizmler we enjamlar.

Eger ätiýaçlandyryş desgasynda sanalan emlägiň diňe bir bölegi degişli bolsa, bu hakda ätiýaçlandyryş şertnamasynda aýdylýp geçilýär.

Taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiýaçlandyryş wagtlayyn desgalara, gurluşyk meýdançasynda ýerleşýän gurluşyk tehnikasyna, gurluşyk we ulag mehanizmlerine degişli edilip bilner.

Gurluşyk-gurnaýyş töwekgelçilikleri ätiýaçlandyrylan mahaly ätiýaçlandyryjy aşakdakylaryň netijesinde ätiýaçlandyrylan emlägiň ýok edilmeginden ýa-da oňa zeper ýetmeginden çekilen zelesiň (göni ýitgileriň) öwezini dolýar:

- ýangynyň, partlaýşyň;
- ýertitremesiniň;
- suwuň joşmagynyň, suw almagynyň, ýeriň çökmeginiň, süýşmeginiň;
- tupanyň, tüweleýiň, harasadyň, gaýyň;
- elektrik energiýasynyň täsiriniň (gysga utgaşma, elektrik ulgamyna agram salma, atmosferadaky zarýadsyzlanmalar);
- urganlaryň we zynjyrlaryň üzülmeginiň, şaýlaryň we beýleki zatlaryň gaçmagynyň;
- gurluşyk meýdançasyndaky garaşylmadyk we öňünden görüp bolmaýan hadysalaryň bolmagynyň.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda başga ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, aşakdakylaryň gönüden-göni ýa-da ikinji derejeli täsiri netijesinde emele gelen ýitgiler tölenmäge degişli däl:

- islendik görnüşdäki harby hereketleriň we harby çäreleriň we olaryň zyýanly täsiriniň, minanyň, bombanyň we beýleki harby abzallaryň ýarylmagynyň, halk tolgunyşyklaryň, konfiskasiýanyň, rekwizisiýanyň, gozgamasyz edilmegiň, döwlet edaralarynyň görkezmesi bilen emlägiň zaýalanmagynyň ýa-da ýok edilmeginiň;
- ýadro partlamasynyň, radiasiýanyň ýa-da ätiýaçlandyrylanyň (peýda alyjynyň) ýa-da onuň wekilleriniň gödek biperwaýlygynyň;
- ätiýaçlandyryş halatyndan öň ätiýaçlandyrylana (peýda alyja) ýa-da onuň wekillerine belli bolan ýalňyşlygyň, ýetmezçiligiň ýa-da kemçiligiň;
- işleriň doly ýa-da bölekleyin ýatyrylmagynyň;
- käbir zatlaryň poslamagynyň, çüýremeginiň, tebigy könelmeginiň, öz-özünden ot almagynyň ýa-da käbir zatlaryň tebigy ýagdaýlarynyň, ýöne şular sebäpli bolan betbatçylykly hadysanyň netijesinde şularyň başga ätiýaçlandyrylan zatlaryň ýetiren zyýanynyň öwezini dolmak şerti bilen;
- synag we gözleg işleriniň;
- daşky faktorlaryň täsiri bilen bagly bolmadyk, gurluşyk tehnikasynyň we ulag serişdeleriniň içki döwürleriniň netijesinde zaýalanmagynyň.

Ätiýaçlandyryjy gurluşukda we gurnaýyşda ulanylýan serişdeleriň, gurallaryň we olaryň bölekleriniň abatlamak, çalyşmak bilen bagly bolan ýa-da şikesini düzetmegiň bahasynyň, şeýle-de işleri geçirmede goýberilen ýalňyşlyklary aýyrmagyň çykdaýylaryny tölemeýär. Ýöne bu çäklendirme gönüden-göni şikesli serişdelere we gurallara degişli bolmak bilen, dogry gurlan desgalarda, gurallarda we serişdelerde şu hili şikesleriň we işleriň netijesinde ýüze çykan ýitgileri tölemegiň mümkinçiligini aradan aýyrmaýar.

Mundan başga hem, ýangyç-çalgy serişdeleri, himikatlar, sowadyjy suwuklyklar we beýleki kömekçi serişdeler, ätiýaçlandyrylan desganyň öndürýän önümleri (gurluşyk we gurnaýyş işleri üçin zerur zatlardan başgalary), gymmat bahaly metallar, sungat eserleriniň daşlary, resminamalaryň we gymmatly kagyzlaryň ýitgileri we olara zeper ýetmegi, şeýle hem diňe tükellemegiň netijesinde ýüze çykan ýitirilen girdeji ýa-da şertnama boýunça jerimeler ýaly gytaklaýyn ýitgiler ätiýaçlandyryş bilen üpjün edilmeýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyryjanyň iki nusgada düzülen bellenen görnüşdäki

ýazmaça arzasynyň esasynda baglaşylýar. Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi, baýraklary we tölenmeli möhleti görkezilen arzanyň bir nusgasy ätiýaçlandyryjyda galdyrylýar, beýlekisi bolsa ätiýaçlandyrylana berilýär. Arzada aşakdakylar görkezilýär:

- ätiýaçlandyrylýanyň maglumatlary: guramanyň doly ady, hukuk salgysy, bank maglumatlary, telefonynyň/faksynyň/ nomerleri, ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmaga ygtyýarly adamyň wezipesi, familiýasy, ady, atasynyň ady;
- ätiýaçlandyryş gymmaty we ätiýaçlandyryşyň pul möçberleri;
- gurluşyk desgasynyň häsiýetnamasy;
- gurluşyk meýdanynyň ýerleşen ýeri;
- işleri geçirmegiň möhletleri;
- ulanmagyň kepillik möhletleri.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan güni sagat 24-de güýje girýär we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň soňky güni sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiýaçlandyrylana ätiýaçlandyryş şahadatnamasy – polisi berilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy bir ýyla çenli, bir ýyla we gurluşyk birnäçe ýyllaryň dowamynda edilýän bolsa, kesgitlenmedik möhlete baglaşylýar.

Bir ýyldan az möhlete baglaşylan şertnamalar boýunça ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) bir wagtda, hasaplanylýan ýyllyk wznosyň (baýragyň) möçberinden şu möçberlerde tölenilýär:

1 aý möhlete ätiýaçlandyrylan mahaly-20%, 2 aýa-30%, 3 aýa-40%, 4 aýa-50%, 5 aýa-60%, 6 aýa-70%, 7 aýa-75%, 8 aýa-80%, 9 aýa-85%, 10 aýa-90%, 11 aýa 95%;

Şertnama baglaşylandan soň girizilen üýtgetmeler ätiýaçlandyryjynyň we ätiýaçlandyrylanyň gollary bilen resmileşdirilýär, olar bolsa ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hem-de ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň-polisiniň bölegi bolup durýarlar.

Taraplaryň ylalaşygy bilen ätiýaçlandyryş şertnamasyna franşiza (ýitginiň tölenmeýän bölegi) girizilip bilner. Franşizanyň anyk möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden göterimlerde ýa-da kesgitli pul möçberinde kesgitlenip bilner.

Emläk ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen ýeriň çäklerinde ätiýaçlandyrylan hasap edilýär. Eger ätiýaçlandyrylan emläk ätiýaçlandyryş ýeriniň çäklerinden çykarylsa, ätiýaçlandyryjynyň bu emläge degişli bolan ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek boýunça borçnamalary bes edilýär. Ätiýaçlandyryş ýeri üýtgedilse, ätiýaçlandyrylan üýtgetmeleriň maglumatlaryny ätiýaçlandyryjy bilen ylalaşmalydyr.

Ätiýaçlandyrylýan şertnama baglaşanda ätiýaçlandyryş halatynyň ýa-da howpuň abanmagyna sebäp bolup biljek düýpli ähmiýeti bolan ahwalatlar barasynda ätiýaçlandyryja habar bermelidir. Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagyna ýa-da ony üýtgedilen mazmunda baglaşmagyna täsir edip biljek ýagdaýlar düýpli ýagdaýlar bolup durýar.

Düýpli ýagdaýlar hakyndaky habarlarda nädogry maglumatlar bar bolsa, ätiýaçlandyryjy şertnama baglaşmakdan boýun gaçyryp biler.

Ätiýaçlandyryş töwegelçiliginiň ýokarlanmagyna eltýän ýagdaýlar hakynda habardar edilen ätiýaçlandyryjy, hereket edýän şertnamanyň şertine üýtgemeleri girizmäge ýa-da ätiýaçlandyryş töwegelçiliginiň ýokarlanan derejesine deňeçerlikde goşmaça ätiýaçlandyryş tölegini talap etmäge haky bardyr.

Aşakdaky halatlarda şertnama bes edilýär:

- ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti tamamlananda;
- ätiýaçlandyryjy öz borçlaryny doly ýerine ýetirende;
- edara görnüşindäki tarap bolan ätiýaçlandyrylan ýapylan halatynda (eger hukuk oruntutyjy hakly adam bolmasa), ýa-da şahsy adam bolan ätiýaçlandyrylan aradan çykanda;
- talap boýunça (ätiýaçlandyryjynyň ýa-da ätiýaçlandyrylanyň göreldesi bilen).

Ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden öň bes edilen ýagdaýynda ätiýaçlandyryş baýraklarynyň gaýdyp berilmegi nagt däl hasaplaşygyň üsti bilen amala aşyrylýar. Şertnamanyň ýatyrylýandygy hakynda ätiýaçlandyrylana bir aý önünden habar berilmelidir.

§17.2. Ätiyaçlandyryş baýraklary, olary tölemegiň teribi we möhletleri

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş baýragyny diňe ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny alandan soň tölemäge borçludyr.

Ilkinji ýa-da bir gezek baýrak wagtynda tölenýänçä, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr.

Ätiyaçlandyryş baýragy ätiyaçlandyryş desgasynyň gymmatyndan, ätiyaçlandyryş nyryhyndan we her bir töwekgelçilik jogapkärçiliginiň möçberinden ugur alnyp hasaplanylýar.

Her bir anyk ýagdaýda töwekgelçiligiň derejesinden we ätiyaçlandyryşyň pul möçberinden ugur almak bilen, ätiyaçlandyryş baýraklarynyň möçberleri bellenilende köpeldiji ýa-da azaldyjy koeffisiýenti ulanylýar.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiyaçlandyryşa berlen halatynda ätiyaçlandyryş nyryhlarynyň möçberleri halkara ätiyaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Bir ýyla çenli baglaşylan ätiyaçlandyryş şertnamasy üçin ätiyaçlandyryş baýragy bir gezekde tölenilýär.

Bir ýyllyk ýa-da kesgitlenilmedik möhlete baglaşylan ätiyaçlandyryş şertnamasy üçin ätiyaçlandyryş baýragy bir gezekde, şeýle-hem dört gezekden köp bolmadyk, birnäçe möhletlerde tölenip bilner. Ätiyaçlandyryjydan ätiyaçlandyryş şahadatnamasy-polisi alnandan soň 14 gününň dowamynda birinji baýrak tölenmelidir.

Eger 1 ýyla ýa-da kesgitlenilmedik möhlete baglaşylan ätiyaçlandyryş şertnamalary boýunça ätiyaçlandyryş baýragy birinji möhletde bellenen möçberinden az tölense, onda şol şertnamalar baglaşylmadyk hasap edilýär. Bu ätiyaçlandyryş şertnamalary boýunça alnan ätiyaçlandyryş baýragy 10 günden gijä goýulman ätiyaçlandyrylana gaýtarylyp berilýär.

Ikinji baýragyň tölenmezligi sebäpli wagtyndan öň ýatrylan ätiyaçlandyryş şertnamasy, ätiyaçlandyrylan tarapyndan ätiyaçlandyryş baýragynyň bergisi üzülen şertinde, bir aýyň dowamynda dikeldilip bilner.

Eger başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiyaçlandyryşyň pul möçberine ätiyaçlandyrylan desganyň doly bahasy, şol sanda serişdeleriň, tehniki resmi- namalaryň taslama bahasy, ulagly äkitmegiň çykdajylary, işçi güýjüniň we ş.m. çykdajylary girýär. Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylan desganyň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan mahalyndaky hakyky bahasyndan (ätiyaçlandyryş gymmatyndan) ýokary bolmaly däldir.

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň üýtgändigini barada, şeýle hem ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň ýüze çykan ätiyaçlandyryş töwekgelçiliginde bolan üýtgemeler hakynda habar bermäge borçludyr. Töwekgelçiligiň derejesini ýokarlandyran üýtgemeler ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryş şertlerini üýtgetmäge we goşmaça baýrak tölemegi talap etmäge hukuk berýär. Eger ätiyaçlandyrylan täze şertler bilen ylalaşmaza ýa-da goşmaça baýragy tölemekden boýun gaçyrsa, töwekgelçiligiň ýa-da ätiyaçlandyryş baýragynyň üýtgän pursadyndan başlap ätiyaçlandyryş şertnamasy bozulan hasaplanýar we ätiyaçlandyrylana ätiyaçlandyryş döwrüniň galan möhletine degişli baýragyň bir bölegi gaýtaryp berilýär.

Ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi, ätiyaçlandyrylan emlägiň gurluşyk meýdançasyna düşürilen pursadyndan, ýöne ätiyaçlandyryş şertnamasynda şertlenen möhletden öň bolmadyk senede başlanýar, gurluşyk, gurnaýyş, gurallaryň boş ýa-da iş synaglary döwrüne dowam edýär we gurluşyk gutaryp desga ulanmaga berlende, ätiyaçlandyryş şertnamasynyň gutarýan möhletinden giç bolmadyk senede tamamlanýar.

Ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň aňry çägi ätiyaçlandyryşyň pul möçberidir. Eger ätiyaçlandyryş şertnamasynda bir halat üçin jogapkärçiligiň möçberi kesgitlenen bolsa, şol bir ätiyaçlandyryş halaty üçin, ähli ýitgileriň tölegleri, şol sanda ýitginiň önüni almak üçin ýa-da ýitgini azaltmak üçin we meýdançany arassalamak üçin çykdajylar, agzalan möçberden ýokary bolmaly däldir.

Eger bir ätiyaçlandyryş halaty sebäpli ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşan birnäçe taraplar ýitgi çeken bolsa, tölegiň umumy möçberi bu taraplaryň arasynda franşizany we üçünji tarapdan alnan tölegi aýyrmak bilen, ýitginiň umumy pul möçberinden her tarapyň ýitgisine deňeçerlikde

tölenýär. Ätiýaçlandyrys halaty ýüze çykanda ätiýaçlandyrylan emläk boýunça başga ätiýaçlandyrys şertnamalary bar bolsa, çekilen zeled boýunça ätiýaçlandyrys tölegi her bir ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyrylan puluň möçberine deňeçerlikde tölenýär.

Ätiýaçlandyrylana (peýda alyja) bagly bolmadyk sebäpler boýunça işler üç aýdan köp bolmadyk möhlete durzulan bolsa, bu möhlet üçin ätiýaçlandyrys durzulýar we işler başlanandan soň ätiýaçlandyrysň möhletini işleriň durzulan wagtyna görä uzaltmak bilen, goşmaça baýrak tölemeçlik şertinde ýene-de ätiýaçlandyrys şertnamasy güýje girizilýär. Bu ýagdaýda ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy ätiýaçlandyryja işleriň durzulan we başlanan seneleri barada habar bermelidir. Beýleki ýagdaýlaryň ählisinde ätiýaçlandyrysň möhleti diňe ätiýaçlandyrylanyň we ätiýaçlandyryjynyň ylalaşygy boýunça, goşmaça baýrak tölemek bilen uzaldylýar.

Işleriň güýçli depginde alnyp barylmaýy netijesinde şertnamada görkezilen möhletinden öň tamamlansa, ätiýaçlandyrys baýragy gaýtarylyp berilmäge degişli däl

Ätiýaçlandyrys halaty ýüze çykanda, ätiýaçlandyryjynyň görkezmelerine garaşman ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy ýitgini azaltmak üçin we üçünji tarapa talap hukugyny üpjün etmek üçin mümkin bolan ähli çäreleri görmelidir we ýitginiň ähli görnüşini barada ýazmaça (teleks, telegramma, telefonogramma bilen) ätiýaçlandyryja habar bermelidir, soňra bolsa, ýitginiň anyk suratlandyrmasy we dürs hasaplamasy gowşurmalydyr. Mundan başga hem ätiýaçlandyryja şu emläk boýunça beýleki ätiýaçlandyrylanlar bilen baglaşylan şertnamalar barasynda ýazmaça habar bermelidirler.

Ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyrys halatyndan soňky ýagdaýy düzetmäge (çalyşmak, abatlaýyş işleri) diňe ätiýaçlandyryjynyň wekilleri tarapyndan zaýa bolan emläk we wakanyň bolan ýeri göründen soň ýa-da ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlandyrys halatynyň zyýanly netijelerini ýok etmek üçin etmeli işler ýazmaça ylalaşylandan soň başlap biler.

Ätiýaçlandyryjynyň ýa-da onuň wekilleriniň munuň üçin zerur çäreleri görüp ýa-da görkezip, ätiýaçlandyrylan emlägi halas etmäge we goramaga gatnaşmaga hukugy bardyr. Ätiýaçlandyryjynyň ýa-da onuň wekilleriniň bu hereketleri ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrys öwezini doluş tölegini tölemek borjuna ykrar etmegi däl. Eger ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy agzalan hukuklaryny amala aşyrmaga ätiýaçlandyryja päsgel berse, ätiýaçlandyrys öwezini doluş tölegi ýitginiň köpelmegine elten möçberine görä azaldylýar.

Haýsy pulda ätiýaçlandyrys baýragy tölenen bolsa, şol pulda-da ätiýaçlandyrys öwezini doluş tölegi tölenilýär. Ätiýaçlandyrylan bilen ylalaşygyň esasynda ätiýaçlandyrys öwezini dolmasy peýda alyjynyň çykdaýlary çeken pulunda tölenilip bilner.

Ýok bolan emlägiň öwezini dolmasyň möçberi ätiýaçlandyrys halatynda ony çalşyrmagyň bahasy ýa-da onuň hakyky bahasy bilen, haýsysy az bolsa şoňa baglylykda çäklenilýär.

Eger zeper ýeten emlägi abatlamak üçin harajatlar onuň ätiýaçlandyrys halatyndaky hakyky bahasyndan ýa-da çalşyrmagyň bahasyndan ýokary bolsa, emläk doly ýok edilen hasaplanýar. Emlägiň bahasy kesgitlenende onuň diňe ätiýaçlandyrys pul möçberinde nazara alnanlary hasaba alnýar.

Emläge zeper ýeten ýagdaýynda ony ätiýaçlandyrys halatynyň öň ýanyndaky ýagdaýyna getirmek üçin gerek bolan abatlaýyş işleriniň çykdaýlarynyň öwezi dolunýar.

Ätiýaçlandyryjy ýitginiň önüni almak ýa-da ýitgini peseltmek maksady bilen edilen çykdaýlary, eger şertnamanyň şertleri boýunça tölemäge degişli bolan halatynda töleýär. Şeýle hem, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrys halatyndan soň meýdançany arassalamak üçin paýhasly edilen çykdaýlary ätiýaçlandyrys pul möçberiniň, ýöne 2 göterimden köp bolmadyk möçberinde töleýär.

Arassalaýyş işleriniň çykdaýlary diýlip, meýdançany ätiýaçlandyrys halatyndan soň, dikeldiş işlerini geçirmäge ýaramly etmek üçin edilen çykdaýlar hasaplanýar, olar bolsa degişli resminamalar bilen tassyklanylmalýdyr.

Ätiýaçlandyryjy tarapyndan öwezini doluş tölegi üstünden ätiýaçlandyrys şertnamasynda şertleşilen pul möçberini ýa-da göterimi (franşizany) aýyrmak bilen, tölenýär. Eger bir ätiýaçlandyrys halaty boýunça birnäçe ýitgi dörän bolsa, doly pul möçberinde ýa-da

ätiýaçlandyryş pul möçberiniň göteriminde aňladylan franşıza pul möçberinden diňe bir gezek aýrylýar.

Ýitginiň möçberini, onuň ýüze çykmagynyň häsiýetini we ýagdaýyny kesgitlemek üçin ätiýaçlandyryjynyň wekilleriniň ätiýaçlandyryş halaty bolan ýere barmaga we ätiýaçlandyrylanyň we peýda alyjynyň degişli resminamalary görmäge erkin hukugy bolmalydyr.

Ýitginiň ýüze çykmagynyň ýagdaýlary, häsiýeti we möçberi barada ätiýaçlandyryjynyň we ätiýaçlandyrylanyň arasynda çaprazlyk ýüze çykسا, mesele aşakdaky tertipde döredilen seljeriş toparý tarapyndan çözülýär:

- her tarap özüniň bilermenini belleýär we bu barada biri-birine habar berýär. Eger bir tarap bilermeni belläninden soň 2 hepdäniň dowamynda ikinji tarap öz bilermenini bellemese, ol bilermen birinji tarapyň haýyşy boýunça seljerme geçirilýän ýeriň- Söwda senagat edarasy tarapyndan bellenýär. Bu bilermenleriň ylalaşykly gelen netijesini taraplaryň kabul etmegi hökmanydyr. Eger bilermenler ylalaşyp bilmese, olar seljeriş toparýnyň başlygy hökmünde üçünji bilermeni saýlaýarlar. Iki bilermen üçünji bilermeni saýlamakda belli netijä gelip bilmeseler, ol bir tarapyň arzasy bilen seljeriş geçirilýän ýeriň- Söwda senagat edarasy tarapyndan bellenýär. Sesleriň köplügi bilen karar kabul edýär;
- her tarap öz bilermeniniň hyzmat hakyny töleýär. Seljeriş toparýnyň başlygynyň hakyny iki tarap deň möçberde töleýär.

Eger ätiýaçlandyrylýan:

- töwekgelçilik hakynda pikir öwürmek üçin zerur bolan düýpli ýagdaýlar barada nädogry maglumat beren bolsa;
- töwekgelçiligiň şertinde emele gelen düýpli üýtgemeler barada ätiýaçlandyryja habar etmedik bolsa we ol barada ätiýaçlandyryjy bilen ylalaşmadyk bolsa;
- ätiýaçlandyryjynyň ýa-da onuň wekilleriniň zeletiň ýagdaýlaryny, häsiýetini we möçberini kesgitlemäge gatnaşmagyna päsgel beren bolsa;
- ýitgini kesgitlemek üçin zerur resminamalary bermedik bolsa çekilen zelet üçin ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemekden doly boýun gaçyrmaga hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy tarapyndan zeletiň önüni almak we peseltmek üçin ýerlikli işleriň geçirilmezligi sebäpli ýüze çykan zeletiň degişli ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini ätiýaçlandyryjynyň tölemezlige hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini töläneninden soň, ätiýaçlandyryja şol tölegiň möçberinde ätiýaçlandyrylanyň ýa-da peýda alyjynyň zelet üçin jogapkär taraplara bolan talap hukugy geçýär.

Ätiýaçlandyrylan günäkär tarapa talap hukugyny amala aşyrmak üçin ähli möhüm resminamalary ätiýaçlandyryja bermäge we zerur çäreleri görmäge borçludur. Eger ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy bu hukuklaryndan ýüz öwürseler ýa-da olaryň günäsi bilen bu hukugy amala aşyrmak mümkin bolmasa, onda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş öwezini doluş töleginiň degişli bölegini tölemekden boşadylýar, eger-de töleg doly tölenen bolsa, ätiýaçlandyrylan alan öwezini doluş tölegini ätiýaçlandyryja gaýtaryp bermäge borçludur.

Bap 18. Buraw işleriniň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§18.1. Ätiýaçlandyryşyň tertibi we ätiýaçlandyrylýan desgalar

Buraw işlerini meýletin ätiýaçlandyrylyşynyň hukuk binýady bolup “Türkmenistanyň Raýat” bitewi Kanunyna, «Ätiýaçlandyryş hakyndaky», «Uglewodorod serişdeleri hakyndaky» Türkmenistanyň Kanunlaryna, Türkmenistanyň Prezidentiniň 1997-nji ýylyň ýanwar aýynyň 29-ynda çykaran №3001 Karary bilen tassyklanylýan, „Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy hakyndaky düzgünnama” we beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalar çykyş edýärler.

Türkmenistanyň Döwlet ätiýaçlandyryş guramalary edara görnüşindäki taraplar bilen nebit, gaz, geotermal, suw hem-de beýleki guýulary, raýat jogapkärçiligini we buraw enjamlaryny ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar.

Aşakdakylar nebit, gaz, geotermal, suw we beýleki guýular ätiýaçlandyrylýan desgalar bolup

durýarlar, ýagny:

- önüm çykarylýp başlanandan işler tamamlanýança ýa-da başga sebäpler bilen ätiýaçlandyryş bes edilýänçä burawlamak, çuňaltmak, hyzmat etmek, abatlamak, dikeltmek ýa-da önümi çykaryp başlamaga taýýarlamak boýunça geçirilýän işler;
- nebiti, tebigy gazy ýa-da beýleki suwuk ýa-da gaz görnüşli gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary çykarmak bilen alnyp barylýan işler;
- nebiti, tebigy gazy ýa-da beýleki gazylyp alynýan baýlyklary çykarmak haýsydyr bir sebäpler boýunça wagtlaýyn bes edilen, petiklenen ýa-da gaýry usul bilen konserwirlenen guýular;
- guýulara önüm berýän nebitli ýa-da gazly gatlaklar boşanyndan soň nebiti, tebigy gazy ýa-da beýleki suwuk ýa-da gaz görnüşli gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary çykarmak bes edilen guýular;
- şertnamalaýyn çäklerde we onuň ýerasty kânlerinde daşky gurşawa ýetirilen zelesiň, şol sanda howanyň, suwuň, topragyň we toprak astynyň hapalanmagynyň zyýanly netijelerini ýok etmek bilen baglanyşykly ýüze çykan çykdajylar. Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça:
- üçünji taraplaryň ömrüne we saglygyna ýetirilen zelesi üçin;
- üçünji taraplaryň emlägine ýetirilen zelesi üçin raýat-hukuk jogapkärçiliginiň töwekgelçilikleri ätiýaçlandyrylyp bilner.

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryşa hödürlenilýän guýularyň nähili ýagdaýdadygy, şeýle hem ýokarda görkezilýän işleriň haýsylary geçirilýän wagtda ätiýaçlandyryşyň baglaşylýandygy barada ätiýaçlandyryjyny habardar etmäge borçludyr.

Buraw enjamlary boýunça hem ätiýaçlandyryş goragy berilýär. Ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen aşakdakylar ätiýaçlandyryşa degişlidirler:

- buraw enjamlary, nebit we gaz guýularyny ulanmak we olara hyzmat etmek boýunça enjamlar, şeýle hem derrikler, kranlar, gazanlar, boýlerler, buraw turbalary, gurallar, ätiýaçlyk şaýlary, agregatlar, garnituralar we şeýle enjamlara degişli esbaplar, şonuň ýaly-da şunuň ýaly buraw işlerinde ätiýaçlandyrylanyň ulanýan beýleki zatlary;
- göçme enjamlar, hereket edýän düzümler, sement, buraw ergini ýa-da buraw garnuwy, himikaliler, çöwlük turbalary, sowma ýollar, çyzgylyr, meýilnamalar we resmi namalar, şeýle hem ammarlardaky emläk. Şu bölümde atma-at sanalyp geçilen emläk diňe şeýle halatda, eger munuň özi ätiýaçlandyryş şertnamasy arkaly aýratyn göz önünde tutulan bolsa ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen enjamlar we emläk diňe ätiýaçlandyrylýan ýeriň çäklerinde ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Eger şol enjam başga ýere geçirilýän bolsa, diňe şeýle halatda, ýagny ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryjyny wagtynda (azyndan 1 aý öňünden) öňde boljak şonuň ýaly göçürme barada habardar edende ätiýaçlandyryş täze ýerde hereket etmegini dowam etdirýär. Şeýle halatda ätiýaçlandyryjy enjamyň bir ýerden başga ýere geçirilmegi bilen ýüze çykan töwekgelçiligiň üýtgemegine laýyk gelýän wznosyň (baýragyň) möçberini bellemäge hukugy bardyr.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan halatlarda we goşmaça wznos (baýrak) tölenilen şertlerde:

- ätiýaçlandyrylýanyň kärende şertnamasy, hakyna tutmak ýa-da lizing boýunça alan ýa oňa buýrujy ýa-da başga adamlar tarapyndan berlen ätiýaçlandyrylan guýularda peýdalanylýan buraw enjamyna ýa-da bolmasa beýleki enjama, şol sanda hususan-da, buraw we çöwlük turbalaryna we iş geçirmekde ulanylýan beýleki enjama ätiýaçlandyrylanyň kanuna ýa-da kärende şertnamasyna laýyklykda hakyna tutmaga ýa-da lizinge laýyklykda ýetirilen zelesiň öwezini dolmaga borçly bolan derejesinde ýetirilen zelesiň;
- ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemäge borjunyň ýüze çykmagyna getirýän waka dörän ýa-da şol wakanyň ýüze çykmak howpy dörän halatynda enjamlary halas etmek boýunça zerur bolan hem-de maksadalaýyk çykdajylaryň ätiýaçlandyryş arkaly üsti dolunýar. Şu kadalaryň şertlerinde:
- nebitiň we gazyň öňünden görülmedik ýagdaýda atylýp çykmagy;
- kraterleriň, grifonlaryň we çukurlaryň tötänleýin emele gelmegi;

- maçtalaryň, kranlaryň ýa-da derrikleriň gollarynyň ýokary galmagy ýa-da aşak goýberilmegi;
- buraw enjamlarynyň, derrikleriň ýa-da maçtalaryň çökmegi ýa-da guýa sorulmagy;
- ätiýaçlandyryşyň çäklerinde ýerüsti gatnatmalar netijesinde ýüze çykan zealleriň hem üsti dolunýar.

Ýeriň aşagynda ulanylýan buraw guraly, şeýle hem beýleki enjam diňe:

- nebitiň we gazyň önünden görülmedik ýagdaýda atylýp çykmagy;
- kraterleriň, grifonlaryň ýa-da çukurlaryň tötänleýin ýagdaýda emele gelmegi;
- ýangyn;
- partlama netijesinde çekilen zealllerden ätiýaçlandyrylan hasap edilýär.

Atylýp çykmagy diýlip guýudan buraw ergininiň tötänleýin ýagdaýda we üzüň-kesil atylýp çykmagyna düşünilýär. Şeýle atylýp çykmadan soňra guýunyň çuňluk sütüni üstünden geçýän ýeriň üst tarapyň aşagyndaky haýsydyr bir gatlakda nebitiň, gazyň ýa-da suwuň basyşynyň guýudaky buraw ergininiň sütüniniň basyşyna garanynda ýokary bolmagy netijesinde nebitiň, gazyň ýa-da suwuň gözegçilik edilmeýän ýagdaýda akymy ýüze çykýar, munuň özi bolsa guýunyň gözegçilik ýagdaýdan çykmagyna getirýär.

Kraterleriň, grifonlaryň ýa-da çukurlaryň tötänleýin ýagdaýda emele gelmegi diýlip gözegçilik edip bolmaýan guýudan çykýan nebitiň, gazyň ýa-da suwuň akymynyň täsiri astynda topragyň haraplanmagy netijesinde guýunyň gözbaşynyň töwereginde çukur görnüşli çuňlugyň emele gelen halatyna düşünilýär.

Guýuda ýa-da buraw ýerinde ýangyny söndürmek boýunça çykdajylaryň, şeýle hem gymmatly düzümleriň, köpürjik emele getirýän düzümleriň ýa-da ýangynlary söndürmek üçin peýdalanylýan islendik beýleki serişdeleriň bahasynyň ýangyn mahaly olara zeper ýetendigine (ýitirilendigine) ýa-da ýangyny söndürmek üçin peýdalanylandygyna garamazdan, ätiýaçlandyryş bilen üsti dolunmaýar.

Kraterleriň, grifonlaryň ýa-da çukurlaryň emele gelmeginiň ýa-da bolmasa nebitiň, gazyň ýa-da suwuň atylýp çykmagynyň bes edilmegi ýa-da önüniň alynmagy boýunça islendik çykdajylar hem öwezini dolunmaga degişli däl. Ätiýaçlandyryş şulara borçludur:

a) eger ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen başga ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyrylan enjamlary özbaşdak ýagdaýda we diňe öz işçi güýçlerini peýdalanmak bilen ulanmaga;

b) buraw işleri geçirilýän ýerde aýlawly burawlaýan enjamlar üçin Türkmenistanyň degişli edaralary tarapyndan bellenen tertibi we kadalary, şeýle hem ähli zerur howpsuzlyk çärelerini berjaý etmäge;

ç) burawlanýan mahaly buraw ergini hökmünde düzüminde nebit, ýag bolan ýa-da aerirlenen garyndylaryň peýdalanylmagyna ýol bermezlige, emma munuň özi «goşmaça burawlamak», buraw guralyny «tutmak» üçin, şeýle hem ýol berilýän beýleki halatlar esasynda ýag bolmadyk garyndylaryň peýdalanylmagynyň mümkinçiligini aradan aýyрмаýar.

Eger kärendä almak ýa-da buraw enjamlaryna hyzmat etmek üçin baglaşylan şertnamalar arkaly kärendä berijiniň ýa-da tehniki taýdan hyzmat edýän guramanyň kärendä berlen işleriň ýa-da bolmasa olaryň hyzmat edýän buraw enjamlarynyň ygtybarlylygy ýa-da hili babatda haýsydyr bir çäklendirmeler göz önünde tutulýan bolsa, şonda şeýle çäklendirme şu ätiýaçlandyryş kadalaryna laýyklykda üsti dolunýan ýitgiler boýunça ätiýaçlandyryjynyň regres ygylan etmäge bolan hukugyna täsir etmeýär. Islendik halatda:

- boş durulmagy, ätiýaçlandyrylan enjamy peýdalanmagyň wagtlaýyn mümkin dældigi we gaýry gytaklaýyn zealller;
- ogurlanylmagy, ýitim bolmagy ýa-da gaýry öwseli zealller;
- içinde döwürmegi, motoryň partlamagy ýa-da gaýry şonuň ýaly sebäpler netijesinde enjama zeper ýetmegi;
- şeýle enjamy taslamakda, onuň gurnamasynda ýa-da gurluşynda ýalňyşlyklar netijesinde ýüze çykan zelleler öwezini dolunmaga degişli däl.

Tölenilen ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi könelmegini nazara almak bilen, zeper ýeten ýa-da ýok edilen enjamyň hakyky bahasyndan geçmeli däl.

Eger guýyny gözbaşyndan ýeriň üst tarapyna, deňziň düýbünden ýa-da beýleki suw howdanlarynyň düýbünden çykýan buraw ergininiň, nebitiň, gazyň ýa-da suwuň akymy duýdansyz we önünden görülmedik ýagdaýda ýüze çyksa hem-de eger: şeýle akym:

- buraw işleri geçirilýän ýerde bar bolan, atylýp çykmalaryň önüni almak üçin niýetlenilen hem-de buraw işlerini geçirmegiň şertlerini nazara almak bilen, buraw işleri geçirilýän ýerde bolmaly prewentorlary ýa-da gaýry enjamy ulanmak arkaly ýeterlik derejede çalt durzulyp bilinmese;
- buraw ergininiň sütüniniň agramyny ýa-da basyşyny artdyrmak arkaly ýa-da bolmasa guýa gaýry şolar ýaly serişdeleri goýbermek arkaly ýeterlik derejede çalt durzulyp bilinmese;
- degişli gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary çykarmak boýunça buraw işleri geçirilýän ýer we töweregindäkiler üçin howpsuz bolsa;
- şeýle akymyň ýüze çykmagy ygtyýarly edaralar tarapyndan degişli guýularyň gözegçilikden çykan diýlip yglan edilmegine getirse, guýy gözegçilikden çykan hasap edilýär.

Eger nebitiň, gazyň, suwuň ýa-da gaýry suwuklygyň tötänleýin ýüze çykan akymy ýeriň üst tarapyna çykmazdan, ýeriň aşagynda guýynyň çuňluk sütüninde ýerleşýän bolsa, guýy gözegçilikden çykan hasap edilmeýär. Eger:

- suwuklygyň ýa-da gazyň guýynyň gözegçilikden çykmagyna sebäp bolan akymy buraw işleri geçirilýän ýerde bar bolan degişli enjamy ulanmak bilen buraw işleri geçirilýän ýer we töweregindäkiler üçin howp döretmekden bes edilse, durzulsa ýa-da durzulyp bilense;
- gönüden-göni ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň ön ýanynda guýulary burawlamak, çuňaltmak, gurnamak ýa-da abatlamak boýunça geçirilýän işler ýa-da gaýry şonuň ýaly işler dikeldilse ýa-da haýal edilmän dikeldilip bilinjek bolsa;
- ätiýaçlandyrylan guýy gönüden-göni ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň ön ýanyndaky ýagdaýa getirilse, ýagny eger ulanyş guýusynda nebiti ýa-da gazy çykarmak dikeldilse we beýleki ýagdaýlarda;
- nebitiň we gazyň guýynyň gözegçilikden çykmagyna sebäp bolan akymy buraw işleri geçirilýän ýer we töweregindäkiler üçin howp döretmezden, degişli gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary çykarmak üçin peýdalanylýp bilinjek bolsa, şeýle halatda gözegçilikden çykan guýa) gözegçilik dikeldilen hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylanyň ýazmaça arzasy esasynda 1 ýyla çenli, 1 ýyla we ondan köp möhlete baglaşylýar

Arzada guýulary we beýleki desgalary ätiýaçlandyrmak üçin arza berýänler hakyndaky ähli zerur maglumatlar bolmalydyr. Arza ätiýaçlandyryja berlenden soň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň bir bölegine öwrülýär.

Ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryşa kabul edilýän emläk babatda töwekgelçiligiň derejesini kesgitlemek üçin düýpli ähmiýeti bolan özüne mälim ähli ýagdaýlar hakynda habar bermäge borçludur. Ätiýaçlandyrylan şeýle hem ätiýaçlandyrylýan emläk babatda töwekgelçiligiň derejesini kesgitlemek maksady bilen, ätiýaçlandyryjynyň onuň önünde goýan ähli meselelerine jogap bermäge borçludur.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyryşa kabul etmek ätiýaçlandyryjy tarapyndan ýazmaça görnüşde tassyklanylýan pursadyndan başlap baglaşylan hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň – polisiniň berilmegi bilen resmileşdirilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnama baglaşylan günde sagat 24-de, ýöne ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen seneden soň başlanýar, emma ätiýaçlandyryş goragy:

- ätiýaçlandyryşyň başlanýan seneden soň burawlanyp başlanýan guýular boýunça – burawlanýan pursadyndan başlap;
- ätiýaçlandyryş başlanýan senesinde buraw ýa-da abatlamak işleri, çuňaltmak, gaýtadan enjamlaşdyrmak ýa-da enjamlaýyn hyzmat etmek boýunça işler alnyp barylýan guýular boýunça – işleriň ätiýaçlandyryşy başlanýan senesinde alnyp barylýan görnüşi tamamlanýan pursadyndan başlap;

- özleri barasynda ätiýaçlandyrylýanda ätiýaçlandyryşyň başlanýan senesinde ätiýaçlandyryş gyzyklanmasy bolmadyk guýular barasynda – onda şeýle gyzyklanma ýüze çykan pursadyndan başlap hereket edip başlanýar.

Ätiýaçlandyryşyň şertnama baglaşylan günde sagat 24-de başlanýar we şertnamada göz önünde tutulan möhletniň ahyrky gününde sagat 24-de tamamlanýar. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy baş ýyldan ýokary möhlete baglaşylsa, onda taraplaryň her biri ony ýatyrnak hakda duýdurylandan soň üç aýyň geçmegi bilen şertnamany ýatyrp biler.

Eger şertnama bir ýyldan ýokary möhlete uzaldylsa, ätiýaçlandyryş gatnaşyklary agzalman olaryň uzaldylýandygy we möhletinden öň togtadylýandygy hakyndaky ylalaşyk hakyky däl. Ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryşy ýatyrmagyň üç aýlyk möhletini hemişe berjaý etmäge borçludur. Emma ätiýaçlandyryş goragy:

- ätiýaçlandyrylýanyň islegi boýunça diňe burawlanýlan döwürde ätiýaçlandyrylan guýular boýunça – buraw işleri tamamlanan pursadyndan başlap, ýagny guýynyň gözbaşynda sorujy enjam, prewenterlar ýa-da başga hili şonuň ýaly enjam oturdylan ýa-da buraw enjamy buraw meýdançasýndan sökülip aýrylan we aýrylan pursadyndan başlap;
- şertnamada göz önünde tutulan ätiýaçlandyryş möhleti geçýänçä ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryş bähbidi ýitirilen guýular barasynda şol guýular boýunça şeýle ätiýaçlandyryş bähbidi ýitirilen pursatdan başlap;
- burawlamak buýrujy bilen baglaşylan şertnama arkaly geçirilýän guýular barasynda guýy buýruja berlen pursadyndan başlap şertnamada görkezilen ätiýaçlandyryş senesinden öň hem bes edilýär.

Eger ätiýaçlandyryş buraw işleri, guýyny çuňaltmak, ony abatlamak, gaýtadan enjamlaşdyrmak ýa-da oňa enjamlaýyn hyzmat etmek boýunça işler geçirilýän döwürde baglaşylan hem-de ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) metrleýin möçberler boýunça ýa-da gaýry ýörite möçberler boýunça tölän bolsa, hatda eger şu işleriň tamamlanýan pursady ätiýaçlandyryş şertnamasynda göz önünde tutulan seneden soň ýüze çykýan hem bolsa, işleriň şolar barasynda şeýle ätiýaçlandyryş baglaşylan görnüşleriniň tamamlanmagy boýunça bes edilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhletiniň dowamynda ätiýaçlandyryş şahadatnamasynyň–polisiniň şertleri boýunça ätiýaçlandyryjynyň öwezini dolmagyna degişli zeelleri emele getiren wakasy ýüze çyksa we eger şol waka ätiýaçlandyryş şertnamasy tamamlanan senesinden ýa-da şeýle şertnamanyň bozulan senesinden soň dowam etse, şonda şeýle zeletiň şonuň ýaly ätiýaçlandyryş bilen üsti dolunýar hem-de öwezini dolma şol babatda ätiýaçlandyryş wakasy ýüze çykan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça jogapkärçiligiň bellenen möçberleriniň çäklerinde tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş halaty diýlip ätiýaçlandyrylan guýulara ýa-da ätiýaçlandyrylan beýleki desgalara daşky güýçler arkaly ýetirilýän tötänleýin we önünden görülmedik täsire düşünilýär. Guýularyň gözegçilikden çykmagy ýangyn ýa-da bolmasa ätiýaçlandyrylan desgalara başga hili zeper ýetmegi ýa-da olaryň ýok edilmegi şol täsiriň netijesi bolup durýar.

Eger guýularyň gözegçilikden çykmagy ýa-da bolmasa ätiýaçlandyrylan desgalara gaýry zeper ýetmegi ýa-da olaryň ýok edilmegi tebigy betbagtçylyklar, hususan-da, ýer titremesi, wulkan işjeňligi, tupan, hasarat ýa-da tüweleý zerarly ýüze çyksa, şonda şol tebigy betbagtçylyklar arkaly ätiýaçlandyryş ýerinde şeýle tebigy betbagtçylygyň başlanýan pursadyndan başlap 72 sagadyň dowamynda ätiýaçlandyrylan guýulara ýa-da gaýry ätiýaçlandyran desgalara ýetirilen ähli zeel bir waka bilen ýüze çykan hasap edilýär.

Ýüze çykmagy bilen kanunyň ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ätiýaçlandyryş guramasy tarapyndan ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň ätiýaçlandyryş möçberini tölemegini baglaşdyrýan wakasy ätiýaçlandyryş halaty hasap edilýär. Ätiýaçlandyryş wakasynda ýüze çykmagynyň ähtimallylygynyň we tötänleýinliginiň alamatlary bolmalydyr.

§18.2. Ätiýaçlandyryş töwegelçilikleriniň görnüşleri

Baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjy:

- ✓ öň gözegçilikden çykan ätiýaçlandyrylan guýulara gözegçiligiň dikeldilmegi ýa-da gözegçiligiň dikeldilmegine synanyşyk bilen baglanyşykly, şeýle hem ätiýaçlandyrylan guýuda gury ýeriň ýokarysynda ýa-da bolmasa deňziň düýbünde ýüze çykan ýangyn, beýleki guýularda ätiýaçlandyrylan guýynyň gözegçilikden çykmagy netijesinde ýüze çykan ýangyn ýa-da ätiýaçlandyrylan guýynyň gözegçilikden çykmak ýa-da ýanmak wehimini salýan gaýry ýangyn söndürilen (söndürmäge synanyşyk edilen) mahaly ätiýaçlandyrylanyň çeken çykdajylary;
- ✓ eger guýulara zeper ýetmegi ýa-da olaryň ýok edilmegi;
- ✓ guýularyň gözegçilikden çykmagy.
  - Buraw, abatlaýyş enjamyna ýa-da buraw platformalaryna:
  - ýeriň üst tarapynda ýa-da deňziň düýbünde partlama;
  - ýyldyrym urmagy;
  - ýerüsti, suw ýa-da howa ulag serişdesi bilen çakyşmagy;
  - tupan ýa-da harasat, ýertitremesi;
  - suw joşmagy;
  - buraw diňiniň, derrigiň ýa-da kranyň ýykylmagy; ýakor, ýakor zynjyry, buý ýa-da balyk tutulýan zynjyr bilen çakyşmagy arkaly zeper ýetmegi ýa-da olaryň ýok edilmegi;
  - buraw enjamynyň ýolunmagy ýa-da gysylmagy netijesinde bolup geçen bolsa, ätiýaçlandyrylan guýular ýa-da olaryň belli-belli ýerlerini gaýtadan burawlamak ýa bolmasa dikeltmek boýunça çykdajylar babatda ätiýaçlandyryş goragyny berýär.
- Hapalanmagynyň çeşmesi ätiýaçlandyrylan, gözegçilikden çykan guýular bolan daş-töweregiň haraplanmagy bilen baglanyşykly:
  - üçünji taraplaryň saglygyna ýa-da emlägine ýetirilen zeled üçin;
  - üçünji taraplaryň özlerine degişli ýa-da özleri tarapyndan kärendä alnan gozgalmaýan emlägi peýdalanmaga mümkinçiligiň ýokdugy üçin öwezini dolma hökmünde;
  - daş-töweregi hapalaýan maddalary toplamagyň ýa-da ýok etmegiň bahasyny, şeýle hem açyk deňizde nebit tegmilini tutup almak boýunça we daş-töweregiň mundan beýläk-de hapalanmagynyň önüni almak boýunça çykdajylary goşmak bilen, tebigaty dikeldiş çäreleriniň geçirilendigi üçin;
  - kazyýetlerde we Araçy kazyýetlerde ätiýaçlandyrylana ýa-da ätiýaçlandyryja daş-töweregiň ýokarda görkezilen hapalan-magy bilen olaryň ýetiren zelediniň öwezini dolmak hakynda üçünji taraplar tarapyndan bildirilen hak islegler boýunça işleri ýöretmek baradaky çykdajylaryň, şol sanda kazyýetiň ýa-da araçy kazyýetiň çözgüdi boýunça ätiýaçlandyryjy öwezini dolmaga borçly bolan hak isleg bildirijiniň kazyýet çykdajylarynyň möçberlerini ätiýaçlandyryjy Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda tölemäge borçludur.
- Diňe taraplaryň ylalaşmagy boýunça we ätiýaçlandyrylýan tarapyndan goşmaça wznoslar (baýraklar) tölenilen şertlerinde:
- ✓ ätiýaçlandyrylýanda işleýän adamlardan, onuň baş potratçylaryndan ýa-da kömekçi potratçylaryndan, şeýle hem olara degişli emläkden başga adamlary, haýwanlary we gozgalýan emlägi başga ýere geçirmek boýunça zerur bolan hem-de maksadalaýyk çykdajylar babatda, eger şunuň ýaly başga ýere geçirmek ygtyýarly döwlet edaralarynyň görkezmesi boýunça amala aşyrylýan bolsa, eger başga ýere geçirmek haýsydyr bir döwlet ýa-da jemgyýetçilik gaznasynyň hasabyna geçirilmeýän bolsa we eger başga ýere geçirmegiň zerurlygy ätiýaçlandyrylan guýynyň gözegçilikden çykmagy ýa-da nebitiň we gazyň duýdansyz ýagdaýda atylýp çykmagy bilen ýüze çykan gönüden-göni wehim ýa-da şeýle atylýp çykmagyň wehimi bilen ýüze çykanda ätiýaçlandyryş goragy berilýär.
- Ähli halatlarda şu ýagdaýlar netijesinde ýetirilen zeled we çekilen ýitgiler öwezi dolunmaga degişli däl:
  - her hili harby hereketler, köpçülikleýin bidüzgünçilikler, döwlet edaralarynyň görkezmesi boýunça ätiýaçlandyrylan emlägiň we zatlaryň bahasy tölenilmän elden alynmagy, tussag edilmegi, ýok edilmegi ýa-da olara zeper ýetirilmegi;
  - islendik görnüşde ýadro energiýasynyň täsiri;

- ätiýaçlandyrylýanyň ýa-da onuň elinde işleýän adamlaryň bilgeşleýin ýa-da bolmasa gödek seresapsyzlygy;
- kanunçylyga laýyklykda ýa-da ätiýaçlandyrylan çäklerde hereket edýän häkimiýetleriň beýleki görkezmeleri bilen ätiýaçlandyrylýana, onuň kömekçi potratçylaryna ýa-da onuň elinde işleýän adamlara jerimeleriň, puşmana pullarynyň ýa-da pul görnüşindäki jerime çäreleriniň belenilmegi;
- hususan-da önümleri getirmekde bökdençlikler ýa-da olaryň wagtynda getirilmezligi, önüm çykarmakda arakesmeler, buraw işleriniň möhletleriniň ýerine ýetirilmezligi ýa-da bolmasa guýularyň wagtynda ulanylmaga berilmezligi, guýularyň önüm öndürjiliginin azalmagy ýa-da olaryň önüm berijiliginin pese gaçmagy, ýa-da nebitli we gazly gatlaklarda basyşyň peselmegi, ätiýaçlandyrylan guýulary peýdalanmagyň mümkin dälidiği ýa-da beýleki şonuň ýaly sebäpler bilen ýüze çykan goşmaça ýitgiler, hatda eger şeýle goşmaça ýitgiler ätiýaçlandyryş halatlary netijesinde ýüze çykan hem bolsa;
- partladyjy maddalaryň ulanylmagy ýa-da saklanylmagy bilen ýüze çykan detonirlemek ýa-da partlama;
- daş-töweregiň hapalanmagy, eger şeýle hapalanmak gaty, suwuk ýa-da gaz görnüşli maddalaryň daş-töwerege bilgeşleýin goýberilmeginiň netijesinde ýüze çykan bolsa ýa-da ätiýaçlandyrylýanyň ýa-da ätiýaçlandyrylan adamlaryň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän çäklerinde ätiýaçlandyrylan işler geçirilýän mahaly daş-töweregi goramak boýunça Türkmenistanyň kanunçylygy, merkezi döwlet dolandyryş edaralarynyň hem-de ýerli ýerine ýetiriji häkimiýet edaralarynyň kadalaşdyryjy hukuk namalary arkaly belenen ölçegleri we kadalary ýerine ýetirmezliginiň netijesi bolsa;
- ätiýaçlandyrylan guýa gözegçiligi dikeltmek ýa-da gözegçiligi dikeltmäge synanyşyk boýunça işleri geçirmek, eger şol guýy ätiýaçlandyryşyň çäklerinde işleýän degişli häkimiýetleriň, inspeksiýa ýa-da gözegçilik edaralarynyň görkezmesi boýunça gözegçilikden çykan diýlip yglan edilen bolsa, ýöne şu ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertlerine laýyklykda gözegçilikden çykan hasap edilmeýän bolsa;
- ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen şertlenilen çäklerden daşarda ätiýaçlandyrylan işleri geçirmek.
Eger munuň özi ätiýaçlandyryş şertnamasynda aýratyn göz önünde tutulmadyk bolsa, şular netijesinde ýüze çykan zeleller öwezini dolunmaga degişli dälir:
- ✓ guýulary burawlamak, abatlamak, olara hyzmat etmek, olary berkitmek ýa-da çuňaltmak boýunça işleri geçirmek, eger şeýle işler şu şertnama boýunça ätiýaçlandyryş başlanýança başlanyp tamamlanmadyk bolsa;
- ✓ ýerttitremesi, wulkan işjeňligi, ýerasty oduň täsiri, şeýle hem ýangyn, partlama ýa-da çabgaly tolkunlar, eger şol hadysalar gönüden-göni şeýle ýagdaýlaryň netijesinde ýüze çykan bolsa;
- ✓ buraw işleri geçirilýän sebitde ýerleşýän buraw, abatlaýyş ýa-da beýleki önümçilik enjamalaryna zeper ýetmegi.

§18.3. Jogapkärçiligiň belenenen möçberleri

Ätiýaçlandyryş şertnamalary baglaşylan mahaly her bir ätiýaçlandyryş halaty boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegle-riniň aňryçäk möçberleri (ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň belenenen möçberleri) belenenilýär. Bir ätiýaçlandyryş halaty boýunça ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň tölegi hiç bir şertlerde jogapkärçiligiň belenenen möçberiniň göwrüminden geçip bilmez.

Buraw enjamy boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryjynyň we ätiýaçlandyrylýanyň ylalaşmagy boýunça şu ýagdaýlarda ätiýaçlandyrylýan desganyň hakyky bahasynyň çäklerinde belenenilýär:

- eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda belenenen ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan pursadynda ätiýaçlandyrylan desganyň hakyky bahasyndan az bolsa, ätiýaçlandyryş tölegi ätiýaçlandyryş möçberiniň we ätiýaçlandyrylan desganyň hakyky bahasynyň gatnaşygyna deňeçerlikde tölenilýär;

- eger ätiyaçlandyryş şertnamasynnda görkezilen ätiyaçlandy-ryşyň pul möçberi ätiyaçlandyrylan desganyň hakyky bahasyndan artýan bolsa, onda ätiyaçlandyryş şertnamasynyň pul möçberiniň şertnama baglaşylan pursatda hakyky bahadan geçýän bölegi babatda hakyky däl bolup durýar.

Taraplaryň ylalaşmagy boýunça ätiyaçlandyryş şertnama-synnda emläk babatda ýetirilen zeled, şahsy zeled, şol sanda saglyga ýetirilen zeled we ölüm boýunça aýratynlykda jogapkärçiligiň bellenen möçberiniň çäklerinde raýat jogapkärçiligi boýunça ätiyaçlandyryş tölegleriniň aňryçäk möçberleri bellenilip bilner.

Her bir senenama ýylynyň dowamynda ýüze çykan ähli ätiyaçlandyryş halatlary boýunça ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi şertnamada bellenen ätiyaçlandyryş möçberlerinden (jogapkärçiligiň ýyllyk bellenen möçberinden) artyp bilmez.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynnda çekilen zeelleriň öwezini dolmaga ätiyaçlandyrylýanyň hut özüniň gatnaşmagy – franşıza göz önünde tutulyp bilner. Franşizalaryň çäklerinde çykdajylar we çekilen zeeller ätiyaçlandyrylýanyň hasabyna geçirilýär.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän döwrüniň dowamynda her bir ätiyaçlandyryş halaty boýunça öwezini dolma şol şertnama bilen bellenen franşizalary tutup galmak bilen tölenilýär.

Taraplaryň ylalaşmagy boýunça aýry-aýry halatlarda franşı-zalar ätiyaçlandyryş möçberiniň görterimlerinde bellenilip bilner.

Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiyaçlandyryş şertnama-synnda göz önünde tutulan möçberlerde we möhletlerde tölenilýär. Eger ätiyaçlandyryş şertnamasynnda başgaça göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny–polisini alanyndan soň ilkinji wznosy (baýragy) tölemäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryş şertnamasyny bilen buraw işleri boýunça wznoslaryň (baýraklaryň) möçberleriniň şu görnüşleri bellenilip bilner: buraw işleriniň ýa-da guýulary çuňaltmak we gazyp gutarmak işleriniň geçirilýän döwrüne – her bir burawlanan metr üçin. Eger ätiyaçlandyryş şertnamasynyň köp ýyllyk esasynda baglaşylan bolsa, şonda metrleýin bahalar boýunça tölenilen ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiyaçlandyrylýana buraw işleri tamamlanylan ýylynyň ahyryna çenli guýularyň ätiyaçlandyryş goragyna hukuk berýär;

-abatlamak, gaýtadan enjamlaşdyrmak we tehniki taýdan hyzmat etmek boýunça işleriň geçirilýän döwri üçin - wagt boýunça hasaplanylýan esasynda;

Buraw enjamy boýunça we raýat-hukuk jogapkärçiligi boýunça ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberi jogapkärçiligiň bellenen möçberlerinden, nyrh möçberlerinden we **№1 goşundyda** görkezilen ätiyaçlandyryş möhletinden ugur alnyp hasaplanylýar.

№1 goşundy

**Ýyllyk ätiyaçlandyryş möhletine görterimde buraw işleriniň meýletin
ätiyaçlandyryşy boýunça nyrh möçberleri**

1.	Raýat-hukuk jogapkärçiligi a) ýetirilen şahsy zeled boýunça b) emläk babatda ýetirilen zeled boýunça	2
2.	Ähli töwekgelçiliklerden goragly enjamlar	2
3.	Guýa gözegçiligiň ýitirilmegi	2
4.	Ekologiýa jogapkärçiligi	2,8

Her bir anyk ýagdaýda töwekgelçiligiň derejesinden ugur alyp, ätiyaçlandyryş tölegleriniň möçberleri bellenen mahaly peseldiji (1,0-dan 0,4-e çenli) we köpeldiji (1,0-dan 5,0-a çenli) koeffisientleri ulanmak mümkindir.

Bir ýyldan az möhlete ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşylan mahaly ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) ýyllyk ätiyaçlandyryş wznosyndan (baýragyndan) şu möçberlerde hasaplanylýar (doly bolmadyk aý doly aý hasap edilýär):

Ätiyaçlandyryşyň möhleti	Ýyllyk wznosdan (baýrakdan) görterim
1 aý	20

2 aý	30
3 aý	40
4 aý	50
5 aý	60
6 aý	70
7 aý	75
8 aý	80
9 aý	85
10 aý	90
11 aý	95

Eger ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenileninden soň ätiýaçlandyryşyň möçberini öňki möçberinde dikeltmek maksady bilen goşmaça ylalaşyk baglaşylýan bolsa, ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) şu formula boýunça hasaplanylýar:

$$D = \frac{(B1-B2)*\pi}{12}$$

şunda D- goşmaça ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy);

B1- şertnama baglaşylan pursatda ätiýaçlandyryş möçberinden ugur almak bilen hasaplanylýan bir ýyl üçin ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy);

B2- şertnama üýtgedilen pursatda ätiýaçlandyryş möçberinden ugur almak bilen hasaplanylýan bir ýyl üçin ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy);

n - şertnama tamamlanýança galan doly aýlaryň sany.

Ätiýaçlandyryjy ilkinji we bir gezek ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilýänçä öz borçlaryndan erkindir.

Eger ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenilmedik bolsa, ätiýaçlandyryjy ony tölemegiň iki hepdelik möhletini ýazmaça kesgitlep biler. Şunda möhletniň netijeleri barada görkezilmelidir.

Bellenilen möhlet tamamlanandan soň ätiýaçlandyryş halaty ýüze çyksa we şol wagta çenli ätiýaçlandyrylýan wznosy (baýragy) ýa-da görerimleri tölemegi möhletinide geçirse, ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden öň bozulsa, nobatdaky ätiýaçlandyryş ýyly tamamlanýança bes edilse, ol möhletinden öň güýjüni ýitirýär ýa-da şunuň netijesinde turuwbaşdan hakyky däl bolýar. Ätiýaçlandyryja töwekgelçilik çeken ýa-da şeýle töwekgelçiligi çekmäge borçly bolan döwür üçin ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) hasaplanylýar. Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylan tarapyndan möhletinden öň bozulsa, wznosyň (baýragyň) ätiýaçlandyryja hasaplanylýan möçberi polisde görkezilen iň az wznosdan (baýrakdan) az bolup bilmez.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiýaçlandyryşyň şertleri we ätiýaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Bap 19. Suw ulag serişdeleriniň utgaşdyrylan meýletin ätiýaçlandyrylyşy

§19.1.Ätiýaçlandyrmagyň tertibi we obýekti

Suw ulag serişdeleriniň utgaşdyrylan meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryjy şertnamada şertleşilen töleg boýunça (ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy)) şertnamada göz önünde tutulan halat ýüze çykan ýagdaýynda ätiýaçlandyrylana ýa-da başga, peýdasyna şertnama baglaşylan adama (peýda alyja) ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen kesgitlenen pul möçberiniň çäklerinde bu ýagdaý sebäpli ätiýaçlandyrylan deňiz (derýa) gämisine ýetirilen zyýanyň, şeýle hem üçünji taraplaryň emlägine, saglygyna ýa-da ömrüne ýetirilen zeel sebäpli bolan ýitgileriň öwezini dolmaga (öwezini doluş tölegini tölemäge) borçlanýar.

Üçünji taraplar suw ulag serişdeleriniň utgaşdyrylan ätiýaçlandyryş şertnamasynyň taraplary bolup çykyş etmeýän, olara degişli bolan emläkleriň zyýan çekmegi sebäpli ýetirilen ýitgileri, şeýle hem ätiýaçlandyrylan (peýda alyjy) tarapyndan suw ulag serişdesi dolandyrylanda şahsy adamyň ömrüne we saglygyna ýetirilen zyýan sebäpli ýüze çykan ýitgileri bolan edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlardyr.

Suw ulag serişdesi ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça kanun, başga hukuk namasy ýa-da şertnama esasynda bu emlägi goramakda bähbidi bolan başga tarapyň (ätiýaçlandyrylanyň ýa-da peýda alyjynyň) peýdasyna ätiýaçlandyrylyp bilner.

Ätiýaçlandyryş goragy diňe ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen çäklerde (ýa-da ýolunda) üpjün edilýär.

Ätiýaçlandyryş obýekti bolup Türkmenistanyň kanunçylygyna çapraz gelmeýän suw ulag serişdesine, ýüke eýeçilik etmek, ony ulanmak we dolandyrmak bilen bagly bolan, maşynlary, enjamlary, takelažy, içki bejergisini we beýlekileri içine almak bilen, şeýle hem ätiýaçlandyrylanyň şahsyýetine ýa-da şahsy adamyň emlägine, şeýle hem edara görnüşindäki tarapa ýetiren zeleliniň öwezini dolmagy bilen, emläk bähbitleri çykyş edýärler.

Suw ulag serişdesi diýlip deňiz (derýa) gämisiniň düzüm gurluşyna: ýangyç-ýaglaýjy we beýleki çykdaýy materiallaryny aýyrmak bilen, gabarasyna, hereketlendirijisine, gäminiň enjamlaryna we abzallaryna düşünilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça deňiz (derýa) gämileri olaryň etmeli işine, ýüzmeli ýerlerine, gurlan materialyna, hereketlendirijisiniň kysymyna baglylykda we aşakdaky toparlara bölünüşine görä ätiýaçlandyrylyp bilinýärler:

- etmeli işi boýunça – söwda, gulluk, sport, balykçylyk, ýolagçy, gezelenç (lihterler, tirkeg gämileri, buz döwüji gämiler, paromlar, baržalar, katerler we ş.m.).

Söwda gämileri daşayan ýüküniň häsiýetine baglylykda aşakdakylara bölünýärler:

a) gaba salnan we gaplanylmadyk gury ýükleri daşamak üçin niýetlenilen gury ýük daşayan gämiler (refrižera-torlar, agaç daşajylar, däne daşajylar, konteýner daşajylar, paket daşajylar we ş.m.);

b) suwuk ýükleri guýup daşamak üçin niýetlenilen suwuk ýükleri daşajylar (tankerler we ş.m.).

Şular ätiýaçlandyryşa kabul edilmeyär:

- a) gurluş parçalary (hereketlendirijileri, gabarasy, gurluşy, gämiçilik we beýleki gämi gurnawlary, maşynlary we enjamlary) awariýa ýagdaýynda bolan suw ulag serişdeleri;
- b) gämileriň döwlet ýazgysyna girizilmedik we degişli buz toparynyň resmi bellige alnyşy bolmadyk suw ulag serişdeleri;
- ç) suw gämilerinde bolan we ätiýaçlandyryýana degişli bolmadyk we şertnama gatnaşyklarynyň netijesinde alynmadyk emläk.

Gämileriň gabarasynyň ätiýaçlandyryşy boýunça (kasko) jogapkärçiliginiň möçberi aşakdaky şertleriň biriniň esasynda kesgitlenilýär:

“Ýok bolmak we zeper ýetmek üçin jogapkärçilik bilen”

Bu şertlerde baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça aşakdakylaryň öwezi dolunýar:

- a) oduň, ýyldyrymyň, boranyň, tüweleýiň we beýleki tebigy betbagtçylyklaryň, çakyşmagyň, ýalpaklyga batmagynyň, buzy içine almak bilen, başga gämi ýa-da islendik hereketsiz ýa-da ýüzýän obýekt bilen çakyşmagynyň netijesinde ýa-da gäminiň agdarylmagynyň ýa-da gark bolmagynyň netijesinde, şeýle hem ýük ýüklenilende, ýerleşdirileninde we düşürilende ýa-da ýangyç alnanda bolan betbagtçylykly hadysanyň netijesinde, gämide partlaýşyň bolmagynyň, gazanlaryň ýarylmagynyň netijesinde gäminiň doly (hakykatda ýa-da gurluş taýdan) ýok bolmagynyň netijesinde ýüze çykan ýitgiler;
- b) goramak üçin ýa-da ýangyny söndürmek üçin edilen çäreleriň netijesinde gämä zeper ýetmeginiň ýitgileri;
- ç) umumy heläkçilik boýunça çykdaýylar we ýitgiler;
- d) gämileriň çakyşmagy sebäpli ätiýaçlandyrylýanyň beýleki gäminiň eýesine tölemäge borçly bolan ýitgileri;
- e) gämini halas etmek we gorap saklamak üçin, şeýle hem ýitginiň möçberini azaltmak üçin

maksadalaýyk edilen harajatlaryň, eger ýitgileriň öwezi ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertleri boýunça dolunýan bolsa.

“Zeper ýetmegi üçin jogapkärçilik bilen»

Bu şertlerde baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça aşakdakylaryň öwezi dolunýar:

- a) islendik sebäpler boýunça ýüze çykan gäminiň, onuň mehanizmleriniň, maşynlaryň ýa-da enjamlaryň zeperlerini aýyrmak boýunça çykdajylar;
- b) gämi boýunça umumy heläkçiligiň çykdajylary we ýitgileri;
- ç) ýitginiň önüni almak üçin we möçberini kesgitlemek üçin edilen zerur we maksada laýyk harajatlar, eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertleri boýunça ýitgileriň öwezi dolunýan bolsa.

«Diňe gäminiň doly ýok bolmagy üçin jogapkärçilik, halas etmegiň çykdajylaryny içine almak bilen»

Bu şertlerde baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça diňe gäminiň ýok bolmagynyň ýa-da dereksiz ýitmeginiň ýitgileriniň, şeýle hem gämini halas etmek üçin edilen zerur we maksadalaýyk çykdajylaryň öwezi dolunýar. Hiç bir hili beýleki ýitgileriň, şol sanda umumy heläkçilige degişli bolanlaryň öwezi dolunmaýar.

«Diňe gäminiň doly ýok bolmagy üçin jogapkärçilik bilen»

Bu şertlerde ätiýaçlandyryş boýunça gäminiň ýok bolmagynyň ýa-da dereksiz ýitmeginiň ýitgileriň öwezi dolunýar. Gämini halas etmek üçin edilen zerur we maksadalaýyk çykdajylaryň öwezi dolunmaýar.

“Zeper ýetmegi üçin jogapkärçilik bolmazdan, diňe çakyşmak halatlary muňa girýär”

Bu şertlerde ätiýaçlandyryş boýunça zeper ýetmegiň ýitgileri diňe olaryň sebäbi çakyşmak, ýalpaklyga batmak, ýangyn ýa-da gämidäki partlaýyş, gämileriň çakyşmagy ýa-da gäminiň islendik hereketsiz ýa-da ýüzýän obýekt bilen çakyşmagy (buzy içine almak bilen), agdarylmagy ýa-da gämini gark almagyndan goramak we ýangyny söndürmek üçin edilen çäreler bolsa, öwezi dolunmaga degişlidir. Ätiýaçlandyryşyň bu şertleri boýunça aşakdakylaryň hem öwezi dolunýar:

- a) gäminiň dereksiz ýitmeginiň ýitgileri;
- b) umumy heläkçilik boýunça çykdajylaryň we ýitgileriň;
- ç) gämileriň çakyşmagy sebäpli ätiýaçlandyrylanyň beýleki gäminiň eýesine tölemäge borçly bolan ýitgileri;
- d) gämini halas etmek üçin edilen zerur we maksadalaýyk harajatlar.

“Hususy heläkçilik üçin jogapkärçiliksiz”

Bu şertler boýunça umumy heläkçilige degişli bolan ýitgileriň, zeper gäminiň gabarasyna we roluna däl-de, enjamlara, maşynlara we gazanlara degişli bolsa öwezi dolunýar. Diňe ýangyny söndürmegiň ýa-da halas ediş amallary döwründe başga gämi bilen çakyşmagyň netijesinde gämä ýetirilen zeper sebäpli bolan zyýanyň öwezi dolunýar we gäminiň ýalpaklyga batmagy, gämide ýangynyň we partlaýyşyň bolmagy, gämileriň çakyşmagy (halas ediş amallary wagtynda däl) ýa-da gäminiň islendik hereketsiz ýa-da ýüzýän obýekt bilen çakyşmagy (buzy içine almak bilen), agdarylmagy ýa-da gäminiň gark bolmagy netijesinde emele gelen ýitgileriň öwezi dolunmaýar.

Gämi eýesiniň jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça aşakdaky töwekgelçilikler ätiýaçlandyrylyp bilinýär:

- hasaba alnan gäminiň kapitanyň, deňizçisiniň ýa-da ekipažynyň agzasynyň heläk bolmagynyň, ten şikeslerini almagynyň ýitgileri ýa-da öwezini dolmalary;
- gämide ýüki işläp taýýarlamak üçin hakyna tutulan islendik adamyň ýüki işläp taýýarlaýan wagty aradan çykmagynyň ýa-da ten şikeslerini almagynyň ýitgileri ýa-da öwezini dolmalary;
- kapitanyň ýa-da ekipažyň agsazynyň heläkçiligi, ten şikesleri sebäpli kanuny ýa-da köpçülikleýin ýa-da ýörite ylalaşyk boýunça çekilen çykdajylar;
- hasaba alnan gäminiň kapitanyň, ekipažynyň islendik agzasynyň ýurduna eltilmeginiň çykdajylary;
- eger zerur bolsa, heläkçilige uçranyň ýa-da ýurduna äkidileniň ýerine ekipažyň agzalaryny hakyna tutmagyň çykdajylary;
- kapitana ýa-da ekipažyň agzasyna ýok edilen emläginiň bahasyny tölemegiň çykdajylary;

- heläkçilik ýagdaýyna düşen deňizçiler boýunça gämi eýesiniň çeken çykdaýylary;
  - biletsiz ýolagçylary, ten şikeslerini alan adamlary we kesellileri düşürmek ýa-da geçirmek bilen bagly bolan port we dewiasiýa çykdaýylary;
  - ömri halas etmek boýunça çykdaýylar, eger olar kasko ätiýaçlandyryjylary tarapyndan dolunmaýan bolsa;
  - çaknyşyk ýagdaýyna jogapkärçilik;
  - ýokardaky bölümçede görkezilen çaknyşygyň ýitgisiniň öwezini dolmasyndan ýokary (meselem, ýokary galma, ýok etmek, gark bolan gämini ýagtylandyрма we ş.m.), çaknyşyk sebäpli bolan çykdaýylar we harajatlar;
  - islendik porta, doka, bende, ýere, suwa ýa-da başga hereketsiz ýa-da hereket edýän obýekte (ýöne beýleki gämä ýa-da ondaky emläge däl) ýetirilen zyýan we zeper. Suwlaryň nebit önümleri bilen zaýalanmagynyň zyýany;
  - gämileriň çaknyşyk sebäpli bolmadyk zyýanlary;
  - tirkege almak hakyndaky şertnamalar boýunça jogapkärçilik, eger bu adaty gäminiň gabarasyny ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça dolunmaýan bolsa;
  - heläkçilik çeken hasaba alnan ätiýaçlandyrylan gämini galdyrmak, aýyrmak, ýok etmek, yşyklandyrmak ýa-da bakenler bilen belgilemek boýunça çykdaýylar we harajatlar;
  - gämide äkidilýän yük boýunça gämi eýesiniň borçnamalaryny bozmagy ýa-da yüküň ýa-da başga emlägiň zaýalanmagy üçin jogapkärçilik;
  - ätiýaçlandyrylan gämide äkidilýän yüke çaknyşyk sebäpli ýetirilen ýitgiler üçin jogapkärçilik;
  - ätiýaçlandyrylan gäminiň heläk bolmagy ýa-da heläkçilik çekmegi boýunça bähbitleri goramak ýa-da derňemek boýunça çykdaýylar;
  - ýerli häkimiýet edaralarynyň goşulmagyny düzgünleşdirmek maksady bilen, çekilen çykdaýylar we harajatlar;
  - gämi eýeleriniň kazyýet we beýleki harajatlary.
- Ýokarda agzalan ähli şertlerde aşakdakylaryň netijesinde bolan zyýanyň öwezi dolunmaýar:
- a) talaňçylygyň, ogurlygyň, beýleki jenaýatçylykly ýa-da bilkastlaýyn hereketleriň, eger olar ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy tarapyndan edilen bolsa;
  - b) gämi ýola düşmänkä onuň ýüzüş ukybynyň ýokdugyny ätiýaçlandyrylanyň, peýda alyjynyň ýa-da olaryň wekilleriniň bilmekleri;
  - c) gäminiň etmeli işinde göz önünde tutulmadyk ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilmedik maksatlar we şertler üçin ulanylmagy;
  - d) gäminiň ätiýaçlandyryş şertnamasynda ylalaşylan ulanylmaly ýerinden başga ýerde ulanylmagy, eger bu önüni alyp bolmajak güýjüň netijesinde bolmadyk bolsa;
  - e) gäminiň, onuň bölekleriniň, maşynlarynyň, enjamlarynyň ýa-da degişli zatlarynyň könelmegi, poslamagy;
  - ä) gäminiň buz topary bilen bellenilmedik şertlerde ulanylmagy;
  - f) islendik atom energiýasyny we bölekler bölünýän maddalary ulanmak sebäpli radiasiýanyň ýa-da radioaktiw ýokuşmanyň göni ýa-da gytaklaýyn täsiriniň netijesinde;
  - g) harby hereketleriniň ýa-da harby çäreleriň we olaryň zyýanly netijeleriniň, raýatçylyk urşunyň, halk tolgunyşyklarynyň, zähmet jedelleriniň netijesinde ýüze çykan ýitgileriň;
  - h) gämini we ekipažy saklamagyň çykdaýylary;
  - i) tehnik ulanyş kadalary bilen bellenenden artyk ýolagçylaryň we agyr yüküň daşalmagy;
  - j) hökümet edaralary tarapyndan ätiýaçlandyrylan gämä ýetirilen ýitgileriň, diňe ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça jogapkärçilik çekýän zeled çeken gäminiň hapalanmak howpuny ýok etmek ýa-da aýyrmak üçin geçirilen çäreleriň netijesinde ätiýaçlandyrylan gäminiň ýok bolmagynyň ýa-da zeled çekmeginiň ýitgilerinden başga.
- Ýokardaky sanalan sebäpler boýunça ýüze çykan heläkçilik wagtyndaky frahtyň ýitirilmeginden emele gelen ýitgileriň öwezi dolunmaga degişlidir.
- Öwezini dolmagyň möçberi frahtyň bir gije-gündize ylalaşylan möçberini heläkçilikde duran günleriniň sanyna, doly 3 gije-gündizi aýyrmak bilen, köpeltmek arkaly hasaplanylýar, ýöne, eger başgaça ylalaşylmadyk bolsa, awariýa ýagdaýynda 180 günden köp durmaly däl.

Awariýada durmagyň möhleti ätiýaçlandyryş halatynyň bolan wagtyndan hasaplanylýar we halas ediş amallaryny we ätiýaçlandyryş halatynyň netijesinde bolan zelelleriň önüni almak boýunça bejeriş işlerini öz içine alýar.

Gämini bejerilýän ýerine äkitmegiň wagty ätiýaçlandyryş halaty sebäpli gämi gatnawyny bes etmäge mejbur bolup, derrew bejeriş işlerine äkidilmeli şertinde awariýada duruş möhletine girizilýär.

Ätiýaçlandyryş halaty sebäpli zelelleri aýyrmak boýunça bejerişde gäminiň durmagy netijesinde frahty ýitirmegiň ýitgileri, bu bejeriş ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhleti tamamlanandan soň 24 aýyň dowamynda geçirilen bolsa dolunýar.

Frahty ýitirmegiň ýitgileri gämi doly (hakykatda ýa-da gurluşy babatda) ýok edilen halatynda tölenilmeýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryjynyň haýyşy boýunça töwekgelçiligiň derejesini kesgitlemek üçin gerek bolan islendik maglumatlary bermäge borçludyr.

Ätiýaçlandyryjynyň bir ätiýaçlandyryş halaty sebäpli ýüze çykan ähli ýitgiler boýunça jogapkärçiligi ätiýaçlandyryşyň pul möçberi bilen çäklendirilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň ýazmaça görnüşindäki arzasynyň esasynda gämi hakynda şu takyk maglumatlary görkezmek bilen baglaşylýar:

- onuň kysymy, baýdagy, gurlan ýyly, görkeziji topary, umumy sygymy;
- ätiýaçlandyryşyň pul möçberi (gämi boýunça we goşmaça enjam boýunça aýratynlykda), ätiýaçlandyryş şertleri, ätiýaçlandyryşyň möhleti – belli möhlete ýa-da bir gatnawa.

Bir gatnawa ätiýaçlandyrylanda gatnawyň başlanýan we tamamlanýan ýerleri, onuň dowamlylygy we girmeli ýerleri, möhlete ätiýaçlandyrylanda bolsa – ýüzüş sebiti we ätiýaçlandyryş möhleti görkezilýär.

Mundan başga-da, ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiýaçlandyrylan obýektiň borçlaryna baha kesmek üçin özüne mälim bolan düýpli ähmiýetli ýagdaýlaryň hemmesi hakynda, şeýle hem ätiýaçlandyrylan emläkdäki islendik düýpli özgeriş, şonuň ýaly-da onuň zaýalanmak ýa-da ýok bolmak howpunyň artýandygy hakynda ätiýaçlandyryş guramasyna habar bermelidir.

Soňky halatda ätiýaçlandyryş guramasynyň ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberiniň köpeldilmegini talap etmäge ýa-da birtaraplaýyn tertipde ätiýaçlandyryş şertnamasyny togtatmaga haky bardyr.

Gämi ätiýaçlandyryşa kabul edilende ätiýaçlandyryjynyň öz wekiliniň gatnaşmagy bilen dokda gämini gözden geçirmäge haky bardyr.

Ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisi gowşurmaga borçludyr, mundan soň öňki ätiýaçlandyryşy tassyklaýan resminamalar güýjüni ýitirýärler.

Ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryş wznosyny (baýragyny) diňe ätiýaçlandyryş şahadatnamasyny - polisi alandan soň tölemäge borçludyr. Birinji ýa-da bir gezekki ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenýänçä ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr. Eger ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) öz wagtynda geçirilmese, ätiýaçlandyryjy şonuň geçirilmegi üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça kesgitläp biler. Şunda gijä goýmagyň netijeleri hakynda görkezilmelidir. Eger möhlet geçenden soň ätiýaçlandyryş halaty bolsa we şu waga çenli ätiýaçlandyrylýan wznos (baýrak) geçirmegi ýa-da göterimleri tölemegini gijikdirse, ätiýaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiýaçlandyryşa berlen halatynda ätiýaçlandyryş nyrhларыnyň möçberleri halkara ätiýaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny we gaýtadan ätiýaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Gämi ätiýaçlandyrylýanyň ygılan eden pul möçberine ätiýaçlandyrylan hasap edilýär. Eger ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş gymmatyndan ýokary bolsa, ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň çägi gäminiň ätiýaçlandyryş gymmaty bolup durýar.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyryş gymmatyndan pes bolsa, zeled ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň gäminiň ätiýaçlandyryş gymmatyna bolan gatnaşygynda tölenilýär.

Eger ätiyaçlandyryş gymmaty ätiyaçlandyryş polisinde görkezilmese, onda ätiyaçlandyrylýan bilen ylalaşmagyň esasynda ätiyaçlandyryşyň gymmaty diýlip bu hili gäminiň ätiyaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylýan döwründe hereket edýän dünýä bazaryndaky bahalary hasap edilýär.

Şertnamada franşiza göz önünde tutulyp bilner (şertli ýa-da şertsiz). Şertli franşiza bellende ätiyaçlandyryjy, eger çekilen zelesiň möçberi franşizanyň möçberinden geçmeýän bolsa, çekilen zele üçin jogapkärçilikden boşadylýar we eger onuň möçberi franşizanyň möçberinden geçýän bolsa, çekilen zele dolulygyna öwezi dolunmaga degişli bolýar. Şertsiz franşizada bolsa ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi, franşizany aýryp, çekilen zelesiň möçberi bilen kesgitlenilýär.

Franşiza taraplaryň ylalaşygy boýunça ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiyaçlandyryşyň pul möçberine göterim gatnaşygynda ýa-da doly ululykda belleniýär. Eger bir ätiyaçlandyryş halaty sebäpli birnäçe ýitgiler ýetirilen bolsa, onda ätiyaçlandyryş şertnamasyna bellenen franşiza ätiyaçlandyryşyň öwezini doluş töleginiň möçberinden diňe bir gezek tölenilýär.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy möhlete ýa-da gatnawa baglaşylýar. Möhlet ätiyaçlandyryşynda Ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ätiyaçlandyryş şertnamasyna görkezilen senelerde sagat 24-de (polisiň berlen ýeriniň wagty boýunça) güýje girýär we tamamlanýar. Eger ätiyaçlandyrylan gämi möhletiň tamamlanan wagtynda ýüzüşde bolsa ýa-da heläkçilik çekse ýa-da gaçalga ýa-da giriş portunda bolsa, ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereketi gelmeli portuna gelyänçä uzaldylan hasap edilýär. Bu ýagdaýda ätiyaçlandyryjynyň şertnamanyň uzaldylan möhletine degişlilikde ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) almaga hukugy bardyr.

Gatnawa ätiyaçlandyrylanda ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi gäminiň ugraýan portunda urgasy çözüleniden ýa-da labyry taşlanandan soň başlanýar (eger ätiyaçlandyryş şertnamasyna başgaça gepleşilmedik bolsa) we barmaly portunda duralga gelip daýanandan soň ýa-da labyry taşlandan soň tamamlanýar.

Ätiyaçlandyryjy diňe ätiyaçlandyryş şertnamasyna bellenen ýüzüş sebitlerinde ýa-da diňe şol gatnaw boýunça ýüze çykan ýitgiler üçin jogapkärçilik çekýär. Gämi ýüzüş sebitlerinden çykan ýa-da ätiyaçlandyryş şertnamasyna şertleşilen ýoldan üýtgän halatynda (dewiasiýa) ätiyaçlandyryş ýatyrylýar. Emma şu we beýleki halatda gäminiň ýüzüş sebitinden çykýandygy ýa-da gatnawyň üýtgedilýändigini hakynda ätiyaçlandyryja habar edilse we eger ätiyaçlandyryjy tarapyndan soralan goşmaça ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) ätiyaçlandyrylan tölemäge razy bolsa, onda ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyryş şertnamasyny güýjünde galdyryp bilýär.

Adam ömrüni, gämileri we ýüki halas etmek üçin bellenen ýoldan sowulmak ýa-da ýüzüş sebitinden çykmak, şeýle hem gatnawyň howpsuzlygyny üpjün etmek zerurçylygy sebäpli soňraky ýoldan sowulmak ätiyaçlandyryş şertnamasynyň bozulandygyny aňlatmaýar. Şu hili islendik sowulmalar hakynda ätiyaçlandyrylan özüne belli bolan badyna ätiyaçlandyryja habar bermäge borçludyr.

Ätiyaçlandyrylan özüne belli bolan badyna töwekgelçilikde bolan düýpli üýtgeşmeler hakynda ätiyaçlandyryja habar bermäge borçludyr. Meselem gatnawyň saklanýandygy, gäminiň şertnamada göz önünde tutulan gitmeli ýolundan sowulýandygy, ýüzüş sebitinden çykýandygy, ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda göz önünde tutulmadyk buzlarda ýüzýändigini, ätiyaçlandyrylan gäminiň beýleki gämileri tirkege alyandygy ýa-da ätiyaçlandyrylan gäminiň kärendä berilendigi we ş.m. hakynda.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň töwekgelçilikde bolan we töwekgelçiligiň möçberini köpeldýän üýtgeşmeler ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryş şertlerini üýtgetmäge we goşmaça ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) tölenilmegini talap etmäge hukuk berýär. Eger ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş şertleriniň üýtgedilmegine ýa-da goşmaça ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) tölemäge razy bolmasa, ätiyaçlandyryş şertnamasy töwekgelçilikde üýtgeşmeleriň bolan wagtyndan ýatyrylan hasap edilýär.

Ätiyaçlandyrylan gäminiň synag gatnawlaryny etmegi, heläkçilik edýän gämilere kömek etmegi ýa-da tirkege almagy ýa-da onuň özüniň kömege mätäç bolup başga gäminiň tirkeginde bolmagy ýa-da tirkegde bolup ýüzmek ýerli adatlara ýa-da ätiyaçlandyryş şertnamasyna laýyk gelmegi ýaly halatlar töwekgelçilikde düýpli üýtgeşmeler diýlip hasaplanylmaýar.

Ätiyaçlandyrys şertnamasynyň baglaşylan wagtynda gäminiň toparynyň hereketiniň üýtgedilen, tamamlanan ýa-da durzulan ýagdaýynda ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyrys şertnamasyny wagtyndan öň ýatymaga haky bardyr ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryjynyň wekiline ätiyaçlandyrylan gämini gözden geçirmäge mümkinçilik bermäge borçludur. Gözden geçirilişiň netijeleri boýunça ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyrys şertnamasyny ýatymaga hukugy bardyr. Gämi hakykatda doly ýa-da gurluş taýdan ýok bolan halatynda ätiyaçlandyrys şertnamasy ýatyrylýar.

Ätiyaçlandyrys şertnamasynyň wagtyndan öň ýatyrylan halatynda ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyrys şertnamasyny ýatymazdan bir aýdan az bolmadyk möhletde öňünden ätiyaçlandyryja ýazmaça habar bermäge borçludur.

Bu ýagdaýda wznos (baýrak), hasaplanylman wznos (baýrak) bilen, işi alyp barmagyň çykdaýylaryny aýyrmak bilen, ätiyaçlandyrysýň hakyky möhleti üçin wznosyň (baýragyň) aratapawudy möçberinde gaýtarylýar.

§19.2. Ätiyaçlandyrys halaty ýüze çykanda taraplaryň borçlary

Ätiyaçlandyrys halaty ýüze çykanda ätiyaçlandyrylýan ýa-da onuň wekili şulara borçludur:

- a) ýitginiň öňüni almak we ony azaltmak üçin mümkin bolan ähli çareleri görmäge, şeýle hem zeled çeken gämini Ätiyaçlandyryjynyň wekilleriniň gözden geçirmegine we ykrarnama düzmegine çenli abat saklanylmagyny üpjün etmäge, günäkär tarapa talap hukugyny bildirmäge;
- b) ätiyaçlandyryjyny ýa-da onuň wekilini ätiyaçlandyrys halaty barada habardar etmäge;
- ç) ätiyaçlandyryja bolan ýagdaý sebäpli zeledli möçberlerini, hakykylygyny we sebäbini kesgitlemek üçin zerur resminamalary bermäge;
- d) ätiyaçlandyryjynyň subrogasiýa hukugyny amala aşyrmaga (jogapkärçilik ätiyaçlandyrysýndan başga);
- e) üçünji taraplaryň özüne bildirilen nägileligi ýa-da talaby hakynda şobada ätiyaçlandyryja habar bermäge, degişli maglumatlary we resminamalary bermäge;
- ä) ätiyaçlandyrys halatynyň alamatlary bolan ýagdaýyň ýüze çykmagynyň sebäplerini anyklamak we zeledli möçberini hasaplamak üçin beýleki zerur bolan resmi namalary bermäge;
- f) töleginiň möçberi bolan ýagdaýyň netijelerini aýyrmak üçin abatlaýyş kärhanasyny (doky ýa-da gämi ussahanasyny) saýlamagy ylalaşmaga. Ätiyaçlandyrysýň öwezini doluş eger abatlaýyşyň wagty we ýeri ätiyaçlandyryjy bilen ylalaşylmadyk bolsa, ätiyaçlandyryjy (ýa-da çekilen bilermenler) tarapyndan abatlaýyş üçin ýerlikli we maksadalaýyk edilen çykdaýylardan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Abatlaýyşyň öwezi doluş bahasy gämini ätiyaçlandyrys şertnamasynyň baglaşylan döwründäki ýagdaýyna getirmek üçin zerur bolan çykdaýylaryň möçberi hökmünde seredilýär. Munda gäminiň aýry bölekleriniň zeledini aýyrmagyň bahasy könelişmegini nazara almazdan dolunýar. Eger ätiyaçlandyrys halatynyň netijesinde gämi gatnawyny duruzmaga we abatlaýşa gitmäge mejbur bolsa, gämini abatlaýyş ýerine äkitmek we getirmek üçin esasy we maksadalaýyk edilen çykdaýylar dolunmaga degişlidir. Ähli beýleki halatlarda ätiyaçlandyrys halatynyň netijesinde alnan zeledleri aýyrmak üçin gämini soňky giriş nokadyndan abatlaýyş ýerine äkitmegiň çykdaýylary bu hili sürüp äkidiş wagtynda edilýän ulanyş çykdaýylaryndan ýokary geçmeýän möçberde dolunýar.

Abatlaýyşyň bahasynyň öwezi dolunýan bölegine diňe zyýan çeken bölegine düşýän gäminiň gabarasyny arassalamak we reňklemek boýunça çykdaýylar, gäminiň zyýanyň aýyrmagyň abatlaýyş gäminiň gabarasynyň soňky reňklenmesinden soň 12 aýyň dowamyndan bolan şerti bilen girizilýär.

Gämini doka salmagyň we ondan çykarmagyň ýa-da elling bilen galdyrmagyň we düşürmegiň çykdaýylary, şeýle hem gury doky ýa-da ellingi ulanmagyň çykdaýylary, abatlaýyşyň dolunýan bahasyna dolulygyna abatlaýyş işlerinde diňe ätiyaçlandyrys halatynyň netijelerini aýyrmaga gönükdirilen işler geçirilen bolsa girizilýär. Eger ätiyaçlandyrys şertnamasy bilen dolunýan zeledleriň abatlaýyş ätiyaçlandyrys halatynyň netijelerini aýyrmaga degişli bolmadyk işler bilen birlikde geçirilse, abatlaýyşyň dolunýan bahasyna gämini gury doka salmagyň we çykarmagyň

ýa-da ellingiň kömegi bilen galdyrmagyň we düşirmegiň çykadjylarynyň 50 göterim girizilýär. Munda öwezini dolunýan çykadjylaryň we gury doky ýa-da ellingi ulanmagyň hasaplamasy ätiýaçlandyryş halatynyň netijesini aýyrmak üçin abatlaýyşa gerek bolan wagtdan ugur almak bilen, eger bu hili abatlaýş aýratyn geçirilen bolsa, hasaplanylýar.

Gämi satylanda, eger gäminiň zyýanlaryny aýyrmak boýunça abatlaýyş geçirilmedik bolsa, ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlandyryş halatynyň netijesinde emele gelen zyýanyň dolunmagyna hukugy bardyr. Öwezini doluşyň möçberi ätiýaçlandyryşyň möhleti tamamlanmaka geçirilip bilinjek, ýöne ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertleri boýunça dolunýan zeeller sebäpli gäminiň bahasynyň arzanlaýan möçberinden ýokary bolmadyk möçberde, abatlaýyşyň laýyk bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär. Gämi bölmek üçin satylanda bu bölümiň düzgünleri ulanylmaýar.

Doly ätiýaçlandyryş pul möçberinde, ýöne ätiýaçlandyryş nyryhyndan ýokary bolmadyk möçberde öwezini doluş tölegi aşakdaky ýagdaýlarda tölenilýär:

- a) gämi hakykatda doly ýok bolanda (gämi dolulygyna ýok edilende ýa-da ätiýaçlandyrylan üçin hemişelik ýitirilende);
- b) gämi dereksiz ýitende (üç aýyň dowamynda gämi hakynda hiç hili habar bolmadyk bolsa we gämi hakyndaky soňky habar ätiýaçlandyryş şertnamasynyň möhleti tamamlanmaka alnan bolsa);
- ç) gäminiň gurluş taýdan doly ýok bolan halatynda (gämini dikeltmek ýa-da abatlamak ykdysady taýdan maksada laýyk bolmasa).

Gäminiň gurluş taýdan doly ýok bolmagy, eger ätiýaçlandyryş halatynyň netijelerini ýok etmek boýunça çykadjylaryň umumy möçberi gäminiň ätiýaçlandyryş bahasynyň 100 göteriminden az bolmasa ykrar edilýär.

Ätiýaçlandyryş halatynyň netijelerini ýok etmek boýunça çykadjylaryň möçberine gämini ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan döwründäki ýagdaýyna dikeltmegiň bahasy, şeýle hem halas ediş we abatlaýyş ýerine çenli tirkege almagyň çykadjylary we umumy heläkçilikde gäminiň paýy boýunça gatançlary girizilýär.

Gäminiň doly ýok bolmagy ýa-da dereksiz ýitmegi boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenende, ätiýaçlandyryja tölenen puluň möçberiniň çäklerinde ätiýaçlandyrylan gämä bolan eýeçilik hukugy geçýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrylan gämä bolan eýeçilik hukugyndan boýun gaçyran ýagdaýynda, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ýerlenen emlägiň bahasyny tutup galmazdan tölenilýär. Eger başga ylalaşyklar bolmasa, ätiýaçlandyryş halaty sebäpli bolan çykadjylar ilki ätiýaçlandyrylan tarapyndan tölenilýär, soňra ätiýaçlandyryjy tarapyndan dolunýar.

Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş tölegi talap edende ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş şertlerinde görkezilen halatyň bolandygyny resmi taýdan subut etmäge we ätiýaçlandyryja ätiýaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberini kesgitlemek üçin zerur bolan talap resminamalaryny bermäge borçludur. Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini almak barasyndaky Ätiýaçlandyryja bolan talap etmek hukugy, talaba bolan hukuk döranden Türkmenistanyň kanunçylygy arkaly bellenen hak isleg möhletiniň çäklerinde tölenilýär. Eger ätiýaçlandyrylan:

- a) ätiýaçlandyryş töwekgelçiligini bahalandyrmak üçin düýpli ähmiýeti bolan ýagdaýlar hakynda nädogry maglumatlary beren bolsa;
- b) ätiýaçlandyryjyny töwekgelçilikde bolan düýpli üýtgeşmeler hakynda habardar etmedik bolsa;
- ç) kadalarda görkezilen borçnamalaryny ýerine ýetirmedik bolsa, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemekden boýun gaçyryp bilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemegiň meselesine garalanda ätiýaçlandyryjynyň polisi ýa-da ätiýaçlandyryşy tassyklaýan başga resminamany talap etmäge hukugy bardyr. Eger ätiýaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy üçünji taraplardan öwezini doluş tölegini alan bolsa, ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertleri boýunça tölemeli puluň möçberi bilen üçünji taraplardan alnan pul möçberiniň aratapawudyny töleýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenende ätiýaçlandyryja tölenen pul möçberiniň çäklerinde ätiýaçlandyrylanyň ýa-da peýda alyjynyň ýetirilen zeel üçin jogapkär tarapa bolan talap hukugy geçýär.

Ätiyaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini alanda özünde bolan ähli resminamalary we subutnamalary ätiyaçlandyryja bermäge we bu hukugy ýerine ýetirmek üçin hemme etmeli zatlary ýerine ýetirmäge borçludyr. Eger ätiyaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy ýetirilen zeled üçin jogapkär tarapa bolan talap hukugyndan ýüz öwürse ýa-da onuň günäsi sebäpli bu hukugy amala aşyrmak mümkin bolmasa (zele üçin günäkär tarapa bolan talap bildirmegiň möhletiniň geçirilmegi we ş.m.), onda ätiyaçlandyryjy degişli möçberde ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini tölemek borçlaryndan boşadylýar. Töleg tölenen ýagdaýynda bolsa ätiyaçlandyrylan ýa-da peýda alyjy öwezini doluş tölegini alnan gününden görkezilen görterimleri bilen gaýtaryp bermäge borçludyr.

Bap 20. Howa gämileriniň we awiagatnadyjylaryň jogapkärçiliginiň meýletin ätiyaçlandyrylyşy

§20.1.Ätiyaçlandyryşyň şertnamasy we obýekti

Türkmenistanyň raýat we döwlet howa gämileriniň döwlet sanawynda hasaba alnan howa gämilerini, şeýle hem ýokarda aýdylyp geçilen ätiyaçlandyrylan howa gämisi tarapyndan üçünji taraplara ýa-da olaryň emlägine ýetirilip bilinjek zeled üçin awiagatnadyjynyň raýat jogapkärçiligini meýletin ätiyaçlandyryş şertnamalaryny Türkmenistanyň Döwlet ätiyaçlandyryş guramalary bilen ätiyaçlandyrylýanlaryň arasynda baglaşmak düzgünleşdirilýär.

Howa gatnatmalaryny we jemgyýetçilik bähbitleri bilen awiasion işleri ýerine ýetirmek üçin peýdalanylýan howa gämileri we beýleki awiasiya serişdeleri raýat awiasiasyna degişlidir.

Türkmenistanyň ulanylýan kanunçylygyna laýyklykda şu edara görnüşindäki taraplar we şahsy adamlar ätiyaçlandyrylýanlar bolup bilerler:

- howa gämileriniň eýeleri, hojalygy ýöretmek ýa-da bolmasa gündelik dolandyrmak hukugynda howa gämilerine eýeleik edýän adamlar;
- kärendeçiler, şeýle hem kanuny esaslarda howa gämilerine eýelik edýän beýleki adamlar.

Howa gämisi ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça şol emlägi gorap saklamakda kanuna, beýleki hukuk namasyna ýa-da şertnama esaslanýan bähbidi bolan tarapyň peýdasyna ätiyaçlandyrylyp bilner.

Awiagatnadyjynyň raýat jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyryşy emläk bähbitlerine ýolagçylar gatnadylan ýa-da ýükler daşalan mahaly ulag serişdeleri peýdalanylýanda ulanylýan kanunçylyk arkaly göz önünde tutulan borçlaryny ätiyaçlandyrylýanyň tötänden bozmagy bilen zeled ýetirilen üçünji tarapyň peýdasyna geçirilýär.

Töwekgelçilik gaýtadan ätiyaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiyaçlandyryşyň şertleri we ätiyaçlandyryş nyrlarynyň möçberleri halkara ätiyaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçiligiň bahalanyşyny we gaýtadan ätiyaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär. Ätiyaçlandyrmada ulanylýan esasy adalgalar:

HG (howa gämisi) ýeriň ýa-da suwuň üstündäki howa bilen özara hereket etmekden tapawutlylykda howa bilen özara hereket etmegiň hasabyna atmosferada saklanýan uçýan abzal.

Howa gämisiniň heläkçilikli ýagdaýda abatlanmagy hadysa bolmagy netijesinde özüne zeper ýeteninden soň howa gämisiniň guratlygyny dikeltmek üçin ýerine ýetirilýän meýilnamadan daşarky abatlaýyş.

Agregat howa gämisiniň gönüden-göni abatlaýyşyň aralygyndaky döwürde bellenen işlemek mümkinçiligi bolan we özi barasynda aýratyn pasport ýa-da formulýar resmileşdirilen düzüm bölegi. Howa gämisiniň hereketlendirijisi bir agregat hasap edilýär.

Howa gämisini dikeltmek tehniki taýdan mümkin bolmasa ýa-da ykdysady taýdan maksadalaýyk bolmasa, şeýle hem ony göni maksady boýunça peýdalanmak mümkin bolmasa howa gämisi **gurluş taýdan hatardan çykan diýlip düşünilýär**.

Haçan-da howa gämisiniň hiç bir agregaty öz göni niýetlenilişi boýunça mundan beýläk-de peýdalanylýp bilinmese, şol howa gämisi **doly ýok edilen diýlip düşünilýär**.

Uçuş howa gämisiniň uçmak üçin bat alyp başlan ýa-da uçmaga synanyşýan pursadyndan başlap hasaplanylýan wagty aňladýar we howada bolunýan wagty öz içine alýar hem-de, haçan-da, howa gämisi ýere gonandan soň bat almasyny doly tamamlan pursadynda tamamlanýar.

Ugrukdyrmak uçuşy däl-de, eýsem öz hereketlendirijileriniň dartýş täsiri astyndaky hereketini aňladýar. Ugrukdyrmak howa gämisiniň wagtlaýyn durmagy sebäpli tamamlanan hasaplanylmaýar. **Şwartowka** suwa gonmak we suwdan uçmak üçin niýetlenilen howa gämisi üçin uçuşda ýa-da ugrukdyrmakda däl-de, ýüzüşde bolmagy aňladýar we suwa goýberilmek we kenara çekip çykmak töwekgelçiliklerini özünde jemleýär.

Ýer howa gämisiniň uçuşda bolmaýandygyny, ugrukdyryl-maýandygyny we suwa şwartowka edilmändigini aňladýar.

Ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryş polisinde (ätiýaçlandyryş şertnamasynda) görkezilen howa gämisine eýelik etmek, ondan peýdalanmak we oňa ygtyýar etmek, şeýle hem ýolagçylar gatnadylan we ýükler daşalan mahaly ulag serişdeleri ulanylanda ulanylýan kanunçylygynyň tötänden bozulmagy netijesinde üçünji taraplara (ejir çekenlere) ýetirilen zeletiň öwezini dolmak borjy bilen baglanyşykly emläk bähbitleri ätiýaçlandyryş obýekleri bolup durýar.

Kadallara laýyklykda:

a) howa gämisiniň ulanylmagy ýa-da ondan islendik adamynyň ýa-da bolmasa zadyň gaçmagy netijesinde üçünji taraplara olaryň ömrüne we saglygyna, şeýle hem ýüzleý ýagdaýda olaryň emläğine;

b) howa gämisiniň bortunda bolýan wagtynda hem, ol gonan ýa-da ondan çykylan wagtynda hem ýolagçylara;

ç) hasaba alnan goş-golama ýa-da ýüke, şeýle hem ýolagçylaryň ýany bilen alyp gidýän zatlarýa ýetirilip bilinjek zeper üçin awiagatnadyjynyň raýat jogapkärçiligi ätiýaçlandyryşa kabul edilýär.

Howa gämileriniň ätiýaçlandyrylyşy: baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça aşakdakylaryň, ýagny:

a) awiasion hadysanyň ýa-da dawanyň ýa-da bolmasa islendik beýleki maddalaşdyrylan wakanyň;

b) ýertitremesiniň, tupanyň, suw joşmasynyň ýa-da beýleki tebigy heläkçiligiň;

ç) howa gämisiniň ýa-da bolmasa gönüden-göni oňa degişli bolan bölekleriniň ogurlanylmagynyň (alnyp gaçylymagyndan başga);

d) ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen aradan aýrylmadyk duýdamsyz we öňünden görülmedik beýleki wakalaryň netijesinde howa gämisiniň heläk bolmagyndan ýa-da oňa zeper ýetmeginden, şeýle hem ýitirilmeginden ýeten zeletiň (göni ýitgileriň) ätiýaçlandyrylýana öweziniň dolunmagy göz önünde tutulýar.

Töwekgelçilikleriň ätiýaçlandyrylyşy ulanyşyň aýratynlykda seçilip alnan döwürleri üçin, ýagny: uçuşda, ugrukdyrylan mahaly ýa-da açyk ýerde duranda, awiasion angarda, ýüzüş mahaly (ýer, şwartowka) hem, olaryň utgaşdyrylan görnüşinde hem geçirilýär. Dikuçarlar üçin şu töwekgelçilikler: uçuş, ýer, şwartowka (işledilen ýa-da durzulan hereketlendirijileri bilen), beýleki ýörite töwekgelçilikler: halas ediş işleri mahaly ýeriň, suwuň golaýynda asyl-asyl bolup durmak, nätanyş meýdançalara gonmak we ş.m. teklipl edilýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyrylýanyň önündäki jogapkärçiliginiň çägi şu şertleriň biriniň esasynda taraplaryň ylalaşmagy boýunça belleniýär:

A - howa gämisiniň harap bolmagy ýa-da dereksiz ýitmegi netijesinde zelet ýetirilen halata ätiýaçlandyryş.

Şu şertlerde ätiýaçlandyrylan mahaly howa gämisiniň doly (hakykatda ýa-da gurluş taýdan) weýran bolmagy ýa-da onuň dereksiz ýitmegi netijesinde ýüze çykýan zeletiň öwezi dolunýar.

B - howa gämisiniň weýran bolmagy, dereksiz ýitmegi ýa-da oňa zeper ýetmegi netijesinde zelet ýeten halatyna ätiýaçlandyryş.

Şu şertlerde ätiýaçlandyrylan mahaly howa gämisiniň doly (hakykatda ýa-da gurluş taýdan) heläk bolmagy bilen baglanyşykly çekilen zeletleriň, şeýle hem howa gämisiniň gurnamalaryna, onuň enjamlaryna we esbaplaryna zeper ýetmegi netijesinde ýüze çykan çykdajylaryň öwezi dolunýar.

Ç - heläk bolmagy ýa-da zeper ýetmegi netijesinde zelet ýetirilen halatyna ätiýaçlandyryş, şol sanda halas etmek boýunça çykdajylar.

Görkezilen jogapkärçilik bilen şertler howa gämisiniň doly (hakykatda ýa-da gurluş taýdan) heläk bolmagy ýa-da onuň dereksiz ýitmegi netijesinde ýüze çykýan zeelleriň öwezini dolmagy göz önünde tutýar. Mundan başga hem zelesiň önüni almak (onuň möçberini azaltmak) boýunça zerur hem-de maksadalaýyk harçlanan çykdajylaryň we howa gämisini halas etmek boýunça çykdajylaryň öwezi dolunýar.

D - howa gämisine zeper ýetmegi netijesinde zeles ýeten halatyna ätiýaçlandyryş.

Ätiýaçlandyryşyň şu şertlerinde aşakdaky çykdajylaryň öwezi dolunmaga degişlidir:

- a) howa gämisine ýeten zeperi düzetmek boýunça. Diňe zeper ýeten düzümi bölekleri we parçalary öwezi dolunmaga degişlidir;
- b) eger çekilen zeles ätiýaçlandyryş şertnamasynyň şertleri boýunça öwezi dolunmaga degişli bolsa, zelesiň önüni almak (möçberini azaltmak) we onuň möçberini kesgitlemek boýunça zerur bolan hem-de maksadalaýyk edilen çykdajylar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhletiniň dowamynda ýüze çykýan ähli zeeller babatda ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ätiýaçlandyryş polisinde ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen ätiýaçlandyryşyň pul möçberi bilen çäklenýär.

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi howa gämisiniň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylýan pursatynda ylalaşyk ýa-da seljeriş taýdan baha bermegiň esasynda kesgitlenilýän hakyky bahasyndan geçmeli däldir. Ätiýaçlandyrylýan howa gämisini onuň doly bahasynda ýa-da bolmasa onuň belli bir böleklerini ätiýaçlandyrmaga haklydyr.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy howa gämisi heläk bolan mahaly, haçan-da:

- gämi we hereketlendiriji doly weýran bolanda ýa-da dikeltmäge degişli bolmadyk mahaly, gämi we hereketlendiriji beýleki sebäpler boýunça ätiýaçlandyrylan üçin dolanuwsyz ýitirilende,
- dikeltmek üçin çykdajylar ätiýaçlandyrylýan desganyň ätiýaçlandyryş bahasyna ýetende ýa-da ondan artanda dolulygyna tölenilýär.

Üçünji taraplaryň önündäki jogapkärçiligiň ätiýaçlan-dyrylyşy

Baglaşylan ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyrylýanyň Kanuna görä islendik üçünji tarapyň maýyp bolmagy ýa-da aradan çykmagy, onuň emläginiň (şol sanda mallarynyň) ýok edilmegi ýa-da olara zeper ýetirilmegi netijesinde, eger, görkezilen zeles gönüden-göni ätiýaçlandyrylan howa gämisi tarapyndan ýa-da bolmasa haýsydyr bir adam ýa-da şol gämiden gaçan zat bilen ýetirilen bolsa, şol üçünji tarapa öwezini dolmaga borçly bolan ätiýaçlandyrylanyň ýitgileriniň öwezini dolmagy göz önünde tutulýar.

Ýüze çykan mahaly peýdasyna ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan üçünji tarapa (ejir çekene) töleg tölemek barada ätiýaçlandyryjynyň borçlary ýüze çykýan waka ätiýaçlandyryş halaty diýlip ykrar edilýär.

Ulag serişdeleri ulanylan mahaly awiagatnadyjynyň hereket edýän kanunçylygy tötänden bozmagy netijesinde onuň emläk bähbitlerine ýetirilen zelesiň öwezini dolmak hakynda kanunçylyk arkaly bellenen tertipde Ätiýaçlandyryýana ejir çekeniň emläk nägileligini bildirmeginiň halaty awiagatnadyjynyň raýat jogapkärçiliginiň ätiýaçlandyryşy boýunça ätiýaçlandyryş halaty diýlip ykrar edilýär.

Şular üçin ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy tölenilmeýär:

- islendik ýolagçynyň bedenine şikes ýetmegi (şol sanda onuň heläk bolmagy) üçin ýa-da islendik ýolagçynyň emlägine zeles ýetirilmegi üçin;
- Iş beriji hökmünde ätiýaçlandyrylýanyň jogapkärçiliginden we öz zähmet borçlaryny ýerine ýetiren mahaly işgärleriň ömrüne hem-de saglygyna ýetirilen zelesiň öwezini dolmak barada ätiýaçlandyryjynyň borçlaryndan gelip çykýan zeles üçin;
- howa gämisiniň bortunda zähmet borçlaryny ýerine ýetiren mahaly howa gämisiniň ekipažynyň islendik agzasynyň bedenine zeper ýetmegi (şol sanda onuň heläk bolmagy) üçin ýa-da ekipažyň islendik agzasynyň emlägine zeles ýetirilmegi üçin;
- howa gämisiniň bortunda bolan wagtynda hem, oňa ýüklenilen we ondan düşürilen wagtynda hem eýeçilik, kärende, lizing, karz almak ýa-da wagtlaýyn peýdalanmak şertlerinde ätiýaçlandyrylana degişli emläge ýetirilen zeles üçin.

Ýolagçylaryň önündäki jogapkärçiligiň ätiýaçlandyrylyşy

Ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiyaçlandyrylanyň Kanuna görä howa gämisiniň bortunda bolan wagtynda hem, oňa münen ýa-da ondan düşen wagtynda hem islendik ýolagçynyň bedenine şikes ýeten (şol sanda heläkçilige uçran) halatynda, şeýle hem awiasion hadysa ýa-da howa gämisi bilen baglanyşykly dawa-jenjel netijesinde islendik ýolagçynyň bagažy hem-de şahsy goş-golamy harap bolan we oňa zeper ýeten halatynda öwezi dolunmaly çykdajylaryň ätiyaçlandyrylýana öwezi dolunmagy göz önünde tutulýar.

Şular üçin ätiyaçlandyryşyň öwezini dolmasy tölenilmeýär:

- Iş beriji hökmünde ätiyaçlandyrylanyň jogapkärçili-ginden we öz zähmet borçlaryny ýerine ýetiren mahaly işgärleriň ömrüne hem-de saglygyna ýetirilen zeletiň öwezini dolmak barada ätiyaçlandyryjynyň borçlaryndan gelip çykýan zelet üçin;
- howa gämisiniň bortunda zähmet borçlaryny ýerine ýetiren mahaly howa gämisiniň ekipažynyň islendik agzasynyň bedenine şikes ýetmegi (şol sanda onuň heläk bolmagy) üçin ýa-da ekipažyň islendik agzasynyň emlägine zelet ýetirilmegi üçin.

Ýük üçin jogapkärçiligiň ätiyaçlandyrylyşy

Ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiyaçlandyrylýanyň Kanuna görä howa gämisinde daşalan döwründe hasaba alnan ýük ýok edilen, kem çykan ýa-da oňa zeper ýeten halatynda öwezini dolmaga borçly bolan ätiyaçlandyrylýanyň çykdajylarynyň öwezini dolmak göz önünde tutulýar.

Şular üçin ätiyaçlandyryş öwezini dolmasy tölenilmeýär:

- islendik ýolagçynyň howa gämisiniň bortunda bolan wagtynda hem, oňa ýüklenilen we ondan düşürilen wagtynda hem howa gämisinde gatnatmak şertnamasy boýunça ätiyaçlandyrylanyň jogapkärçilik çekýän emlägine ýetirilen zelet üçin;
- ýüküň tebigy ýitgisi, temperaturanyň, çyglylygyň ýa-da aýratyn ýagdaýlar we ýüküň tebigy hiliniň netijesinde çekilen zelet üçin, munuň özi onuň ýok edilmegine, oňa zeper ýetmegine ýa-da onuň zaýаланmagyna (guramagyna, sykylmagyna, öz-özünüň otlанmagyna, heňlemegine we başgalara) getirse, ýüklere gurçuklar, gemrijiler, mör-möjekler bilen zeper ýeten mahaly, daşky gaby abat ýagdaýynda ýük kem çykan mahaly.

Ätiyaçlandyrylýan ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak üçin ätiyaçlandyryja bellenen görnüşde ýazmaça arzany berýär, şonda aşakdakylar görkezilmelidir:

- ätiyaçlandyrylanyň ady, salgysy we bank maglumatlary;
- ätiyaçlandyrylýan zatlar we olaryň sanyawy;
- howa gämisiniň serişdeleriniň kysymlary;
- bort belgileri;
- her bir howa gämisi boýunça ätiyaçlandyryşyň pul möçberi;
- bortda oturdylan enjamlaryň we ätiyaçlyk şaýlarynyň sanawy hem-de bahasy;
- ätiyaçlandyryş döwri, uçuşlaryň ugurlary, ekipažlar baradaky maglumatlar;
- şertnamalar belgisi;
- töwekgelçiligiň derejesi hakynda pikir öwürmek üçin düýpli ähmiýeti bolan beýleki maglumatlar.

Ätiyaçlandyryja arzadan başga hem ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmak üçin ätiyaçlandyrylanyň hukuk ýagdaýyny tassyklaýan resminamalar, ätiyaçlandyryşa degişli howa gämisiniň eýesiniň ý-da oňa eýelik edýäniň derejesi, şeýle hem «howa gämisiniň döwlet tarapyndan hasaba alnandygy hakyndaky şahadatnama», «howa gämisiniň uçuşlara ýaramlydygy hakyndaky şaýatnama», howa ulagynda howpsuzlygy üpjün etmek üçin döwlet hem-de pudagara dolandyryş edaralarynyň talap edýän resminamalary berilmelidir.

Howa gämisi ätiyaçlandyryşa kabul edilen mahaly ätiyaçlandyryjynyň wekiliniň ony gözden geçirmäge we şoňa degişli resminamalar bilen tanyşmaga haky bardyr.

Anyk ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän möhleti taraplaryň ylalaşmagy boýunça bellenilýär. Ätiyaçlandyryş şertnamasy belli bir möhlete ýa-da bolmasa uçuşa baglaşylyp bilner. Ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereket edýän in ýokary möhleti bir ýyldan geçip bilmez.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylan günde sagat 24-de güýje girýär we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň in soňky gününde sagat 24-de tamamlanýar.

Ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi howa gämisiniň ätiyaçlandyryşa kabul edilmeginiň ätiyaçlandyryjy tarapyndan ýazmaça görnüşde tassyklanylýan pursadyndan başlap ätiyaçlandyrylan tarapyndan ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) (wznosyň (baýragyň) taraplar tarapyndan aýdylyp geçilen bir bölegini) töländigini baradaky resminamalar arkaly tassyklanylýan mahaly başlanýar.

Ätiyaçlandyryşyň polisi diňe ätiyaçlandyryjynyň ýazmaçarazylygy bilen şondaky geçirijy ýazgysyny (indosso) bermek arkaly başga tarapa ätiyaçlandyrylýan tarapyndan dolulygyna ýa-da kem-käsleýin berilip bilner.

Taraplaryňrazylygy boýunça polise goşmaça ätiyaçlandyryýan goşulyp bilner. Şu polis boýunça ätiyaçlandyrylýanlaryň sanyna garamazdan, bir ýa-da ähli ätiyaçlandyrylýanlar babatda ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň umumy möçberipolis tarapyndan bellenilen çäklerden (ätiyaçlandyryş pul möçberlerinden, jogapkärçiligiň möçberlerinden) geçmez.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça taraplaryň borçlary

Ätiyaçlandyrylýan şulara borçludyr:

- ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly ygylan edilen ätiyaçlandyryşyň pul möçberleriniň esaslandyrylandygyny we ätiyaçlandyryş töwekgelçiliginiň derejesini tassyklaýan ähli maglumatlary ätiyaçlandyryja bermäge;
- ätiyaçlandyryş töwekgelçiligine baha bermek üçin düýpli ähmiýeti bolan, özüne mälüm bolan ähli ýagdaýlar barada ätiyaçlandyryja habar bermäge;
- ätiyaçlandyrylýan zatlar babatda baglaşylan ýa-da baglaşylýan beýleki ätiyaçlandyryş şertnamalary hakynda Ätiyaçlandyryja habar bermäge;
- ätiyaçlandyryş şertnamasynda görkezilen töwekgelçiliklerdäki düýpli üýtgeşmeleriň ählisi barada (çekilen zelleleriň öwezini dolmaga degişlidigine ýa-da degişli dældigine garamazdan, ätiyaçlandyrylan howa gämisiniň eýeçilige geçmegi, beýleki tarapa girewe ýa-da kärendä berilmegi hakynda, howa gämisine zeper ýetmegi we başgalar hakynda) ätiyaçlandyryja wagtynda habar bermäge;
- ätiyaçlandyryş üçin tölegi (ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny)) ätiyaçlandyryş şertnamasynda bellenilen tertipde wagtynda tölemäge;
- ätiyaçlandyryjyny bolup geçen ätiyaçlandyryş halaty hakynda habardar edip, soňra ätiyaçlandyrylan howa gämisi bilen ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň wagty, ýeri hem-de ýagdaýlary hakynda jikme-jik maglumatlary görkezmek bilen ýazmaça habarnamany tassyklamaga;
- ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykan ýagdaýynda zeleliň önüni almak ýa-da möçberini azaltmak üçin ähli zerur bolan çäreleri görmäge;
- hukuk goraýjy edaralara bolup geçen ätiyaçlandyryş halaty hakynda habar bermäge;
- ähli zerur maglumatlary habar bermäge, ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagynyň ýagdaýlaryny we çekilen zelleliň möçberini anyklamak üçin zerur resminamalary bermäge, ätiyaçlandyryş halatynyň ýagdaýlaryny derňemegi geçirmekde ätiyaçlandyryja kömek etmäge;
- üçünji taraplaryň özüne bildiren nägilelikleri barada haýal etmän Ätiyaçlandyryja habar bermäge we şeýle nägileliklere ýa-da hak isleglere degişli ähli maglumatlary we resminamalary bermäge, şeýle hem haýsydyr bir jogapkärçiligi boýun almazlyga hem-de ätiyaçlandyryjynyň ýazmaçarazylygy bolmazdan, haýsydyr bir tölegleri tölemezlige (ýa bolmasa wada bermezlige), ätiyaçlandyryja günäkär taraplar barada regres talaplaryny bildirmek hukugyny berjaý etmäge we ätiyaçlandyryjynyň bu hukugyny çäklendirip biljek hiç bir çäreleri görmezlige.

Ätiyaçlandyrylýanyň şulara hukugy bardyr:

- şertnamanyň çäk edilýän bozulmasynyň senesine çenli azyndan bir aý önünden ätiyaçlandyryjyny hökman ýazmaça habardar etmek bilen, ätiyaçlandyryş şertnamasyny möhletinden ön bozmaga;
- ätiyaçlandyryjynyň şertnamanyň talaplaryny we şertlerini ýerine ýetirişini barlamga.

Ätiyaçlandyryjy şulara borçludyr:

- ätiyaçlandyrylýany ätiyaçlandyryşyň kadalary bilen tanyşdyrmaga;

- ätiýaçlandyrylýan hakyndaky we onuň emläk ýagdaýy baradaky maglumatlary jar etmezlige;
- ätiýaçlandyrylýan ätiýaçlandyryş polisini (ätiýaçlandyryş şertnamasyny) ýitiren mahaly onuň öwezligini bermäge;
- ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan we ätiýaçlandyrylýan tarapyndan ýetirilen zelesiň möçberini bellemek üçin zerur bolan resmi namalar berlen mahaly anyk ätiýaçlandyryş şertnamasy arkaly bellenen möhletiň dowamynda ätiýaçlandyryş güwänamasyny düzmäge;
- ätiýaçlandyrylýana ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemäge «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Türkmenistanyň Kanuny arkaly bellenen esaslary boýunça ätiýaçlandyryş halaty hakynda güwänama düzüleninden soň 7 günüň dowamynda ätiýaçlandyryş tölegini tölemekden boýun gaçyrmaga;
- ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden öň bozulan mahaly «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Türkmenistanyň Kanuny arkaly bellenen tertipde ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) bir bölegini yzyna gaýtarmaga.

Ätiýaçlandyryjynyň şulara hukugy bar:

- ätiýaçlandyryş halatynyň derňewlerini geçirmäge, gözden geçirmäge gatnaşmaga we ätiýaçlandyryş halaty bilen ýetirilen zelesiň möçberini kesgitlemäge;
- zeper ýeten emlägi halas etmäge ýa-da gorap saklamaga gatnaşyp, munuň üçin zerur çäreleri görmäge ýa-da görkezmäge;
- ätiýaçlandyryjanyň habar beren maglumatlaryny, şeýle hem ätiýaçlandyrylanyň şertnamanyň talaplaryny we şertlerini berjaý edişini barlamaga;
- ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykmagy bilen ygtyýarly edaralara resmi sowallary ýollamaga, üçünji taraplaryň haýsydyr bir nägilelikleri barada ätiýaçlandyrylýanyň adyndan gepleşiklerde hem-de ylalaşyklarda çykyş etmäge, şeýle hem şol nägilelikler boýunça kazyýet işlerini ýöretmäge.

Şu halatlarda ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi bes edilýär:

- hereket etmeginiň taraplar tarapyndan bellenen möhleti geçende ýa-da ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça öz borçlaryny doly möçberde ýerine ýetirende;
- ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) şertnamada bellenen möhletlerde tölemese;
- gatnadyjy-daşajy ýolagçylary gatnatmakdan we ýükleri daşamakdan mahrum edilse;
- edara görnüşindäki tarap bolup durýan ätiýaçlandyrylan ýapylsa, «Ätiýaçlandyryş hakyndaky» Türkmenistanyň Kanuny arkaly göz önünde tutulan halatlar muňa girmeyär;
- şahsy adam bolup durýan ätiýaçlandyrylan aradan çykan halatynda, ätiýaçlandyrylanyň emläk babatda hukuk oruntary bolmasa;
- kazyýet tarapyndan ätiýaçlandyryş şertnamasyny hakyky däl diýip ykrar etmek hakyndaky çözüň kabul edilse.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy taraplaryň ylalaşmagy boýunça möhletinden öň ýatyrylyp bilner. Taraplar ätiýaçlandyryş şertnamasyny möhletinden öň ýatyrmak baradaky meýli hakynda ätiýaçlandyryş şertnamasyny ýatyrmagyň çak edilýän senesine çenli azyndan bir aý önünden birek-birege ýazmaça görnüşde duýdurmalydyrlar.

Ätiýaçlandyrylýanyň talap etmegi boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasy möhletinden öň ýatrylan halatynda ätiýaçlandyryjy oňa ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) çekilen çykdaýlary tutup galmak bilen şertnamanyň geçmedik möhleti üçin gaýtaryp berýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy şu ýagdaýlarda hakyky däl:

- a) ol ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykandan soň baglaşylan pursadyndan başlap;
- b) eger ätiýaçlandyrylýan obýekt kazyýet hökümi esasynda bahasy tölenilmän elden alynmaga degişli emläk bolsa;
- ç) Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan beýleki halatlarda.

Ätiýaçlandyrylan obýekte bolan eýeçilik hukugynyň üçünji tarapa geçmegi hakynda kazyýet çözüň çykarandan soň hem şertnama hakyky däl diýlip ykrar edilýär.

§20.2. Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi we ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy)

Howa gämisi ätiyaçlandyrylan tarapyndan ygylan edilen pul möçberinde ätiyaçlandyrylan hasap edilýär.

Eger ätiyaçlandyryşyň pul möçberi hakyky bahasyndan ýokary bolsa, gäminiň hakyky bahasy ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň çägi bolup durýar.

Howa gämisiniň ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyryş polisinde görkezilen baha ätiyaçlandyryşyň pul möçberi bolup durýar.

Awiaulag serişdesiniň ätiyaçlandyryş bahasy diýlip könelmegini tutup galmak bilen, ätiyaçlandyryş baglaşylan pursatda şonuň ýaly derejedäki we ölçegdäki täze howa gämisini satyn almagyň bahasyna ýa-da taraplaryň özara razylaşmagy boýunça howa gämisiniň bahasyna kabul edilýän nyrh kesmäge düşünilýär.

Ätiyaçlandyryş bahasy we ätiyaçlandyryşyň pul möçberi her bir awiaulag serişdesi boýunça ätiyaçlandyryş polisinde aýratynlykda görkezilýär.

Ätiyaçlandyryş howa gämisiniň kysymyny, derejesini, ulanyş we tehniki häýsiýetnamalaryny, tehniki ýagdaýyny, bahasyny, onuň könelmegini, uçuşlaryň çägin hem-de ýygylgyny, ätiyaçlandyrylýanyň işgärleriniň hünär derejesini we her bir anyk ýagdaýda düýpli bolan şertleri nazara almak bilen geçirilýär.

Ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberi ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyryş nyrlaryna laýyklykda ätiyaçlandyryşyň pul möçberinden (jogapkärçilik möçberlerinden) ugur alnyp belenilýär. Bir ätiyaçlandyryş şertnamasy bilen birnäçe töwekgelçilikler boýunça howa gämisi ätiyaçlandyrylan mahaly umumy ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) töwekgelçilikleriň aýry-aýry görnüşleri boýunça ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) jemlemek arkaly kesgitlenilýär (*Nº1-nji goşundy*).

Nº1 goşundy

Nyrh möçberleri

Nyrh möçberleri hasaplanylýan mahaly statistiki maglumatlary we bilermenlik taýdan baha bermegi seljermäge esaslanan ätiyaçlandyryş resminamalarynyň hödürlenilýän toplumy nazara alyndy. Awiakasko boýunça 2 göterim we awiagatnadyjylaryň jogapkärçiligi boýunça 0,4 göterimden hasaplanylýan ortaça ätiyaçlandyryş nyrry anyk ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagyň aýratynlyklaryny nazara alyp bilmez.

Her bir anyk ýagdaýda töwekgelçiligiň derejesinden ugur almak bilen ätiyaçlandyryş tölegleriniň möçberleri belenilen mahaly peseldiji (0,3-den 1-e çenli) we köpeldiji (1-den 5-e çenli) koeffisientleri ulanmak mümkindir. Ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly nyrrh möçberiniň ortaça möçberi howa gämisiniň ulanylýan möhletine, onuň tehniki ýagdaýyna we her bir anyk halatda töwekgelçiligiň derejesine düýpli täsir edýän beýleki şertlere baglylykda degişli düzediş koeffisientlerine köpeltmek arkaly kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiyaçlandyrylan tarapyndan ätiyaçlandyryş şertnamasynda görkezilen möhletiň dowamynda ätiyaçlandyryjynyň hasaplaşyk hasabyna ýa-da pulhanasyna pullary geçirmek arkaly tölenilýär.

Taraplaryň ylalaşmagy boýunça ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) birwagtyň özünde ýa-da bolmasa bölekler bilen (her çärýekde we başgalarda) tölenilip bilner.

Doly däl aý üçin ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) doly aý hökmünde tölenilýär.

Ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi ätiyaçlandyryjy tarapyndan ýok edilen, ýitirilen ýa-da bolmasa zeper ýeten ätiyaçlandyrylan howa gämisiniň hakyky (ätiyaçlandyryş) bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Awiagatnadyjynyň raýat jogapkärçiligi babatda ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi her bir ätiyaçlandyryş halaty boýunça aňryçäk ätiyaçlandyryş pul möçberlerinden (jogapkärçiligiň möçberlerinden) we ätiyaçlandyrylana bildirilýän hak islegler boýunça orta atlyýan pul möçberlerinden ugur alnyp kesgitlenilýär. Ätiyaçlandyryş polisinde (ätiyaçlandyryş şertnamasynda) görkezilen jogapkärçiligiň möçberleriniň çäklerinde göýberilen peýdalardan başga ätiyaçlandyryş halatyny düzgünleşdirmek bilen, ähli kazyýet harajatlary hem-de çykdaýlary hem tölenilip bilner.

Haçan-da ätiýaçlandyryşyň pul möçberi ätiýaçlandyrylan howa gämisiniň hakyky bahasyndan pes bolan halatynda ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberi, eger taraplaryň ylalaşmagy boýunça başgaça belenilmedik bolsa, ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan pursadynda ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň desganyň hakyky bahasyna gatnaşygyna deňeçerlikde kesgitlenilýär.

Zerurlyk ýüze çykan halatynda ýüze çykan zeleeň sebäplerini we möçberini kesgitlemek üçin şeýle seljermäni geçirmegi talap eden tarapyň hasabyna seljerme geçirmek belenilip bilner.

Howa gämisi dolulygyna heläk bolan ýa-da dereksiz ýiten halatynda ätiýaçlandyryjy ätiýaçlandyryşyň pul möçberine barabar möçberde ätiýaçlandyryş tölegini töleýär.

Howa gämisine zeper ýeten halatynda:

➤ ätiýaçlandyryjynyň razylygy bolmazdan enjamlary söküp aýyrmak, daşamak ýa-da abatlamak boýunça hiç bir işe başlamaly däldir, munuň özi howpsuzlygyň bähbitleri üçin, howa gämisine mundan beýläk-de zeper ýetmeginiň önüni almak üçin zerur bolan halatlar ýa-da degişli dolandyryş edaralary tarapyndan çykarylan buýruklar mejbury ýagdaýda ýerine ýetirilýän halatlar muňa girmeyär;

➤ eger ätiýaçlandyryşyň pul möçberi howa gämisiniň ätiýaçlandyryş bahasyna deň bolanda, ätiýaçlandyryjy has tygşytly usul bilen çekilen şu çykdaýylary töleýär: abatlaýyş işleri üçin hakykatda harçlanylan çykdaýylary, şol sanda:

a) kömekçi serişdeleri we ätiýaçlyk şaýlaryny, gurallary, ýangyç-çalgy serişdelerini satyn almak, howa gämisiniň belenilen tehniki mümkinçilikleriniň işlenilip geçilmedik böleginiň şol mümkinçiliklere ätiýaçlandyryş halatynyň ýüze çykan pursadyna çenli has köp iş öndürjiligi bolan ölçegleriň biri boýunça gatnaşygyna deňeçerlikdäki möçberde howa gämisine gözegçilik etmek, ony synagdan geçirmek üçin çykdaýylary;

b) abatlaýyşyň aralygyndaky mümkinçilikleriň çäklerinde zeper ýetmegi zerarly şol agregatlaryň işlenilip geçilmedik mümkinçiligine (sagatlar, tapgyrlar, gonuslar) deňeçerlikde zawod şertlerinde abatlanýan ýa-da çalşyrylan her bir agregaty abatlamak üçin çykdaýylary;

ç) zeper ýeten howa gämisiniň howpsuzlygyny we abat saklanylmagyny üpjün etmek boýunça çykdaýylar;

d) işçileri, serişdeleri, ätiýaçlyk şaýlaryny we agregatlary zeper ýeten howa gämisiniň bolýan ýerine eltme, şeýle hem hadysanyň bolan ýerinden binýatlyk aerodroma (abatlaýyş kärhanasyna) çenli uçup gelmek boýunça çykdaýylary;

e) haçan-da howa gämisi önüni alyp bolmajak güýjüň täsiri bilen ýa-da ýalňyşlyk netijesinde haýsydyr bir ýerde gonsa we şol ýerden uçmak mümkin bolmasa, şeýle halatda howa gämisini sökmek boýunça çykdaýylary, şeýle hem haýsy görnüşüň has maksadalaýyklygyna baglylykda, howa gämisini binýatlyk aerodroma ýa-da howa gämisini ulanmak üçin ýaramly bolan, hadysanyň bolan ýeriniň golaýyndaky aerodroma gaýtaryp getirmek üçin akyly-başly çykdaýylary;

-ätiýaçlandyrylan öz güýçleri bilen howa gämisini abatlaýan halatynda ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi zeper ýeten zatlary çalyşmak hem-de abatlamak üçin zerur bolan şaýlaryň we serişdeleriň hakyky bahasyndan we zähmete hak tölemek üçin çykdaýylardan artyk bolup bilmez. Mümkin bolan goşmaça haklary, baýraklary we iş wagtyndan daşary işlenilendigi üçin haklary tölemek bilen baglanyşykly çykdaýylaryň üsti dolunmaýar.

Eger abatlamak we çalyşmak ätiýaçlandyrylanyň öz güýçleri bilen ýerine ýetirilmeýän bolsa, ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi, eger baýraklary we iş wagtyndan artyk işlenilendigi üçin haklary tölemek önünden Ätiýaçlandyryjy bilen ylalaşylmadyk bolsa, şolary goşmazdan, ätiýaçlandyrylýana berilýän hasaplar bilen tassyklanylan işleriň hakyky bahasy bilen çäklenýär.

Mundan başga hem zeper ýeten bölekleri ýa-da bolmasa zeper ýeten howa gämisini abatlaýyş ýerine daşamagyň hem-de olaryň haýsynyň ýakyndadygyna baglylykda, soňra howa gämisiniň heläkçiligiň bolan ýeriniň golaýyndaky aeroporta ýa-da ýerleşýän ýerindäki aeroporta gaýtarylyp getirilmeginiň bahasy çekilen zeleeň möçberine goşulýar. Şunda daşamak ähli usullaryň iň tygşytlysy bilen amala aşyrylmalydyr. Howa gämisiniň aýry-aýry bölekleriniň ýitirmegi we

olara zeper ýetmegi üçin ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi hiç bir halatda howa gämisiniň doly heläk bolmagy üçin ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiliginiň çäklerinden geçmeli däldir.

Haçan-da ätiýaçlandyrylan şol bir ätiýaçlandyrylýan obýekt babatda, umuman alnanda, ätiýaçlandyrylýan obýektiň hakyky bahasyndan geçýän möçbere birnäçe ätiýaçlandyryjy bilen ätiýaçlan-dyryş şertnamasyny (goşa ätiýaçlandyryş) baglaşan halatynda şol za-dyň ätiýaçlandyryşy boýunça onuň ähli ätiýaçlandyryjylardan alýan ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy onuň hakyky bahasyndan geçmeli däldir. Şunda ätiýaçlandyrylanlaryň her biri şol ätiýaçlandyrylanyň görkezilen desgany ätiýaçlandyrmagyň ähli şertnamalary boýunça umumy ätiýaçlandyryşyň pul möçberine öz baglaşan şertnamasy boýunça ätiýaçlandyryş pul möçberiniň gatnaşygyna deňeçerlikdäki möçberde ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny töleýär.

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasynda başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryş halaty bilen baglanyşykly ähli çykdaýlary ilki başda ätiýaçlandyrylan çekýär, soňra bolsa ätiýaçlandyryjy tarapyndan onuň öwezi dolunýar, howa gämisiniň dolulygyna heläk bolmagy muňa girmeyär.

Nägileligiň bildirilmegi baradaky resminamalar arkaly ýazmaça tassyklama ätiýaçlandyrylan tarapyndan alnan pursadyndan başlap emläk nägilelikleri bildirilen hasap edilýär.

Ömre we saglyga ýetirilen zeled üçin öwezini doluş tölegi, durmuş ätiýaçlandyrmasy, durmuş üpjünçiligi boýunça we şahsy ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça oňa degişli bolan pul möçberlerine garamazdan, ejir çekene tölenilýär.

Eger ýetirilen zeledin öwezini dolmagyň “Türkmenistanyň Raýat” Bitewi Kanunyna laýyklykda belenilen möçberi ätiýaçlan-dyryş şertnamasy arkaly belenilen jogapkärçiligiň çäklerinden geçýän bolsa, şeýle halatlarda ejir çekeniň gönüden-göni zeled ýetiren gatnadyja ýetirilen zeledin goşmaça öwezini dolmagy hakyndaky hak isleg bildirmäge haky bardyr.

Ätiýaçlandyryş tölegi resminamalary we ätiýaçlandyryjy tarapyndan düzülen ätiýaçlandyryş güwänamasyny (**№2 goşundy**) goşmak bilen, ätiýaçlandyrylanyň (peýda alyjynyň) ätiýaçlandyryş tölegi hakyndaky ýazmaça görnüşindäki arzasy (**№3 goşundy**) esasynda ätiýaçlandyryjy tarapyndan tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş tölegi hakyndaky arza şular goşulýar:

- ätiýaçlandyryş polisi ýa-da ätiýaçlandyryş şertnamasy;
- howa gämisi bilen bolup geçen hadysalaryň hasaba alnandygy hakyndaky resminamalar, şol sanda, eger munuň özi tehniki taýdan mümkin bolsa, uçuş maglumatlarynyň düşündirişi we uçuş listi (uçuş üçin tabşyryk);
- howa gämisine zeper ýetenden soň ony gözden geçirmegiň tehniki güwänamasy, ol heläk bolan halatynda bolsa - howa gämisiniň hasapdan çykarylmagynyň güwänamasy;
- ätiýaçlandyrylanyň ätiýaçlandyryş babatda bähbidiniň bardygyny tassyklaýan, howa gämisine onuň eýeçilik (eýelik etmek, peýdalanmak) hukugynyň bardygyna güwä geçýän ýa-da howa gämisi heläk bolan ýa-da oňa zeper ýeten halatynda onuň eýesiniň önündäki jogapkärçiliginiň möçberini belleýän resminamalar;
- Ätiýaçlandyryjynyň bilermenleri we işleri ýerine ýetirijiler bilen deslapdan ylalaşylan, ätiýaçlandyryş öwezini dolmasynyň möçberini esaslandyrmak üçin zerur bolan, awariýa babatdaky abatlaýyşyň meýi-namasy hem-de çykdaýlaryň sanawy;
- ätiýaçlandyryş halatynyň ýagdaýlaryna we hakykatda ýetirilen zeled degişli beýleki resminamalar (töleg resmi namalary, hyzmatlar we işler üçin şertnamalar, karta-narýadlar we başgalar), ätiýaçlandyrylýandan ýetirilen zeled üçünji taraplaryň peýdasyna tutup almak hakynda kazyýetiň çözgüdi.

Ätiýaçlandyryş güwänamasy ýokarda görkezilen resminamalar ätiýaçlandyryja gelip gowşandan soň ätiýaçlandyryjy tarapyndan düzülýär we tassyklanýlar.

Ätiýaçlandyryjynyň hasabyndan ätiýaçlandyryş töleginiň möçberi hasapdan çykarylan gün töleg günü hasap edilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini dolmasy ähli ätiýaçlandyryşyň pul möçberine barabar dolulygyna tölenileninden soň ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi täze şertlere şertnama baglaşylýança togtadylýar ýa-da bolmasa bes edilýär. Eger ätiýaçlandyrylan zat üçin ätiýaçlandyryş öwezini

dolmasy ätiyaçlandyryşyň pul möçberinden geçmeýän möçberde tölenilen bolsa, şonda ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereketi onuň tamamlanýan senesine çenli dowam edýär, şunda ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ätiyaçlandyryşyň pul möçberi bilen tölenilen ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň arasyndaky tapawuda barabar möçberde kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryja ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň tölenilmegi baradaky talap Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen hak-isleýiş möhletiniň içinde, töwekgelçilik gaýtadan ätiyaçlandyryşa geçirilen halatynda bolsa, halkara kadalaryna laýyklykda bildirilip bilner.

Ätiyaçlandyryş öwezini dolmasynyň töläni ätiyaçlandyryja öz töläni pul möçberleriniň çäklerinde ätiyaçlandyrylanyň ýa-da ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny alan beýleki adamyň ýetirilen zeled üçin jogapkär adama bolan talap hukugy geçýär.

Ätiyaçlandyryşyň özüne bar bolan ähli resminamalary we subutnamalary ätiyaçlandyryja bermäge, we şol hukugy amala aşyrmak üçin zerur bolan ähli resmilikleri ýerine ýetirmäge borçludur. Eger ätiyaçlandyrylan ýetirilen zeled üçin jogapkär adama özüniň talap hukugyndan boýun gaçyryan bolsa ýa-da şol hukugy amala aşyrmak onuň günäsi bilen mümkin bolmasa (nägilelikleri bildirmek möhletiniň geçmegi we başgalar), ätiyaçlandyryjy degişli möçberde ätiyaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemek borjundan boşadylýar.

№2 goşundy

Howa gämileriniň we awiagatnadyjylaryň jogapkärçiliginiň ätiyaçlandyrylyşy boýunça ätiyaçlandyryş halaty hakynda GÜWÄNAMA

Ätiyaçlandyrylýan _____
(guramanyň ady, F.A.Aa.)

(Ätiyaçlandyryjynyň işgäriniň wezipesi, F.A.Aa.)
Ätiyaçlandyrylýanyň 200. ýylyň _____ aýynyň „____“ arzasynyň esasynda şu güwänama düzüldi:

Degişli resminamalaryň esasynda şular belleniildi:

- üçünjü taraplara

- ätiyaçlandyrylan howa gämisine

- ýolagça

-ýüke (gereginiň aşagyny çyzmaly) 200 _____ ýylyň _____ aýynyň «____» bolup geçen

(ätiyaçlandyryş halatynyň ady)
_____ netijesinde zeled ýetirildi (ýok edildi).

Ätiyaçlandyryş halatynyň häsiýetnamasy we onuň sebäbi

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberini tassyklaýan resminamalar:

Polis № _____

Inwoýs № _____

Zeledniň ýüze çykan halatyny tassyklaýan resminamalar:

Bolup geçen hadysa hakynda bellik etmek bilen, ulag ýanhatlary:

Awia _____

Konosament _____

Baş güwänama _____

Awiagullugyň täjirçilik güwänamasy _____

Garaşsyz bilermenleriň güwänamasy _____

Kasko boýunça ýetirilen zeledniň möçberini kesgitlemek

Howa gämisiniň ady	Hakyky bahasy	Ätiyaçlandyryş-nyň pul möçberi	Zeper ýetmegiň teswiri	Ätiyaçlandyryş halaty netijesinde nyrhynyň gaçmagynyň göterimi	Ýetirilen zeledniň möçberi

Jogapkärçilik boýunça ýetirilen zeledniň möçberini kesgitlemek

Ätiyaçlandyryş halatynyň ady	Jogapkärçilidiň möçberi	Zeper teswiri	Ýetirilen zeledniň möçberi

Ätiyaçlandyryjy _____ (goly)

M.Ý.

Ätiyaçlandyrylanyň wekili _____ (goly)

200. ýylyň _____ aýynyň «____».

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna
tarapyndan
(Ätiýaçlandyryşyň ady we salgysy)

A R Z A

_____ bolup geçen _____ (ýyly, aýy, güni)
(ätiýaçlandyryş wakasynyň häsiýetini görkezmeli
sebäpli _____ ätiýaçlandyryşy boýunça
(ätiýaçlandyryşyň görnüşi)
ätiýaçlandyryş öwezini dolmasyny tölemeginizi Sizden haýyş edýärim.

Arza şu resminamalary goşýaryn:

200__ýylyň _____ aýynyň «__».

_____
(Ätiýaçlandyrylanyň goly)

Şular ätiýaçlandyryş töleginiň möçberine goşulmaýar:

- goýberilen peýda ýa-da ätiýaçlandyryş halatyndan soň ätiýaçlandyrylan howa gämisini ýa-da onuň aýry-aýry agregatyny ulanmagyň mümkin dældigi bilen baglanyşykly goşmaça çykadjylar;
- howa gämisi dereksiz ýiten halatynda agtaryş işleri üçin çykadjylar;
- eger şeýle işler heläkçilik bilen baglanyşykly abatlaýyş işleri bilen utgaşyp gelýän bolsa, howa gämisini gaýtadan enjamlaşdyrmak, döwrebaplaşdyrmak, goşmaça işläp geçmek üçin harajatlar, şeýle hem ätiýaçlandyryş halaty bilen baglanyşygy bolmadyk, ýöne ätiýaçlandyryş halaty bilen baglanyşykly heläkçilik sebäpli abatlaýyş işleri geçirilen mahaly ýüze çykarylan zeper ýetmeleri abatlamak üçin harajatlar;
- ätiýaçlandyrylanyň ýetirilen zelesiň öwezini dolmak tertibinde töleýän pul möçberleri.

Bap 21. Oba hojalyk pudagynda ätiýaçlandyryş

§21.1. Oba hojalyk emläginiň meýletin ätiýaçlandyrylyşy

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary Türkmenistanyň hukuk we şahsy taraplary we oba hojalyk önümlerini öndürýän daşary ýurt döwletleri bilen oba hojalyk emläginiň ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar.

Ätiýaçlandyryş desgalary

Şular oba hojalyk emläginiň ätiýaçlandyryş desgalary bolup durýar:

- 6 aýlykdan ýokary gara mallar, doňuzlar, öý guşlary, bal ary maşgalalary;
- 1 ýaşdan ýokary atlar, düýeler, goýunlar we geçiler;
- binalar, desgalar, oba hojalyk tehnika, enjamlar, ulag serişdeleri (traktorlar, kombainlar, buldozerler), önümler, çig mal, serişdeler we beýleki emläkler.

Şular ätiýaçlandyryşa kabul edilmeýär:

- keselli mallar, şeýle hem soňky gezek brusellýoz, inçekesel ýa-da leykoz babatda barlaglar geçirileninden soň şol keseller bilen kesellän diýlip anyklanylýan mallar;
- seretmek we saklamak zooweterinariýa düzgünlerini bozmak bilen amala aşyrylýan mallar;
- ýokanç keseller boýunça karantin bellenen ýerdäki mallar, şol keseli özüne kabul etmeýän görnüşdäki mallar muňa girmeyär;
- düýpli gurluşygy tamamlanmadyk desgalar;
- ýeriň opurylmagy, süýşmegi, suw joşmasy we beýleki tebigy betbagtçylyklar wehim salýan zolakda bolan binalar, desgalar we beýleki emläk bellenen tertipde şeýle wehim hakynda ygylan edilen ýa-da ygtyýarly edaralar (gidrometeorologiýa gullugynyň edaralary we başgalar) tarapyndan wehim halatyny tassyklaýan degişli resminama (ykrarnama, netijenama we başgalar) düzülen pursadyndan başlap;
- haýsydyr bir hojalyk hajatlary üçin peýdalanmaga ýaramsyz bolan wagtlaýyn çagşan jaýlar;

- iş agaçlary, resminamalar, nagt pullar, gymmatly kagyzlar, gymmat bahaly daşlar, gymmat bahaly metallardan ýasalan önümler, kolleksiyalar, suratlar, özboluşly we gadymy zatlar, radio-tele-wideo-foto-kino-elektron enjamlary, saz gurallary.

Mallaryň ätiyaçlandyryşy ýangyn, hasarat, tupan, siliň gelmegi, suwuň joşmagy, ýyldyrym urmagy, keselleriň (şertnamada görkezilen) netijesinde heläk bolan, keselleriň ýaýramagynyň önüni almak maksady bilen mejburi soýulmagy ýa-da başy kesilmegi, ýok edilmegi halatynda geçirilýär.

Binalaryň, desgalaryň we beýleki emlägiň ätiyaçlandyryşy ýangyn, suw joşmasy, ýer titremesi, çabga, hasarat we siliň gelmegi netijesinde ýok bolmagy ýa-da zyýan ýetmegi halatynda geçirilýär.

Şular ätiyaçlandyryş halatyna degişli däldir:

- elektrik togunyň gysgaça bozulmasy netijesinden elektrik gurallarynyň ýok bolmagy we zyýan ýetmegi (ýyldyrym urgusyndan beýleki halatlarda), eger-de ol ýangyn döretmedik bolsa;
- güýç beriji, iş we beýleki maşyndyr gurnawlaryň aýratyn bölekleriniň, şaýlarynyň döwürmegi, eger-de bu şol maşynlaryň we gurnawlaryň özüniň weýran bolmagyna getirmedik bolsa;
- mallaryň pes hilli iým iýip zäherlenmekden heläk bolmaklary (weterinariýa barlaghanalarynyň barlagynyň esasynda);
- gurluşyk gurnamalarynyň (diwar, üstüniň ortükleri) ýykylmalary netijesinden emlägiň ýok bolmagy (zyýan ýetmegi), eger-de bu gurluşyk işleri geçirilip durka ýa-da gurluşykda goýberilen ýetmezçilikler, gurnama kemçilikler we düzgün bozulmalar bilen baglanyşykly ýüze çyksa.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy 1 ýyla çenli we kesgitlenmedik möhlete baglaşylýar.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyrylanyň 2 nusgadaky ýazmaça arzasynyň №1-OH, №2-OH (**№ 1-2 goşundylar**) esasynda ätiyaçlandyrylýan emlägi hut özüniň gözden geçirmegi arkaly baglaşýar. Arzanyň birinji nusgasy ätiyaçlandyryjyda galýar, ikinji nusgasy bolsa meýletin ätiyaçlandyryş hakyndaky arza alnandan soň 5 günden gijä galyňman hasaplanylýan ätiyaçlandyryş tölegleri (baýraklary) we olary tölemegiň möhletlerini görkezmek bilen, ätiyaçlandyrylana gaýtarylyp berilýär. Ätiyaçlandyryş tölegleri (baýraklary) tölenende ätiyaçlandyryjy şertnamanyň bir nusgasyny ýa-da ätiyaçlandyryş şahadatnamasyny-polisini berýär. №3-OH, №4-OH görnüşlere laýyklykda ätiyaçlandyryş şahadatnamasynyň-polisiniň berilmegi ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagyň tassyknamasy bolup durýar (**№ 3-4 goşundylar**).

Binalaryň, ulag serişdeleriniň, enjamlaryň, önümleriň we beýleki emläkleriň ätiyaçlandyryş şertnamalary emläkleriň ähli görnüşleri babatda hem, onuň aýratyn toparlary (aýratyn desgalar, emlägiň görnüşleri) babatda hem baglaşylyp bilner.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynyň hereketi şertnana baglaşylan günü sagat 24-de güýje girýär we şertnamada göz önünde tutulan möhletiň ahyrky günü sagat 24-de tamamlanýar.

Eger-de töwekgelçilikler gaýtadan ätiyaçlandyryşa geçirilen halatynda ätiyaçlandyryşyň şertleri we ätiyaçlandyryş nyrhlarynyň möçberleri halkara ätiyaçlandyryş bazaryndaky töwekgelçilikleriň bahalanyşyny we gaýtadan ätiyaçlandyryş şertlerini hasaba almak bilen, taraplaryň ylalaşygy boýunça bellenilýär.

Ätiyaçlandyryş şahadatnamasy-polisi ýitirilen ýa-da ýok edilen halatynda kanunçylyga laýyklykda ýitirilen diýilip yglan edilende ätiyaçlandyrylanyň ýazmaça arzasy boýunça öwezligini bermegiň çykdaýylaryny tölemäge borçlanmagy bilen onuň öwezligi berilýär.

_____
(ätiyaçlandyryş guramasynyň ady)

Oba hojalyk emläginiň meýletin ätiyaçlandyryşy barada
A R Z A

Ätiyaçlandyrylýan _____

kadalarda göz önünde tutulan şertlerde _____ möhlete onuň bahasynyň _____ göteriminde _____

_____
(ýazmaça)

manat möçberde emlägi meýletin ätiyaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär.

Şertnamanyň aýratyn şertleri _____

_____
(«seçip almak arkaly ätiyaçlandyryş», «ogurlanan halatyna ätiyaçlandyryş» haýsy halatlardan ätiyaçlandyrylýandygyny görkezmeli)

Ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberiniň hasaplamasy we oba hojalyk emlägiň bahasy

N	Oba hojalyk emläginiň görnüşü	Oba hojalyk emläginiň bahasy	Oba hojalyk emläginiň ätiyaçlandyrylan göterimi	Ätiyaçlandyryş pul möçberi	Ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) göterimi	Hasaplanylýan ätiyaçlandyryş wznoslary (baýraklary) (4 süt x 5 süt) 100
	Hasaphana taýdan ha-saba alnyş we hasa-batlylygyň maglumatlary esasynda					
	Hasaphana taýdan ha-saba alnyş we hasa-batlylygyň maglumatlary bolmadyk ýag-daýynda					

1. Binalar, desgalar, çekiji enjamlar
2. Oba hojalyk tehnika we gurallary, ulag serişdeleri
3. Önümler, çig mal, materiallar

Jemi _____

ätiyaçlandyrmaga degişli emlägiň bahasy (ätiyaçlandyryş pul möçberi) (ýazmaca)

GOŞUNDYLAR: a) emlägiň bahasynyň delilhaty-hasaplamasy;

b) emlägiň teswiri

Ätiyaçlandyrylýan

Baş buhgalter

_____
(goly)

_____
(goly)

Salgysy _____

M.Ý. _____

200_ý. _____ ” _____ ”

Oba hojalyk emlägini meýletin ätiyaçlandyryş Kadalary bilen tanyşdym

_____
(Ätiyaçlandyrylýanyň goly)

(ätiýaçlandyryş guramasynyň ady, onuň salgysy)

**Oba hojalyk emläginiň (mallaryň, guşlaryň we balary maşgalalarynyň) meýletin
ätiýaçlandyrylyşy boýunça
A R Z A**

Ätiýaçlandyrylýan _____

(familiýasy, ady, atasynyň ady)

Salgysy _____

möçberine bahasynyň
(ýazmaça)

_____göteriminde 200__nji ý. _____aýynyň «_____» -dan

200__ý. _____aýynyň «_____» aralygyna mallary meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär.

%	Malyň görnüşi			Baş sany	Mallaryň ätiýaçlan-dyryşa kabul edilen %-i	Ätiýaçlan-dyryşyň pul möçberi (manat)	Ätiýaçlan-dy-ryş nyrhy (%)	Ätiýaçlan-dyryş wznosy (baýragy) 7 süt x 8 süt 100
	Görnüşü	Jynsy	Ýaşy					
1	2	3	4	5	6	7	8	9
JEMI:								

Ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) tölemegiň möhleti:

1-nji 200__ý. _____aýynyň «_____» 2-nji 200__ý. _____aýynyň «_____»

Oba hojalyk emlägini meýletin ätiýaçlandyryş kadalary bilen tanyşdym

Ätiýaçlandyrylýan _____ 20__ý. _____aýynyň «_____».
(goly)

Bellik: Görnüşleri we ýaş toparlary boýunça mallaryň sany arza berlen günde hasaba alnys we hasabatlylyk maglumatlary boýunça görkezilýär. Ot-iým satyn alýan (taýýarlaýan) we mallary ýerleýän hojalyklar (kärendeçiler) boýunça mallaryň ortaça bir ýyllyk baş sany we olaryň bahasy görkezilýär.

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET ÄTIÝAÇLANDYRYŞ GURAMASY
Oba hojalyk emläginiň meýletin ätiýaçlandyrylyşy boýunça
ÄTIÝAÇLANDYRYŞ ŞAHADATNAMASY-POLISI № _____
Tapgyry _____

ÄTIÝAÇLANDYRYLÝAN _____
Salgysy _____

Telefony/faksy _____

Bank maglumatlary _____

ÄTIÝAÇLANDYRYJY _____

Salgysy _____

Telefony/faksy _____

Bank maglumatlary _____

PEÝDA ALYJY _____

Salgysy _____

Telefony/faksy _____

Ätiýaçlandyryş desgasy _____

Ätiýaçlandyryş töwekgelçilikleri _____

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi _____

Franşiza _____

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) _____

Ätiýaçlandyryş möhleti _____

Ätiýaçlandyryş ýeri _____

BEÝLEKI ŞERTLER _____

Ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) möçberi _____

Ätiýaçlandyryş wznosyny _____

(baýragyny) tölemegiň tertibi _____

M.Ý. ÄTIÝAÇLANDYRYJY _____

Oba hojalyk emlägini meýletin ätiýaçlandyryş kadalary bilen tanyşdym

ÄTIÝAÇLANDYRYLÝAN _____
(goly)

Ätiýaçlandyryş şahadatnamasy polisi berildi 200__ ý. _____ aýynyň «____»

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi (ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly) hemme zerur bolan resminamalar alnandan soň 15 günün dowamynda tölenilýär.

Bellik: şu şertnama boýunça ýitgi ýüze çykan ýagdaýynda ätiýaçlandyrylýan bu barada ätiýaçlandyryja haýal etmän, ýöne 3 günden gijä galman habar bermäge borçludyr.

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET ÄTIÝAÇLANDYRYŞ GURAMASY
Oba hojalyk emläginiň (mallaryň, guşlaryň we bal ary maşgalalaryň) meýletin ätiýaçlandyrylyşy boýunça
ÄTIÝAÇLANDYRYŞ ŞAHADATNAMASY-POLISI № _____ Tapgyry _____

ÄTIÝAÇLANDYRYLYAN _____
Salgysy _____
Telefony/faksy _____
Bank maglumatlary _____
ÄTIÝAÇLANDYRYJY _____
Salgysy _____
Telefony/faksy _____
Bank maglumatlary _____
PEÝDA ALYJY _____
Salgysy _____
Telefony/faksy _____

Ätiýaçlandyryş möhleti: 200__ý. _____ « _____ »-dan 200__ý. _____ « _____ » çenli.

Ätiýaçlandyryşyň hereket edýän ýeri _____

№	Malyň görnüşi	Baş sany	Reňki we alamatlary	Töwekgelçiligiň görnüşi	Ätiýaçlandyryş pul möçberi (manat)	Ätiýaçlan-dyryş nyrhý %	Ätiýaçlan-dyryş wzn osy (baýragy)
	Görnüşi	Jynsy	Ýaşy		Bir mal üçin	Mallaryň hemmesi üçin	
1							
	JEMI:						

Ätiýaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) tölemegiň möhleti:

1-nji 200__ý. _____ aýynyň « _____ » _____ manat

2-nji 200__ý. _____ aýynyň « _____ » _____ manat

Ätiýaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklaryň) jemi _____

(ýazmaça)

Beýleki şertler _____

M.Ý. ÄTIÝAÇLANDYRYJY _____
(goly)

Oba hojalyk emläginiň (mallaryň, guşlaryň we bal ary maşgalalaryň) meýletin ätiýaçlandyryş kadalary bilen tanyşdym

ÄTIÝAÇLANDYRYLYAN _____
(goly)

Ätiýaçlandyryş şahadatnamasy- polisi 200__ý. _____ aýynyň « _____ » berildi

Ätiýaçlandyryşyň pul möçberi (ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly) hemme zerur bolan resminamalar alnandan soň 15 günün dowamynda tölenilýär.

Bellik: Şu şertnama boýunça zeňal ýetirilen ýagdaýynda Ätiýaçlandyrylyan bu barada Ätiýaçlandyryja haýal etmän, ýöne 3 günden gijä galman habar bermäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryşyň pul möçberi

Emlägiň aşakdaky görkezilen görnüşleri şu bahalarda ätiyaçlandyrylyp bilner:

- mallar belli bir paýda, ýöne bahasynyň 80 göteriminden artyk bolmadyk möçberinde;
- binalar, desgalar we beyleki emläkler könelmegini aýyrmak bilen, balans ýa-da hakyky bazar nyrynda (resminama bilen esaslandyrylan), ýa-da hakyky satyn alnan bahasy boýunça (resminama bilen esaslandyrylan) ýa-da bahasynyň belli bir paýynda (göteriminde).

Taraplaryň ylalaşmagy bilen ätiyaçlandyryş şertnamasynda franşiza göz önünde tutulyp bilner.

Franşiza ätiyaçlandyryjy tarapyndan öwezi dolunmaga degişli bolmadyk ätiyaçlandyrylan üçin zyýanyň kesgitlenen bölegi, ol bolsa şertli we şertsiz franşiza bolup biler.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynda şertli franşiza bellenen mahaly, eger ýetirilen zyýanyň möçberi franşizadan geçmeýän bolsa, şol zyýan üçin ätiyaçlandyryjy jogapkärçilikden boşadylýar, eger zyýanyň möçberi franşizanyň möçberinden geçýän bolsa, onda ol zyýanyň öwezi doly dolunýar.

Ätiyaçlandyryş şertnamasynda şertsiz franşiza bellenen mahaly ätiyaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ýetirilen zyýanyň möçberinden franşizany aýryp, kesgitlenilýär.

Franşiza ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiyaçlandyryşyň pul möçberinden göterimlerde ýa-da doly pul möçberlerde taraplaryň ylalaşmagy boýunça kesgitlenýär.

Ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) tölemegiň tertibi we möhletleri

Ätiyaçlandyryş wznoslar (baýraklar) ätiyaçlandyrylan emlä-giň bahasyndan we ätiyaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklarynyň) (**№ 5 goşundy**) bellenen nyrlaryndan ugur alnyp hasaplanylýar.

№5 goşundy

Oba hojalyk emläginiň meýletin ätiyaçlandyrylyşy boýunça nyrh möçberleri ätiyaçlandyryşyň pul möçberlerine %-de

Gara mallar	9
Dowarlar, doňuzlar	4,5
Düýeler we atlar	16
Öý guşlary, bal ary maşgalalary	8
Binalar, desgalar, geçiriji enjamlar	0,9
Oba hojalyk tehnika we gurallar	1
Ulag serişdeleri	2
Önümler, çig mal we serişdeler	0,1

Töwekgelçiligiň derejesine we ätiyaçlandyryşyň pul möçberine baglylykda her bir halata ätiyaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklarynyň) nyrlary kesgitlenilende peseldiji (0,6-dan 1,0 çenli) we ýokarlandyryjy (1,0-den 3,0 çenli) nyrlary ulanmak mümkindir. Ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda nyryň möçberi esasy nyry düzediş koefisiýentine köpeltmek ýoly arkaly kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy 1 ýyl möhlete we kesgitlenmedik möhlete baglaşylan mahaly ätiyaçlandyrylana ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) birnäçe tapgyrlarda (möhletini gaýra goýup) tölemäge hukuk berlip bilner, şunda ol ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) şertnamada göz önünde tutulan möhletlerde tölemäge borçludur.

Oba hojalyk emlägi 10 aýa çenli möhlete ätiyaçlandyrylan mahaly wznoslar (baýraklar) her aý üçin ýyllyk wznosyň (baýragyň) 10 göterimi möçberde, 11 aýa ätiyaçlandyrylan mahaly bolsa ätiyaçlandyryş wznosynyň (baýragynyň) ýyllyk möçberinde hasaplanylýar. 1 ýyla çenli ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) doly däl aý üçin doly aýyňky ýaly tölenilýär. Ätiyaçlandyryş wznoslary (baýraklary) ätiyaçlandyryjynyň hasabyna bir wagtyň özünde geçirilmelidir.

Oba hojalyk emläginiň ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyryş öwezini doluş puly tölenilenende ätiyaçlandyryş şertnamasy şertnamada görkezilen möhletin ahyryna çenli şertnama

arkaly şertleşilen ätiyaçlandyryşyň pul möçberiniň we tölenilen ätiyaçlandyryş öwezini doluş puluň möçberiniň arasyndaky tapawudyň möçberinde öz güýjüni saklaýar.

Eger ätiyaçlandyryş öwezini doluş puly doly ätiyaçlandyryşyň pul möçberinde tölenen bolsa, onda şertnamanyň hereketi bes edilýär, bu barada ätiyaçlandyrylana habar berilýär. Ýok bolan emlägiň we heläk bolan mallaryň ýerine satyn alnan emläk we mallar üçin täze şertnama baglaşylýar.

Eger 1 ýyla baglaşylan ätiyaçlandyryş şertnamalary boýunça tölegleri tölemegiň bellenen birinji möhletine çenli tölegleriň ýyllyk möçberiniň 50 göteriminden az möçberi gelip gowşan bolsa, 1 ýyldan az möhlete baglaşylan şertnamalar boýunça bolsa tölegleriň möçberiniň 100 göteriminden az möçberi bir wagtyň özünde gelip gowşan bolsa, onda şeýle şertnamalar baglaşylmadyk hasap edilýär.

Eger ikinji möhletde çenli möhletlere bölünen wznoslar (baýraklar) doly girizilmedik bolsa, onda ätiyaçlandyrylan emläkleriň ýok bolan ýa-da zyýan ýeten mahaly ätiyaçlandyryş öwezini doluş puly bellenen möçberi tölenýär, ýagny ähli geçirilen tölegleriň ätiyaçlandyryş wznoslaryň (baýraklaryň) ätiyaçlandyryş şertnamasy boýunça hasaplanyp çykarylan umumy pul möçberiniň näçe göterimini tutýan bolsa şoňa görä tölenýär.

Birinji ýa-da bir gezek ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) wagtynda tölenýänçä ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr.

Eger ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) öz wagtynda geçirilmese, ätiyaçlandyryjy şonuň geçirilmegi üçin iki hepdelik möhleti kesgitlep biler. Şunda gijä goýmagyň getirýän netijeleri hakynda görkezilmelidir.

Eger möhlet geçenden soň ätiyaçlandyryş halaty bolsa we şu wagta çenli ätiyaçlandyrylan wznos (baýrak) geçirmegini gijikdirse, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Ätiyaçlandyryş halaty ýüze çykan mahaly taraplaryň jogapkärçiligi

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş halatynyň bolandygy hakynda şobada ätiyaçlandyryja habar bermäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryş halaty hakynda habary we ýitgini kesgitlemek üçin gerekli ähli resminamalary alandan soňra ätiyaçlandyryjy 5 günüň dowamynda bellenen görnüşlerdäki № 8-OH, № 10-OH ykrarnamany düzmäge borçludyr.

Ätiyaçlandyryjy ätiyaçlandyrylýandan ätiyaçlandyryş halatynyň ýüze çykandygy hakyndaky arzany alan mahaly ony bellenen görnüşlerdäki žurnallarda bellige alýar we bellenen görnüşler boýunça (mallar, emläk boýunça) ätiyaçlandyryş halaty hakynda ykrarnama düzýär.

Bellenen görnüşlerdäki ykrarnamalar ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyrylýanyň we daýhan birleşiginiň wekilleriniň, zerurlyk ýüze çykan mahaly bolsa, degişli hünärmenleriň (mal lukmanlarynyň, buhgalterleriň, inženerleriň we başgalaryň) hem gatnaşmagynda düzülýär.

Ykrarnama onuň düzülmegine gatnaşan adamlaryň hemmesi tarapyndan gol çekilýär we ätiyaçlandyryş guramasynyň möhri bilen berkidilýär. Ykrarnama gol çeken adamlar onuň dogry düzüldigi üçin jogapkärçilik çekýärler.

Mallaryň heläk bolmagy ýa-da mejbury soýulmagy hakynda ykrarnamalary düzmek

Ýokanç keseller, ýangynlar we tebigy betbagtçylyklar netije-sinde mallaryň heläk bolmagy (mejbury soýulmagy) hakyndaky ykrarnamalar ýörite görnüşdäki blanklarda ýitgini kesgitlemek üçin zerur bolan ähli resminamalar alnandan soň 5 günüň dowamynda düzülýär. Ätiyaçlandyrylanda şol bir sebäp bilen bir görnüşdäki we bir ýaş toparyndaky birnäçe mallar birwagtyň özünde heläk bolan halatynda heläk bolan mallaryň sanyny görkezmek bilen, olar ykrarnamada bir setirde ýazylýar.

Mallaryň heläk bolmagynyň ýa-da mejbury soýulmagynyň ýagdaýlaryna we sebäplerine baglylykda ykrarnama şu resminamalaryň esasynda düzülýär:

- oba hojalyk emläginiň (mallaryň) ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyryş öwezini doluş puluny tölemek hakyndaky arzanyň;

- mallaryň maslygyny kesip barlamagyň teswirnamasynyň ý-da bolmasa döwlet ýangyn gözegçiligi edarasynyň, gidrometeorologiýa gullugynyň, weterinariýa gullugynyň ýa-da wetlaboratoriýanyň kesellemeginiň, ölmeginiň ýa-da mejbury soýulmagyň sebäpleri hakyndaky netijenamasynyň;
- mallaryň ýokanç keselleri we başgalar hakyndaky hasabatyny;
- mallaryň bahasy hakyndaky delilhatlaryň, olaryň ygtybarlylygy bolsa gönüden-göni hojalykda ýörüte gornuşdäki ykrarnama düzülen mahaly barlanylýar;
- mallaryň we guşlaryň hasapdan çykarylandygy hakyndaky ykrarnamanyň.

Mallar tebigy betbagtçylyklardan ýa-da ýangyndan köpçülikleýin heläk bolan mahaly ykrarnamany düzüjiler heläk bolan mallaryň sanyny kesgitlemek maksady bilen ýerlere gidýärler.

Haçan-da şol esasyda mallaryň heläk bolmagy (mejbury soýulmagy) hakynda ykrarnama düzülýän resminamalardan mallaryň heläk bolmagynyň aýry - aýry adamyň günäsi bilen bolup geçendigi ýüze çykarylan bolsa, ykrarnamada şol adamyň familiýasy atlandyrylmalydyr we onuň günäsinin näme sebäpli ýüze çykandygy, şonuň günäsi bilen heläk bolan mallaryň görnüşleri, sany we bahasy görkezilmelidir.

Eger ykrarnama düzülýän wagta çenli mallaryň heläk bolmagynda anyk günäkär heniz belenilmedik, ýöne degişli edaralar tarapyndan derňew geçirilýän bolsa, bu barada ykrarnamada ýazgy ýazylýar.

Mallaryň kesellemeginiň, ölmeginiň we mejbury soýulmagynyň (ýok bolmagyny) sebäpleri we ýagdaýlary baradaky netijenama ölen, mejbury öldürilen ýa-da ýok bolan mallary hut özüniň gözden geçirmeginiň ýa-da ambulatoriýa bejerişiniň we weterinariýa laboratoriasynyň barlaglarynyň maglumatlarynyň esasynda weterinariýa lukmanlary (feldşerleri) tarapyndan düzülýär hem-de weterinariýa edarasynyň möhri bilen berkidilýär.

Hojalyklaryň ýokanç kesellerden sagdynlaşyp saplanmagy bilen baglanyşykda mejbury soýmak üçin diri agramdaky et kombinatyna tabşyrylýan näsag mallar üçin hem netijenama berilýär. Brusellýoz keselli bilen kesellän mallar tabşyrylan halatynda netijenamada weterinariýa laboratoriasalarynyň geçiren seljermeleriniň belgisi we senesi, inçekesel mallar tabşyrylan mahaly bolsa inçekeselli babatda öwrenmegiň we reaksiýanyň alnan senesi görkezilýär.

Malyň maslygyny kesip barlamagyň weterinariýa gullugynyň hünärmenleri tarapyndan malyň kesellemegine we heläk bolmagyna getiren sebäpler görkezilen teswirnamasy bar bolsa, şeýle hem malyň ýok bolanlygy barada degişli toparyň ykrarnamasy bar bolsa, weterinariýa hünärmenden başga netijenama talap edilmeýär.

Eger mallaryň ýangyndan, çabgadan, silden, hasaratdan heläk bolandygy ynamdar ýagdaýda anyklansa, onda weterinariýa gullugynyň hünärmeniniň netijenamasy talap edilmeýär.

Oba hojalyk emläkleriniň ýitgisiniň we ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş töleginiň möçberini kesgitlemek

Ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emlägi ýok bolan ýa-da oňa zyýan ýetirilen halatynda ýitginiň we ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş pul möçberini hasaplamak ätiýaçlandyryjy tarapyndan olara resminamalary goşmak bilen, oba hojalyk emläginiň ýok bolmagy ýa-da oňa zyýan ýetmegi hakyndaky ykrarnamanyň esasynda geçirilýär.

Emläk seçip almak arkaly ätiýaçlandyrylan mahaly ýetirilen zyýanyň we ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluň möçberi diňe teswirde görkezilen desgalar boýunça kesgitlenilýär.

Oba hojalyk emläginiň ätiýaçlandyrylyşy boýunça ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ýitginiň möçberi näçe göterimde emläk ätiýaçlandyrylan bolsa, şol göterimde hasaplanylýar.

Wznoslary (baýraklary) tölemeginiň ikinji möhletiniň geçmegi boýunça ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emlägi ýok bolan ýa-da oňa zyýan ýetirilen mahaly ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly tölegleriň belenilen möçberinden girizilen wznoslaryň (baýraklaryň) ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça tutuşlygyna hasaplanylýan möçberiniň näçe göterimine barabar bolsa, şonça göterimde tölenilýär.

Mysal: ätiýaçlandyrylan binalaryň, desgalaryň we beýleki emläkleriň ätiýaçlandyryş şertnamasyny olaryň doly bahasyna, ýagny 8000 manada baglaşdy. Tebigy betbagtçylyk

netijesinde balans ýa-da hakyky bazar bahasy (resminama bilen esaslandyrylan) könelmegini aýyrmak bilen 508 manada barabar bolan önümçilik jaýlary weýran boldy. Onuň № 10 OH görnüşindäki ykrarnama düzülen mahaly emlägiň hakyky bahasy arza berlen günde 10 000 manada barabar bolup çykýar. Weýran bolan binalar üçin ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ýitginiň 80% (8000 x 100): 10000 manada barabar möçberde tölenilmelidir. Ýitginiň möçberi 418 manat möçberindäki hasaplama boýunça hasaplanyldy, şunda ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly 334 manat 40 teňňä (418 x 80):100 barabardyr.

Eger ykrarnama düzülen mahaly ätiýaçlandyryş hakyndaky arzada oba hojalyk emläginiň bahasy hakykatdaky möçberinden az görkezilen bolsa, şol boýunça emläk ätiýaçlandyrylan göterim degişlilikde azaldylýar.

Mallar heläk bolan ýa-da mejbury soýlan ýagdaýynda ýitgini kesgitlemegiň tertibi

Mallar (gara mallar, doňuzlar, atlar, düýeler, goýunlar we geçiler), öý guşlary, bal ary maşgalasy heläk bolan ýa-da mejbury soýlan mahaly ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly ätiýaçlandyryşyň pul möçberine barabar möçberde, ýöne ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçilik çäginde ýokary bolmadyk möçberde olaryň heläk bolan (mejbury soýlan) gününde mallaryň balans ýa-da hakyky bazar (resminama bilen esaslandyrylan) bahasyndan ugur almak bilen kesgitlenip tölenýär.

Mysal: Gara mal bahasynyň 80 göterimi möçberinde ätiýaçlandyryşa kabul edildi. Ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça hasaplanylýan ätiýaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklarynyň) umumy möçberi 49 manat. Hakykat-da bellenilen möhletde hojalyk tarapyndan 31 manat 84 teňňe ýa-da hasaplanylýan möçberiniň 65 göterimi girizilipdir (31 man. 84 teň. x 100):49.

Şu ýagdaýda malyň haram ölmegi ýa-da mejbury soýlan mahaly ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly ýitginiň möçberiniň 52 göterimi (65x80):100 möçberde tölenmäge degişlidir.

Gara mallar, goýunlar, geçiler, doňuzlar, atlar, düýeler, şeýle hem öý guşlary ätiýaçlandyryş şertlerinde göz önünde tutulan şertler sebäpli mejbury soýlan halatynda ýitginiň möçberi olaryň arzada görkezilen doly bahasy bilen azyk hökmünde ulanmaga ýaramly etni satmakdan ätiýaçlandyrylanyň alan pul möçberiniň arasyndaky tapawudyň möçberinde kesgitlenilýär. Ätiýaçlandyryş öwezini doluşy mallaryň bahasyndan haýsy göterimde ätiýaçlandyrylan bolsa ýitgiden şol göterimde tölenilýär.

Etiň bahasy özüne et satylan guramanyň beren resminamasy esasynda ýa-da ýerlenilen etiň bazar bahasy hasaba alnyp bellenilýär.

Eger maly mejbury soýmak bilen ýüze çykan sebäp boýunça et dolulygyna iýmit önümi hökmünde ulanmaga ýaramly däl diýlip ykrar edilen bolsa, ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly haram ölen mal hökmünde tölenýär. Etiň iýmit önümi hökmünde dolulygyna ýa-da kem-käseýin ýaramsyzlygy weterinariýa gullugynyň tarapyndan kesgitlenilýär.

Mysal: Hojalykda 1-nji awgustda umumy balans ýa-da hakyky bazar bahasy 4800 manat bolan 20 sany göle bar (1 göläniň bahasy 240 manat). Doly ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden ugur alyp 1 ýyl möhlete ätiýaçlandyrylan bilen baglaşylan meýletin ätiýaçlandyryş şertnamasyna laýyklykda ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) ätiýaçlandyryş guramasynyň hasabyna bir ýylda hasaplanylýan ätiýaçlandyryş wznoslarynyň (baýraklarynyň) ähli möçberine barabar möçberde 2-nji awgustda gelip gowuşdy.

16-njy awgustda bolan ýangyn netijesinde 6 göle öldi. Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly 1152 manat möçberinde (240 x 80:100 = 192 x 6 göle) tölenilmäge degişlidir.

Oba hojalyk emläginiň ätiýaçlandyrylyşy boýunça ýitgini kesgitlemegiň we öwezini doluş puluny tölemegiň tertibi

Ýitginiň möçberiniň hasaplamasy «Oba hojalyk emläginiň ýok bolmagy bilen baglanyşykly ýitginiň hasaplamasy» atly blankada amala aşyrylýar.

Oba hojalyk emlägi ýok edilen (oňa zyýan ýeten) mahaly ýitginiň möçberini kesgitlemek ýörite görnüşdäki ykrarnamanyň I, II, III bölümleriniň, şeýle hem zyýan ýeten desga boýunça düzülen ýetmezçilik ykrarnamasynyň maglumatlary esasynda geçirilýär.

Oba hojalyk emlägi ýok bolan mahaly ýitginiň möçberi ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan günü hasaplanylýan köneliş möçberini balans ýa-da hakyky bazar bahasyndan (resminama bilen

esaslandyrylan) aýyrmak, emlägi halas etmek we heläkçilikden soň ony tertibe getirmek boýunça harajatlary goşmak hem-de galyndylaryň bahasyny aýyrmak arkaly kesgitlenilýär.

Mysal: Ýangyn netijesinde at ýatagy ýok boldy. Onuň könelmegini hasaba almak bilen, balans ýa-da hakyky bazar bahasy (resminama bilen esaslandyrylan) 574 manat. Fundamentiniň bahasy könelmegini hasaba almak bilen 103 manat 32 teňňe, odun üçin ýaramly agaçlaryň we tagtalaryň bahasy 5 manat 52 teňňe. Jemi alnanda galyndylaryň bahasy 108 manat 84 teňňe (103 m. 32 teň.+ 5 man. 52 teň.). Galyndylary tertibe getirmek we hapa-hupany alyp gitmek üçin harajatlar 2 manat 96 teňňe. Ýetirilen zyýanyň möçberi 468 manat 12 teňňä barabardyr (574 -108 man. 84 teň.+ 2 man. 96 teň.).

Aýry-aýry desga boýunça onuň könelmegi ilki başdaky bahasynyň 100 we ondan köp görterimine barabar bolan halatlarynda, şeýle emläk boýunça ýitgi hasaplanylmaýar.

Oba hojalyk emlägine zyýan ýetirilen mahaly ýitginiň möçberi ony dikeltmegiň (abatlamagyň) bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär, şoňa bolsa ätiýaçlandyryş halatyndan soň emlägi halas etmek we ony tertibe getirmek boýunça harajatlar goşulýar we galyndylaryň bahasy ondan aýrylýar.

Zyýan ýeten binalary we desgalary dikeltmek (abatlamak) üçin harajatlar şular ýaly kesgitlenilýär:

- dikeltmek (abatlamak) üçin bellenen tertipde düzülen hasaplama esasynda;
- zyýan ýeten desganyň aýry-aýry böleklerine (gurnama parçalaryna) bir bitewi nyrh kesmegi ulanmak arkaly;
- zyýan ýeten desganyň aýry-aýry böleklerine (gurnama parçalaryna) bahasynyň onuň umumy bahasyna görterimlerdäki gatnaşygyny ulanmak arkaly;
- abatlamagyň (dikeltmegiň) ygtyýarly guramalar tarapyndan düzülen hasaplama esasynda.

Ýetirilen ýitginiň möçberini hasaplama üçin ýokarda görkezilen usullarynyň birini seçip almak ýetirilen zyýanyň häsiýetini we möçberini, zyýan ýeten desganyň gurnamasynyň çylşyrymlylygyny we bar bolan degişli tehniki we nyrh kesiş resminamalary hasaba almak bilen geçirilýär.

Zyýan ýeten güýç beriji, beýleki maşynlary, geçiriji enjamlary, ulag serişdelerini, öwseleleri, aw awlanylýan gämileri we aw gurallaryny dikeltmegiň (abatlamagyň) bahasy şeýle emlägi abatlaýan kärhanalaryň hasaplama bahalarynyň esasynda ýa-da dikeltmek (abatlamak) üçin görkezilen kärhanalaryň ölçegleri we nyrlary boýunça düzülen hasaplama bahalarynyň esasynda kesgitlenilýär.

Zyýan ýeten desgalary, şeýle hem aw gurallaryny dikeltmegiň (abatlamagyň) bahasy kesgitlenilen mahaly şulary göz önünde tutmak zerurdyr:

- ol ýa-da beýleki desganyň zyýan ýeten böleklerini (gurnama parçalaryny) dikeltmek (abatlamak) üçin diňe zerur bolan işler hasaplama kabul edilmelidir. Ätiýaçlandyrylan tarapyndan zyýan ýeten desganyň durkuny täzelemek (mysal üçin, ölçegleriniň üýtgedilmegi, gaýtadan gurmak we başgalar) işleriň sanawyna goşulmaýar;
- aýry-aýry bölekleri (gurnama parçalaryny) dikeltmek (abatlamak) boýunça işleriň möçberi kesgitlenilen mahaly zyýan ýetmek bilen baglanyşykly zerur diýlip ykrar edilen abatlaýyş işlerini, mysal üçin, diňe bir zyýan ýeten ýerlerinde däl, eýsem jaýyň ähli diwarlaryny reňklemegi we başga işleri hasaplama goşmaga rugsat berilýär;
- eger zyýan ýeten desganyň aýry-aýry böleklerini (gurnama parçalaryny) saklap galmak üçin olary berkitmek boýunça işleri geçirmek zerur bolsa, şonda bu iş dikeldiş işleriniň bahasyna goşulýar;
- haçan-da desganyň zyýan ýeten böleklerini zyýan ýetmezinden öňki ýagdaýyna getirmek üçin diňe işçi güýjüni ulanmak, mysal üçin, gurnama parçalaryny başga ýere geçirmek we olary oturtmak, maşynlaryň detallaryny gönülemek we başga işler talap edilýän halatlarda diňe işçileriň zähmetine hak tölemek üçin harajatlar şolary dikeltmegiň bahasy goşulýar;
- binalaryň, maşynlaryň ýa-da beýleki emlägiň aýry-aýry böleklerine (gurnama parçalaryna) zyýan ýeten mahaly, haçan-da desga garaz öz niýetlenilen maksady boýunça peýdalanmaga ýaramly bolup galanda, diňe zyýan ýeten bölekleri (gurnama parçalary) abatlamagyň bahasy hasaba alynýar;

- agačdan edilen diwarlaryň burçlaryna ep-esli möçberde zyýan ýeten halatynda zyýan ýeten burça birigýän garyşyk diwarlaryň hem-de şolar bilen baglanyşykly gurnama parçalarynyň zyýan ýeten agaçlaryny çalyşmak (üstüni örtmek) üçin zerur bolan işleri we serişdeleri hasaplama kabul etmeli;

- ýangynyň ýa-da tebigy betbagtçylygyň tötänleýin ýüze çykmagynyň bes edilmegi boýunça degişli çäreler bilen baglanyşykly sökülen binalar dikeldilen mahaly binalary sökmek, serişdeleri we binalaryň böleklerini başga ýere geçirmek üçin çykdajylar hem olary dikeltmegiň bahasyna goşulýar;

- bellenen ölçegler boýunça hasaplamalary düzmegiň bahasy, şeýle hem eger seljerme ätiýaçlandyryjynyň islegi boýunça geçirilen bolsa, seljerme üçin çykdajylar desgany dikeltmegiň bahasyna goşulýar.

Ammarda bolan önümler, çig mal we serişdeler (şol sanda gymmaty pes we çalt könelyän zatlar) ýok bolan ýa-da olara zyýan ýeten mahaly ýitgini kesgitlemek ýörite görnüşdäki ykrarnamanyň III bölüminiň maglumatlary esasynda geçirilýär. Şunda ýitginiň möçberi şu tertipde hasaplyanylýar: ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan pursadynda bar bolan emlägiň bahasyndan nyrhynyň gaçmagyny hasaba almak bilen, zyýan ýetmedik emlägiň bahasy, şeýle hem galyndylary tertibe getirmek üçin çykdajylary hasaba almak bilen, olaryň bahasy hasaplanylýp aýrylýar. Soňra şu möçberde ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykanyndan soň emlägi halas etmek we ony tertibe getirmek boýunça harajatlar goşulýar. Alnan netije ýitginiň möçberini düzýär.

Mysal: Ätiýaçlandyryş halaty ýüze çykan pursadynda ammassarda bolan önümleriň, çig malyň we serişdeleriň umumy bahasy 7400 manada barabardyr, zyýan ýetmedik emlägiň bahasy 2840 manat, bahasynyň gaçmagyny hasaba almak bilen, zyýan ýeten emlägiň bahasy 2220 manat we olary tertibe getirmek boýunça çykdajylary hasaba almak bilen, galyndylaryň bahasy 42 manat 80 teňňe. Emlägi halas etmek boýunça harajatlar 21 manat. Ýitgi– 2318 manat 20 teňňä barabardyr (7400 -2840 -2220 -42 man. 80 teň. +21).

Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş pul möçberini hasaplamak «Ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluny tölemek üçin delilhaty - hasaplama» atly № 12 - OH görnüşdäki blankda geçirilýär (№ 11 goşundy).

Ätiýaçlandyryş halaty netijesinde ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emläginiň ýok bolmagy (oba zyýan ýetmegi) hakynda ykrarnama bellenen görnüş boýunça ätiýaçlandyryş halaty bolup etrabyň (şäheriň) çägendäki ätiýaçlandyryjy tarapyndan düzülýär. Eger oba hojalyk emlägi we mallar beýleki etrapda (şäherde) ätiýaçlandyrylan bolsa, onda ykrarnama we ähli resminamalar bilen ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan ätiýaçlandyryja iberilýär.

Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puluny tölemek

Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiýaçlandyryjy tarapyndan onuň üçin bellenen çäklerde tölenilýär, eger ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluň möçberi şol bellenen çäklerden geçýän bolsa, onda öwezini doluş tölegi degişli ýokarda durýan gurama tarapyndan ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş pul möçberi tassyklanylandan soň tölenilýär. Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly nagt pulda ýa-da ätiýaçlandyrylanyň hasabyna geçirmek arkaly tölenilýär.

Baglaşylan şertnamalaryň sany we şolar boýunça tölenen ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluň möçberi žurnallarda bellige alynýar.

Ätiýaçlandyryjynyň baş buhgalteri ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly tölenýänçä ýitginiň we ätiýaçlandyryş öwezini doluş pulunyň möçberini kesgitlemek boýunça resminamalaryň dogry resmileşdirilendigini barlamaga borçludur. Baş buhgaltere şolarda degişli gollar we möhürler bolmadyk namalary we hasaplamalary tölege kabul etmek gadagan edilýär.

Eger ätiýaçlandyrylan ýitginiň öwezini dolmak hakynda üçünji tarapa talap bildirip bilýän bolsa, onda şu talap eger ol ätiýaçlandyrylna ýetirilen zyýanyň öwezini dolýan bolsa, ätiýaçlandyryja geçýär. Eger ätiýaçlandyrylan üçünji tarap barasyndaky öz talabyndan ýa-da onuň talabyny üpjün etmek baradaky hukukdan boýun gaçyrsa, onda ätiýaçlandyryjy öz

çykdaýylarynyň öweziniň dolunmagy üçin hukugy amala aşyrmak bilen ýa-da bildirilen talap bilen baglanyşykda ýitginiň öwezini dolmak borçlaryndan boşadylýar.

Eger ýitginiň öwezini dolmak üçin ätiýaçlandyrylanyň talap etmek hukugy onuň bilen bile ýaşayan maşgala agzasyna degişli bolsa, şol hukugyň başga birine geçmegi aradan aýrylýar, maşgala agzasynyň bilgeşleýin ýetiren zyýany muňa girmeyär.

Eger ätiýaçlandyryşyň pul möçberi emlägiň ätiýaçlandyryş bahasyndan pes bolsa, eger ätiýaçlandyryş şertnamasynyda başgaça ýagdaýlar göz önünde tutulmadyk bolsa, ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş pulunyň möçberi ätiýaçlandyryşyň pul möçberi emlägiň ätiýaçlandyryş bahasyna deňeçer gatnaşygynda kemeldilýär.

Ätiýaçlandyryjynyň şu halatlarda ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puluny dolulygyna ýa-da kem-käsleýin tölemekden boýun gaçyrmaga hukugy bardyr:

- eger ätiýaçlandyrylan bellenilen möhletde emlägiň ýok bolandygy ýa-da oňa zyýan ýetendigi barada habar bermese, şol sebäpli hem ýitginiň hakyky möçberini kesgitlemek mümkin bolmasa;
- eger ätiýaçlandyrylan howpuň ýokarlanandygy hakynda habar bermese ýa-da emlägiň ýok bolmagyny ýa-da oňa zyýan ýetmegini bilgeşleýin ýüze çykaran bolsa ätiýaçlandyryş şertnamasyny bozmaga we ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puluny tölemekden boýun gaçyrmaga;
- eger ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş arkaly göz önünde tutulan ýagdaýy bilgeşleýin ýa-da gödek seresapsyzlygy netijesinde ýüze çykaran bolsa.

Eger ätiýaçlandyrylan bejerip bolmajak kesellän maly soýmak barada mal lukmanynyň (feldşeriň) görkezmesini ýerine ýetirmese we ol mal ölse ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi tölenilmeýär.

Şeýle hem ätiýaçlandyrylan tarapyndan ätiýaçlandyryş halaty bolan mahaly we ondan soňraky wagtda oba hojalyk emläkleriň gorap saklanmagy we onuň mundan beýläk zyýan ýetmeginiň önüniň alynmagy üçin çäreleri görmezligi netijesinde ýetirilen goşmaça ýitgileriň öwezi dolunmaýar.

Ätiýaçlandyrylanyň Ýangyn howpsuzlygy müdirligi edaralarynyň ýa-da beýleki Döwlet gözegçiligini amala aşyran edaralarynyň görkezme ýazgylaryny ýerine ýetirmändigi netijesinde, şeýle hem işleriň önümçilik tehnologiýasyny bozmaklary, zatlary saklamak kadalaryny ýerine ýetirmezlikleri netijesinde dörän yangyn we beýleki ýaramaz wakalar sebäpli ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emläkleriniň ýok bolan (oňa zyýan ýeten) mahalynda, mallaryň ekologiýa taýdan ýaramaz zolaklarda saklanylmagy netijesinde olaryň heläk bolan (gyrlan) mahalynda ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş tölegi 30 göterim azaldylýar. Şu görkezmeleriň we talaplaryň ýerine ýetirilmezligi yangyn howpsuzlygy edaralarynyň we beýleki ygtyýarly edaralaryň resminamalary esasynda kesgitlenilýär.

Eger ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emläkleriniň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi üçünji tarapyň jenaýatçylykly hereketiniň netijesinde edilen bolsa, şol sebäpli hem iş gozgalan bolsa, günäkär tarapa bildirilen regres talaby jenaýat işi diňlenilen wagtynda kazyýet tarapyndan serediler ýaly etmek üçin, ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyrylana derňew geçirilýän döwürde ýa-da onuň tamamlanan wagtynda tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluny tolän ätiýaçlandyryja tölenen pul möçberiniň çäklerinde ätiýaçlandyrylanyň ýetirilen zyýan üçin jogapkär tarapa bolan talabyň hukugy geçýär.

Haçan-da kazyýetiň hökümi (çözüdi) boýunça ýetirilen zyýanyň öwezini dolmak ýetirilen zyýan üçin jogapkär adam tarapyndan geçirilýän bolsa, ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluny almaga bolan hukugyny ýitirýär.

Eger ätiýaçlandyrylan üçünji şahs babatda öz talabyndan ýa-da onuň talabyny üpjün etmäge bolan hukugyndan yüz öwürse, onda ätiýaçlandyryjy öz çykdaýylarynyň öwezini dolmaga bolan hukugy amala aşyrmagyň netijesinde ýa-da talap bildirmek bilen baglanyşykly onuň aljak möçberindäki ýitginiň öwezini dolmak borçlaryndan boşadylýar.

Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly ätiýaçlandyryjy tarapyndan ätiýaçlandyrylan oba hojalyk emläginiň ýok bolmagy (oňa zyýan ýetmegi) hakynda ykrarnama düzülen we ygtyýarly edaralardan zerur resminamalar alnan gününden başlap 15 gün möhletde tölenilýär.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynyň ýatyrylmagy

Ätiýaçlandyryş şertnamasy şu halatlarda ýatyrylýar:

- ätiýaçlandyryş şertnamanyň hereket edýän möhleti geçse;
- ätiýaçlandyrylanyň talaby (başlangyjy) boýunça, eger ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň ätiýaçlandyryjynyň öwezini doluş tölegini tölemäge ýagdaýynyň ýokdugy anyklanylsa;
- ätiýaçlandyryjynyň talaby (başlangyjy) boýunça, ätiýaçlandyrylan ätiýaçlandyryş kadalaryny bozan halatynda.

Eger hojalygyň işi onuň ýapylmagy bilen baglanyşykly bes edilen halatynda ätiýaçlandyryş şertnamasynyň hereketi ýapylmagyň tamamlanmagy üçin bellenen günde bes edilýär. Hojalyk gaýtadan guralan (goşulan, bölünen, bölünip aýyrlan) mahaly bolsa, gaýtadan gurlan günden başlap 15 günden şertnama hukuk oruntutarynda gaýtadan resmileşdirilýär, ýöne ähli halatlarda şertnamanyň hereketiniň tamamlanýan möhletinden gijä galynman geçirilýär.

Şunda täzeden döredilen hojalyklaryň şol görnüşli ähli oba hojalyk emlägi görkezilen 15 gününü dowamynda ätiýaçlandyrylan hasaplanýar. Iki ýa-da bir topar hojalyk bir hojalyga goşulan mahaly täze döredilen hojalygyň emläginiň ähli bahasyndan şol hojalyklaryň emlägini ätiýaçlandyryşyň hereket edýän şertnamalary (şertnamasy) boýunça ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň düzülüşiniň ýaly täze döredilen hojalygyň emläginiň bahasyndan:

- hojalyk bölünen mahaly - täze döredilen hojalygyň emläginiň bahasyndan hereket edýän ätiýaçlandyryş şertnamasy boýunça ätiýaçlandyrylan emlägiň bahasyndan, şeýle peýda getirjide görkezilmeýär.

§21.2. Oba hojalyk ekinlerini we köp ýyllyk agaçlary meýletin ätiýaçlandyryş

Türkmenistanyň döwlet ätiýaçlandyryş guramalary Türkmenistanyň hukuk we şahsy taraplary we oba hojalyk önümlerini öndürýän daşary ýurt döwletleri bilen oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň ätiýaçlandyryş şertnamalaryny baglaşýarlar.

Ätiýaçlandyryş desgalary şu aşakdakylar bilen bagly bolup durýan ätiýaçlandyrylanyň emläk bähbitleridir:

- oba hojalyk ekinleriniň hasyly we köp ýyllyk agaçlar (bede üçin tebigy ýetişýän otlardan we örülerden beýlekiler);
- agaçlar we miwe - bakja gyrymsy nahallyklar we beýleki köpýyllyk gyrymsy agaç nahallar.
Şular ätiýaçlandyryşa kabul edilmeyär:
- ätiýaçlandyrylanyň (üç-baş ýyllap) eken, ýöne bir ýyl hem hasyl alyp bilmedik oba hojalyk ekinleriniň hasyly;
- ätiýaçlandyrylýanyň ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmazdan ozalky geçen baş ýylyň dowamynda hasylyny alyp bilmedik miwe getirýän ýaşdaky köp ýyllyk agaçlaryň hasyly;
- könelişme 70 göterimden we ondan-da ýokary möçbere ýeten köp ýyllyk agaçlar, baglarda selçenlik 70 göterim we ondan-da ýokary bolanda, täzeden gurnamalar we çapyp aýyrmalar, tebigy guramak, zaýalanmak we beýlekiler bilen baglanyşykly hasapdan çykarmaga degişliler we beýlekiler, kesellän ösümlikler (fillokser, gara rak we beýlekiler);
- opurylmak, suw basmak ýa-da beýleki tebigy betbagtçylyklar wehim salýan zolakda ýerleşýän ekinler, şeýle wehim barada bellenen tertipde yglan edilen ýa-da ygtyýarly edaralar (gidrometeorologugy edaralary we beýlekiler) tarapyndan wehimiň halatyny tassyklaýan degişli resminama, çözügüt ykrarnamasy we ş.m. düzülen pursadyndan başlap, öňki şertnamanyň möhleti tamamlanmanka şol şertnamada görkezilen ätiýaçlandyryşyň pul möçberine täze möhlete ätiýaçlandyryş şertnama baglaşylan (dikeldilen) kadadan çykma halatlaryndan başgalar.

Oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň hasylynyň gurakçylygyň, çabganyň, dolynyň, tupanyň, gaýyň, suw almagynyň, ýangynyň, doňaklygyň, doňmagyň, siliň, suwaryş çeşmelerinde suwsuzlygyň ýa-da suw ýetmezçiliginiň, bu ýerler üçin adaty bolmadyk meteorologik ýa-da başga tebigy ýagdaýlaryň bolmagynyň, ýabany haýwanlaryň ýok etmeginiň, şeýle hem keseller we ösümliklere zyýan berijiler netijesinde ýok bolmagy ýa-da zaýalanmagy ätiýaçlandyryş halatlary bolup durýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasy goralýan toprakda ösdürilýän oba hojalyk ekinleriniň hasylynyň

tebigy betbagtçylyklar, heläkçilikler we ýangynlar netijesinde elektrik energiýasynyň berilmeginiň kesilendigi sebäpli olaryň ýok bolmak ýa-da zaýalanmak ýagdaýlaryndan baglaşylýar.

Miwe-bakja, tehniki, tokaý gorag sypatly we beýleki köp ýyllyk ağaç- gýrmysy ekinleriň ätiýaçlandyryşy bu ekinleriň gurakçylygyň, aýazlaryň, bu ýerler üçin adaty bolmadyk köp garyň, çabganyň, dolynyň ýagmagynyň, tupanyň, gaýyň, ýangynyň, suw almagynyň, ýeriň süýşmeginiň, opurylmagynyň, partlaýyşyň, heläkçiligiň, sil almagynyň, ýertitremeginiň, ýerasty suwlaryň hereket etmekleriniň, keseller we ösümliklere zyýan berijiler netijesinde bu ösümlikleriň hemmesiniň (100 göterim) ýa-da ağaçlarynyň (şahalarynyň) belli bir bölekleriniň ýok bolmak ýa-da zaýalanmak ýagdaýlarynda geçirilýär.

Şunda doly ýok bolmak ýagdaýlaryna aşakdakylar degişlidir:

- ağaçlaryň we şahalarynyň ýerasty we ýerüsti bölekleri guranda, pudakdyr, şahalar ýa-da kök ulgamy güýçli derejede zaýalanyp bu ekinler köwüp aýraýmaga degişli bolan ýagdaýlary;
- düýp kökli we sapylan üzüm şahalarynyň ýerüsti bölegi zaýalananda, şeýle hem käbir sitrus we subtropiki ösümlikleri, olaryň kök ulgamlary saklanyp özlerini täzedən ösmegi üçin kesmeli bolan ýagdaýlary.

Ätiýaçlandyryş şertnamalary ätiýaçlandyrylanyň 2 nusgada beren ýazmaça № 5 - OH görnüşdäki (№1 goşundy) arzasynyň esasynda, ätiýaçlandyryş desgasyňy gözden geçirmek arkaly baglaşylýar. Arzanyň birinji nusgasy ätiýaçlandyryjyda galýar, ikinji nusgasy bolsa kadalar boýunça meýletin ätiýaçlandyryş hakyndaky arza alnandan soň 5 günden gijä galynman hasaplanylýan ätiýaçlandyryş wznoslary (baýraklary) we olary tölemegiň möhletlerini görkezmek bilen ätiýaçlandyrylana gaýtarylyp berilýär.

Oba hojalyk ekinleriniň hasylynyň ätiýaçlandyryş şertnamasy her bir ekin boýunça aýratyn ýa-da ekinleriň bir topary boýunça bilelikde ýitginiň öwezini dolmak bilen baglaşylýp bilner.

Oba hojalyk ekinleriniň hasylynyň ätiýaçlandyryş şertnamasy ätiýaçlandyrylýanyň arzasynda göz önünde tutulan oba hojalyk ekininiň umumy ekiş (oturdyş) meýdanyna baglaşylýar. Geçen ýyllarda ekilen (oturdylan) köp ýyllyk oba hojalyk ekinleriniň (ekilen köpýyllyk otlar we ş.m.) hasylynyň ätiýaçlandyryşy öri meýdan üçin ulanmaga niýetlenen meýdany aýyrmak bilen, bu ekinleriň tutuş ekiş (oturdyş) meýdanyndan ugur alyp, köp ýyllyk ağaçlar, şol sanda ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylýan ýyly miwe getirýän ýaşa ýetýän ağaçlar üçin bolsa, miwe getirýän ağaçlaryň meýdanyndan ugur alyp baglaşylýar.

№1 goşundy
№5 OH görnüş

(welaýat, şäher, etrap)

---

döwlet ätiýaçlandyryş guramasyna

**Oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk ağaçlaryň
meýletin ätiýaçlandyrylyşy boýunça
ARZA**

(Ätiýaçlandyrylanyň F.A.A.a./hojalygyň ady)

Salgysy _____

kadalarda göz önünde tutulan şertlerde aşakdaky oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk ağaçlaryň 200_ý. hasyly boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşmagy haýyş edýär:

№	Oba hojalyk ekinleriniň ady	Meýdany, ga	1 ga ýerden alynýan hasyllylyk, sentnerde	1 sentneriň manatdaky bahasy	1 ga ekinin hasyllynyň bahasy manatda (5süt.x4süt.).	Ähli meýdanyň bahasy, manatda (6süt.x3süt.).	Hasyllyň ätiýaçlandyryşa kabul edilýän göterimi	Ätiýaçlandyryş pul möçberi (7süt.x8süt.) 100	Ätiýaçlandyryş wznosynyň (baýragyň) nyň möçberi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Jemi									

Oba hojalyk ekinlerini we köp ýyllyk agaçlary meýletin ätiýaçlandyryş kadalary bilen tanyşdyryldym:

Ätiýaçlandyrylýan _____
(goly)

Oba hojalyk ekinleriniň hasyllynyň ätiýaçlandyrylyşy:

- bir ýyllyk we köp ýyllyk tohum sepilip ekilýän we oturdylyan ekinleriňki, şol sanda bu ekinleriň gyşlyk ekişiňki, şeýle hem köp ýyllyk ekilen otlaryňky – ekilen (oturdylan) we ätiýaçlandyryş şertnamasynyň baglaşylan güni sagat 24-de;
- miwe getirýän ýaşynda bolan köp ýyllyk miwe-bakja, üzüm we beýleki agaçlaryňky – gyşa giden (ösümlikleriň gögerişi bes edilen) gününden, şol sanda: miwe getirýän ýaşyna girýän agaçlaryňky – miwe getirýän ýaş girjek ýylyndan öňki ýylda gyşa giden (ösümlikleriň gögerişi bes edilen) gününden;
- nahalhanalarda: tohumdan gögeren ösümlikleriň – ekilen gününden, nahallaryňky – oturdylan gününden başlanýar.

Oba hojalyk ekinleriniň ätiýaçlandyrylyşy hojalykda hasyl ýygnamak tamamlanan güni sagat 24-de bes edilýär, ýagny haçan-da:

- hasyllyny ýygnamak döwek bilen bagly bolan däneli, däneli kösükli we beýleki ekinler, döwülen ýa-da küdelenen bolsa;
- gowaçanyň, gant şugundyrynyň, kartoşkanyň, gök önümleriň, bakja ekinleriniň, ot-ýmlik köki miwelileriň, baglaryň, miwe, üzüm agaçlarynyň hasyly meýdandan (bagdan) tabşyrylýan, saklanylýan ýa-da gaýtadan işlenilýän ýerine äkidilen bolsa, köki miweli ösümlikleriň hasyly bolsa meýdanda saklamaga goýlanda çukurlara, garymlara basyrylyp, üýsmek edilip salnan bolsa;
- ekilen otlaryň bedesi meýdandan äkidilen bolsa ýa-da üýşürilen (küdelenen) bolsa; siloslyk ekinleriň gök hasyly silos çukurlaryna, garymlaryna, diňlere we beýlekilere salnan bolsa;
- aýyk toprakda gyşlaýan köp ýyllyk gül ösümlikleri – gülleri ýygňalan-kesilen, şitili gazylyp alnan bolsa;
- nahalhanalarda: nahallar (tohumdan gögeren ösümlikler) gazylyp alnan bolsa;
- aýyk toprakda gyşlamaýan gül ösümlikleri (bir ýyllyk we köp ýyllyk ösümlikler) – güller, saplary aýyrlan- kesilen bolsa.

Oba hojalyk ekinleriniň hasyllynyň ätiýaçlandyryş şertnamalary bu ýer üçin bellenen ekişiň senenama möhletinden gije galyňman baglaşylýar (**№ 2 goşundy**).

Köp ýyllyk agaçlar boýunça ätiýaçlandyryş şertnamasy olaryň gyşa gitmezinden (ösüş kesilmezinden) öň baglaşylýar.

Eger-de ekinin ekilip başlanmagyndan öň ygılan edilen ekiş meýdany köpelen ýagdaýynda, ätiýaçlandyrylanyň esasy şertnama boýunça bellenen we ätiýaçlandyrylan ekiş meýdany bilen arzasyndaky ekiş meýdanyň tapawut edýän meýdanyna goşmaça ätiýaçlandyryş şertnamasyny

baglaşmaga haky bardyr. Goşmaça şertnama ätiýaçlandyryşa kabul edilýän degişli ekin üçin bu ýerde bellenen ekişniň senenama möhletinden gijä galman baglaşylmalydyr.

Gaýtadan ekmek ýok bolan (zaýаланан) ön ätiýaçlandyrylan ekin meýdanynda geçirilen bolsa, gaýtadan ekilen meýdanyna goşmaça ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylmaýar. Ätiýaçlandyryjy ilki başda ekilen ekininiň ätiýaçlandyryş şertnamasyna görä, täzeden ekilen ekinden alnan anyk hasyly hasaba almak bilen, bu meýdan üçin jogapkärçilik çekýär.

Köp ýyllyk agaçlaryň ätiýaçlandyryş şertnamasy hemme agaçlar ýa-da agaçlaryň bir topary boýunça, ýöne bu topara degişli bolan agaçlaryň hemmesini (çigitden, şanikden gögeren we ş.m.) ätiýaçlandyrmak şerti bilen baglaşylyp bilner.

Oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň hasylyny kesgitlenen paýda onuň bahasynyň 70göteriminden ýokary bolmadyk möçberde ätiýaçlandyrmak bolýar.

Oba hojalyk ekinleriniň hasylynyň bahasy soňky 4 ýylda 1 ga. ýerden alynýan ortaça hasyllylykdan ýa-da şonuň ýaly oba hojalyk ekinleriniň ortaça hasyllylygyny nazara almak bilen kesgitlenilip, şertnamada görkezilýär.

Köp ýyllyk agaçlaryň bahasy olaryň şertnama baglaşylan gününe balans ýa-da hakyky bazar bahasyndan ugur (resminama bilen tasyklanan) alnyp kesgitlenilýär. Şunda miwe getirýän ýaşyndaky köp ýyllyk agaçlaryň bahasy könelişmegini aýyrmak bilen kesgitlenilýär.

№2 goşundy

Oba hojalyk ekinlerini ekmegiň Türkmenistan boýunça bellenen senenama möhletleri

Oba hojalyk ekinleriniň atlary	Oba hojalyk ekinlerini ekmegiň senenama möhletleri
Gowaça	5-nji aprel
Güýzlük danelik ekinler	15-nji sentýabr
Ýazlyk danelik ekinler	20-nji mart
Hyýarlar	5-nji aprel
Bakjalar	5 -nji aprel
Kartoşka	1 -nji mart
Sarymsak	1 -nji sentýabr
Düýp sogan (ýazky)	20 -nji fewral
Düýp sogan (güýzki)	15 -nji oktyabr
Mekgejöwen	1 -nji aprel
Sudan oty	25-nji mart
Ýorunja	20-nji mart
Şitil oturtmak:	
Kelem	25-nji fewral
Pomidor	5-nji aprel

Eger ätiýaçlandyryş şertnamasy bilen kesgitlenilen ätiýaçlandyryşyň pul möçberi emlägiň ätiýaçlandyryş bahasyndan geçýän bolsa, ol şertnama baglaşylan pursatda emlägiň ätiýaçlandyryş bahasyndan geçýän ätiýaçlandyryşyň pul möçberiniň bölegi hakyky dälidir.

Taraplaryň ylalaşmagy bilen ätiýaçlandyryş şertnamasynda franşiza göz önünde tutulyp bilner.

Franşiza – ätiýaçlandyryjy tarapyndan öwezi dolunmaga degişli bolmadyk ätiýaçlandyrylan üçin zyýanyň kesgitlenen bölegidir, ol bolsa şertli we şertsiz franşiza bolup biler.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda şertli franşiza bellenen mahaly, eger ýetirilen zelesiň möçberi franşizadan geçmeýän bolsa, şol zyýan üçin ätiýaçlandyryjy jogapkärçilikden boşadylýar, eger zyýanyň möçberi franşizanyň möçberinden geçýän bolsa, onda ol zyýanyň öwezi doly dolunýar.

Ätiýaçlandyryş şertnamasynda şertsiz franşiza bellenen mahaly ätiýaçlandyryjynyň jogapkärçiligi ýetirilen zyýanyň möçberinden franşizany aýryp, kesgitlenilýär.

Franşiza ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylanda ätiýaçlandyryşyň pul möçberinden göterimlerde ýa-da pul möçberlerde taraplaryň ylalaşmagy boýunça kesgitlenilýär.

Ätiýaçlandyryş wznosy (baýragy) ätiýaçlandyrylan oba hojalyk ekinleriniň bahasyndan we

ätiyaçlandyryjy tarapyndan bellenen ätiyaçlandyrys nyrlarynyň göteriminden ugur alnyp ekinleriň her biri boýunça ätiyaçlandyrys wznosy (baýragy) hasaplanyp çykarylýar (**№3 goşundy**).

Töwekgelçiligiň derejesine we ätiyaçlandyrysnyň pul möçberine baglylykda her bir halata ätiyaçlandyrys wznoslarynyň (baýraklarynyň) nyrlary kesgitlenilende peseldiji (0,7-dan 1 çenli) we ýokarlandyryjy (1-den 5 çenli) nyrlary ulanmak mümkindir.

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyrys wznosyny (baýragyny) ätiyaçlandyrys şahadatnamasyny-polisini alandan soň tölemelidir.

Birinji ýa-da bir gezek ätiyaçlandyrys wznosy (baýragy) wagtynda tölenýänçä ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan azatdyr. Eger ätiyaçlandyrys wznosy (baýragyny) öz wagtynda geçirilmese, ätiyaçlandyryjy şonuň geçirilmegi üçin iki hepdelik möhleti ýazmaça kesgitläp biler, şunda gijä goýmagyň netijeleri hakynda görkezilmelidir.

Ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyrys wznosyny (baýragyny) öz wagtynda geçirmese, ätiyaçlandyryjy bir aý öňünden şertnamany ýatyrnak hakynda ätiyaçlandyrylana duýduryp hem-de bu möhlet netijesiz gutaranda ony ýatyryp biler. Eger möhlet geçenden soň ätiyaçlandyrys halaty bolsa we şu wagta çenli ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyrys wznosyny (baýragyny) tölemedik bolsa, ätiyaçlandyryjy öz borçlaryndan boşadylýar.

Ätiyaçlandyrys şertnamasy boýunça ätiyaçlandyrys wznosy (baýragy) nagt pulda ýa-da nagt däl hasaplaşyk arkaly bir wagtda (ätiyaçlandyrys wznosynyň (baýragynyň) ýyllyk möçberinde) ýa-da iki möhletde: bir ýyla hasaplanylýan ätiyaçlandyrys wznoslarynyň (baýraklarynyň) möçberinden 50göteriminden az bolmadyk möçberde birinji ätiyaçlandyrys wznosy (baýragy), ätiyaçlandyrys şertnamasynyň güýje giren wagtyndan üç aýdan gijä galman bolsa ikinji ätiyaçlandyrys wznosy (baýragy) 50göterim möçberinde tölenýär.

№3 goşundy

**Oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň meýletin
ätiyaçlandyrylyşy boýunça**

ÄTIYAÇLANDYRYS NYRLARY (ätiyaçlandyrys pul möçberine %-de)

Güýzlük dänelik ekinler	8,0
Ýazlyk dänelik ekinler	3,0
Orta süýümlü gowaça	16,0
Inçe süýümlü gowaça	15,0
Tehniki ekinler	15,0
Kartoşka, gök önümler, bakjalar	17,0
Ot-ýmlik ekinler	1,0
Miwe ekinleri	24,0
Köp ýyllyk agaçlar	2,0

Ätiyaçlandyrylan oba hojalyk ekinleri we köp ýyllyk agaçlar ýok bolan ýa-da olara zyýan ýeten halatynda ýitginiň we ätiyaçlandyrysnyň öwezini doluş töleginiň möçberini hasaplamak ätiyaçlandyryjy tarapyndan oba hojalyk ekinleriniň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi hakyndaky ykrarnamanyň esasynda, oňa resminamalary goşmak bilen geçirilýär.

Oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň hasylynyň ätiyaçlandyryşy boýunça ätiyaçlandyrys öwezini doluş tölegi ýitginiň möçberinden näçe göterimde emläk ätiyaçlandyrylan bolsa, şol göterimde hasaplanylýar.

Ätiyaçlandyrys wznoslaryny (baýraklaryny) tölemegiň ikinji möhletiniň geçmegi boýunça ätiyaçlandyrylan emläk ýok bolan ýa-da oňa zyýan ýeten mahaly ätiyaçlandyrys öwezini doluş tölegleriň bellenen möçberinde girizilen wznoslaryň (baýraklaryň) ätiyaçlandyrys şertnamasy boýunça tutuşlygyna hasaplanylýan möçberiniň näçe göterimine barabar bolsa, şonça göterimde tölenilýär.

Mysal: Güýzlük bugdaýyň bahasynyň 70%-ne barabar möçberde baglaşylan ätiyaçlandyrys şertnamasy boýunça 118 manat 80 teňňe möçberde ätiyaçlandyrys wznoslary (baýraklary) hasaplanylady. Hakykatda bellenen töleg möhletinde hojalyk tarapyndan 85 manat ýa-da

hasaplanylýan möçberiniň 71,5%-i tölenildi (85 x 100: 118 man. 80 teň.). Şu halatda ol ýa-da beýleki ätiýaçlandyrylan ekin ýok bolan ýa-da oňa zyýan ýeten mahalynda ýitginiň hasaplanylýan möçberiniň 50,1% (71,5x70):100 möçberde ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly tölenilmäge degişlidir.

Eger ykrarnama düzülen mahaly meýletin ätiýaçlandyryş hakyndaky arzada oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň bahasy hakyky bahasynyň möçberinden az görkezilen bolsa, onda oba hojalyk ekinleri we köp ýyllyk agaçlary boýunça ätiýaçlandyrylan göterim degişlilikde azaldylýar.

Oba hojalyk ekinleriniň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi bilen baglanyşykly ätiýaçlandyrylanyň çekýän ýitgisi ätiýaçlandyryjy tarapyndan № 14-OH görnüşinde «Oba hojalyk ekinleriniň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi hakyndaky» ykrarnama esasynda kesgitylenilýar.

Ýitginiň möçberiniň hasaplamasy «Oba hojalyk ekinleriniň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi bilen baglanyşykly ýitginiň we ätiýaçlandyryş öwezini doluş pulunyň hasaplamasy» atly № 15 OH görnüşli blankasyňa geçirilýar.

Ýitgi hojalykda ähli meýdanda ekilen (oturdylyan), ätiýaçlandyrylan ekiniň esasy önümi bolan hasylyň mukdar babatda ýitgisiniň hasaplamasy ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly 1 gektardaky hasylyň bahasy bilen şol ýylda alnan hasylyň hakyky bahasynyň arasyndaky tapawut boýunça hasaplanylýan bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýar.

Şeýle halatda, ýagny, ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň ätiýaçlandyrylan ekinleriň önümleri üçin satyn alnyp nyrhlary ýokarlandyrylsa hasylyň bahasyny gaýtadan hasaplamak geçirilmeýar.

Ýitginiň möçberi şertnama baglaşylan mahaly olaryň ätiýaçlandyryşa nähili kabul edilendigine baglylykda her bir ekin boýunça aýratynlykda ýa-da ekinleriň topary boýunça tutuşlygyna kesgitlenilýar. Şunda hakykatda alnan hasylyň bahasy ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly hasaplamaga kabul edilen nyrhlar boýunça hasaplanylýar.

Oba hojalyk ekinleri ýok bolandan (olara zyýan ýetenden) soň mallary bakmakda peýdalanmak üçin meýdanda galdyrylan oba hojalyk ekinleriniň bahasy ýitgi kesgitlenilen mahaly hasaplamaga kabul edilmeýar.

Oba hojalyk ekinleri gaýtadan ekilen ýa-da goşmaça ekilen halatynda gaýtadan ekmek (goşmaça ekmek) boýunça harajatlaryň ortaça bahasy we gaýtadan ekilen ekinleriň hakykatda alnan hasylynyň bahasy nazara alynýar.

Eger zyýan ýeten dänelik ekinleriň deregine beýleki ekin ekilen bolsa, goşmaça ekilen ekiniň hasylynyň bahasy ýitgi kesgitlenilen mahaly şol ýylda alnan önümlerden we garyşyk däne garyndysynyň satyn alnyp nyrhlaryndan ugur alnyp hasaplanylýar.

Ätiýaçlandyrylan däne üçin ekilen ekinler (dänelik we dänelik-kösükli ekinler, mekgejöwen, günebakar) ýok bolan ýa-da olara zyýan ýeten halatynda, ýöne welin tebigy betbagtçylyk bilen baglanyşykly olara gök ot-ıým we silos üçin orulsa ýetirilen zyýanyň möçberi däne üçin ätiýaçlandyryş şertnamasynda görkezilen meýdana hasaplanylýp kesgitlenilýar. Şunda ilkiňdaky ekilen ekinlerden hakykatda alnan bedäniň, gök ot-ıýmiň we silosyň hasylynyň bahasy hasaba alynýar.

Açyk toprakda ekilen esasy we beýleki gök ekinler, üsti örtülip goralýan meýdanda ekilen tohumlyk ekinler (azyklyk gök we bakja ekinleri, ot-ıýmlyk köki miweli ekinler) boýunça ýitginiň möçberi şertnama baglaşylan mahaly nähili ätiýaçlandyrylandygyna baglylykda kesgitlenilýar.

Köp ýyllyk we bir ýyllyk otlar boýunça ýetirilen ýitginiň möçberi 1 gektardaky hasylyň hakykatda hasyl ýygналan meýdana hasaplanylýan (hasyly doly ýok bolan meýdanlar hem girýär) ortaça agramy çekilen bahasyndan, ýöne ätiýaçlandyryş şertnamasy baglaşylan mahaly kabul edilenden köp bolmazdan ugur alnyp, alnan önümleriň ähli görnüşleri hasaba alnyp kesgitlenilýar.

Haçan-da hojalykda topragyň üstüni örtmeýän, şu ýyl ekilen köp ýyllyk ot bar bolsa, ol ekilen ýyly hasyl berýän we geçen ýyllarda ekilen köp ýyllyk otlar bilen bilelikde ätiýaçlandyrylan

bolsa, ýitgini kesgitlemek haýsy ýylda öňýändigine we önümiň haýsy görnüşiniň ýok bolandygyna ýa-da oňa zyýan ýetendigine garamazdan, bu otlaryň ähli topary boýunça tutuşlygyna alnanda bir hasap boýunça bilelikde geçirilýär.

Ösýän birinji ýylynda hasyl bermeyän ätiýaçlandyrylan oba hojalyk ekinleri ýok bolan mahaly ýitigi 1 gektar üçin hakykatda harçlanylan harajatlaryň bahasyndan we bu ekinler ýok bolan meýdandan ugur alnyp her bir ekin boýunça aýratynlykda kesgitlenilýär.

Köp ýyllyk agaçlaryň ätiýaçlandyrylan hasyly ýok bolan ýa-da oňa zyýan ýeten halaty ýitigi hasyl berýän ýaşynda şertnamada görkezilen ösümlikleriň meýdanyna hasaplanylýp, 1 gektarda ätiýaçlandyryşa kabul edilen bahasyndan ugur alnyp, olaryň her bir topary boýunça (çigitli, şanikli, hoz berýän, subtropiki ekinler, üzümder we başgalar) kesgitlenilýär.

Ýitginiň möçberi, könelmek möçberini aýyrmak bilen şertnama baglaşylan günde hasaplanylýan ösümlikleriň balans ýa-da hakyky bazar bahasyndan (resminama bilen tassyklanan) ugur alnyp kesgitlenilýär. Şunda ýitginiň möçberi ösümlikleriň toparlary boýunça aýratynlykda kesgitlenilýär. Köwläp aýyrmak boýunça işleriň bahasy ýitgä goşulmaýar. Bagda bar bolan miweli agaçlaryň, subtropiki agaçlaryň we üzümderiň 70 we ondan köp göterimi harap bolan halatynda şu ýagdaý bilen baglanyşykly tutuş bag (üzüm ekilen ýerler) köwlenip aýrylanda şol ekindäki agaçlaryň we beýleki ösümlikleriň ählisiniň bahasy ýitgini hasaplamaga kabul edilýär.

Şpaler oturdylan palmetde üzümder ýa-da baglar köwlenip aýrylan halatynda olar üçin ýitginiň möçberi aýratynlykda kesgitlenilýär, sebäbi ösümlikler we şpaler üçin köneliş bahasynyň göterim görkezijisi aýry-aýry belenenidir. Şunda peýdalanmaga ýaramly sütünleriň we simiň bahasy şpaleriň balans ýa-da hakyky bazar bahasyndan aýrylýar.

Miwe berýän üzüm düýpleriniň (köki bilen oturdylan we sapylan) ýeriň ýokarysyndaky bölegi doly ýok bolan mahaly, şeýle hem sitrus we subtropiki ösümlikleriň hem-de olaryň kök ulgamy saklanyp galan mahaly olar köwlenip aýrylman, eýsem zaýlanan ýerlerini kesip aýyrmak ýa-da has çynlakaý kesip aýyrmak (sepleşýän ýerindäki janly şahasyna çenli) arkaly dikeldilen halatynda, dikeldiş döwri üzüm agaçlarynda azyndan 2 ýyl, sitrus we subtropiki agaçlarda azyndan 3-4 ýyl bolanda ýetirilen ýitgi üzüm düýplerinden 30%, sitrus we subtropiki ösümliklerden - 32% möçberini aýyrmak bilen balans ýa-da hakyky bazar bahasyndan (resminama bilen tassyklanan) ugur alnyp kesgitlenilýär. Üzüm düýpleri boýunça şundan başga hem, eger şpalerler üzüm düýpleri bilen bilelikde balansda hasaba alynýan bolsa, şpaleriň bahasy aýrylýar. Ätiýaçlandyryşyň öwezini doluş puly diňe hakykatda kesilip aýrylan düýpler (agaçlar) boýunça tölenilýär.

Ýaş baglaryň, üzüm düýpleriniň we beýleki köp ýyllyk agaçlaryň ýer üstündäki bölegi doly ýok bolanda (birinji ýyl ösýän ösümlikler ýaly) gaýtdan ösmegi üçin kesilen mahaly ýetirilen ýitgi diňe olaryň oturdylan pursadyndan başlap tebigy betbagtçylygyň bolan gününe çenli hakykatda harçlanylan harajatlaryň bahasyndan ugur alnyp kesgitlenilýär.

Ätiýaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiýaçlandyryş şertnamasyny baglaşan ätiýaçlandyryjy tarapyndan onuň üçin bellenen çäklerde tölenilýär, eger ätiýaçlandyryş öwezini doluş pul möçberi şol bellenen çäklerden geçýän bolsa, onda öwezini doluş tölegi degişli ýokarda durýan guramasy tarapyndan ätiýaçlandyryş öwezini doluş pul möçberi tassyklanylandan soň tölenilýär.

Baglaşylan şertnamalaryň sany we şolar boýunça tölenilen ätiýaçlandyryş öwezini doluş pul möçberi žurnalda bellige alynýar.

Ätiýaçlandyryjynyň baş buhgalteri ätiýaçlandyryş öwezini doluş puly tölenilýänçä ýitginiň we ätiýaçlandyryş öwezini doluş pulunyň möçberini kesgitlemek boýunça resminamalaryň dogry resmileşdirilendigini barlamaga borçludur. Degişli gollar we möhürler bolmadyk ykrarnamalary we hasaplamalary tölege kabul etmek baş buhgaltere gadagan edilýär.

Ätiýaçlandyryjynyň ätiýaçlandyryş öwezini doluş puluny dolulygyna ýa-da belli bir bölegini aşakdaky halatlarda tölemekden boýun gaçyrmaga haky bardyr:

- eger ätiýaçlandyrylan oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň ýok bolandygy ýa-da olara zyýan ýetendigi hakynda bellenen möhletde habar etmese, şol sebäpli ýitginiň hakyky möçberini anyklamak mümkin bolmasa;

- eger ätiyaçlandyrylan howpuň ýokarydygy hakynda habar bermedik bolsa ýa-da betpälligi bilen oba hojalyk ekinleriniň we köp ýyllyk agaçlaryň ýok bolmagyna elten bolsa;
- eger ätiyaçlandyrylan oba hojalyk ekinleriniň, köp ýyllyk agaçlaryň ýok bolmagy ýa-da olara zyýan ýetmegi üçünji tarapyň jenaýatçylykly hereketiniň netijesinde bolan bolsa, bu sebäpli hem iş gozgalan bolsa, günäkär tarapa bildirilen regres talaby jenaýat işi diňlenilen wagtynda kazyýet tarapyndan serediler ýaly etmek üçin, ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyrylana derňew geçirilýän döwürde ýa-da onuň tamamlanan wagtynda tölenilýär.

Ýitginiň möçberi kesgitlenilýän wagtynda oba hojalyk ekinleriniň hasylynyň az ýygnalmagyna ätiyaçlandyrylanyň ygtyýarly edaralar tarapyndan bellenen agrotehniki düzgünlerini berjaý etmezliginiň netijesinde bolandygy anyklanylsa (ekiş, oňa gözegçilik, dökün dökme, suwaryş düzgünleri, hasyly ýygnamak we beýlekiler), ätiyaçlandyryjy tölemeli ätiyaçlandyryş öwezini doluş töleginiň möçberini 50%-ime çenli azaldyp biler. Bellenen görkezmeleriň ýerine ýetirilmändigi ygtyýarly edaralaryň resminamalarynyň esasynda kesgitlenilýär.

Ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini töläň ätiyaçlandyryja töläň ätiyaçlandyryş pul möçberiniň çäklerinde ýitgi üçin jogapkär bolan ätiyaçlandyryjanyň günäkär tarapa bildirjek talaplary geçýär.

Kazyýetiň çözgüdi (netijesi) boýunça ýitginiň öwezi zyýan üçin jogapkär bolan günäkär adam tarapyndan dolunsa, ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegini almak hukugyny ýitirýär. Eger ätiyaçlandyrylan ýitgini tölemek barada üçünji tarapa talap bildirip bilýän bolsa, eger-de ol ätiyaçlandyrylana ýitginiň öwezini dolýan bolsa onda bu talap ýitgini töläň ätiyaçlandyryja geçýär. Eger ätiyaçlandyrylan üçünji şahs babatda öz talabyndan ýa-da onuň talabyny üpjün etmäge bolan hukugyndan ýüz öwürse, onda ätiyaçlandyryjy öz çykdajylarynyň öwezini dolmaga bolan hukugy amala aşyrmagyň netijesinde ýa-da talap bildirmek bilen baglanyşykly onuň aljak möçberindäki ýitginiň öwezini dolmak borçlaryndan boşadylýar.

Ätiyaçlandyryjy tarapyndan ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ygtyýarly edaralardan zerur resminamalar alnandan soň 15 gün möhletde tölenilýär. Eger ätiyaçlandyryş halaty sebäpli emlägiň uly möçberi ýok edilen bolsa we ýitginiň doly hasaplamasyny 15 günün içinde düzmek mümkin bolmasa, ätiyaçlandyrylanyň ýazmaça arzasynyň esasynda ätiyaçlandyryjynyň ätiyaçlandyryş öwezini doluş töleginiň deslapky hasaplanan möçberinden 50göterim möçberinde hakuja tölemäge hukugy bar. Tölenen hakuja hakynda bellenen görnüşdäki ykrarnamada degişli bellik edilýär.

Ätiyaçlandyryş öwezini doluş tölegi ätiyaçlandyrylanyň bank edaralaryndaky hasabyna geçirmek arkaly ýa-da nagt pulda tölenilýär. Eger ätiyaçlandyrylana ýetirilen ýitginiň öwezini dolmagy talap etmek hukugy onuň bilen bile ýaşayan maşgala agzasyna degişli bolsa, hukugyň geçmegi aradan aýrylýar.

Ätiyaçlandyryş şertnamasy aşakdaky ýagdaýlarda ýatyrylýar:

- şertnamanyň hereket edýän möhleti tamamlananda;
- ätiyaçlandyryjy şertnama boýunça borçlaryny doly möçberde ýerine ýetiren halatynda;
- ätiyaçlandyrylanyň ýa-da ätiyaçlandyryjynyň guramasy ýapylsa;
- ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş wznoslaryny (baýraklaryny) ätiyaçlandyryş şahadatnamasynda – polisinda bellenen möçberlerde we möhletlerde tölemese;
- ätiyaçlandyryjynyň talaby (başlangyjy) boýunça, ätiyaçlandyrylan ätiyaçlandyryş kadalaryny bozan halatynda.

Ätiyaçlandyrylanyň talaby (başlangyjy) boýunça, eger ätiyaçlandyryş şertnamasy baglaşylandan soň ätiyaçlandyryjynyň öwezini doluş tölegini tölemäge ýagdaýynyň ýokdugy bilinse.

Ätiyaçlandyryş wznosy (baýragy) şertnama wagtyndan öň ýatyrylanda, töwekgelçilik ätiyaçlandyryşa alnan wagtyna degişlilikde ätiyaçlandyryş wznosyny (baýragyny) we işi alyp barmagyň çykdajylaryny aýyrmak bilen, gaýtarylyp berilýär.

Edebiýatlar

1. “Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. “Gysgaça terjimehal” Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2007.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”. “Ylym” neşirýaty. Aşgabat, 2007.
3. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Eserler ýygyny”. Türkmen döwlet neşirýat gullugy – Aşgabat, 2007.
4. Gurbanguly Berdimuhamedow. “Türkmenistan- sagdynlygyň we ruhybelentligiň Ýurdy”. Türkmen döwlet neşirýat gullugy. Aşgabat, 2007.
5. “Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýurdy täzeden galkyndyrmak baradaky syýasaty”. Türkmen döwlet neşirýat gullugy – Aşgabat, 2007.
6. Gurbanguly Berdimuhamedow. ”Ösüşiň täze belentliklerine tarap”. Saýlanan eserler. 1-nji, 2-nji tomlar. Aşgabat, 2008, 2009.
7. Türkmenistanyň Konstitusiyasy. Aşgabat, 2008ý.
8. ”Gurbanguly Berdimuhamedowyň reformatorçylyk syýasatyna berilen ýokary baha” Türkmenistanyň Prezidentiniňkide kabul edişlik. “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2007-nji ýylyň noýabr aýynyň 29-y.
9. ”Türkmenistanyň Prezidenti, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň Täze ýyl baýramy mynasybetli türkmen halkyna Gutlagy”. “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň 1-nji ýanwar.
10. ”Türkmenistanyň Prezidenti paýtagtymyzdaky we Ahal welaýatyndaky möhüm taslamalaryň durmuşa geçirilişiniň barşy bilen tanyşdy”. “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 3-i.
11. “Halal zähmet, mähriban topraga söýgi ýurdumyzyň abadançylygynyň we rowaçlygynyň esasydyr” Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Daşoguz welaýatynda bolmagy “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 4-i.
12. ”Türkmen topragynyň ähli baýlyklary halkymyzyň bagtyýarlygyna we abadançylygyna hyzmat etmelidir” Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Lebap we Mary welaýatlarynda bolmagy - “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 5-i.
13. “Ýurduň geljeginiň, her bir adamyň abadançylygynyň hatyrasyna - TDH-niň hepdelik teswirlemesi”. “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 7-si.
14. Ähli işler we başlangyçlar ýurdumyzyň we halkymyzyň abadançylygyna gönükdirilendir. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Balkan welaýatynda bolmagy”. “Türkmenistan”, “Neýtralnyý Turkmenistan” gazetleri, 2008-nji ýylyň ýanwar aýynyň 8-i.
15. “Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyp, halkyň bähbidine”. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. - Aşgabat, 2010.
16. “Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 8-nji oktyabr 1993. N890 – XII; Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat, “Türkmenistan”, 1995 .
17. “Täjirçilik banklary we bank işi hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 8-nji oktyabr 1993, N891 – XII; Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat, “Türkmenistan”, 1995.
18. “Kärehanalar hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 2000-nji ýylyň 15-nji iýuny “Altyn asyryň ykdysadyýeti” ž., Awgust, 2000.
19. “Türkmenistanyň daşary ýurt inwesiýalary hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 19-njy maý 1992, N697–XII; Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat, “Türkmenistan”, 1993.
20. “Türkmenistanda inwesiýa işleri hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 19-njy maý 1992.
21. “Walýuta kadalaşdyrmasy hakynda” Türkmenistanyň Kanuny 8-nji oktyabr 1993, №891–XII Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty 1995.
22. “Ätiýaçlandyryş hakynda” Türkmenistanyň Kanuny, 26-njy iýun 1992, №725–XII

- Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty 1995.
23. Türkmenistanyň “Paýdarlar jemgyýeti hakyndaky” Kanuny. Aşgabat 1999.
24. “Salgytlar hakynda” Türkmenistanyň Bitewi Kanuny. Aşgabat 2009.
25. Şahow W.W. „Strahowaniýe“ okuw kitaby, ÝUNITI neşirýaty, Moskwa 2001.
26. Ýermasow S.W., Ýermasowa N.B. „Strahowaniýe“ okuw kitaby, ÝUNITI - neşirýaty, Moskwa 2004.
27. Ю.Т. Ахвелдиани, В.В. Шахов «Страхование» okuw kitaby. Москва 2006.
28. Halowa G.O. "Ýapon ykdysady täsinligi." "Altyn asyryň ykdysadyýeti", Aşgabat, 2002.
29. B.G. Boldyrew "Daşary dowletleriň maliýesi", M. 1985.
- A.I. Deýkin “ABŞ federal býujetiň mehanizmi”, M. 1989.
30. Ефимов. С.Л. Страховой рынок в Италии 2006.
- Жук. И.И. Автомобильное страхование. Москва 2004.
31. И.Т. Балабанов. «Страхование». 2003 г.
- Закон «О страховой деятельности» Республики Казахстан 2000.
32. А.Г. Адамчук, Р.Т. Юлдашов. “Страховые рынки ведущих стран Азии” (На примере Китая и Японии) 2004.
33. ”Türkmenistanyň ätiýaçlandyryş pudagy boýunça gollanma”. Aşgabat 2005.